

HUMANETTEN

Nummer 55 Hösten 2025

Tema *Språk och rätt i forskning, utbildning och praktik*

Huvudredaktör: Hans Hägerdal

Gästredaktörer: Sofia Ask och Joacim Lindh

HUMANETTEN

Nummer 55 Hösten 2025

Tema *Språk och rätt i forskning, utbildning och praktik*

INNEHÅLL:

Redaktören har ordet	3
<u>Tema <i>Språk och rätt i forskning, utbildning och praktik</i></u>	
Sofia Ask & Joacim Lindh , <i>Språk och rätt i forskning, utbildning och praktik</i> – en introduktion	4
Asbjørg Westum , ”the hade slagit huart annan pust” – Beskrivningar av misshandel i Enköpings tänkeböcker 1540–1579	10
Laura Ervo , Rättslig kommunikation, domstolsförfaranden och konfliktlösning i förändring	36
Stefan Holgersson & Rolf Granér , Forskare som blir polisens röst i samhällsdebatten – En analys av hur polisens strävan att skydda sitt renommé kan påverka forskares agerande	59
Sofia Ask och Joacim Lindh , Vittnens och målsägandes berättelser – Anföring, utvidgningar och legitimering i förhörprotokoll	92
Gunilla Byrmans & Cecilia Olsson Jers , Ethos i domskrivning	111
Marie Bojsen-Møller , Who threatens who? Demographic and situational contexts of Danish verbal threats	135
Sofia Ask & Joacim Lindh , Videokonferenser i brottmålsförhandlingar – Svenska och internationella perspektiv på deltagande i hybridmöten	153
<u>Refereegranskade artiklar utanför temat</u>	
Mari Mossberg , Icke satsformade meningar i ett svensk-franskt översättningsperspektiv	175
Astrid Regnell , Kreativa arbetssätt i berättande och utredande skrivande	204
Henriikka Wilinger , ”Ensamheten är något som jag vill bli av med och inte smaka längre” – högutbildade andraspråksskribenters poesianalyser	216
<u>Populärvetenskapliga (ej refereegranskade) artiklar</u>	
Eva Kjellander Hellqvist , ”Knocking on heavens door” – Musik och svenskar i semesterparadiset Gran Canaria	250
Hans Hägerdal , Perspectives on slavery from the inside: The case of Asia	266
Medverkande i HumaNetten nr 55 hösten 2025	274

Om HumaNetten

HumaNetten tillkom hösten 1997 för att förverkliga ett av målen i den dåvarande humanistiska institutionen vid Högskolan i Växjö's ”Verksamhetsplan och kvalitetsprogram för läsåret 1997/98”, nämligen att göra texter producerade vid institutionen tillgängliga för en större läsekrets. Redan från början bestämdes att detta skulle bli en helt och hållet elektronisk tidskrift, med utgivning vår och höst, vilket idag betyder att *HumaNetten* är universitetssveriges äldsta elektroniska tidskrift! Alltsedan starten har *HumaNetten*, förutom artiklar i skilda ämnen, innehållit recensioner av nyutkommen litteratur en debattavdelning.

Från och med vårnumret 2013, utges *HumaNetten* av Fakulteten för konst och humaniora vid Linnéuniversitetet.

HumaNetten tar emot såväl populärvetenskapliga bidrag som refereegranskade forskningsartiklar. Bidragsgivare bör ange till vilken kategori deras bidrag syftar. Forskningsartiklar anonymiseras och skickas till två anonyma granskare. Inskickade artiklar bör vara högst 12 000 ord och använda Harvardsystemet för referenser.

Bidrag till *HumaNetten* skickas som Word- eller RTF-dokument till redaktionen. Redaktionen förbehåller sig rätten att kvalitetsgranska och refusera insänt material.

© respektive författare. Det är tillåtet att kopiera och använda material ur *HumaNetten* för forskningsändamål om källan anges. För övriga ändamål kontakta respektive artikelförfattare.

Omslagsbild: [Sang Hyun Cho from Pixabay](https://pixabay.com/photos/justice-statue-lady-justice-2060093/)
<https://pixabay.com/photos/justice-statue-lady-justice-2060093/>

HumaNettens redaktion utgörs för närvarande av: professor Hans Hägerdal, professor Gunilla Byrman, Professor Karin Larsson Eriksson och docent Per Sivefors.

Webb: <https://open.lnu.se/index.php/hn>

Kontakt med *HumaNetten*: Hans Hägerdal (hans.hagerdal@lnu.se).

Postadress och telefon: *HumaNetten*, c/o Hans Hägerdal, Fakulteten för konst och humaniora, Linnéuniversitetet, 351 95 VÄXJÖ
Tel 0772-28 80 00 (vx)

ISSN: 1403-2279

Redaktören har ordet

I en bok från 2012, *Alltings mått*, gick humanisterna Anders Ekström och Sverker Sörlin till rätta med uppfattningen att humaniora befinner sig i farozonen och håller på att marginaliseras i akademien och det offentliga livet. Om man tittar efter lite noggrannare, menade författarna, hittar man gott om belägg för att humanistiska fält spelar en stor roll i olika näringar och sektorer i samhället. De har en stor betydelse för vår kunskapskultur även om de kanske inte artikuleras såsom just humaniora. Inom det humanistiska området har språkvetenskapen som forskningsfält länge intresserat sig för språk-användning i samhället, och grenen rättslingvistik studerar specifika aspekter av språk och språkbruk i rättssystemets alla instanser. Detta framkommer i detta nummers huvudtema, "Språk och rätt". I sju artiklar närmar sig författarna skärningspunkten mellan språk och rätt med olika fokus. Bakgrunden till temat och en presentation av de enskilda bidragen får vi i en inledning av Sofia Ask och Joacim Lindh.

Av övriga granskade bidrag skriver Mari Mossberg om "Icke satsformade meningar i ett svensk-franskt översättningsperspektiv". Hennes studie bygger på en jämförelse av textpassager som har hämtats från originalskrivna och översatta franska och svenska romaner. Här finner Mossberg tecken på en textgrammatisk skillnad mellan de bägge språkens mönster för användningen av sådana meningar. Astrid Regnell bidrar med studien "Kreativa arbetssätt i berättande och utredande skrivande". Artikeln utgår från en lärarutbildningskurs i litteraturhistoria där studenterna dels fick skriva en egen skräckromantisk berättelse, dels en analyserande text om en sådan berättelse. Regnell diskuterar huruvida studenterna upplevde att den berättande uppgiften var friare medan den analyserande var mer begränsande. Henriikka Wilingers artikel "'Ensamheten är något som jag vill bli av med och inte smaka längre' – högutbildade andraspråksskribenters poesianalyser" studerar hur studenter med utländsk skolbakgrund analyserar svensk poesi inom ramen för en högskolekurs i svenska. Wilinger tittar på hur studenternas analytiska litteracitetsförmågor kommer till uttryck i deras poesianalyser och hur de relaterar till akademiska och disciplinära normer.

Av populärvetenskapliga bidrag tar Eva Kjellander Hellqvist en titt på musicerande i turistisk miljö i "'Knocking on heavens door' – Musik och svenskar i semesterparadiset Gran Canaria". Genom fältarbete bland svenska turister, långliggare och bofasta på Gran Canaria observerar Kjellander Hellqvist den musikkultur som frodas i nöjeslivet. Numret avslutas med Hans Hägerdals "Perspectives on slavery from the inside: The case of Asia", en föreläsning från en konferens i maj 2025 där han diskuterar hur man kan studera slaveriets mörka historia utan att fastna i ett utifrånperspektiv, med exempel från Asien.

För redaktionens räkning, Hans Hägerdal

Språk och rätt i forskning, utbildning och praktik – en introduktion

Sofia Ask och Joacim Lindh

I det här höstnumret av *HumaNetten* har vi samlat bidrag från forskare vars artiklar på olika sätt beskriver forskning om språk i rättsvårdande myndigheter. Temat är en del av den återkommande nordiska konferensen *Språk och rätt i forskning, utbildning och praktik*, där syftet är att vara ett forum där forskare och praktiker möts över nations- och ämnesgränserna. Denna ingång ger på så vis en bredare, mer tvärvetenskaplig ingång, än vad som ryms i exempelvis Olsson & Luchjenbroers (2014: 1–2) definition av rättslingvistik som ett heterogent fält i skärningspunkten mellan språk och lag, men med en lingvistisk kärna som förenar de olika inriktningarna. Rättslingvistik som forskningsfält delas vidare in i huvudområdena *språk och lag*, *språk och interaktion i rättssystemet* och *tillämpad rättslingvistik* (Ask 2021). Denna mångfald blir synlig i de bidrag som ingår i detta höstnummer, där vi slår vakt om forskning över ämnesgränserna. I de följande avsnitten ger vi en kort introduktion till den nordiska forskning som har bedrivits inom den språkvetenskapliga rättslingvistikens tre områden och avslutar med en kort presentation av de bidrag som ingår i *HumaNettens* höstnummer.

Inom rättslingvistikens första inriktning, *språk och lag*, beforskas ofta myndighetstext och lagtext med utgångspunkt i begriplighet och tolkningsbarhet. Ett svenskt exempel är Gunnarssons avhandling från 1982 där hon utgår från medbestämmandelagen (MBL) och visar hur specifika språkliga val kan få positiva effekter på allmänhetens förståelse av innehållet. Kjærgaard (2010) visar i sin avhandling att de klarspråksinsatser som gjordes vid en dansk domstol fick marginell effekt, eftersom ”kulturelle, strukturelle og individuelle faktorer” gör att gemensamma riktlinjer blir svåra att implementera (Kjærgaard 2012: 1). Liknande undersökningar har gjorts i Sverige, exempelvis i den statliga utredningen *Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag* (SOU 2008:106). I Byrman & Skoglunds (2018: 9) forskningsrapport *Kvinnor och män i domar* ges generella råd till domstolsjurister för att de ”bättre ska kunna möta kraven på lagens objektivitet” i domskrivandet. Några råd som presenteras är att undvika vävda domskäl och i stället separera utredningen från domskälen, och även om de röster som återges ska vara representativa i domar bör det finnas strategier för att undvika att reproducera stereotypa genusstrukturer.

I en nordisk kontext är det rättslingvistikens andra inriktning *språk och interaktion i rättssystemet* som har fått störst genomslag. De studier som finns inom området är exempelvis ett antal avhandlingar, däribland *Polisförhöret som kommunikationsform* (Jönsson 1988), *Balanseganger: En samtale-*

analytisk studie av politiavhør av voksne fornærmede (Riis-Johansen 2016), *Så fångas de misstänkta ord* (Byrman 2017), *The illicit genre of threatening Communications* (Bojsen-Møller 2021), *Berättelser med sanningsanspråk* (Lindh 2022) och *Gränser mellan frivillighet och ofrivillighet* (Orrbén 2024).

På tema polisförhör har Jönsson & Linell (1991) undersökt vad som sker när ett muntligt förhör transformeras till text i ett förhørsprotokoll. Den studien visade att det muntliga innehållet komprimeras när det blir skriven text, med följden att informationstätheten blir högre och texten mer komplex. Byrman & Byrman (2018) undersökte återgivningstekniker i förhørsprotokoll om våld i nära relationer, och de visar att citationstecken inte enbart används för direktcitrat utan kan också användas för att skapa distans till stilnivån i den hördes utsaga. Återgivningstekniker undersöks också i Byrman & Ström (2019), där de jämför bruket av citattecken i barnavårdsutredningar och polisförhör i artikeln *Djävulen sitter i detaljerna. Om citatteckenbruk i texter hos polisen och socialtjänsten*. Resultatet visar att citattecken främst används i återberättande syfte och att bruket är mer heterogent i barnavårdsutredningar än i polisförhör. Nyroos & Söderlundh (2025: 288) har i artikeln *Att inleda ett polisförhör. Om fri berättelse som mål och medel* undersökt ”hur utrymme för fri berättelse som skapas och hur frågan besvaras av den förhörde”.

Språkvetenskaplig forskning i svenska tingsrätter har pågått sedan 1987, när Adelswärd med flera undersökte turtagning och talutrymme i brottmålsförhandlingar. Här tydliggörs att det är jurister som styr såväl turtagning som innehåll, vilket är föga förvånande. Den uppföljande studien av Adelswärd med flera från 1988 visar däremot hur jurister genom olika frågetyper kan styra såväl svaren som kommer från de hörda som allvaret i situationen.

I Ask & Lindhs artikel *Huvudförhandling i tingsrätten – interaktion i åklagardrivna förhör* (2025) undersöks hybridmöten, alltså att minst en part deltar via videokonferens i en huvudförhandling. Av studien framgår att hybridformatet gör att det blir svårare att lämna en fri berättelse med stöd av kroppsspråk, samtidigt som en brukarundersökning (Landström med flera 2012) visar att känslan av exkludering ökar när man deltar via länk i en huvudförhandling. I artikeln *Benämningar på misstänkt brottsliga gärningar i våldtäktsdomar* visar Orrbén (2024) att bruket av *samlag* som begrepp i tingsrättsdomar om våldtäkt är problematiskt. I domarna beskrivs samlag som ”en mer eller mindre neutral eller objektiv rekvisitbenämning” (2024: 77–78), och enligt Orrbén kan det inverka negativt på brottsoffret och hans upplevelser av situationen.

I studien *Legal-lay interaction and recontextualization in Swedish criminal proceedings* (Lindh 2025) undersöks rekontextualiseringar i domstolsförhör och vad som sker språkligt när åklagare och försvarare rekontextualiserar målsägandeförhör och vittnesberättelser från polisförhör. I dessa sammanhang har de hörda antingen glömt vad de tidigare berättat i polisförhör eller minns annorlunda, vilket gör att juristerna återskapar de

höras berättelser med stöd av förhörsprotokoll från förundersökningen. Rekontextualiseringen skapar fragmenterade berättelser där det upplästa innehållet förhandlas i förhörssinteraktionen mellan målsägande, vittnen och jurister.

För rättslingvistikens tredje inriktning, tillämpad rättslingvistik, finns forskning från Köpenhamns universitet. Karoli Christensens (2017) studie *Ordet fanger: Retslingvistik i en dansk kontekst* visar exempel på hur författarprofilering kan användas för att avgöra vem som skrivit, i det här fallet, hotbrev. I artikeln *Illicit Genres: The Case of Threatening Communications* (Bojsen-Møller med flera 2020) undersöks olaga hot som genre. Slutledningen blev att hot som fenomen bör ingå som en del i en illegitim genre, alltså en genre som har skadlig inverkan på samhället och påverkar målsäganden negativt. Bojsen-Møllers artikel (2024) *Joke or threat? Competing genre uptakes in a Danish court case* undersöker gränsen mellan hot och skämt i ett Instagraminlägg som löd ”jag bliver den næste schoolshooter guys, lmao, watch out”. En slutsats är att tolkningen av intentionen med hotet görs av yttrandet i kombination med dess omgivande kontext.

En översikt av temanumret *Språk och rätt*

Som vi har visat i den inledande genomgången är rättslingvistik i dag ett etablerat forskningsfält. Konferensserien *Språk och rätt i forskning, utbildning och praktik* är ett sätt för forskare i de nordiska länderna att mötas över professionsgränserna. Gemensamt är att deltagare på olika sätt beforskar rättsvårdande myndigheters verksamhet, policydokument eller lagar och förordningar från teoretiska, empiriska eller praktisknära perspektiv. Ett mål med *Språk och rätt* är att utveckla gemensamma plattformar för att skapa gränsöverskridande projekt, gärna i samarbete med det omgivande samhället. Forskarnätverket NONÄR (Nordiskt nätverk för rättslingvistik) som drivs vid Institutionen för svenska språket på Linnéuniversitetet erbjuder en plattform för alla vars forskning befinner sig i skärningspunkten mellan språk och rätt. I föreliggande temanummer finns sju bidrag som på olika sätt knyter an till temat språk och rätt.

I artikeln ”*the hade slagit huart annan pust*” *Beskrivningar av misshandel i Enköpings tänkeböcker 1540–1579* tar Asbjørg Westum ett språkhistoriskt grepp på hur misshandel beskrevs grammatiskt under 1500-talets mitt i Enköping, som då var en liten ort en bit från huvudstaden. Genom att utgå från språklig utformning i brottsbeskrivningarna diskuterar Westum hur äldre tiders muntlighet och ett framväxande skriftspråkligt juridiskt språk utvecklas i skuggan av den större staden, Stockholm. Materialet består av juridiska protokoll i misshandelsfall från Enköpings rådstuga. De frågor som ställs i artikeln är dels hur brottsbeskrivningarna konstrueras grammatiskt, dels hur dessa grammatiska konstruktioner kan kopplas till processrättsliga förhållanden i 1500-talets Sverige.

Laura Ervo beskriver i sin artikel *Rättslig kommunikation, domstolsförfaranden och konfliktlösning i förändring* hur det finska rättssystemet har genomgått en omfattande utveckling från formaliserade domstolsförfaranden till mer mänskliga och flexibla lösningar som medling och förlikning. Frågan som ställs i artikeln är hur språkbruk i domstolar, brukares deltagande, medlingens struktur och domarens roll påverkar brukares upplevelse av processuell rättvisa. I detta spelar kommunikation en avgörande roll, och Ervo trycker särskilt på att både muntlig och skriftlig kommunikation har blivit ett centralt verktyg i rättens arbete i Finland.

Hur Polismyndigheten i Sverige på olika sätt kan påverka svensk forskning diskuteras av Stefan Holgersson och Rolf Granér i artikeln *Forskare som blir polisens röst i samhällsdebatten – En analys av hur polisens strävan att skydda sitt renommé kan påverka forskares agerande*. De områden som diskuteras i artikeln är bland annat Polisens renommé, forskningsbias, forskningsfinansiering, kritik mot Polismyndigheten och felrapporterade forskningsresultat. Författarna diskuterar vilka konsekvenser detta kan få för forskningen i Sverige i fråga om studier som rör polisens arbete i olika domäner.

Sofia Ask och Joacim Lindh fokuserar i artikeln *Vittnens och målsägandes berättelser – Anföring, utvidgningar och legitimering i förhörsprotokoll* på hur olika typer av anföringsverb kan påverka tolkningen av innehållet i ut-sagor i polisiära förhörsprotokoll. Vilka funktioner ideationella utvidgningar i förhörsprotokoll fyller och hur yttranden legitimeras diskuteras också. Studien handlar dels om att kartlägga olika typer av anföringsverb, dels om att undersöka hur ideationella utvidgningar används av förhørsledare för att textuellt återskapa det legitimitetsanspråk som talare ger uttryck för i förhørsberättelser.

I Gunilla Byrmans och Cecilia Olsson Jers artikel *Ethos i domskrivning* undersöks hur jurister uttrycker trovärdighet (ethos) i domar om sexuellt våld med syftet att visa på de möjligheter som skribenter av domar har för att uttrycka ethos. Materialet består av tingsrättsdomar om sexuellt våld från 2016–2017. Via retorisk analys studeras ethos-dimensionerna *fronesis* (kompetens), *eunoia* (välvilja) och *arete* (karaktär). Av resultatet framgår att juristers ethos framträder genom deras språk, struktur och argumentation, medan parternas ethos kan beskrivas på varierande sätt beroende på vilket brott som ska utredas och hur skribenterna väljer att presentera parterna i den skrivna domen. Studien visar också att skribenterna visar sitt professionella ethos genom argumentation i dom-texterna, och att de samtidigt tar fasta på dimensioner i det egna och parternas ethos i den processen.

I artikeln *Who threatens who? Demographic and situational contexts of Danish verbal threats*, av Marie Bojsen-Møller, undersöks 50 danska rättsfall om verbala hot som faller under § 266 i den danska strafflagen. Studien kontextualiserar brottet genom analys av hotens kontext, tilltalades och målsägandes kön, ålder, deras tidigare relation, kommunikationssätt och

målsägandens reaktion på de verbaliserade hoten. Resultaten visar bland annat att hot oftast yttras av unga män, och att målsäganden ofta är antingen tidigare partners eller främlingar.

I Sofia Ask och Joacim Lindhs artikel *Videokonferenser i brottmålsförhandlingar – Svenska och internationella perspektiv på deltagande i hybridmöten* sammanställs svensk och internationell forskning om hybridmöten i domstol och hur rättssäkerhet, upplevelse av delaktighet och möjlighet till interaktion i förhör påverkas. Av artikeln framgår det att videokonferenser kan vara en trygghet för våldsutsatta, att de är tidsbesparande för domstolarna och att effektiviteten ökar. Det finns också risker, däribland avtagande auktoritet, begränsad möjlighet att kommunicera icke-verbalt och känslor av exkludering. Lösningar som tydligare kamerapanorering och praktiskt stöd för brukare kan förbättra möjligheterna att delta på likvärdiga villkor som de som befinner sig i rättssalen.

Litteratur

- Adelswärd, Viveka, Aronsson, Karin, Jönsson, Linda & Linell, Per (1987), "The unequal distribution of interactional space: Dominance and control in courtroom interaction". *Text – Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse* 7 (4), s. 313–346.
- Adelswärd, Viveka, Aronsson Karin & Linell Per (1988), "Discourse of blame: Courtroom construction of social identity from the perspective of the defendant. *Semiotica*, 71 (3–4), s. 261–284.
- Ask, Sofia (2025), *Skrivande polis*. Tredje upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Ask, Sofia & Lindh Joacim (2025), "Huvudförhandling i tingsrätten – interaktion i åklagardrivna förhör", i Christian Waldmann, Sofia Ask, Joacim Lindh, Malin Sandberg, Astrid Skoglund & Asbjørg Westum (red.). *Svenskans beskrivning 39. Förhandlingar vid trettionionde sammankomsten*, Växjö 4–6 oktober 2023.
- Bojsen-Møller, Marie (2021), *The illicit genre of threatening communications: A combined Rhetorical Genre Studies and Forensic Linguistic analysis of Danish threatening communications*. Diss. Copenhagen University.
- Bojsen-Møller, Marie (2023), 'Joke or threat? Competing genre uptakes in a Danish court case'. *Language and Law / Linguagem e Direito*, 10 (1).
- Byrman, Gunilla & Skoglund, Astrid (2018), *Kvinnor och män i domar. En forskningsrapport om språkliga genuskonstruktioner i domar om brottmål, vårdnadsmål och LVU-mål*. Linnéuniversitetet.
- Byrman, Gunilla & Ström, Peter (2019), "Djävulen sitter i detaljerna. Om citatteckenbruk i texter hos Polisen och socialtjänsten". *Sakprosa* 11 (5), s. 1–43.
- Byrman, Ylva (2017), *Så fångas de misstänkta ord. Förhör och dokumentationspraktiker på Skattebrottsenheten*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Byrman, Gunilla, & Byrman Ylva (2018), "In evidence: Linguistic transformations of events in police interview reports". *Nordic Journal of Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 41 (2), s. 155–181.

- Förtroendeutredningens betänkande (2008), *Ökat förtroende för domstolarna strategier och förslag*. (SOU 2008:106). Justitiedepartementet: Regeringskansliet.
- Gunnarsson, Britt-Louise (1982), *Lagtexters begriplighet: en språkfunktionell studie av medbestämmandelagen*. Diss. Stockholm: Liber Förlag.
- Jönsson, Linda (1988), *Polisförhören som kommunikationssituation*. Diss. Linköping, Linköpings universitet.
- Jönsson, Linda & Linell Per (1991), "Story generations. From dialogical Interviews to written reports in police interrogations". *Text – Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 11 (3), s. 419–440.
- Karoli Christensen, Tanya (2017), "Ordet fanger. Retslingvistik i en dansk kontekst". *Nydanske Sprogstudier* 52–53, s. 169–206.
- Kjærgaard, Anne (2010), *Sådan skriver vi – eller gør vi? – En undersøgelse af de tekstlige effekter af to sprogpoltiske projekter i Danmarks Domstole og Københavns Kommune og af årsagerne til projekternes gennemslagskraft*. Diss. Københavns Universitet.
- Kjærgaard, Anne (2012), "Fra lidenskab til ligegyldighed. En caseanalyse fra Danmarks Domstole af et sprogpoltisk projekts (manglende) gennemslagskraft". *Sakprosa*, 4(1), s. 1–28.
- Landström, Sara, Willén, Rebecca & Bylander, Eric (2012), "Rättspraktikers inställning till modern ljud- och bildteknik i rättssalen", *Svensk Juristtidning* 2012 (3):197–218.
- Lindh, Joacim (2022), *Berättelser med sanningsanspråk. Språklig och multimodal argumentation i huvudförhandling och dom*. Diss. Linnéuniversitetet.
- Lindh, Joacim (2025), "Legal-lay interaction and recontextualization in Swedish criminal proceedings", i Magdalena Szczyrbak (red.) *More than (just) words: Legal and non-legal narratives in the courtroom and beyond*. Berlin, Walter de Gruyter, s. 73–96.
- Nyroos, Lina & Söderlundh, Hedda (2025), "Att inleda ett polisförhör. Om fri berättelse som mål och medel", i Christian Waldmann, Sofia Ask, Joacim Lindh, Malin Sandberg, Astrid Skoglund & Asbjørg Westum (red.). *Svenskans beskrivning 39. Förhandlingar vid trettiononde sammankomsten*, Växjö 4–6 oktober 2023.
- Olsson, John & Luchjenbroers, June (2014), *Forensic linguistics*. London, Bloomsbury.
- Orrbén, Sofia (2024), *Gränser mellan frivillighet och ofrivillighet: Språkvetenskapliga diskursanalyser av sexualbrottsdomar från svensk tingsrätt*. Diss. Uppsala universitet.
- Riis-Johansen, Marit Olave (2016), *Balanseganger: En samtaleanalytisk studie av politiavhør av voksne fornærmede*. Diss. Trondheim: Institutt for språk og litteratur, Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet.

”the hade slagit huart annan pust” – Beskrivningar av misshandel i Enköpings tänkeböcker 1540–1579

Asbjørg Westum

Inledning, syfte och bakgrund

I mitten av 1300-talet introducerades en ny lagsamling som med smärre justeringar kom att gälla fram till 1734.¹ Lagen fick namnet Magnus Erikssons stadslag (MEST) efter den dåvarande kungen, och den skulle vägleda arbetet i de rådstugurätter som inrättades i varje svensk stad med stadsprivilegier. Lagens Konungabalk fastställer att alla ärenden som tas upp i rådstugurätterna ska protokollföras, att detta ska göras på svenska, och att ”[d]en som skall vara stadens skrivare eller kan väljas därtill, han skall vara svensk och aldrig utländsk” (MEST, Konungabalken VI; se Larsson 2003: 80–85). Enligt Inger Larsson (2003: 54) är Magnus Eriksson ”utan tvekan den av våra medeltida kungar som betytt mest för etablerandet av svenskan som skriftspråk inom administration, förvaltning och rättsutövning”.

Stadsskrivare utsågs, och dessa gjorde anteckningar vid rådstugurätternas sammankomster som sedan renskrevs och sammanställdes i det som efter tysk modell kom att kallas tänkeböcker. I städernas protokoll samlas ärenden av såväl administrativ och kameral art som brottmål av olika slag (Moberg 2010: 109). De äldsta bevarade tänkeböckerna kommer från Arboga (1451) och Jönköping (1456), medan Stockholms tänkeböcker (1476–1636) med god marginal är de mest omfattande (se Pettersson 2017: 41). Enköpings tänkeböcker, som denna undersökning bygger på, är av betydligt senare datum än de nyss nämnda och omfattar perioden 1540–1599 (Ljung 1960–1966).

Enköping var en mycket liten stad på 1500-talet.² År 1571 registrerades 108 hushåll varav 14 var änkor och fyra var ogifta (Ljung 1963: 424). Stadens betydelse för frakt av järnmalm över Mälaren till Stockholm och Södertälje medförde dock en tillväxt så att befolkningen år 1599 utgjordes av 123 hjonelag och 138 år 1613 (Ljung 1963: 424). Rättegångar hölls oftast i rådstugan som låg vid stadens torg, även om det förekom att de hölls hemma hos någon av borgmästarna (Ljung 1963: 114). Enligt MEST (Rådstugubalken II), skulle det vara tre rådstugumöten per vecka: måndagar, onsdagar och

¹ Under samma tid utarbetades även Magnus Erikssons landslag som gällde utanför städerna. Lagarna är till stor del identiska, men skiljer sig i så måtto att stadslagen tar upp förhållanden som specifika för städer, exempelvis sådant som rör handel och sjöfart. Under 1400-talet reviderades lagen i viss mån, och fick då namnet Kristoffers landslag efter den dåvarande regenten Kristoffer av Bayern (se vidare Wendt 1997).

² Enköping fick sina stadsprivilegier år 1413 av Erik av Pommern (Ljung 1963, s. 28).

lördagar. Det fanns i Enköping en uttalad ambition att följa lagens föreskrifter, men i praktiken förmådde man inte alltid göra det (Ljung 1963: 251). Enligt lagen skulle också alla ärenden som togs upp i städernas rådstugor protokollföras, men i Enköpings tänkeböcker finns en del uppenbara glapp. Som läsare kan man lätt identifiera sådana glapp när det i ett protokoll står att ärendet i fråga hänskjuts till nästa rådstugumöte, men aldrig någonsin återkommer i tänkeboken (se Ljung 1963: 263–272).

Ämnet för denna artikel är Enköpingsprotokollens beskrivningar av brott som i nutida svenska skulle benämnas *misshandel*, dvs. när någon ”tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd” (Brottsbalken 3 kap. 5 §). Ordet *misshandel* började användas i vår tids betydelse i mitten av 1800-talet, och kan därför verka anakronistiskt i en studie av 1500-talets språkbruk, då ordet hade de mer allmänna betydelserna ’förseelse’, ’ogärning’, ’synd’ (SAOB). En samlingsbenämning för misshandelsbrott under 1500-talet var *överbåld* (SAOB; se även Söderwall [*ivirvald*]), men detta ord har med tiden fått en annan betydelse. I MEST kallas brott av den aktuella typen om *såramål*, men eftersom detta ord numera är föråldrat, har jag uteslutit det som övergripande term. Av dessa skäl har jag därför valt att hålla mig till ordet *misshandel* när jag refererar till de aktuella brotten generellt.

Syfte och frågeställningar

Studiens syfte är att undersöka hur misshandelsbrott beskrivs i protokoll från Enköpings rådstuga 1540–1579 och med utgångspunkt i brottsbeskrivningarnas språkliga utformning diskutera relationen mellan muntlighet och skriftspråklig konventionalisering i det framväxande juridiska språkbruk som stadsskrivarnas protokoll representerar. Undersökningen utgår från följande frågeställningar:

- Hur konstrueras brottsbeskrivningarna grammatiskt?
- Hur kan brottsbeskrivningarnas grammatiska konstruktion kopplas till processrättsliga förhållanden i 1500-talets Sverige?

Anledningen till att jag valde misshandelsmål är, för det första, att beskrivningar av sådana brott är väl representerade i Enköpings tänkeböcker och därför ger underlag för ett i sammanhanget stort material. För det andra kan misshandel utföras på många olika sätt, exempelvis med olika vapen och med olika skador som resultat. Sådana förhållanden kan potentiellt komma till uttryck i brottsbeskrivningarna, och den grad i vilken de gör det kan säga något om förhållningssättet till skriftspråklig juridisk precision.

Såramålsbalken i Magnus Erikssons stadslag

Rättesnötet för de domar som avkunnades vid misshandel var Såramålsbalken (SBI) i MEST, dvs. den ”balk som handlar om straff för sår tillfogande” (Söderwall M–T).³ Misshandel resulterade nästan undantagslöst i böter, vars omfattning enligt lagen skulle avgöras av hur dådet utfördes, vilka konsekvenserna för brottsoffret blev och – i viss mån – vem som utsattes för brottet, samt när och var brottet utfördes. Om misshandeln ledde till stympning eller bestående lyte, skulle högre böter utdömas än om våldet var av lindrigare art. Att slå ”sitt eget tjänstehjon för att fostra det till goda gärningar” (SB I, XVII) var ogillt så länge inga synliga skador kunde påvisas, medan däremot alla anslag till att skada ”fogden, borgmästarna, rådmännen och stadens skrivare” (SB I, XVIII) belades med dubbla böter. Under jul och påsk samt ”mellan pingst och förra Vårfrudagen” (SBI, I) var det också belagt med dubbla böter om man gjorde sig skyldig till misshandel. Slutligen spelade också gärningsmannens ålder en viss roll för straffet, men endast i det fall det begåtts av en *överbaga*, dvs. en minderårig ”som är sju år gammal eller yngre” (SBI, XIX). Ett sådant brott var ogillt även när det resulterade i *sår* eller *blodvite*.

Ur ett modernt perspektiv skulle nog de flesta misshandelsbrott som tas upp i SBI betraktas som allvarliga. I lagparagraferna föreskrivs exempelvis hur det ska dömas när någon hugger av tummar eller tår på någon annan, hugger någon i ryggen, ansiktet eller någon annan kroppsdel. De skador som uppstår genom denna typ av misshandel har i MEST en särskild term, *fulla sår*, som avser sår som tillfogats någon med svärd, spjut eller kniv (Holmbäck & Wessén 1962: 202). MEST (SBI, III) preciserar begreppet på följande sätt: ”nåsan av, öga ut, öra av, en hand eller fot av”. Av något lindrigare art är *köttsår* ”sår i kroppens köttiga delar” (SAOB), och att bli *slagen blå eller blodig* (SBI, IX). Återkommande termer i SBI är också *lyte*, *stympning* och *lemlästning* som används för att beskriva bestående funktionsnedsättande konsekvenser av misshandel. Därutöver tar MEST upp de lindrigare misshandelstyperna *kindpust* ”örfil, slag i ansiktet” och *hårdtag* ”slita någon i håret” som båda är belagda i fornsvenskan (Söderwall M–T; A–L; se även SAOB). Att dessa brott ses som lindrigare framgår av att de jämfälls med att någon drar en kniv och ”ej kan göra skada därmed” MEST (SBI, XII).

Tidigare forskning

I Sverige har juridiska ärenden dokumenterats skriftligt sedan mitten av 1400-talet, men inte förrän på 1600-talet fanns några föreskrifter för hur sådana protokoll skulle skrivas (Pettersson 2017: 63; Lönnroth och Pettersson 2023: 140). Det kan dock ha funnits förebilder och mönster av olika slag, precis som det gjorde för olika typer av brev (Larsson 2003). Dessutom var det nordtyska

³ Avsiktig misshandel tas upp i Såramålsbalken I (SB I), medan sådana som gjorts av våda, avhandlas i Såramålsbalken II. Den senare typen av brott behandlas inte i denna artikel.

stadsböcker med rötter i latinska källor som stod som modell för de svenska tänkeböckerna, så därifrån kom säkerligen en viss påverkan, åtminstone vad gäller Stockholms tänkeböcker, men det är ovisst i vilken grad (Moberg 1989: 26–29; 2010). Som framgår av Carlquist (2000), hade vissa konventioner för hur protokollen skulle skrivas i alla fall uppstått redan på 1500-talet, vilket också bekräftas av Pettersson, vars undersökning också gäller Stockholms tänkeböcker (Pettersson 2017: 64; 210–213; 216–217; se även Westum, Salomonsson & Carlquist, under publ.).

Tänkeböckernas protokoll utgörs av renskrivna anteckningar som stadsskrivaren sannolikt förde under rådstuguförhandlingarna (Moberg 1989: 21; Carlquist 2000: 101). 1500-talets stadsskrivare befann sig ”i en gränsszon” mellan muntlig och skriftlig kultur (Carlquist 2000: 101) och deras uppgift var att utifrån muntliga föredragningar skapa skriftlig dokumentation som på ett korrekt och för ändamålet relevant sätt återgav förhandlingarnas innehåll. Från 1400-talets Stockholm finns exempel på långa och relativt detaljerade redogörelser för händelser i rättegångar om stöld, otukt och dråp, där skrivaren har försökt återge kärandes, svarandes och/eller vittnens muntliga utsagor (Moberg 2010: 111–116). Lönnroth (2007) har i en studie över 1600-talsprotokoll från Ekenäs i dagens Finland särskilt fokuserat på återgivningen av direkt och indirekt tal, vilket var ett vanligt stilistiskt drag i dessa protokoll (Lönnroth 2007: 181). Han poängterar dock att de renskrivna protokollen faktiskt endast är sammanfattningar av utsagorna i rättssalen, baserade på minnesanteckningar, och att återgivningen av muntliga yttranden därför i viss mån präglas av skrivarnas egna minnen, tolkningar och skrivvanor (Lönnroth 2007: 181–182). Lönnroth ansluter sig därmed till Moberg (1989: 21) och Pettersson (2017) som ser protokollen som ”summariska överföringar av förhandlingar och muntliga utsagor, och inte som direkta avskrifter av talspråk” (Pettersson 2017: 59).

Insikten om den inte alldeles entydiga relationen mellan faktiska muntliga yttranden och skriftlig dokumentation är grundläggande också för historiska sociolingvister som Culpeper & Kytö som betonar att ”no transcription is an exact copy of the original spoken language, but a subjective interpretation. It is safer to understand the term ‘recorded’ to mean ‘reconstructed’” (Culpeper & Kytö 2000: 178; se Biber & Finegan 1992: 702; Lönnroth 2007: 183–195; 238). Även om det förstås är mer eller mindre omöjligt att ordagrant minnas och citera muntliga uttalanden, kan rekonstruktioner ändå ha sitt värde i juridiska protokoll, för som Lönnroth säger är ”[k]ravet på precision och tillförlitlighet” viktigt i juridiska sammanhang, och ”[b]ruket av direkta citat kan bero på hur viktig en ordagrann formulering enligt skrivaren varit för det aktuella juridiska sammanhanget” (Lönnroth 2007: 188).

Därutöver har tveklöst städernas skriftbruksmiljöer och stadsskrivarnas individuella färdigheter haft betydelse för utformningen av de renskrivna protokollen. Enköpings skrivare hade av allt att döma inte någon omfattande utbildning, om någon alls, till skillnad från flera av Stockholms skrivare, och

de flesta stannade inte särskilt länge på sin post (Ljung 1960–1966: XX–XXXVIII). Förmodligen utgör detta åtminstone en del av förklaringen till att Enköpings protokoll över förtalsmål är kortare och strukturellt mer rudimentära än motsvarande protokoll från Stockholm (Westum, Salomonsson & Carlquist, under publ.).

Tänkeböckernas brottsbeskrivningar har mig veterligen inte varit föremål för några språkvetenskapliga närstudier. Brottmålen i sig har snarare avfärdats som rådstugornas ”rutinärenden” och protokollen beskrivs som kortfattade och formelartade (Moberg 2010: 111). Brottmål ingår i Pettersons (2017) undersökning, men då inte med fokus på brottsbeskrivningarna (se vidare nedan). Carlquist anser däremot att denna typ av rådstuguärenden ofta innehåller alldeles för många unika element för att ämna sig för studier av genremässiga förändringar, och att ”ju mer unikt ett ärende är, desto troligare är det att innehållet påverkar den språkliga utformningen” (Carlquist 2000: 102). De stereotypa och genrebyggande dragen därför skulle vara mer sällsynta i protokoll över brottmål än i protokoll över fastighetsöverlåtelse.

Studier av tänkeböckernas ordförråd har gjorts från flera olika perspektiv, men i det följande begränsar jag mig till sådana som har implikationer för de brottsbeskrivningar som analyseras i denna studie. Detta gäller framför allt Impola, Karonen & Lönnroths (2020) metodutvecklande kvantitativa undersökning av det tidigmoderna juridiska ordförrådet i domstolsprotokoll från Stockholm, Gävle, Ekenäs, Helsingfors och Åbo. Författarna framhäver ordförrådets betydelse i att detta ”avslöjar en hel del av den språkliga verklighet som präglat verksamheten i rådstugurätterna under tidigmodern tid” (Impola, Karonen & Lönnroth 2020: 268). Den kvantitativa analysen visar visserligen att formord som *och* samt *eller* är vanligast i materialet som helhet, eftersom dessa är nödvändiga ”för att över huvud taget sköta ärenden verbalt” (2020: 285). Av större intresse är dock de ord som ”är semantiskt mer innehållstunga” (2020: 283) och som därför säger mer om epokens juridiska fackspråk.⁴ Dessa ord utgörs av verb och ”innehållstunga substantiv som återspeglar den rättshistoriska kontexten” och som författarna därför etiketterar som *centrala* ord (2020: 286; 288). Undersökningen behandlar domböckerna som helhet och fokuserar alltså inte på någon särskild typ av ärenden, och till de vanligaste verben i det tidigmoderna juridiska fackspråket hör exempelvis *betala* och *begära* samt substantiven *tilltalade* och *rätten*.

Theresia Pettersson intresserar sig för tänkeböckernas språkliga utveckling och har därför undersökt förekomsten av juridiska pronomen, ordpar och nominaliseringar, då dessa stildrag ”kan antas representera ett mer komplext språkbruk” (Pettersson 2017: 176). I en analys av brottsbeskrivningar spelar juridiska pronomen ingen roll, och dessa lämnas därför åsido. Ordpar ses visserligen som ett mer ”tidstypiskt än genretypiskt” stildrag, men denna typ av uttryck har [f]unktionen att ringa in specifika betydelser av relativt komplicerad kognitiv art” (Pettersson 2017: 176).

⁴ Jfr Wendts undersökning av ordförrådet i Kristoffers landslag (1997:175–179).

Exempel på ett sådant ordpar från Petterssons material är *slogho och bultade* där båda orden kan sägas förstärka varandra (Pettersson 2017: 188). Pettersson finner att ordpar är återkommande i protokollen, vilket hon ser som ett tecken på "en språklig medvetenhet om ordparens inbördes konstruktion, och att man snarare såg dem som fasta fraser med en specifik innebörd än som tillfälliga dubbeluttryck" (Pettersson 2017: 189). I protokoll över brottmål uppträder dock ordpar i mindre utsträckning än i inregistreringsärenden samt i tviste- och civilmål (Pettersson 2017: 190). Samma mönster uppvisar Petterssons analys av nominaliseringar, som "används som kommunikativt verktyg för att skapa en mer specialiserad prosa" (Pettersson 2017: 193). Författaren kan skönja en generell utveckling mot flera sådana grammatiska konstruktioner mellan 1476 och 1626, men vad gäller brottmål är förekomsten av nominaliseringar stabil, och de är inte särskilt frekventa vare sig i brottmål eller andra typer av ärenden (Pettersson (2017: 196).

I Stockholms tänkeböcker som helhet präglas såväl ordförråd som ordbildning av ett omfattande lågtyskt inflytande, vilket är ämnet för Lena Mobergs doktorsavhandling (Moberg 1989). Hon finner att många ord och formelartade uttryck "har sina direkta motsvarigheter i medellågtyskan, ibland med rötter i medeltidslatinet", vilket också inkluderar "den rättsliga terminologin" (Moberg 1989: 22). Men i detta avseende finns skillnader mellan de två skrivare som jämförs i avhandlingen: den av skrivarna som hade tysk bakgrund använde i mycket högre grad tyska ord och uttryck i sina protokoll än den skrivare som var av svenskt ursprung (Moberg 1989: 29–34; 253). Enligt Moberg kan man med goda skäl anta att "gränserna mellan svenskt och tyskt i olika avseenden sannolikt varit oklara eller helt utsuddade" (1989: 29) för många av medeltidens stockholmare, något som också fick genomslag bland annat i det juridiska ordförrådet. Vi vet dock mindre om det tyska inflytandet på ord och uttryck i andra städers tänkeböcker, där tyskarna förmodligen var färre än i Stockholm.

Rådstuguförhandlingar från svenska senmedeltida städer och de protokoll som där skrevs måste förstås i ljuset av den tidens rättssystem. 1500-talets juridiska kontext präglades av en övergång från äldre rättstraditioner till mer formaliserade och statligt styrda rättsprocesser (Inger 2011: 135–144). Det germanska rättssystemet syftade till att upprätthålla fred inom lokalsamhället; Taussi Sjöberg (1996: 21) beskriver medeltida rättegångar och domar som "förlikningsinstrument". De nyare rättsprinciper som fick sitt stora genomslag först under tidigmodern tid syftade i stället till statlig kontroll över medborgarna genom bestraffning av lagbrytare (Lenman och Parker 1980; se Andersson 1998: 7; Ericsson 2003: 235).

Även processrätten förändrades. Vid de medeltida domstolarna var två former av förfaranden helt dominerande, nämligen edgärdsmanprocessen och nämndprocessen (Inger 2011: 61–62). Den förstnämnda processen, som är den mest arkaiska, krävde att de svarande skulle bevisa sin oskuld, förutsatt

att de inte hade blivit tagna på bar gärning. Annars, i mer oklara fall, var de svarande tvungna att bevisa sin oskuld med hjälp av vanligtvis 12 personer som svor att de kände denna och därför visste att han eller hon talade sanning. Det fanns uppenbara risker för mened i edgärdsmanprocessen, vilket i en svensk kontext först påpekades av påve Honorius III. Skyldiga skulle kunna frikännas på felaktiga grunder med löften om fördelar för de edsgärdsmän som var villiga att ställa upp till försvar (Inger 2011: 63). Men denna form av process fortsatte att användas till dess den förbjöds i lag under tidigt 1600-tal (Inger 2011: 64; se Tontti 2000: 113–128).

Under 1500-talet blev dock nämndprocessen allt viktigare, inte minst därför att Olaus Petri, som också var Stockholms stadsskrivare från 1524 till 1529, var en stark motståndare till det gamla systemet som han ansåg vara korrupt (Inger 2011: 63; Harrison och Eriksson 2010: 456–468, Pettersson 2017: 57). Förändringarna i processrätten påverkade tveklöst arbetet i domstolarna, inklusive rådstuguprotokollens innehåll och språk. Theresia Pettersson påvisar i sin omfattande diakrona undersökning av Stockholms tänkeböcker 1476–1626 att texterna mot undersökningsperiodens slut blir längre och får en högre grad av juridisk precision genom exempelvis ett mer ”diversifierat bruk av tempusformer” och ”ett ökat bruk av temporala bisatser” (Pettersson 2017: 211; se även Carlquist 2000: 110–111). En liknande tendens observerades i en jämförande studie av förtalsmål i Enköpings och Stockholms tänkeböcker under senare hälften av 1500-talet (Westum, Salomonsson & Carlquist, under publ.). De stockholmska protokollen var mycket mer utförliga och strukturellt mer komplexa än Enköpings, vilket kopplas till de pågående förändringarna i processrätten och de ökande beviskraven. Ett antagande är att dessa förändringar slog igenom tidigare i Stockholm, som var landets administrativa centrum, än i mindre städer.

Material och metod

Materialet för denna undersökning ingår i Sven Ljungs *Enköpings stads tänkeböcker 1540–1595* (1960–1966), som är en kommenterad utgåva av stadsskrivarnas renskrivna protokoll från rådstuguförhandlingarna. Från utgåvan excerperades samtliga fall av misshandel. Av utrymmesskäl begränsades tidsperioden till åren 1540–1579. Jag uteslöt dråp och hot om våld, som i dessa tänkeböcker består i att någon jagar en annan med eller utan tillhygge i syfte att skada denne, men utan att lyckas i sitt uppsåt.

Analysen bygger därför på 64 protokoll över domar för misshandel. I dessa protokoll, som alltså utgörs av renskrivna anteckningar från rådstugumöten, ingår totalt 77 beskrivningar av sådana brott. Skillnaden mellan antalet protokoll och brottsbeskrivningar beror på att ett och samma rättsfall kan omfatta fler än en våldshandling begångna av samma gärningsman, eller att protokollet behandlar två kontrahenter som misshandlar varandra, vilket följaktligen resulterar i minst två olika brottsbeskrivningar.

För analysen har jag inspirerats av Impola, Karonen & Lönnroth (2020) och deras resultat om centrala ord i tidigmoderna domböcker, dvs. innehålls-tunga verb och substantiv av rättshistorisk betydelse såsom *betala* och *begära*. I det följande använder jag termerna *centrala verb* och *centrala substantiv* för att referera till denna typ av ord i de analyserade brottsbeskrivningarna.

Det första steget i analysen var att kategorisera materialet utifrån den typ av misshandel som beskrivs, dvs. slag, hugg och/eller stick, hårdragning, bett och lemlästning. För att undersöka brottsbeskrivningarnas grad av språklig komplexitet, gjorde jag därefter en analys av deras grundläggande grammatiska struktur, dvs. om de utgörs av en verbfras (VP) eller en nominalfras (NP).

Brottsbeskrivningar som har en VP som grundläggande struktur byggs upp kring ett centralt verb, och innehåller oftast bestämmningar i form av direkt objekt och/eller adverbial. I analysen har jag endast fokuserat på de bestämmningar som hör till brottsbeskrivningen och utelämnat eventuella övriga bestämmningar. Exempelvis kan det direkta objektet referera till brottsoffret som i satsen *Per slog Olle*. I analysen kommer en sådan sats att behandlas som en brottsbeskrivning utan bestämmningar, eftersom det bara berättas att någon *slog*, och inte exempelvis hur, med vad, eller vilka skador som uppstod av slaget. Om satsen däremot kompletteras med ett adverbial som i *Per slog Olle i hans hem* eller *Per slog Olle med en hammare* betraktas adverbialen *i hans hem* respektive *med en hammare* som delar av brottsbeskrivningen eftersom de berättar var eller med vad brottet utfördes.

En del brottsbeskrivningar saknar ett centralt verb och byggs i stället upp av ett centralt substantiv som refererar till en viss typ av misshandel. Dessa NP kan också ha attributiva bestämmningar, men har det inte alltid. Det bör dock påpekas att NP som brottsbeskrivning oftast ingår i prepositionsfraser (PP) som egentligen beskriver den dom som fälldes eller varför någon ställdes inför rätta, vilket i tänkeböckerna uttrycks som *för en örfil*. Eftersom prepositionen inte tillhör brottsbeskrivningen, kategoriseras *örfil* som NP.

Sex olika stadsskrivare har fört pennan i de protokoll som analyseras i denna studie. Det kan förstås finnas individuella skillnader mellan dessa skrivare. Eftersom studiens syfte är att undersöka graden av språklig komplexitet i brottsbeskrivningarna i Enköpingsprotokollen som helhet, har jag valt att inte göra några jämförelser mellan enskilda skrivare.

De excerperade protokollen redovisas inte i sin helhet. Av utrymmesskäl, och för att framhäva brottsbeskrivningarna har exempelvis utmätta bötesbelopp strukits liksom andra uppgifter som inte har med brottsbeskrivningen att göra, utom i undantagsfall då en sådan strykning hade försvårat läsningen av brottsbeskrivningen. Om skrivarnas liv och bakgrund finns åtminstone en del uppgifter tack vare Sven Ljungs arbete (Ljung 1960–1966; 1963). De olika skrivarnas handstilar är också utförligt analyserade i Ljungs publicerade utgåva av tänkeböckerna, och där finns också enstaka uppgifter om vissa

skrivares språkbehandling (Ljung 1960–1966:X–LI). Däremot saknas explicita uppgifter om eventuell utbildning eller träning i skrivande.

Det är ett relativt begränsat antal brottsbeskrivningar som ingår i undersökningen. För att visa på proportionerna mellan olika typer av brott i materialet som helhet och brottsbeskrivningarnas grundläggande grammatiska konstruktioner har jag ändå valt att redovisa kvantitativa uppgifter i resultatpresentationens inledning.

Resultat och analys

Brottsbeskrivningarna i de undersökta protokollen har indelats i fem kategorier utifrån vilken typ av brottslig handling som åsyftas. Som framgår av Tabell 1 nedan är *slag* den överlägset mest frekventa kategorin med 53 belägg, medan *hugg och stick* representeras av 13 belägg. Något mindre vanligt var *hårdragning* med 9 belägg. För *bett* finns endast ett belägg, liksom för *lemlästning*. Tabell 1 ger också en översikt över brottsbeskrivningarnas grundläggande grammatiska struktur, dvs. om de utgörs av VP eller av NP där verb saknas. De VP som förekommer i materialet kan kompletteras av preciserande bestämmningar i form av direkta objekt eller adverbial. Dessa behandlas i samband med den mer detaljerade analysen av de enskilda brottsbeskrivningarna.

Tabell 1. Översikt över brottstyper och deras antal; brottsbeskrivningarnas grundläggande grammatiska struktur; antal förekomster av specifika verb och substantiv inom respektive VP och NP.

	Slag (53)	Hugg och stick (13)	Hårdragning (9)	Bett (1)	Lemlästning (1)
VP	<i>slå</i> (44)	<i>hugga</i> (7)	<i>hårdra</i> (3)	<i>bita</i> (1)	<i>hamla</i> (1)
	<i>(ut)giva</i> (4)	<i>sticka</i> (3)	<i>hårriva</i> (3)		
	<i>göra</i> (1)	<i>hugga eller sticka</i> (1)	<i>släpa</i> (1)		
		<i>rista</i> (1)			
NP	<i>pust</i> (1)	<i>stenshugg</i> (1)	<i>hårdrag</i> (1)		
	<i>blånad</i> (1)		<i>hårriv</i> (1)		
	<i>blodvite</i> (1)				
	<i>blånad och blodvite</i> (1)				

Beskrivningar av slag realiseras oftast genom VP med ett centralt verb; det konkreta verbet *slå* är det absolut vanligaste (44 belägg), medan de mer abstrakta *(ut)giva* (4) och *göra* (1) är betydligt mindre frekventa. Tre brottsbeskrivningar saknar verb och har en NP som centralt ord i brottsbeskrivningen. I fråga om *pust* 'örfil' är det slagets art som fokuseras, medan *blånad* och *blodvite* (2) handlar om brottsoffrets skador. Det ska också påpekas att dessa NP, *pust*, *blånad* och *blodvite*, inte bara förekommer

självständigt i de nämnda verblösa brottsbeskrivningarna, utan oftast som bestämmningar i en VP med *slå*, (*ut*)*giva* eller *göra* som centralt verb.

Misshandel i form av hugg och/eller stick beskrivs nästan uteslutande genom VP, där *hugga* har högst representation med 7 belägg, *sticka* (3) är mindre vanligt, men uppträder också i kombinationen *hugga eller sticka* (1). Därutöver används verbet *rista* (1). Det finns bara en NP i denna brottskategori, dvs. *stenshugg* (1).

Hårdragning tas upp i nio brottsbeskrivningar. Av dessa är de flesta grammatiskt uppbyggda utifrån en VP, där det centrala verbet är antingen *hårdrä* (3), *hårriva* (3) eller *släpa* (1). Denna typ av brott beskrivs i två fall även i form av NP i *hårdrag* (1) och *hårriv* (1).

I materialet finns endast ett exempel på att någon döms för att ha bitit en annan person, och i beskrivningen av detta brott är *bita* det centrala verbet. I kolumnen längst till höger redovisas ytterligare en brottskategori med endast ett belägg. Denna kategori har verbet *hamla* 'lemlästa' som centralt verb (Söderwall, A–L). *Bett* och *lemlästning* presenteras under samma rubrik i analysen nedan.

I det följande riktas uppmärksamheten mot brottsbeskrivningarna som helhet, så som de formulerades av Enköpings olika stadsskrivare. Redovisningen utgår från de brottskategorier som beskrivs i Tabell 1. Därefter analyseras de fullständiga brottsbeskrivningarnas grammatiska konstruktioner med fokus på om och i så fall vilken typ av bestämmningar som används i de övergripande VP och NP som förekommer i materialet (se Tabell 1), samt hur och i vilken grad dessa bestämmningar medverkar till att precisera och konkretisera brottsbeskrivningarna.

Slag

Totalt finns i materialet 53 belägg för *slag* (Tabell 1). De flesta beskrivningar av slag består av en VP med en eller flera bestämmningar i form av direkt objekt och/ eller adverbial, men det finns undantag där brottsbeskrivningen endast består av det centrala verbet:

- (1) *Then tredie dagen augustii bleff nilss scomare sack för thet han slog Jöns olofsson Köpswen* (3.8.42)

I (1) berättas att Nilss Scmare dömdes för att han slog Jöns Olofsson, men inget sägs om hur många slag det rörde sig om, var slaget träffade, om tillhygge användes, eller om Jöns Olofsson fick några skador. På samma sätt förhåller det sig i ytterligare två protokoll (11 juni 1541; 7 juni 1560).

Slå + direkt objekt

Mer information, om än i varierande grad, ges dock i de övriga beskrivningarna av slag med ett centralt verb som huvudord. Det centrala verbet är oftast just *slå* (se Tabell 1), och detta följs i 27 fall av totalt 44

beskrivningar av slag (se Tabell 1) av direkt objekt utan tillägg av förklarande eller beskrivande adverbial. Av dessa förekommer uttrycket *slå någon pust* i 10 protokoll.⁵ Följande två protokoll är representativa för denna del av materialet:

- (2) *Jtem Pelle Pederson for han slog Gregers Nilson pust* (3.3.61).
- (3) *Ther Nest kummo för sittande rätt, hustru Anna Mosse Jakopz, och tommas Jakopson om thet the hade slagit huart annan pust* (28.1.73).

Det är en mild typ av misshandel som beskrivs i citaten ovan; i (2) döms Pelle Pederson för att han slog Gregers Nilson i ansiktet, medan (3) berättar att Anna Mosse Jakopz och Tommos Jakopson båda ställs inför rätta för att slagit varandra på samma sätt. Som nämndes ovan jämför MEST detta brott med att dra kniv mot någon utan att skada denna. Samtidigt inskräper lagen att *om örflen skulle resultera i skador* ”skall han bliva slagen vid kåken” (SB I, XII), dvs. bindas vid en ’påle eller stenstolpe vid vilken vissa bestraffningar verkställdes’ (SAOB). Alla brott med beskrivningen *slå någon pust* döms i Enköping endast till böter, men av detta kan man inte dra någon säker slutsats om att skador *inte* uppstod på brottsoffret, och det är osäkert om lagens föreskrifter följdes till punkt och pricka. Det torde ändå vara ovanligt med skador till följd av en örfl, och kanske är det just därför som de aktuella brottsbeskrivningarna saknar bestämmningar som refererar till sådana. Av självklara skäl finns inte heller bestämmningar som refererar till vapen eller tillhygge, eftersom örflar utdelas med händerna.

Samma grammatiska konstruktion, dvs. *slå* med direkt objekt som enda bestämmning, uppträder därutöver i ett antal brottsbeskrivningar där det direkta objektet refererar till brottsoffrets skador. Detta gäller uttrycken *slå någon blånad*, *slå någon blodvite*, *slå någon blånad och blodvite*, *slå någon blått öga*, *slå någon sår och blånad* samt *slå någon (kött)sår*.

VP *slå någon blånad* återfinns i elva protokoll. Inget av de aktuella protokollen innehåller någon information om huruvida vapen eller tillhygge använts, eller om slaget utdelades med handen. Citaten ur nedanstående protokoll är typiska för denna del av materialet:

- (4) *Samma dag feste håkon Reff vt för han slog hustrv karin vj blånath* (20.12.40).
- (5) *16 Julij kom för retta Hustrv Marieth körlingx och warth sack för hon slog mattes j muremester gårdhen iij blånadher* (16.7.41).

⁵ Uttrycket *slå någon pust* används, förutom i de citerade brottsbeskrivningarna, i åtta protokoll: 13.9.40; 20.12.40; 13.9.42; 18.9.42; 23.3.64; 12.11.65; 29.5.77; 3.9.78.

I (4) berättas att Håkon Reff betalade böter för att ha slagit Hustru Karin sex blånader, och i (5) att Hustru Marieth Körling dömdes att hon slog Mattes i Murmästargården fyra blånader. Det centrala substantivet *blånad* kompletteras genomgående i protokollen av kvantifierande attribut (SAG 3: 38) som preciserar skadornas omfattning i form av antal blånader, vilket i det aktuella fallet rörde sig om *iiij blånadher* (5). Däremot sägs i denna typ av brottsbeskrivning inget om slagets art eller vilka av brottsoffrets kroppsdelar som drabbats. Ytterligare sex protokoll följer detta sätt att beskriva samma typ av misshandel.⁶

Ett protokoll uppvisar en variant på uttrycket *slå någon (en/et) blånad*, nämligen *slå någon blått öga*:

- (6) *Samme dag kom för rätta Heese Erick och clagade på Achus Jönsson att han hade hårdragit honom, och slog honom blått // öga* (7.6.60)

Achus Jönsson döms i fallet ovan för att ha slagit Heese Erick så att denne fick ett blått öga. Till skillnad från i de exempel som hitintills presenterats, sätts fokus här inte bara på skadan, utan också på den skadade kroppsdelens. Troligen är detta inte märkligare än att den aktuella skrivaren gjorde samma distinktion mellan *blånad/blåmärke* och *blått öga* som vi gör i dagens svenska. Enligt SBI, IX är det också värre att få en skada i ansiktet än på andra kroppsdelar där skadan kan döljas.

Det centrala verbet *slå* kan också ha *blodvite* som direkt objekt, som i följande protokoll:

- (7) *Same dagh kom hendrik karebindere hade slaget äskel ued korseth blod vithe* (29.5.71).
- (8) *Samme dagh kom för retten Eskel morttenson til Erik Kosemakare för han slog honom 2 blonnad och it bloduithe* (2.3.56).

I (7) beskrivs hur Hendrik hade slagit Äskel så att blodvite uppstod, dock utan närmare preciseringar av vare sig var på kroppen skadan uppstod eller blodvitets omfattning. En precisering av det senare slaget ges däremot i (8), som också omfattar blånader, dvs. att Erik ställs inför rätta för att ha slagit Eskel två blånader och ett blodvite. Det centrala ordet *blodvite* preciseras således av ett kvantifierande attribut (SAG 3: 38), som i flera fall vad gäller blånader (se ovan).

Utöver de hitintills redovisade exemplen på att brottsoffrets skada fokuseras genom det direkta objektet till *slå* finns ett fall där den aktuella skadan beskrivs som *köttsår*, dvs. 'sår i någon av kroppens köttiga delar' (SAOB):

⁶ Uttrycket *slå någon blånad* förekommer därutöver i följande protokoll: 10.5.40; 12.7.40; 21.4.41; 2.3.56; 23.5.56; 15.7.58; 8.1.74.

- (9) *Samme dag kom för rette Daniels kirstin och hade slageth sin husman Markus kötsar* (29.5.71).

Kirstin döms i (9) för att ha slagit sin inhyesesman (*husman*) så att ett köttår uppstod. Inga bestämmningar finns, varför inga upplysningar ges om vilken kroppsdel som skadades eller om huruvida Kirstin använde något tillhygge. Däremot säger MEST att om någon blir misshandlad så *köttsår* uppstår eller ”slagen blå eller blodig, utan att det blir fulla sår, då ska den dömde böta 12 mark, såvida han inte kan värja sig med sex edsgärdsmän (SBI, IX). Här poängteras således att detta brott är av en mildare art än om man misshandlar någon så att denna får *fulla sår* dvs. sår som tillfogats någon med svärd, spjut eller kniv vilket beskrivs i (29) nedan (Holmbäck & Wessén 1962: 202; se Söderwall, A–L).

Slutligen kan också direkta objektet till slå referera till det tillhygge som förövaren använde, och i båda fallen rör det sig om en yxhammare:

- (10) *Mondaghen nest före Exultatione sancte Crusis [13 sept] war bench gulsmied god för Niils timberman för han slog måns Badstugukar et yxhammas hug* (13.9.40).

- (11) *Jtem bötte hans hinderson för thet han slogh hans badzskär itt yxhammarz slagh* (16.12.73).

Som framgår av (10) döms Niils Timberman för att han slog Måns Badstugukar med en yxhammare, ett slag beskrivet som ett *hug*, medan (11) beskriver gärningen som ett *slagh*. Inget av protokollen antyder om var på kroppen slaget träffade. Misshandel av detta slag borde rimligen resultera i någon form av kroppsskada, men om detta talar inte protokollen.

Slå + adverbiala bestämmningar

Adverbiala bestämmningar till *slå* är relativt sällsynta i materialet, och det förekommer aldrig flera än två sådana i samma brottsbeskrivning. I följande protokoll är det två personer som anklagar varandra för misshandel:

- (12) *Item på samma dagh kom förrätta, Marie J tompten Och klagha på hans hinderson för thet han hade slagit henne wid ööga för thet hon hade slaghitt förskriffne hans Öffuer halzsen med En vidia* (24.4.72).

Som framgår av (12) är det Marie J Tomthen som anklagar Hans Hinderson för att ha slagit henne vid ögat, medan Hans påstår att Marie först hade slagit honom över halsen med en vidja. Båda anklagelserna innehåller ett adverbial som preciserar var slaget träffade, alltså *wid ööga* respektive *Öffuer halzsen*, men den senare preciserar också vilket tillhygge som användes av Marie. Möjligen kan skillnaden mellan dessa två brottsbeskrivningar tolkas som att det slag som Hans utdelade gjordes med handen.

När adverbiala beskrivningar förekommer syftar de, som i exemplet ovan, på antingen det vapen eller tillhygge som den anklagade använde, den kroppsdel som träffades eller den skada som uppstod, vilket är fallet i följande tre protokoll:

- (13) *Samme dag bleff Seffred barkare Saker 6 mark för han slog Store mas med En Stör j huffudet* (23.7.55).
- (14) *Erick Larson i humblesta i Tillinge Socken for han slog Jöns Masson i Walby kyrkeby i bröstet med en Kniff* (3.3.61).
- (15) *Samme dag bleff Oloff Tommosson fälter till 3 marck for han slog Seffredt på Sanden på munnen, så han blödde* (3.7.60).

De två adverbialen i (13), dvs. *med En Stör j huffudet* preciserar vilket tillhygge som användes och var på Store Mas kropp som slaget träffade. Det är inte osannolikt att någon form av skada uppstod efter ett sådant slag, med detta framgår inte av protokollet. På liknande sätt förhåller det sig i fallet med Erick Larson som *slog Jöns Masson i Walby kyrkeby i bröstet med en Kniff* (14). Så som brottet beskrivs framstår det som mer sannolikt att det inte uppstod någon skada på brottsoffret; det står inte vilken del av kniven som träffade Jöns Masson, men om det hade varit eggen hade brottet förmodligen inte beskrivits som ett slag utan som stick eller hugg. I (15) beskriver däremot de två adverbialen såväl den kroppsdel som drabbades som slagets konsekvens: Oloff Tommosson *slog Seffredt på Sanden på munnen, så han blödde*. I detta protokoll nämns däremot inget tillhygge.

Slå + direkt objekt och adverbiala bestämningar

I vissa protokoll uppträder både direkt objekt med referens till brottsbeskrivningen och en eller två adverbiala bestämningar. Från ett grammatiskt perspektiv har dessa således en annan konstruktion än de brottsbeskrivningar som består av slå med adverbiala bestämningar, men bestämningarna fyller samma semantiska funktioner genom att de beskriver förhållanden som brottsoffrets skador, vilken kroppsdel som drabbades och vilket tillhygge som användes. Konstruktionen med direkt objekt och adverbiala bestämningar återfinns i de fyra protokollen nedan, varav de tre första innehåller endast ett adverbial:

- (16) *Samme dag talade Seffred jakobsonn til marcus Oloff Ersons dräng för han slog honom med En Eyxhammare eth blånad* (15.7.58).
- (17) *Item klockaren för theth han slogh äskele eth slaggh med en yxhamar* (29.5.71).
- (18) *Jöns Masson i Walby kyrkeby for han slog Erick Larson i humblesta i huffudt en kula* (3.3.61).

Det direkta objektet kan referera till brottsoffrets skada (*en kula; eth blånad*), eller till det antal slag som utdelades av gärningsmannen (*eth slag*) där *eth* får ses som ett kvantifierande attribut. Adverbialen (18) preciserar den drabbade kroppsdelen (*i huffudt*) eller tillhygget som användes, vilket i både (16) och (17), var en yxhammare (*med en yxhamar; med En Eyxhammare*). I (18) finns dock ingen uppgift om tillhygge, vilket skulle kunna tolkas som att brottet utfördes med bara nävarna.

Det finns i materialet endast ett exempel på konstruktionen *slå* med direkt objekt och två adverbiala bestämningar, och detta är också materialets mest detaljerade beskrivning av slag:

- (19) *Sama dag kom for rette kuse Seffreth och talade til hans hinderson som inkort hade pa hans aker om eth slaxmol som han honom slageth hade i huffudet med en sten eth stort sår* (29.5.71).

I (19) redovisas hur Hans hade slagit Seffreth i huvudet med en sten så att ett stort sår uppstod. Det första adverbialet (*i huffudet*) syftar självfallet på den kroppsdelen som utsattes för slaget, medan det andra (*med en sten*) refererar till det tillhygge som Hans använde. Dessutom finns i denna uppteckning adjektiv-attributet *stort* som i viss mån preciserar skadan, dvs. *eth stort sår*.

VP med andra centrala verb än *slå* samt verblösa beskrivningar av slag

En del brottsbeskrivningar är svårtolkade, eftersom de utgörs av VP där det centrala verbet ger en diffus bild av misshandeln eller helt saknar verb och i stället utgörs av en NP. Gemensamt för alla dessa brottsbeskrivningar är att brottsoffrets skador framhävs. I VP görs detta genom det direkta objektet där det centrala verbet är *göra* eller (*ut*)*giva*:

- (20) *Mondagen nesth ephther Olawi regis et martiriis [2 aug.] vart Håkon reff saker för puth och hårriff han gjorde knut Jåpson* (2.8.40).

- (21) *Ther nest bleff finske Siman kallat fram för rätten. För thet han hade vtt giffuit En blåna* (21.11. 73).

- (22) *kom för Rätta Jören skotthe, Och klagade på hans Jönsson, wid becken, för thet han hade luppit Öffuer 3 Rännestena Epther honom, Och giffuit honom bloduithe, Och blåna* (19.11.78).

Det torde vara uppenbart att det är ett slag som avses med beskrivningen *puth* ... *han gjorde knut Jåpson* (20), eftersom *pust* ju betyder 'örfil'. Med vägledning av de NP som beskriver skadorna i (21) och (22), dvs. *en blåna* respektive *bloduithe*, *Och blåna* bör troligtvis även verben *vtt giffuit* (21) och *giffuit* (22) ses som att de refererar till slag. Denna typ av skador omtalas nämligen aldrig i samband med några av de andra verben som konkret beskriver misshandeln, som *sticka* eller *hugga*. Däremot står *blånad* och

blodvite som direkt objekt i ett flertal beskrivningar med det centrala verbet *slå*.

Samma logik kan, enligt min uppfattning, tillämpas i analysen av nedanstående protokoll där brottsbeskrivningen till delar endast består av substantiven *blodvite* och *blånad*:

- (23) *Erik Olson Och tommos larsen Ock klagade, på huar annan, för bloduite Och blåna: Och hade tomos larsen wtt giffuit bloduithe Och för pust Erick Olsons sack war för Epter löp, för oquems ord, och för blåna (8.8.79).*

I (23) beskrivs varför Erick Olson och Tomos Larson befins skyldiga till misshandel av varandra. Protokollet utgörs till stor del av en uppräkningslista av de brott de begått. Uppräkningslistan kan för en nutida läsare förefalla något grammatiskt inkonsekvent. De två kontrahenterna klagade på varandra *för bloduite Och blåna*. Därefter sägs i en VP att Tomos Larson hade *wtt giffuit bloduithe* följt av prepositionsfrasen *för pust*. Erick Olson anklagades däremot för att ha sprungit efter Tomos, sagt okväden till honom och givit honom en blånad, allt formulerat som prepositionsfraser där substantivet i de två första anklagelserna beskriver de aktuella handlingarna, medan den sista anklagelsen fokuserar på den skada han åstadkom, sannolikt genom ett slag. Det finns ytterligare ett fall där beskrivningen av den brottsliga handlingen är högst oklar, men som jag med samma argumentering vill hänföra till brottskategorin slag:

- (24) *Kom samma dagh per skommar och Tallade till hans y Tomptten om ett sårremåll om blodhwhite (27.4.59).*

Av brottsbeskrivningen *ett sårremåll om blodhwhite* (24) framgår inget om den konkreta gärning som leder till kroppsskada, endast att det handlar om "handling eller tillfälle då någon rättsstridigt tillfogas sår" (SAOB), vilket ju innefattar alla de brottsliga gärningar som beskrivs i MeSt SBI.

Hugg och stick

Misshandel som utförs genom att sticka eller hugga någon är belagda i 13 protokoll (Tabell 1). Alla dessa beskrivningar är grammatiskt uppbyggda av en VP med ett centralt verb som på ett konkret sätt beskriver misshandeln, dvs. *hugga* och/eller *sticka* eller *rista* (Tabell 1). I dessa fall bör någon form av vapen ha använts, men detta uttrycks inte alltid explicit, vilket är fallet i nedanstående protokoll där Oloff Tommesson fälls för att han *hug mickel Est* (25):

- (25) *Samme dag feste Oloff tommesson vt j Kongen och staden för han hug mickel Est 6 mark (1.5.57).*

- (26) *Och mickel hug honom igen feste vt der före kongen och staden penningar 2 mark (1.5.57).*

I det nyss citerade protokollet finns inga bestämmningar till verbet *hugga*, som anger exempelvis vilket/vilka vapen som användes eller om någon av kontrahenterna fick några skador. Däremot ges i (26) en mycket summarisk förklaring till varför Mickel Est högg Oloff Tommesson genom adverbialet *igen*, dvs. att Mickel högg Oloff som hämnd för dennes hugg.

I alla övriga protokoll där misshandeln utgörs av hugg eller stick finns minst en bestämmning till det centrala verbet, som i de fall som relateras nedan där verbhandlingen preciseras genom direkt objekt:

(27) *Jtem Gregers Nilson en köpmanna dreng i Stockholm for han stack Pelle // Pederson en borgare i Stockholm eth köthsår och for thet han hårdrog honom (3.3.61).*

(28) *Samme dag klagade Erik Massons son til hindrikh skommare för han hug honom heller stackh honom tw saar / (26.3.58).*

I brottsbeskrivningarna ovan refererar det direkta objektet till den skada som brottsoffret fick, dvs. *eth köthsår* (27), respektive *tw saar* (28) där antalet sår anges. I inget av protokollen preciseras dock exakt vilka kroppsdelar som drabbades, eller vilken typ av vapen som användes. En egenhet i (28) är de två alternativa verbhandlingarna i formuleringen *han hug honom heller stackh honom*. Uttrycket skulle möjligen kunna uppfattas som ett ordpar använt för att ge emfas åt den aktuella misshandeln. Det finns dock inga andra exempel i materialet på denna typ av stilgrepp, och kanske bör uttryckssättet därför bara tolkas som att det var oklart hur gärningen utfördes.

Som bestämmningar till de centrala verben *hugga* och *sticka* förekommer även en kombination av direkt objekt och adverbial, vilket ger en något högre precision åt dessa brottsbeskrivningar än de tidigare presenterade för stick och hugg:

(29) *12 Julij bleff Knutth Jåpson saker för han hwg hwstrv Elin Karffwans dreng j ryggen fultsåre (12.7.40).*

(30) *Samma dag feste hustrv Karin belters vt för sin dreng / för han stack en lanskneckt iij styng med en kniff (13.9.40).*

I både (29) och (30) refererar det direkta objektet till brottsoffrets skada, dvs. *fultsåre* och *iij styng* som i det senare protokollet utgörs av *iij styng* där antalet sår således omtalas. I det förra protokollet handlar det om ett fullt sår (*fultsåre*). MEST förklarar begreppet som att ”han [brottsoffret] blir huggen eller stucken i hullet, i bröstet eller i armen, upptill eller nedtill, eller i lårben eller läggben, så att det går sönder och måste spjälkas, och benskräva löses ut” (SBI, VII). Under förutsättning att skrivaren tog fasta på SB:s beskrivning bör det således vara en allvarlig skada som åsyftas i (29), där också den skadade kroppsdelens framhåvs genom adverbialen (*j ryggen*). I (29) sägs inget om vilket vapen som användes, vilket däremot framgår i (30) av adverbialen

med en kniff, som dock inte upplyser om var på brottsoffrets kropp som de tre sticken tog.

Resterande belägg för stick- och huggbrott inkluderar bestämmningar i form av två adverbial, men vad avser de uppgifter som ges om brottet skiljer sig inte dessa från de nyligen redovisade beskrivningarna med direkt objekt och adverbial:

(31) *Samma dag kom fför rett Oloff Tomeson Och hade stungith Akus Jonson i ryggen med en dath* (16.6.64).

(32) *Samme dagh [2 Martij] Kom för retten jören j Åkerby och talade til hans j tommten för han hug honom j låred med En yxsse* (2.3.56).

Det förstnämnda protokollet berättar att Oloff Tomeson dömdes för att ha stuckit Akus Jonson i ryggen med en dolk, medan det andra handlar om domen mot Hans j Tommten som hade huggit Jören j Åkerby i låret med en yxa. I båda dessa protokoll används adverbialen för att beskriva dels det vapen som användes vid brottet, dvs. *med en dath* (31) respektive *med En yxsse* (32), dels den kroppsdel som drabbades, genom formuleringarna *i ryggen* (31) och *j låred* (32). I det analyserade materialet finns ett protokoll där det centrala verbet är *rista*:

(33) *27 Augustii warth Bertel matzson sack för han riste Erich Finne j Armen med en teliekniff* (27.8.1541).

Skrivarens val av centralt verb bör väl här (33) reflektera behovet av att beskriva en lindrigare typ av misshandel än de stick- och huggbrott som hitintills presenterats. Utöver detta skiljer sig inte denna brottsbeskrivning från de övriga; de två adverbialen beskriver den kroppsdel på Erich Finne som utsattes (*j Armen*) och det vapen som Bertel Matzson använde (*en teliekniff*).

Hårdrag

Nio av det undersökta materialets protokoll tar upp domar där någon har dragit någon annan i håret (Tabell 1). Brottsbeskrivningen kan formuleras genom verben *hårdra*, *hårriva*, eller genom substantiven *hårriv* och *hårdrag*.

(34) *Mondagen nesth ephther Olawi regis et martiriis [2 aug.] vart Håkon reff saker för pusth och hårriff han giorde knut Jåpson* (2.8.40).

(35) *Samma dag varth Knuth jåpson sack för han hårreff Håkon reff* (2.8.40).

De två domar som presenteras i (34) och (35) hör ihop. I den förra domen bedöms Håkan Reff skyldig till *hårriv* mot Knut Jåpson, i den andra döms Knut Jåpson för samma brott mot Håkan Reff, men medan brottet i förra domen beskrivs genom substantivet *hårriff*, beskrivs det i den senare domen med hjälp av verbet *hårreff*. I inget av fallen används några bestämmningar som

preciserar brottshandlingen. Detta är också fallet i de övriga fyra protokoll som tar upp denna typ av misshandel, vilket också kan framstå som självklart. Vilken kroppsdel som drabbas behöver knappast påtalas, och det torde vara sällsynt med synliga skador till följd av detta brott, som sannolikt alltid utförs med händerna.

Hårdragning verkar inte sällan ha uppträtt i kombination med andra former av misshandel, som exempelvis i (27) ovan där Gregers Nilson förutom att han *hårdrog* Pelle Pederson också *stack* /.../ *eth köthsår*. I (6) presenterades ett fall där Ahus Jönsson beskylldes för att ha *hårdragit* Heese Erick, vilket leder till följande motanklagelse från den förra och dom mot senare:

(36) *Samme dag bleff Heese Erick fälter til 6 marck for han slog Ahus Jönson igen och hårdrog honom (7.6.60).*

Heese Erick slog alltså tillbaka (igen) och hårdrog Ahus Jönson enligt protokollet (36). Samma kombination av brott, dvs. slag och hårdragning Anna Mosse Jakopz skyldig till:

(37) *Kom för Rätta hustru anna Mosse Jakopz Och klage på Suens skrädhars hustru // thet hon hade slagit henne pust och för håårdragh (3.9.78).*

Brottsbeskrivningen i (37) följer det mönster som diskuterades i anslutning till (23) ovan, nämligen en VP (*hade slagit henne pust*) följd av en prepositionsfras (*för håårdragh*). Denna grammatiska inkonsekvens förstärker intrycket att det är två separata brott som omtalas, även om denna effekt kanske inte var avsedd från skrivarens sida.

I ett fall används en annan verbfras för att beskriva handlingen att dra någon i håret, men med det centrala verbet *släpa*:

(38) *Samma dag bleff lasse j skarnfiärdingen sack för han slog sina husquinno iiij blånader och släpade henne wed håret (21.4.41).*

Hårdrag är ett begrepp som lyfts i MeSt (SBI, XII) och jämföras där med *kindpust* och med handlingen att dra kniv utan att skada någon. Verbvalet i (38) beskriver uppenbarligen samma typ av handling som i de hitintills refererade protokollen över hårdragning, men möjligen åsyftas i en mer brutal form av detta eftersom *släpa* väl indikerar att gärningsmannen förflyttade brottsoffret över ett visst avstånd och ett visst underlag.

Bett och lemlästning

Det finns två brottsbeskrivningar i det undersökta materialet som avviker helt från dem som presenterats hitintills. I båda fallen handlar det om misshandelns karaktär, som i följande exempel framställs på ett mycket konkret sätt:

- (39) *Samma dag bleff Erich Finne saker för han bet bertel matzson j Armen iij beth*
(27.8.41).

Förutom att detta är det enda exemplet i materialet på att någon bitit en annan, följer dock denna brottsbeskrivning det mönster som beskrivits tidigare, dvs. att VP kompletteras av ett adverbial (*j Armen*) som relaterar till den utsatta kroppsdelen och ett direkt objekt där ett kvantifierande attribut beskriver skadornas omfattning (*iij beth*).

Den brottsbeskrivning som handlar om lemlästning talar inte explicit om vari skadorna består eller vilka konkreta våldshandlingar som ligger till grund för beskrivningen:

- (40) *Samma dag vart lasse skomare saker for han haffde hamblat sin quinno*
oskelichan (2.8.40).

Det centrala verbet *hamla* i (40) anknyter semantiskt till brottsoffrets skador, dvs. att hon skadades svårt och möjligen blev ”invalid eller krympling” (Söderwall, A–L; SAOB). Kanske kan man tolka det i sammanhanget ovanliga verbvalet som ett sätt att beskriva ett ovanligare och mycket allvarigare brott än alla övriga misshandelsfall i Enköpings tänkeböcker. Ett indicium på detta finns även i valet av adverbial, dvs. *oskelichan*. Detta ord hade i fornsvenskan flera betydelser, alla med starkt negativa konnotationer. Närmast till hands ligger betydelser som ’utan sans eller måtta’, ’utan skäl’ eller ’orättmätigt’ (Söderwall, M–T). Värderande ord förekommer inte materialet för övrigt, så även i detta avseende utgör (40) ett undantag.

Sammanfattande diskussion

De brottsbeskrivningar som analyserats i denna studie uppvisar betydande likheter vad gäller den grammatiska uppbyggnaden. De flesta konstrueras av ett centralt verb som refererar till antingen slag, hugg och/eller stick, hårdragning eller bett; den sista brottskategorin är dock representerad endast i ett protokoll (jfr Impola, Karonen & Lönnroth 2020: 283). Det centrala verbet kompletteras vanligen av bestämmningar i form av direkt objekt och/eller adverbial som beskriver en eller flera av följande omständigheter: brottsoffrets skador, den drabbade kroppsdelen och det vapen som användes. Det är därför tydligt att stadsskrivarna i Enköping, liksom de i Stockholm, i hög grad förhöll sig till någon form av skrivkonventioner (Pettersson 2017: 64; 210–213; 216–217; Carlquist 2000; Westum, Salomonsson & Carlquist, under publ.)

Det finns dock några undantag från det nyss beskrivna mönstret. Det ena undantaget utgörs av brottsbeskrivningar som saknar bestämmningar till det centrala verbet, närmare bestämt (1) och (25) där *slå* respektive *hugga* står utan ytterligare beskrivningar av misshandeln. Det andra undantaget utgörs av verblösa beskrivningar där misshandeln beskrivs genom en NP, som i (23) där brottsbeskrivningen är en del av den PP som utgör domen, dvs. att någon

döms *för pust* och/eller *för blåna*. Samma konstruktion uppträder även i beskrivningar av hårdragning, se (34) och (37). Slutligen finns den unika brottsbeskrivningen *hamla oskelichan* (40). Grammatiskt sett är detta uttryck konstruerat enligt det generella mönstret med ett centralt verb och bestämning, men det avviker från övriga brottsbeskrivningar dels genom valet av centralt verb, dvs. *hamla* 'lemlästa', dels genom den adverbiala bestämningen som utgörs av ett negativt värderande ord, *oskelichan* 'utan sans eller måtta', 'utan skäl' eller 'orättmätigt'.

Som framgår av de 40 brottsbeskrivningar ur materialet som redovisas i resultatavsnittet, är de alla rätt kortfattade; det gäller förstås även de belägg som inte är citerade. Detta ligger också i linje med Mobergs iakttagelser om att brottmål generellt sett hörde till rådstugornas rutinärenden och inte ägnades särskilt mycket uppmärksamhet, vilket också skulle förklara protokollens formelartade karaktär (Moberg 2010: 111). Under 1500-talet pågick visserligen förändringar i processrätten, som ledde till högre beviskrav och därmed en mer omfattande dokumentation av brottsärenden, men mycket tyder på att det nya synsättet inte hade slagit igenom i Enköpings rådstuga (Westum, Salomonsson & Carlquist, under publ.). I den gamla edgärdsmanprocessen var rättegångarna ofta summariska; antingen hade någon sett den åtalade begå det brott han eller hon anklagades för och kunde vittna, eller också kunde den åtalade svära sig fri med hjälp av sina edgärdsmän eller -kvinnor (Inger 2011: 62). Vad som hade hänt och hur det skulle dömas var under medeltiden därför i mångt och mycket avklarat före rättegången, som i första hand syftade till att skapa fred i lokalsamhället (Lenman & Parker 1980; Taussi Sjöberg 1996: 21), och därmed fanns inget behov av en noggrann skriftlig dokumentation.

Vissa inslag i Enköpingsprotokollens beskrivningar av misshandelsfall tyder också på att den juridiska precisionen i den skriftliga dokumentationen inte var särskilt avgörande. Detta gäller exempelvis de fall där verben *slå* (1) eller *hugga* (25) står utan någon form av preciserande bestämmingar, utan det enda som står i protokollen är att någon slagit eller huggit en annan och därför döms till böter. Det samma gäller de verblösa konstruktionerna i (23), (34) och (37) där brottsbeskrivningen utgörs av endast en NP utan bestämmingar, dvs. *pust*, *blånad* respektive *hårdragning*. På liknande sätt förhåller det sig med (24) där det talas om ett *såramål om blodvite* där verb som beskriver den aktuella handlingen saknas och nominalfrasens huvudord endast säger att det handlar om misshandel. Beskrivningar av denna typ kan associeras till edgärdsmanprocessen, men möjligen också till en muntlig kultur där det som hade hänt före rättegången, det man kunde se med egna ögon, och det som där uttrycktes muntligt där och då var mer väsentligt än den efterföljande skriftliga dokumentationen av händelserna. I samma riktning pekar flera opreciserade brottsbeskrivningar, t.ex. (20) som endast talar om *pust* och *hårdragning* som en individ *gjorde* mot en annan.

Brottsbeskrivningarna, liksom övrigt innehåll i tänkeböckerna, består av renskrivna notat som stadsskrivarna gjorde under pågående möten i rådstugan (Moberg 1989: 21; Carlquist 2000: 101). Återkommande uttryck i brottsbeskrivningarna kan därför betraktas som ett utslag av en summering som stadsskrivaren har gjort av ett visst misshandelsmål, och inte som en återgivning av vad som faktiskt sades under rättegången (Biber & Finegan 1992: 702; Culpeper & Kytö 2000: 178; Lönnroth 2007: 181–182; Pettersson 2017: 59). I Enköpingsprotokollen över misshandelsmål finns sådana fasta fraser i beskrivningar av slag, dvs. *slå någon pust, slå någon blånad, slå någon blodvite*. Även om det finns lakuner i Enköpings tänkeböcker (Ljung 1963: 263–272), framstår det som klart är dessa uttryck beskriver de allra vanligaste misshandelsbrotten i senmedeltidens Enköping, något som kan ha främjat ett formelartat språkbruk med hemvist i medeltidens muntliga kultur och vardagsspråk (Moberg 2010: 111; jfr Impola, Karonen & Lönnroth 2020: 268).

Till de drag som möjligen kan kopplas till muntlighet och till Enköpings specifika skriftbruksmiljö hör också att inslaget av tyska ord och formuleringar är närmast obefintligt; äldre tyska lånord finns dock i exempelvis några av de yrkesbetecknande tillnamn som förekommer i protokollen, som *timmerman* (1) och *bardskärare* (11). Härvidlag skiljer sig Enköpingsprotokollens brottsbeskrivningar från Stockholms protokoll, som i hög grad präglas tyskt inflytande i såväl fasta uttryck som juridisk terminologi (Moberg 1989: 22). Den bakomliggande orsaken till detta var Stockholms tvåspråkiga miljö, och de många tyskar som präglade stadsliv och administration (Moberg 1989: 29–34; 253). Enköpings administration ser ut att ha varit mer homogent svensk, att döma av de namn som förekommer i tänkeböckernas protokoll, inklusive rådmän och borgmästare (Ljung 1960–1966; se även Ljung 1963: 244–302). Troligen saknade Enköpings stadsskrivare formell utbildning, även om några av dem hade fått praktisk träning genom olika administrativa uppdrag på annat håll, och skrivarmiljön var instabil i så måtto att stadsskrivarna ofta byttes ut. Det finns därför skäl att tro att Enköpingsmiljön inte direkt har främjat utvecklingen mot en högre grad av skriftspråklig precision (se Westum, Salomonsson & Carlquist, under publ). Det verkar dock inte heller vara i protokoll över brottmål som denna utveckling sker först, utan i andra ärendekategorier (Pettersson 2017: 190).

I Enköpings brottsbeskrivningar saknas sådana skriftspråkliga drag som Pettersson (2017) och Carlquist (2000) observerade i främst i tidigmoderna kamerala och administrativa protokoll i Stockholms tänkeböcker, och som kan kopplas till en högre grad av juridisk precision, såsom nominaliseringar och bisatser (Pettersson 2017: 193–196; Carlquist 2000). I de brottsbeskrivningar som har analyserats i denna studie förekommer visserligen nominaliseringarna *hårdslag* och *hårniv*, men dessa kan knappast betraktas som särskilt skriftspråkliga. Därutöver finns *en* konsekutiv bisats i materialet, där det beskrivs att brottsoffret slogs över munnen, *så han blödde* (15). Ordpar

med förstärkande och preciserande effekt saknas också (jfr Pettersson 2017: 188–189), något som kan ha ett samband med Carlquists antagande om att stereotypa och därmed genrebyggande drag är vanligare i kamerala och administrativa ärenden som till sin karaktär är likartade, medan varje brottmål återger en unik händelse (Carlquist 2000: 102). Mot detta antagande kan dock anföras de frekvent använda fasta uttrycken för olika typer av slag som anfördes ovan, och det relativt stabila innehållet i verbfrasernas bestämningar, som bör kunna ses som en typ av konventionalisering och juridisk precisering.

I fråga om ordval finns möjligen också indikationer på skriftspråklighet, närmare bestämt i användningen av uttryck som tas upp i Sårabalken i MEST (jfr Impola, Karonen & Lönnroth 2020: 268; 288). Orden *hårdslag* och *pust* är exempel på detta. Därutöver finns brottsbeskrivningar av slag, där det explicit talas om att brottsoffret har tillfogats en eller flera *blånader* eller *blodviten*, vilka båda refererar till skador som ofta omtalas i SBI. Mer sällsynta är uttrycken *fullt sår* och *köttsår* som beskriver mycket allvarliga skador. Alla dessa ord och uttryck är belagda redan i fornsvenskan (Söderwall), dvs. i skriftliga källor, och det är naturligtvis omöjligt att för nu levande människor avgöra om uttrycken var vanliga även i det muntliga vardagsspråket, eller om de på 1500-talet betraktades som termer i ett specifikt juridiskt fackspråk. Till skillnad från *pust*, *hårdslag*, *blånad* och *blodvite*, förklaras dock *fullt sår* och *köttsår* utförligt i SBI (se 1.2 Såråmbalken i Magnus Erikssons stadslag), vilket ger dessa uttryck en prägel av en viss juridisk precision.

Kvantifierande attribut används mer som regel än som undantag i beskrivningar av blånader, blodviten och sår. Stadsskrivarna protokollförde inte allt som sades under rättegångarna, och definitivt inte ordagrant, utan de gjorde mer eller mindre subjektiva återgivningar av tal (se Culpeper & Kytö 2000: 178; Lönnroth 2007: 181–182; Pettersson 2017: 59). Därmed bör de också ha gjort ett urval bland de uppgifter som lämnades av dem som var närvarande i rådstugan. Uppenbarligen var det i de flesta fall viktigt att dokumentera antalet blånader, blodviten och sår, dvs. skadornas omfång, och detta drag bör därför kunna betraktas som en strävan mot en preciserad skriftspråklig dokumentation av misshandelsbrott.

I samma riktning pekar möjligen de brottsbeskrivningar som har tre bestämningar i form av direkt objekt och ett eller två adverbial, och som preciserar såväl de skador som uppstod på brottsoffret, vilken kroppsdel som drabbades och vilket vapen eller tillhygge som den misshandelsanklagade använde. Det faktum att stadsskrivarna har ägnat dessa förhållanden så stor uppmärksamhet att de har bemödat sig om att skriva ned dem, kan eventuellt ses som ett indicium på att skiftet från edgärdsmanprocess till nämndprocess med dess större krav på bevisning och noggrannhet i den skriftliga dokumentationen var på väg att slå igenom även i Enköping (Inger 2011: 61–65). En tidigare studie av förtalsmål i Enköping och Stockholm under senare hälften av 1500-talet pekar dock mot att edgärdsmanprocessen fortfarande

var i kraft i Enköping, medan nämndprocessen var implementerad i Stockholm, vilket framgår av protokollens längd och struktur, förekomsten av rekonstruerat tal från såväl svarande som käre och ofta även vittnen (Westum, Salomonsson & Carlquist, under publ.; jfr Culpeper & Kytö 2000: 12–18; Lönnroth 2007).

I denna studie har jag analyserat och diskuterat beskrivningar av misshandel från Enköpings rådstuga och finner att de mönster som uppträder väsentligen anknyter till den gamla edgärdsmanprocessen med dess obefintliga krav på bevisning och därmed lägre krav på noggrann skriftlig dokumentation (se Lenman & Parker 1980; Taussi Sjöberg 1996: 21). Som nämnts, anser jag mig dock kunna se vissa mönster som pekar mot en ökande grad av precision i brottsbeskrivningarna, mer typiska för nämndprocessen. Sammantaget verkar det dock som att Enköpings stadsskrivare befann sig i en gränzon mellan muntlig och skriftlig kultur som Carlquist (2000: 101) beskriver.

Såväl analys som diskussion i denna artikel utgår från en helhetssyn på materialets brottsbeskrivningar. Men bakom de enskilda protokollen står sex olika stadsskrivare (se Material och metod). Det kan därför inte uteslutas att det finns skillnader mellan dessa skrivare som kan vara intressanta i den diskussion som förs i denna artikel, och att en jämförelse mellan Enköpings olika skrivare därför kunde sätta såväl rättshistoriska förhållanden som språkliga mönster i ett annat ljus, särskilt i en större undersökning som också inkluderade andra typer av brott än misshandel. För att fördjupa diskussionen om den tidiga utvecklingen av ett juridiskt skriftligt språkbruk i förhållande till nämndprocessens intåg i svenska rådstugor skulle det därutöver behövas jämförande studier mellan tänkeböcker från olika städer, och denna studie skulle i så fall behöva utsträckas över den tidigmoderna epokens första årtionden.

Källa

Ljung, Sven. 1960–1966. *Enköpings stads tänkeböcker 1540–1595*. Lund: Håkan Ohlssons boktryckeri.

Litteratur

Andersson, Hans (1998), ”*Androm till varnagel...*” *Det tidigmoderna Stockholms folkliga rättskultur i ett komparativt perspektiv*. Stockholm Almqvist & Wiksell International.

Biber, Douglas & Edward Finegan (1992), “The linguistic evolution of five written and speech-based English genres from the 17th to the 20th centuries”, i Matti Rissanen, Ossi Ihalainen, Terttu Nevalainen & Irma Taavitsainen (red), *History of Englishes. New Methods and Interpretations in Historical Linguistics*. Berlin: De Gruyter, s. 688–704.

Brottsbalken, SFS1962:700. <https://lagen.nu/1962:700#K3>

- Carlquist, Jonas (2000), "Och war thetta huss lagbudit, lagstondit och hembudith. Om husköp och formelartat språkbruk i Stockholm stads tänkeböcker", i Lars-Erik Edlund (red), *Studier i svensk språkhistoria 5. Förhandlingar vid Femte sammankomsten för svenska språkets historia, Umeå 20–22 november 1997*. Umeå: Umeå universitet, s. 101–116.
- Culpeper, Jonathan & Merja Kytö (2010), *Early Modern English Dialogues. Spoken Interaction as Writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ericsson, Niklas (2003), *Rätt eller fel? Moraluppfattningar i Stockholm under medeltid och Vasatid*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Harrison, Dick & Bo Eriksson (2010), *Sveriges historia: 1350–1600*. Stockholm: Norstedts.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias (red) (1962), *Magnus Erikssons landslag. I nusvensk tolkning*. Stockholm: Nordiska bokhandeln.
- Impola, Petteri, Karonen, Petri & Lönnroth, Harry (2020), "Språkbruk i svenska städer under tidigmodern tid. Ny metod för att analysera ordförrådet i domböcker från 1600-talet". *Historisk tidskrift för Finland* 105:3.
- Inger, Göran (2011) [1997], *Svensk rättshistoria*. Malmö: Liber.
- Larsson, Inger (2003), *Svenska medeltidsbrev. Framväxten av ett offentligt skriftspråk*. Stockholm: Norstedts.
- Lenman, Bruce & Geoffrey Parker (1980), "The State, the Community and the Criminal Law in Early Modern Europe", i Vic Gatrell, Bruce Lenman & Geoffrey Parker (red), *The Social History of Crime in Western Europe since 1500*. London: Europa Publications, s. 11–48.
- Ljung, Sven (1963), *Enköping stads historia 1. Tiden till och med 1718*. Lund: Stadsfullmäktige i Enköping.
- Lönnroth, Harry (2007), "Karlar, inttet will iagh sittia och äta eller dricka medh denna mannen." Citatmeningar i en finländsk dombok i sent 1600-tal". *Arkiv för nordisk filologi* 122, s.181–247.
- Lönnroth, Harry & Pettersson, Theresia (2023), Tänkeboken som texthistoriskt vittne. Skrivarstrategier och textprocesser i 1630-talets Stockholm. *Arkiv för nordisk filologi* 138: 129–180.
- MES = *Magnus Erikssons Stadslag. I nusvensk tolkning* (1966), Åke Holmbäck & Elias Wessén (red). Stockholm: Nordiska bokhandeln.
- Moberg, Lena (1989), *Lågtyskt och svenskt i Stockholms medeltida tänkeböcker*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Moberg, Lena (2010), "Stockholms medeltida tänkeböcker", i Inger Larsson, Sven B. Jansson & Rune Palm (red), *Den medeltida skriftkulturen i Sverige: genrer och texter*. Stockholm: Stockholms universitet, s. 109–122.
- Pettersson, Theresia (2017), *Stockholm stads tänkeböcker. Funktionell texthistoria*. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 66. Stockholm: Stockholms universitet.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket 1893–*. Lund: Svenska Akademien.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik (1999), *Svenska Akademiens grammatik*, 1–4. Stockholm: Svenska Akademien.
- Söderwall = Söderwall, Knut Fredrik. 1884–1918. *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*. Lund.

- Taussi Sjöberg (1996), *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet*. Stockholm: Atlantis.
- Tontti, Jarkko (2000), "Olaus Petri and the rules for judges". *Associations – Journal for Social and Legal Theory* 4(1), s. 113–128.
- Westum, Asbjørg, Salomonsson, Johanna & Carlquist, Jonas (2025), "Town scribes' use of language in slander cases: a comparative analysis of 16th century town court records from Enköping and Stockholm.", i Theresia Pettersson & Harry Lönnroth (red), *Town Scribes as Mediators of Literacy in Early Modern Sweden*. Amsterdam: De Gruyter Mouton. [under publ.]

Rättslig kommunikation, domstolsförfaranden och konfliktlösning i förändring

Laura Ervo

Rättssystemet i Finland har genomgått en omfattande utveckling från formaliserade domstolsförfaranden mot mer flexibla, kommunikativa och deltagarvänliga lösningar såsom *medling* och *förlikning*. I den här artikeln fokuseras straffprocessens förskjutning mot humanisering, deltagande och konfliktlösning, där upplevd processuell rättvisa spelar en allt större roll. Kommunikation – såväl muntlig som skriftlig – har blivit ett centralt verktyg i rättens arbete, och rättsspråkets utveckling bidrar till förståelse, respekt och delaktighet för alla parter.

Syftet med studien är dels att undersöka hur kommunikationen i finska domstolsförfaranden har förändrats i takt med att traditionell tvistlösning allt oftare ersätts med medling och förlikning, dels hur domare kan främja en mer mänsklig och effektiv rättsprocess. Jag vill särskilt belysa hur språkbruk i domstolar, brukares deltagande, medlingens struktur och domarens roll påverkar brukares upplevelse av processuell rättvisa¹. Följande forskningsfråga ställs:

- Hur har skiftet från traditionell tvistlösning till medling, förlikning och en serviceorienterad kommunikation påverkat domstolarnas professionella roller och brukares upplevelse av processuell rättvisa i Finland?

Inom dessa ramar diskuteras hur domarens dubbla uppdrag att vara såväl fredsstiftare (förlikningsfrämjare) som opartisk domare påverkar parternas tillit, benägenhet att förlikas och parternas upplevelser av rättvisa. *Processformer*, *delaktighet* och *legitimitet* analyseras med utgångspunkt i vilka effekter som förhandlingar baserade på skriftliga underlag har för tilltalades och målsägandes upplevelse av delaktighet och förståelse i processen i jämförelse med muntliga förhandlingar som hålls i parternas närvaro² och frånvaroförhandlingar³. Därutöver diskuteras hur interaktionen

¹ En liknande text har tidigare publicerats på engelska i antologin *The Language of Lawyers: A European Perspective*, ed. by Jacqueline Visconti, De Gruyter Brill, 2025. Jag tackar hjärtligen forskningsassistent Miika Kaakinen för all hjälp med översättningen från engelska till svenska.

² Ett rättsligt förfarande där parterna kommunicerar och lämnar in sina argument, bevis och andra handlingar skriftligen, utan att närvara vid en muntlig förhandling. Det används ofta för enklare ärenden för att effektivisera processen.

³ Frånvaroförhandling syftar på en rättslig förhandling som hålls trots att en part uteblir. Begreppet förekommer både i brottmål (straffrätt) och tvistemål (civilrätt), men tillämpningen

i domstolar skiljer mellan civilmål och brottmål. Artikeln förenar på detta vis rättsdogmatisk analys med rättssociologiska och etiska perspektiv för att visa hur domstolens legitimitet och effektivitet i dag till stor del formas av den interaktion som sker i rättssalar.

Metod och material

Studien bygger på en kvalitativ rättssociologisk och rättsdogmatisk analys, som omfattar en genomgång av lagstiftning och rättspraxis med särskilt fokus på medling, skriftlig dokumentation och processuella regler. Det kombineras med en analys av rättsteoretiska och rättsetnologiska texter om processuell rättvisa, språkbruk och kommunikationsstrategier. Studien utgör på så vis en kvalitativ syntes av rättsdogmatiskt material (lagstiftning och förarbeten om domstolsmedling), doktrin och tidigare empiriska studier. Materialet utgörs av finsk lagstiftning och gällande praxis för domstolsmedling tillsammans med dokumentet *Bemötandestrategi för Sveriges Domstolar* och ett urval av näraliggande myndighetsdokument, vilka används för att beskriva nationell praxis och policy.

För doktrindiskussionen används nordisk litteratur om alternativa tvistlösningssformer, domstolens förändrade roll och kommunikativ kompetens. Inga egna empiriska undersökningar har genomförts för denna artikel. I stället refereras tidigare studier av domstolsanvändares erfarenheter, inklusive intervjuer och enkäter om information, begriplighet, bemötande och upplevelsen av att bli hörd. Därutöver ges illustrativa exempel på hur mindre förändringar i domarens processledning (introduktion, rollklargörande, ögonkontakt och frågor) kan påverka brukares delaktighet och tillit, samt hur särskilda behov (utländska parter, äldre, barn och personer med funktionsnedsättning) motiverar anpassad kommunikation. Gällande kompetenser och etiska färdigheter utreds vilka kommunikativa färdigheter och etiska principer som krävs av domare, åklagare, försvarare och medlare för att garantera både formell och upplevd processuell rättvisa.

Interaktion och kommunikation

I Skandinavien har konfliktlösning snarare än tvistlösning spelat en allt större roll i rättssystemet sedan 1990-talet. Den alternativa formen av tvistlösning, även i institutionaliserad form, har sina rötter i Norge och är ett aktuellt inslag i de nordiska ländernas rättssystem. I Finland finns en livaktig diskussion om det, men också lagstiftning om medling både i domstol och för icke-rättslig medling. Idag sker en allt större del av tvistlösning med en opartisk medlare som då inte involverar rättssystemet (Ervasti 2002: 56–62, Leppänen 1998:

och rättsverkningarna skiljer sig beroende på processform. I brottmål är huvudregeln att den tilltalade ska närvara vid huvudförhandlingen. Frånvaroförhandling kan dock ske under vissa förutsättningar; till exempel när brottet är av mindre allvarlig art och rätten bedömer att målet kan avgöras utan personlig närvaro.

32–41, Lindell 2021: 31, Lindblom 2000: 46–58; Virolainen 1995: 80–89). Ett ökat fokus på konfliktlösning innebär också att det krävs mycket större skicklighet av jurister i hanteringen av mänskliga relationer och kommunikation, vilket kan benämnas *klientvårdsfärdigheter*. En annan aspekt är att det numera finns ett starkare fokus på de tvistandes subjektiva erfarenhet av processuell rättvisa (Ervasti 2004; Haavisto 2002; Tyler 1990). Dessa förändringar påverkar och förändrar domstolarnas och rättspraktikers arbete.

Jämförande analys av utvecklingslinjer i finsk och svensk rätt

I Finland är medling vanligt förekommande i domstol, och den akademiska diskussionen som återspeglar syftet med konfliktlösning har varit livlig. Medling i domstol används som ett alternativ till traditionella rättsliga förfaranden, och har förespråkats eftersom den möjliggör att kommunikation mellan parterna kan vara mer direkt än annars. Kommunikationen tenderar också att vara mer omfattande i jämförelse med traditionella tvistemålsförhandlingar, som ofta har en mer återhållsam och begränsad kommunikation. En annan aspekt är att domstolar måste tillgodose parternas behov *in casu*⁴ och att domen måste bygga på de specifika förutsättningarna som råder. Denna princip försvåras vid medling när domstolens auktoritet och legitimitet inte är underförstådd, utan egenskaper som måste etableras i varje enskild situation (Ervo 2013: 57). I en medlingssituation är det alltså inte tillräckligt att följa lagstiftningen och undvika överträdelser, utan parametrar som parternas goda uppförande, att deras önskemål tillgodoses, god service och en icke-konvergerande atmosfär kan ses som mål i det reformerade rättsväsendet.

För parterna påverkas känslan av att få en rättvis rättegång av många faktorer, både på formell och informell nivå. På den informella nivån påverkas förtroendet av vad en person möter i rättssalen. För professioner som regelbundet deltar i huvudförhandlingar är upplevelsen av rättssalen inte främmande, eftersom de är förtrogna med domstolarnas rutiner. Brukare som kallas till domstol vid ett eller ett fåtal tillfällen tenderar att vara mer oroliga inför situationen, eftersom de är osäkra på genomförandet och det egna deltagandet. För brukare är mötet med professioner och andra brukare en händelse som har betydelse för hur de upplever situationen, vilket också kommer att påverka hur förhandlingen genomförs, och denna upplevelse kan avgöra om klienterna känner att de har blivit lyssnade på (Autio & Ervo 2022: 733).

⁴ Det latinska uttrycket *in casu* används ofta inom juridiken. Då betyder det ungefär "i det enskilda fallet".

I Sverige utarbetades denna "mötesstrategi" för domstolarna redan 2010⁵. Sedan dess har många undersökningar genomförts med syftet att ta reda på hur människor upplever domstolarna som en institution, hur man får direktkontakt med människor medan de interagerar med systemet, och hur man kan förbättra sitt möte med domstolen. Dessa undersökningar kan bidra till en ökad effektivitet och stärkt rättssäkerhet för den enskilde (Sveriges Domstolar 2010: 1–3; Justitiedepartementet 2008: 61). I kvalitativa intervjuer med brukare har resultaten visat att domare med mindre ändringar kan göra stor skillnad för brukares känsla av att bli hörda. Att domaren till exempel introducerar brukaren för de andra närvarande i rummet i början av en förhandling, kan bidra till att skapa en bra inledning på förhandlingen. Senare i förhandlingen kan juristdomaren också med en kort beskrivning redogöra för hur förhöret kommer att gå till. Domare kan också, med bibehållen opartiskhet, visa intresse genom kontinuerlig ögonkontakt och genom att ställa genomtänkta och relevanta frågor.

Resultaten i intervjustudierna⁶ visar också att brukare vill ha mer information om processen i allmänhet, personerna i rättsalen och deras roller. Det är viktigt för brukare att förstå vad som sägs under en domstolsförhandling, och därför är det nödvändigt att jurister förklarar på ett sätt som brukare kan förstå. Eftersom studier har visat att det inte kan finnas någon lösning som passar alla, är det viktigt att ta hänsyn till brukares mångfald och olika behov. Det är naturligt att andraspråkstalare, äldre, barn, sjuka och funktionsvarierade kan ha särskilda behov som måste tillgodoses. Denna typ av utvecklingsarbete gynnar inte bara brukare, utan bidrar också till att öka domstolarnas effektivitet. Det har också fått positiva effekter på brukares upplevelser av rättvisa (Autio & Ervo 2022: 722–724; Hagsgård 2014: 1007; se Alaja 2021 för en intervju med Julia Korkman).

Narrativens betydelse

Förhör med brukare är ett av de viktigaste sätten att lägga fram bevis i domstol. Från ett rättsetnologiskt perspektiv är övergången mellan huvudförhandlingen och domen väsentlig, och förståelsen och tolkningen av språket, berättelser och övrig kommunikation har en central roll i denna

⁵ Målet är att alla som kommer i kontakt med Sveriges Domstolar blir bemötta med respekt, värdighet och professionalism. Strategin är en del av domstolarnas kvalitetsarbete och syftar till att stärka rättssäkerheten och förtroendet för rättsväsendet.

⁶ Det har under senare hälften av 00-talet gjorts ett antal brukarundersökningar i Sverige, där domstolar med hjälp av enkäter och intervjuer tillfrågat sina brukare om deras erfarenheter av domstolen. Syftena med dessa studier har i huvudsak varit att höja kvaliteten i domstolarnas arbete. Studierna har gjorts vid Hovrätten för Västra Sverige åren 2006 och 2008, Göteborgs tingsrätt år 2008, Hovrätten över Skåne och Blekinge år 2010, Södertörns tingsrätt 2009 och 2011, Svea hovrätt 2009 samt Lunds tingsrätt 2011. Sammanlagt har drygt 800 personer intervjuats. Av dessa är den absoluta merparten icke professionella brukare, men åtminstone 30 intervjuer med advokater, åklagare, nämndemän, domare och vittnesstödare återfinns i materialet. Se sammanfattning om dessa undersökningar i Brås rapport Bemötande i domstol (2013:11).

övergång. Huvudförhandlingen är muntlig, och syftar till att lyfta fram olika perspektiv på de aktuella händelserna som förhandlas. Domen är skriftlig och därmed beständig, och den uttrycker en auktoritativt bestämd verklighet av en händelse. I förhandlingen ska muntliga rekonstruktioner av ett händelseförlopp bedömas och för att göra detta krävs kännedom om hur berättelsen om en händelse förhåller sig till själva händelsens fakta. De faktiska händelserna är naturligtvis utom räckhåll; vad som står till domstolens förfogande är de förhörda erfarenhet av verkligheten, så som den presenteras vid rättegången, tillsammans med åtföljande utvärderingar och tolkningar (Kjus 2005: 291).

Den som hörs i rätten vill bli förstådd och trodd. Den berättelse som brukare avger i rätten följer därför vanligen de allmänna berättarkonventionerna för övertygande framställning. Berättande om ens egna upplevelser kretsar oftast kring ett klimax och innehåller en utvärdering av de omtalade händelserna. Den dramatiskt återgivna berättelsen i sig själv bidrar då till personens egen syn på händelseförloppet. Kjus (2005) betonar det starka bandet mellan berättelsens yttre händelser och berättarens inre perspektiv som något karaktäristiskt för berättelsens klimax, och som något viktigt att känna till för att kunna bedöma en berättelse. En förhörssituation skiljer sig från ett vanligt samtal, och det rättsliga förfarandet tillåter inte normala samtalskonventioner, eftersom uppdraget är att utreda vad som inträffat. Advokater och andra professionella aktörer i rättssalen känner till vad domstolen fokuserar på och är mycket uppmärksamma på detaljer i vittnesmålet, så att de kan agera strategiskt i förhållande till detta, medan lekmän saknar denna kompetens (Kjus 2005: 291). Kjus diskuterar också berättelsens betydelse för det som egentligen är minnen. Det är fortfarande i stort sett okänt hur det mänskliga minnet fungerar, men mycket tycks kretsa kring inlärd, standardiserade och generaliserade episoder, vad Kjus kallar för ”manus”. Det man främst kommer ihåg är avvikelser från sådana episoder, medan minnesluckor som fylls på med igenkännbara händelser. Berättelsen i domstolen handlar ofta om något dramatiskt, där bearbetningen har börjat långt innan domstolsförhandlingen. Minnet drar nytta av att ha format en berättelse om händelsen, men påverkas också av det sammanhang som händelsen skedde i. Berättarens publik, berättarens identitet och den typ av berättelse som berättas, är alla faktorer som påverkar berättelsens innehåll (Kjus 2005: 291).

Sammanfattningsvis är kommunikation, samt förmågan att lyssna och tolka, av stor betydelse. Ofta underskattas eller missförstås kommunikationens betydelse inom rättssystemet. Ändå vet yrkesverksamma att om kommunikationen brister i de inledande skedena av en process är det omöjligt att nå nästa nivå – det vill säga att korrekt tolka vittnesmålet i ett juridiskt sammanhang. Detta senare steg är inte heller fritt från risker. Olika aktörer kan här använda sina yrkeskunskaper så att publiken förstår narrativet på ett sätt som är fördelaktigt för deras egna mål. Som Lindh (2022) skriver, modern

teknik till trots, så tillämpas retoriska strategier från antik romersk rätt än idag i rättssalarna. Jurister använder en mängd av dem i muntlig argumentation för att bevisa, motbevisa, skapa tvivel, och överföra skuld och ansvar. Rekontextualiserade texter är inbäddade i förklarande sammanhang, vilket ökar deras begriplighet under rättegången. Genom medvetet urval kan innehållet och användningen av specifika yttranden legitimeras i berättelser som gynnar den egna saken, eller så kan de delegitimeras i berättelser som blir till nackdel för motparten. Befogenheten att tolka innehållet i dessa berättelser, texter och bilder under en rättegång ligger hos juristerna. Brukare har följaktligen begränsad makt över hur deras berättelser tolkas av domstolen. Det är juristerna som kan reglera innehållet genom att under förhör ställa frågor om hördas minnesbilder (Lindh 2022).

Straffprocessens karaktär

I dag har den straffrättsliga processen i Finland omvandlats till att i högre grad likna civilrättsliga mål. För det första har parterna fått en ökad roll. För det andra är målet med förhandlingen ibland försoning, snarare än att utdela straff (Ervo 2021: 261–265). Konfliktlösning tenderar att vara uppskattat särskilt vid skadeståndsanspråk, vilket också gör att offren får inflytande över det utmätta straffet. Denna del av straffrätten kan genomföras genom medling, där brottsoffrens känslor står i fokus och där lagöverträdarna ges möjlighet att be om ursäkt (Lakiasiaintoimisto Legimia 2021). Straffrätten i Finland har alltså rört sig bort från materiell sanning⁷ och rättsskipning mot sociala lösningar på konflikter, alltså lösningar som sätter parterna i centrum. Möjligheten att välja mellan olika processuella alternativ och att fatta konkreta beslut i brottmål har delvis överförs från stat och domstol till åklagare och parter som ett sätt att öka deras delaktighet (Ervo 2021: 261–265). Praxis som konfliktlösning, reparativ rättvisa, partsautonomi och processuell sanning (snarare än strikt materiell sanning) har modifierat det traditionella straffrättsliga förfarandet, vilket premierat parternas aktiva deltagande (Ervo 2021: 261–265). Inom det nya paradigmet kan rätten förstås som en medlare mellan målsäganden och den tilltalade. I vissa fall är en sådan kompromiss även möjlig mellan åklagaren och den tilltalade, särskilt inom ramen för det finska systemet med *plea bargaining*⁸ (se vidare Ervo 2021: 257–258) eller vid val av skriftligt förfarande eller frånvaroförfarande som utvecklas från ett straffmonopol mot konfliktlösning och förhandling (Ervo 2014: 06–107).

⁷ Materiell sanning syftar på den faktiska sanningen om vad som har hänt i ett rättsfall – alltså vad som verkligen har inträffat i verkligheten, oavsett vad parterna påstår eller vilka bevis som finns. Det är den sanning som domstolen strävar efter att fastställa genom att väga bevis och vittnesmål.

⁸ Åtalsuppgörelse är ett juridiskt förfarande där en brottsmisstänkt kan erkänna brottet i utbyte mot ett lindrigare straff. Detta system infördes i Finland år 2015 och används främst vid omfattande eller svårutredda brottmål, särskilt ekonomiska brott.

Mer än någonsin tidigare betonas kommunikation i tvistlösning. I sin moderna form bär den kontradiktoriska principen (*audiatur et altera pars*⁹) med sig, som en mänsklig och grundläggande rättighet, möjligheten till aktivt deltagande i en prövning. Parterna i målet måste ha lika möjligheter att lägga fram sin sak och delta i förfarandet, och de måste garanteras tillräckliga praktiska medel för sitt deltagande och genomgå en fullständig och rättvis utfrågning. Varken brist på resurser eller okunnighet om lagen får utgöra ett hinder vid utövandet av deras kontradiktoriska rätt. Sådant deltagande bör inte heller hindras eller inskränkas genom att ställa upp alltför stränga processuella begränsningar. Detta bygger både på de normativa och experimentella kraven på processuell rättvisa¹⁰ (Ervo 2005: 426–430; Ervo 2008: 155). I våra dagar omfattar kontradiktorisk princip mycket mer än bara en formell möjlighet att besvara den andra sidans tvister vid rättegång. Normativ rättvisa räcker inte idag; aktörerna ska också tycka att förfarandet var lämpligt. Rättvisa – i de betydelser som diskuteras ovan – är i dag en viktig faktor i den processen. Rättsskipning kan därför numera kallas en *domstolsservice* (Ervasti 2004: 168; Haavisto 2002: 20; Laukkanen 1995: 214; Takala 1998: 3–5; Tala 2002: 21–23; Tyler 1990: 94; Virolainen & Martikainen 2003: 5).

Kommunikativa funktioner i civilrättsliga och straffrättsliga förfaranden – en jämförelse

I tvistemål är det särskilt viktigt att känna till den materiella lagstiftning som är tillämplig för fallet. Det är också viktigt att känna till procedurreglerna, såsom kravbördan, bevisbördan, förbudet mot ändring av talan, preklusionsreglerna, res judicata, och förbudet mot reformatio in peius¹¹

⁹ Audiatur et altera pars är ett latinskt uttryck som betyder "må även den andra sidan höras". Det är en grundläggande rättsprincip inom juridik. På svenska brukar man tala om kontradiktionsprincipen eller rätten att bli hörd. Den innebär att ingen ska dömas eller bedömas utan att ha fått möjlighet att framföra sin version av saken. I rättsliga sammanhang betyder det att båda parter i en tvist ska få komma till tals innan ett beslut fattas. Samma gäller brottmål. Om någon anklagas för ett brott, måste hen få möjlighet att försvara sig innan domstolen fattar beslut.

¹⁰ Processuell sanning är den version av verkligheten som fastställs inom ramen för en rättsprocess, baserat på de bevis och vittnesmål som presenteras och godkänns av domstolen. Den behöver inte nödvändigtvis överensstämma med den materiella sanningen. Den avgörs av vad som kan bevisas enligt rättsliga regler och principer. Den ligger till grund för domstolens beslut, även om den faktiska händelsen kan ha varit annorlunda.

¹¹ Kravbördan betyder att den part som vill få något fastställt i en rättsprocess måste framställa sitt yrkande och grunda det på relevanta omständigheter.

- Bevisbördan betyder att den part som påstår något i målet måste styrka detta med bevis – annars riskerar hen att förlora på den punkten.
- Förbudet mot ändring av talan betyder att en part inte får ändra sin talan hur som helst efter att processen har inletts, särskilt inte om det påverkar motpartens rättssäkerhet.
- Preklusionsreglerna är regler som innebär att en part måste framföra sina yrkanden och bevis inom viss tid – annars förlorar hen rätten att återropa dem.
- Res judicata (rättskraft) betyder att en fråga som redan har avgjorts genom en lagakraftvunnen dom får inte tas upp igen mellan samma parter – den är

(Välimäki 2012). Av dessa skäl måste parterna i de flesta fall använda jurister som förstår och kan tillämpa juridiken. När tvistemålet är komplicerat är det i själva verket nästan omöjligt för parterna att hantera förfarandet på ett fruktbart sätt utan juridiskt ombud. Det finns inte heller några lekmän i en domstols sammansättning i ett tvistemål. Allt detta påverkar det språk som används under rättegången; det mesta av det språket är mycket tekniskt inriktat, eftersom jurister talar eller skriver till varandra i tvistemål. Normalt finns det inget behov av att juristen kommunicerar på ett sätt som en lekman kan förstå. Dessutom finns det normalt inga medier och ingen allmänhet närvarande i civilrättsliga förfaranden. Juristens mål är att övertyga motparten och domstolens ledamöter, och vad klienten förstår och om de kan följa förhandlingen är ofta en sekundär fråga.

Detta kan illustreras med följande exempel. I Finlands högsta domstol (2009:89) var en av frågorna om A, käranden i målet, hade åberopat säljarens försumlighet i talan. Högsta domstolen fann att sökanden inte hade använt ordet "oaktsamhet", men när sökanden trots detta hävdade att säljaren hade handlat felaktigt vid fullgörandet av sina avtalsförpliktelser ansågs det ha betytt detsamma som att säljaren hade orsakat skadan genom sitt oaktsamma beteende. Högsta domstolen följde den gamla principen att det väsentliga inte är att använda de korrekta orden enligt traditionen i romersk rätt (formulaprocessen); det viktiga är vad som egentligen åsyftades. Tingsrätten var däremot mer formell i målet, och krävde att ordet "oaktsamt" skulle användas. För att åberopa orsakssamband räcker det att hävda att B:s försumliga beteende orsakat skada på A. Att använda de korrekta orden som det görs i en formulaprocess, och strikt enligt lagtexten, är ett säkert alternativ. Men de exakta, korrekt upprepade orden är inte nödvändiga. Huvudpunkten är lagens innehåll och innebörd (Välimäki 2012). Ekelöfs teleologiska tolkning (Klami & Siltala 2019) används inte bara för att tolka lagen, utan också för att tolka det språk som används i skriftlig kommunikation mellan jurister.

Det är inte ovanligt att advokater redogör för juridiskt viktiga punkter implicit snarare än explicit. De ses som mindre detaljer som i förlängningen inte påverkar utfallet, och därför ses som tidsslöseri. Redan då uppmärksammar domstolen alla avsikter, och i *jura novit curias*¹² och god viljas namn tar upp alla relevanta punkter i en advokats skriftliga handlingar. Det räcker med att dessa rättsligt relevanta punkter nämns på ett sådant sätt att domstolen kan uppmärksamma dem och därefter grunda sitt beslut på dem. Den skriftliga kommunikationen behöver nödvändigtvis inte vara juridiskt exakt och

rättskraftig.

- Förbudet mot *reformatio in peius* betyder att en överklagande part inte får få ett sämre utfall än i den tidigare domen, om endast hen har överklagat.

¹² Den latinska rättsprincipen *jura novit curia* (domstolen känner rätten) innebär att domstolen har ansvar för att tillämpa rättsregler korrekt, även om parterna inte har hänvisat till dem. Parterna behöver inte bevisa vad lagen säger – det är domstolens uppgift att veta och tolka lagen.

korrekt. Men det betyder inte att fallet inte kräver inblandning av en jurist. Det är viktigt att inte bara inkludera rättsliga aspekter, utan även fakta och omständigheter under alla omständigheter. Detta är avgörande i högre domstolar och i Högsta domstolen, där förfarandet huvudsakligen bygger på skriftliga handlingar (se Välimäki 2012).

I brottmål är situationen något annorlunda, eftersom rättens sammanfattning även omfattar lekmän. Parterna är vanligtvis fysiskt närvarande, och allmänheten eller företrädare för medierna kan bevittna förhandlingen från åhörarplats. Alla dessa delar påverkar kommunikationen som sker, vilket gör att genomförandet kan uppfattas som mer folkligt, tydligare och mindre komplicerat än i civilrättsliga förhandlingar. Bevisföringen i brottmål skiljer sig från den rättsliga argumentation som grundas i materiell rätt (se Finlands lag om rättegång i brottmål 689/1997). Principerna om favor defensionis¹³ och in dubio pro reo¹⁴ hjälper försvaret i sak.

Eftersom det finns flera situationer där förhandlingar grundas på skriftliga handlingar är det viktigt att jurister kan formulera sig korrekt, men det är också nödvändigt att alla jurister har kännedom om fallet på förhand. Det är också viktigt, för att öka alla inblandades förtroende, att argumentera på ett transparent sätt annars kan det uppfattas som att tvetydigheter används för att dölja något. Slutligen är det viktigt att vara så kort och exakt som möjligt (Välimäki 2012). Det idealspråk som används i en domstol, muntligt eller skriftligt, kan sammanfattas på följande sätt:

- Lär domstolen ditt fall
- Sträva efter att engagera dina åhörare och öka deras självförtroende
- Blända rätten med din expertis
- Var kortfattad
- Var tydlig
- Presentera en trovärdig berättelse
- Var konsekvent
- Använd ett språk som är tydligt, lämpligt, korrekt och levande
- Lär dig din presentation av fallet utantill och/eller förlita dig på anteckningar
- Se till att du blir både tydligt sedd och tydligt hörd (Saranpää 2014: 204–205).

¹³ Favor defensionis betyder "försvarets förmån eller principen om att gynna försvaret". Denna princip innebär att rättssystemet ska tolka osäkerheter till den tilltalades fördel. Det är en grundläggande rättssäkerhetsprincip som syftar till att skydda individen från att dömas utan tillräcklig rättslig grund. Till exempel, om det finns flera möjliga tolkningar av en lagregel, ska den som är mest fördelaktig för den tilltalade väljas.

¹⁴ In dubio pro reo betyder på svenska "vid tvivel, till förmån för den tilltalade". Om det råder tvivel om den tilltalades skuld, ska domstolen frikänna. Det är en direkt tillämpning av oskuldspresumtionen: ingen får dömas om det inte finns tillräcklig bevisning. Om bevisningen är otillräcklig eller motstridig, ska det leda till frikännande dom – inte fällande.

För att göra domstolsförfarandet effektivare är det inte alltid viktigt att svaranden är närvarande vid huvudförhandlingen. Detta rör vanligtvis fall där det inte behövs några särskilda bevis. Om svaranden inte är närvarande utreds hans eller hennes sida av fallet med hjälp av förundersökningsprotokollet eller ett skriftligt svar. I praktiken är denna typ av huvudförhandling mycket vanlig för mindre brott. Ganska ofta underlåter en svarande som blivit beordrad att närvara vid den muntliga förhandlingen personligen att dyka upp, men i vissa fall kan den muntliga förhandlingen ändå fortsätta och vittnena kan höras. Saken kan dock inte avgöras direkt, och i många fall måste huvudförhandlingen göras om. I dessa fall döms en svarande som underlåter att infinna sig vid en huvudförhandling till böter och beordras att närvara vid nästa förhandling. Förseningar som dessa leder till ökade kostnader och tar extra tid i anspråk (Finlands regering 2004).

Det skriftliga förfarandet i brottmål

Fler och fler undantag görs i lagstiftningen för att låta huvudförhandlingen äga rum i parternas utvaro, och då tillåta ett skriftligt förfarande i såväl tvistemål som brottmål. Det innebär att all skriftlig kommunikation under förberedelsen av ett ärende eller förundersökningen ges ett stort utrymme i förhandlingen. Det innebär också att det inte finns någon direkt kommunikation mellan parterna och domaren, och att en förståelse av fallet bildas enbart på grundval av skriftliga handlingar. Denna systemomfattande förändring har genomförts i den processuella effektivitetens namn. Det sparar rättegångskostnader när parterna inte är skyldiga att närvara personligen. Ett okomplicerat brottmål där maximistraffet är två års fängelse (fall som rattfylleri, stöld och misshandel) kan avgöras vid tingsrätten, enbart baserat på det skriftliga underlaget. Det skriftliga underlaget kräver att den tilltalade erkänner brottet som hen åtalas för och samtycker till att domstolen får avgöra ärendet utan huvudförhandling. Ett godkännande från målsäganden krävs också i dessa sammanhang.

Normalt är det lätt att få samtycke till ett skriftligt tillstånd från både den tilltalade och målsäganden under tiden som polisutredningen pågår. Det skriftliga underlaget är dock inte ett alternativ om brottet har begåtts av en minderårig, det vill säga en person under 18 år (Domstolsväsendet u.å.). I dessa fall används domstolsförfarandet som ett slags påföljd, trots oskuldspresumtionen. Tanken är att deltagande i processer spelar en pedagogisk roll för den anklagade, som genom att vara närvarande vid förhandlingen tvingas att faktiskt bemöta den situation han eller hon befinner sig i. Detta kan kritiserar ur oskuldspresumtionens perspektiv, eftersom det i början av förfarandet ännu inte har avgjorts om den anklagade är skyldig eller inte. Annars är det naturligtvis bäst, ur många olika perspektiv, att offret möter den anklagade i domstol, och att den anklagade möter de andra aktörerna och offret. Ur konfliktlösningsperspektiv (Lindell 2020: 32) och perspektivet reparativ rättvisa (Menkel-Mjödow 2007: 161–187), är att personligen delta

en förutsättning, från vilken förfarandena kan utvecklas i linje med terapeutisk rättspraxis (Diesen 2007: 131–162). För den anklagade kan det erbjuda möjligheter att bättre förstå offrets perspektiv, och kanske ges möjlighet att uppleva och visa ånger. När en förhandling utförs enbart skriftligen ges dessa aspekter sällan något utrymme.

I en skriftlig förhandling avgör en domare frågan enbart på grundval av de framlagda handlingarna. Beslutet meddelas på ett i förväg bestämt datum i tingsrättens kansli. Samma dag som domen avkunnas skickas den även till den tilltalade och till målsäganden. Domarens beslut kan endast grundas på det skriftliga material som åberopas av parterna. Om vittnen behöver höras, eller om motstridiga bevis läggs fram på annat sätt, är det skriftliga förfarandet inte möjligt; i stället måste ärendet hanteras i domstol (Helenius & Linna 2024: 810–814; Domstolsväsendet u.å.).

Det högsta tillåtna straffet i en rättegång som genomförs genom skriftligt förfarande är böter eller fängelsestraff (villkorligt eller ovillkorligt) i högst nio månader. Ett samhällstjänststraff är också möjligt. Att döma till mer än sex månaders fängelse utan huvudförhandling sker emellertid undantagsvis. Ett fängelsestraff på sex månader eller mer får utdömas efter skriftligt förfarande endast när den tilltalade har fått möjlighet att utfärda ett muntligt utlåtande (Helenius & Linna 2024: 810–814; Domstolsväsendet u.å.). Det skriftliga förfarandet används endast när dess användning kan försvaras genom en jämförelse av effektivitet och kostnader med fallets allvar.

Medling och förlikning

De nordiska länderna har utvecklat ett alternativt system för tvistlösning, även i institutionaliserad form. Även om denna tradition har sina rötter i Norge finns det till exempel i Finland gällande lagstiftning om medling inför domstol och även om icke-rättslig medling (Helenius & Linna 2024: 749; Domstolsväsendet u.å.). Av denna anledning läggs nu större vikt vid alternativa rättsliga förfaranden såsom medling, som utförs av domstolarna själva. Det har förts en bred diskussion, särskilt i Sverige, om civilprocessens verkliga funktioner, och om den ska bygga på en modernare modell för konfliktlösning (Lindell 2021:31). Detta innebär att det kommer att krävas mycket större skicklighet i att hantera mänskliga relationer i processen.

Tillsammans påverkar dessa faktorer domstolarnas och deras personals traditionella arbete. Rättvisan kan inte bara grundas på formella rättsliga regler och förfaranden, utan den är också beroende av den föränderliga miljö som domstolarna verkar i. De nuvarande tendenserna, som tar hänsyn till de betydande etiska och moraliska dimensionerna i rättsprocesserna, kräver en helt ny form av juridisk professionalism och kompetens.

Förlikning i brottmål – Ett pilotprojekt

Reformen av det straffrättsliga systemet i Finland påbörjades på 1970- och 1980-talen. De neo-klassiska reformer som genomfördes under denna period

syftade till att upprätta ett system som byggde på uttryck för och upprätthållande av sociala normer, allmänt förebyggande av brott, rättvisa och legitima straff samt tydliga och enkla domar. Snart kritiserades dock reformerna av många socialarbetare och forskare. Samtidigt ökade medvetenheten i Finland om Nils Christies tolkning av brott som konflikter "ägda" av de inblandade (främst det påstådda offret och gärningsmannen). Christies idéer om konflikter som egendom gav upphov till alternativa rättsbegrepp och till insatser baserade på konfliktlösning, särskilt medling mellan offer och gärningsmän, som ett bättre svar på brott. I början av 1980-talet gjordes framgångsrika försök med medling för att lösa konflikter i Finland. Under hela årtiondet, i mitten av 1990-talet, expanderade medlingsprogrammen över hela landet till många städer och kommuner (Iivari 2000).

De första experimenten hade ett gräsrotsperspektiv på medling, och de utfördes huvudsakligen av frivilliga. Medling mellan brottsoffer och förövare har sedan dess inrättats som en tjänst som finns tillgänglig i hela Finland för brott som begås av ungdomar. Dess fokus ligger på socialt arbete. Det finska medlingssystemet organiseras självständigt av kommunerna. När experimenten inleddes fanns det många olika sätt att organisera arbetet; vissa kommuner inrättade ett eget medlingskontor, medan andra utlokaliserade tjänsten till en annan kommun eller organisation, och det fanns ingen statlig tillsyn alls (Kinnunen 2007).

Till en början var alltså medlingssystemet inte institutionaliserat. Snart kom dock reglering att ses som användbart i vissa fall. Om instruktionerna och reglering förvandlade medling till ett officiellt förfarande, hävdade vissa att medlingen skulle förlora sin karaktär som ett alternativ till domstolsförhandling. Denna situation med debatt och utforskning av "vild medling" (medling utan utslag eller officiell reglering) kulminerade i början av 2000-talet (Ervo 2009: 125–180). Före 2006 vägledades medlingen av en handbok som tagits fram av Statens forsknings- och utvecklingscentrum för välfärd och hälsa, och 2003 inrättades en rådgivande nämnd under social- och hälsovårdsministeriet. Slutligen trädde lagen om medling vid brott och i vissa tvister i kraft i början av 2006. Medling har alltså funnits som alternativ i hela Finland sedan den 1 juni 2006 (Kinnen 2007).

Tillämpningsområde och övergripande mål

Lagen om medling vid brott och i vissa tvister trädde alltså i kraft den 1 januari 2006. Ett av målen med lagen var att tillhandahålla medling som möjlighet i hela Finland så att alla medborgare skulle få tillgång till högkvalitativa medlingstjänster, oavsett bostadsort. Dessutom syftade lagen till att säkerställa att tillräckliga statliga medel fanns tillgängliga för förlikningsarbete, för att organisera den nationella förvaltningen och övervakningen av medlingstjänster. Man strävade efter att skapa förutsättningar för en långsiktig övervakning och utveckling av medlingspraxis. Ett ytterligare mål med lagen

var att standardisera medlingsförfarandena och att skydda processuella rättigheter för de parter som deltar i medlingsprocesser (Kinnunen 2007).

Det finska medlingssystemet i brottmål är en kostnadsfri tjänst som ger misstänkt och målsägande möjlighet att mötas konfidentiellt tillsammans med en oberoende medlare. Vid medlingsmötena diskuterar de den psykiska och materiella skada som brottet har orsakat offret och på eget initiativ enas de om åtgärder för att avhjälpa skadan (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 1 § 1). Utbildade medlare ger parterna kompetent medling i brottmål, civilrättsliga ärenden och i ersättningsärenden. Medlingen är frivillig, kostnadsfri och konfidentiell och kan sökas av den misstänkte, offret, polisen, Åklagarmyndigheten eller annan rättsvårdande myndighet. Brottsom begås av personer under 15 år kan också bli föremål för medling. Om den misstänkte eller brottsoffret är minderårig har även hans eller hennes förälder eller vårdnadshavare eller annat juridiskt ombud rätt att inleda medling. I ärenden som rör en myndig person som förklarats otillräknelig kan även hans eller hennes ombud söka medling. Endast polis- eller Åklagarmyndigheten har rätt att inleda medling i fall där en person misstänks för att ha begått ett våldsbrott mot sin make, barn, förälder eller annan jämförbar person som står honom eller henne nära (Polisen u.å.). Medling vid våld i nära relationer får i fortsättningen användas endast när det är fråga om ett lindrigt brott som en minderårig riktat mot sin vårdnadshavare eller släkting eller om det är fråga om ett målsägandebrott (Lag om ändring av lagen om medling vid brott och i vissa tvister 3a §).

Om parterna genom medling når en ömsesidigt godtagbar lösning, upprättas ett skriftligt avtal i detta syfte. Om endast partiell överenskommelse kan nås som lösning, sluts ett lämpligt partiellt avtal. Om parterna inte alls kan nå någon grad av konsensus avslutas medlingsförfarandet och målet kan fortsätta till domstolen. Varje avtal som upprättas används för att avgöra om avgifter kommer att tas ut i fallet (Polisen u.å.).

Medling får bara ske mellan parter som personligen och frivilligt har samtyckt till medling och som båda kan förstå innebörden av medling och de lösningar som har uppnåtts i medlingsförfarandet. Innan parterna enas om medling är det viktigt att deras rättigheter förklaras för dem. Varje part har rätt att när som helst under processen återkalla sitt samtycke och upphöra med deltagandet (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 2 § 1). Minderåriga personer och deras vårdnadshavare eller andra juridiska ombud måste ge sitt samtycke till medling. Juridiskt otillräkneliga vuxna får delta i medlingen om de förstår målets innebörd och ger sitt personliga samtycke till förlikning (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 1 § 2).

Medling kan användas vid brott som bedöms som berättigade till medling, med beaktande av brottets typ och art, förhållandet mellan den misstänkte och offret samt andra frågor som rör brottet i sin helhet. Brottsom rör minderåriga offer får inte hänvisas till medling, inte heller om offret behöver särskilt skydd på grund av brottets art. Om ett brott inte kan hänskjutas till medling får frågor

som rör ersättning för den skada som orsakats inte heller hänskjutas till medling (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 3 § 1).

Nödvändiga färdigheter

Personer med ansvar för medlingstjänster och medlingsrådgivare måste ha en lämplig akademisk examen, men också andra med goda kunskaper om medlingstjänster och därmed sammanhängande planering och övervakning kan godtas för medling, om det skulle krävas. De som har genomgått en inledande utbildning om medlingstjänster, och som i övrigt har rätt kvalifikationer, färdigheter och den erfarenhet som krävs för en lämplig hantering av arbetsuppgifterna, kan också fungera som medlare (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 10 §). Det finns totalt 25 medlingskontor i Finland och cirka 90–100 medlingssamordnare eller rådgivare som arbetar som rekryterad personal. Antalet frivilliga medlare är för närvarande cirka 900 (Kinnunen 2007).

Frivilliga medlare får en utbildning på minst 30 timmar som hålls vid ett vuxenutbildningscentrum. Kursen ger deltagarna grundläggande kunskaper om teorierna bakom medling i det straffrättsliga systemet, hur polisen, åklagaren och domstolen arbetar, kris tillvägagångssättet samt förutsättningar för samarbete mellan medlare och myndigheter. De medlare som är verksamma i Finland har olika bakgrund. De är män och kvinnor i alla åldrar, högutbildade studerande, pensionärer och nyanlända invandrare. Medlare kan ha specialområden, exempelvis våld inom familjen, unga gärningsmän, eller medling med flyktingar. Var och en är skyldig att medla minst 5 fall per år, även om vissa tar upp till 50 fall. De är också skyldiga att främja sin utbildning och följa gällande praxis. Medling sker alltid i par (Kinnunen 2007).

Medlingsförfarandet

När en medlingsbyrå godtar ett mål om medling måste den utse en medlare för medlingsförfarandet som är lämplig för uppgiften på grundval av hans/hennes erfarenhet och personliga egenskaper och som inte på annat sätt bedöms vara olämplig (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 16 §). Medlarna anordnar medlingsmöten mellan parterna, genomför medlingen utan partiskhet, respekterar alla parter och hjälper dem att finna acceptabla lösningar på brottet för att avhjälpa den mentala och materiella skada som offret har lidit. Därtill ger de parterna information om tillgänglig rättslig hjälp och andra tjänster, och utarbetar ett dokument om den överenskommelse som nåtts i medlingsprocessen. Medlarna lägger slutligen fram en rapport om medlingsprocessen för medlingsbyrån (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 17 §).

Parterna måste delta personligen i medlingsförfarandet. Vid medlingsmötena får parterna använda assistenter eller stödpersoner, så länge detta inte äventyrar de framsteg som gjorts under processens gång. Medlare kan också

anordna medlingsmöten med en part i andra parter frånvaro, förutsatt att alla parter samtycker (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 18 §).

Förlikningar under en rättegång

Om ett mål innefattar ett skadeståndskrav för brott är det även möjligt att nå en uppgörelse under en rättegång. I den omfattande reform av det finska civilrättsliga förfarandet som genomfördes 1993 var ett av huvudmålen att främja uppgörelser i samband med förfaranden (Ervo 1995: 61). Tack vare 1993 års reform är det en del av domarens uppdrag att verka för en uppgörelse mellan parterna. Under det förberedande skedet bör domaren fastställa om det finns några utsikter till förlikning. De kan också lägga fram förslag till förlikning (Ervo 1995: 61). Om förlikning inte kan nås, fortsätter domaren med målet och dömer i ärendet. En förlikning kan bekräftas av domstolen, varefter den kan verkställas (Ervo 2004: 505, 507). Idag är alltså den finländska domarens roll att vara något av en fredsstiftare.

Vissa kritiker är av den uppfattningen att dessa två av domarens huvuduppgifter är oförenliga, det vill säga att det finns en inneboende konflikt mellan att främja en uppgörelse och en opartisk dom. Hur kan en domare samtidigt spela rollen som medlare och domare? Frågan har ställts: Hur långt kan en domare gå utan att bli partisk, och därmed avsäga sig domarens opartiskhetsplikt? En annan fråga är om en bra och skicklig domare också nödvändigtvis är en bra och skicklig medlare. De färdigheter som krävs för var och en av dessa roller är ofta inte desamma. Ändå spelar professionell och framgångsrik kommunikation en avgörande roll inom båda yrkena (Ervo 2011: 336–357).

Medling inför domstolen

Våren 2003 föreslog en kommitté tillsatt av justitieministeriet att ett system för domstolsmedling skulle införas i Finland, baserat på ett liknande norskt system. Förslaget trädde i kraft i början av 2006. Enligt det systemet kan en domare med parternas samtycke överföra ett mål till medling. Om medlingen misslyckas, återgår det till att bli rättegång. Detta system är dock inte möjligt för brottmål (4, 5 och 9 §§. Lag om medling vid brott och i vissa tvister).

Vid medling fungerar en domare i tingsrätten som medlare, och sådana insatser är en vanlig del av en domares uppgifter. Om det krävs särskild och specialiserad kunskap för att förstå ärendet på ett tillfredsställande sätt, kan medlaren med parternas samtycke anlita en assistent med erforderlig sakkunskap vars arvode betalas av parterna (5 och 14 §§ Lag om medling vid brott och i vissa tvister). Medlingen sker i form av förhandlingar mellan domaren och berörda parter. Domaren förhandlar antingen med båda parter närvarande eller med en av parterna i taget. Medlingsförfarandet ska inte ta längre tid än nödvändigt, och därför bör intensiva förhandlingar föras under exempelvis en period på cirka två dagar (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 4 §).

Några protokoll förs inte under medlingen, och diskussionerna spelas inte in på band eller sparas på något annat sätt. Om förlikningsförsöket lyckas kan villkoren för förlikning fastställas i en överenskommelse. Förlikning kan exempelvis innebära ekonomisk ersättning, utförande av särskilt arbete eller särskilda tjänster, eller överlåtelse av egendom (Lag om medling vid brott och i vissa tvister 8 §).

Skriftliga inlagor och deras betydelse

Historisk utveckling

Sedan 1990-talet har de finska rättsprocesserna, särskilt i de lägre domstolarna, huvudsakligen varit muntliga. År 1993 trädde lagstiftning i kraft för att harmonisera de allmänna lägre domstolarnas system och för att reformera det civila förfarandet. År 1997 genomfördes en motsvarande reform av det straffrättsliga förfarandet, och 1998 moderniserades överprövningsförfarandet i hovrätterna för att anpassa det till processreformerna i de lägre domstolarna (Leppänen 1998: 427). Före dessa reformer var huvudproblemet i rättsprocesserna bristen på förberedelse av deltagarna. Ofta var varken de aktuella sakförhållandena eller de omtvistade rättsfrågorna kända för någon före den första förhandlingen. Detta ledde naturligtvis till många ajourneringar. Typiskt var att det hölls flera sammanträden innan domstolen kunde avkunna sin dom, en process som kunde ta lång tid. Det är uppenbart att detta varken var ett särskilt rationellt system eller garanterade parternas rätt till en rättvis rättegång.

Före dessa reformer ägde ingen motsvarande förberedelseprocess rum i vanliga tvistemål i Finland. Denna typ av process byggde på skriftliga inlagor som lästes upp högt under domstolssessionen. Förfarandet var endast delvis muntligt, och byggde i övrigt på de skriftliga urkunderna. Det skriftliga uttalandet lades fram för domstolen och motparten under sessionen. Motparten och domstolen kände inte till innehållet i uttalandet i förväg, eftersom motparten normalt begärde ajournering för att undersöka uttalandet och formulera ett svar. Störningar var därför mycket vanliga. Under den följande sessionen gav motparten sitt svar med sitt nya skriftliga uttalande. En ny ajournering begärdes och beviljades då, och på detta sätt gick processen runt i cirklar (Lappalainen 2002: 6–8; Sippo & Välimaa 2003: 1–4).

År 1993 ersattes det gamla, utdragna civilrättsliga förfarandet med ett muntligt, omedelbart och koncentrerat förfarande. För att åstadkomma denna reform var det nödvändigt att dela upp förfarandet i två etapper: förarbetena och huvudförhandlingen (Leppänen 1998: 427). Det var inte längre tillåtet att inge skriftliga uttalanden eller att läsa dem högt vid förhören (Rättegångsbalk, 5 kap 15 c § 3 och 6 kap 3 §). Förhandlingen måste vara helt muntlig (Ervo 1995: 56–57).

De civila förberedelserna delades upp i två faser. Den första fasen är skriftlig och består av en fordran, svarandens utsaga och eventuella andra

efterföljande skriftliga utsagor från parterna (Leppänen 1998: 428). Godkänns yrkandet, inbjuds svaranden att svara inom viss tid (Rättegångsbalk 5 kap 9 §). I normala fall ska försvarsförklaringen vara skriftlig, men i vissa fall kan domstolen kalla svaranden att svara direkt i den muntliga förberedande förhandlingen (Rättegångsbalk 5 kap 9 §).

Sedan 2003 kan domstolen normalt bara uppmana en part att lämna ett skriftligt utlåtande till domstolen en gång före en förberedande förhandling. Domstolarna försökte bevara de gamla skriftliga traditionerna, och deras verktyg för det var att uppmana en part att lämna ett skriftligt utlåtande före en förberedande förhandling, om rätten ansåg detta nödvändigt (rättegångsbalk 5 kap 15 § 2). Fram till dess att ytterligare reformer genomfördes 2003 utnyttjade domstolarna ofta detta alternativ, ibland upprepade gånger i ett fall. Från och med 2003 har i regel endast ett utlåtande varit tillåtet (Rättegångsbalk, 5 kap 15 a §). Det skriftliga utlåtandet bör också endast omfatta särskilda frågor, såsom domstolen angivit (Lappalainen 2003: 789). Från och med 2003 kan ärenden avgöras under förberedelsefasen, baserat på skriftliga meriter. Tanken är att göra det möjligt att avgöra även ett omtvistat ärende efter den skriftliga förberedelsefasen, utan muntlig förberedande förhandling och huvudförhandling (Lappalainen 2003: 812–817). Lagen tillåter dock ett beslut vid det skriftliga förberedande förfarandet endast när muntlig argumentation och diskussioner inte behövs. Även när det inte finns något muntligt vittnesmål kan huvudförhandlingen vara nödvändig för att ha en diskussion och för att argumentera för punkterna. Om den ena parten saknar juridiskt ombud är det ofta lättare att lägga fram ärendet muntligt (Finlands regering 2001: 56–58).

Det största problemet efter reformen 1993 var att förberedelsen blev för omständlig. I praktiken hade det förberedande skedet inte fått karaktären av att vara arbete som utförts för att förbereda huvudförhandlingen. I stället pläderade parterna under den första tiden i det skedet för sina mål som om de redan var i rättegång. Vid huvudförhandlingen upprepade de vanligen samma grunder och rättsargument, vilket inte var den avsedda funktionen. Huvudorsaken till detta var en rädsla för preklusion. 2003 års reform var nödvändig för att göra situationen mer balanserad. De skriftliga inlagorna spelar dock inte längre en så stor roll, utan handläggningen grundar sig på de muntliga inlagorna särskilt i de lägre domstolarna och när en huvudförhandling genomförs i hovrätten.

Språklig utveckling

Rättsspråket är en av de viktigaste pelarna i rättssystemen och rättskulturerna (Kemppinen 1999). Därför är rättsspråket mer motståndskraftigt mot förändringar än rättsliga normer (Tuori 2000: 212–213). Av denna anledning är breda diskussioner om god skrivpraxis inom juridiken, tillsammans med förändringar i rättskulturen, viktiga verktyg för att förbättra rättsspråket i Finland. Förbättring kan i det här sammanhanget innebära att göra det

juridiska språket tydligare och mer begripligt för lekmän. Detta mål att främja ett funktionellt juridiskt språk genom att följa, vägleda, förtydliga och förenkla samtidigt som det språk som används berikar, var ett av målen bakom grundandet av den viktigaste finländska rättstidskriften, *Lakimies*, år 1903 (Mattila 2002: 1108). Ur ett språkligt perspektiv är det juridiska språkets onödiga komplexitet det svåraste problemet, som har diskuterats i Finland av språkvetare och språkvårdare, men i liten utsträckning av jurister eller andra rättsexperten (Mattila 2002: 1118).

Institutet för de inhemska språken arbetar idag för ett mer funktionellt språk inom alla förvaltningsområden. Detta inbegriper rättsspråket, som de betonar bör vara tydligt och begripligt för alla. Institutet har drivit flera projekt för att nå sitt mål, bland annat särskilda projekt som syftar till att förbättra språket i lagstiftningen (Tiililä 2018; Institutet för de inhemska språken u.å.). Dessa ansträngningar har inte bara förändrat språket, utan har lett till en diskussion om stildrag som kan undvikas. Traditionellt har det språk som används i finska domstolar präglats av extremt långa och komplicerade meningar och ett ålderdomligt ordförråd. Detta har gjort det svårt för allmänheten och lekmän att förstå det administrativa språket, även när det gäller fall där de är inblandade. Numera används inte längre denna ålderdomliga typ av rättsspråk, till stor del tack vare de insatser som Institutet för de inhemska språken gjort.

Traditionellt rättsspråk med abstrakta meningar och långa stycken brukade signalera professionalism (Mattila 2008: 1155). Idag signaleras professionalism i stället genom klart, logiskt och begripligt språk, korta meningar och undvikande av fackord. Juridiska termer, och även latinska termer¹⁵, används fortfarande, men bara i den mån det är nödvändigt (Mattila 2008: 1157).

Även med dessa viktiga förändringar är det juridiska språket inte alltid begripligt för lekmän. Detta är i viss mån oundvikligt, eftersom juridiska termer måste användas. Skriftliga inlagor är också huvudsakligen skrivna för domstolen eller jurister, och juridisk terminologi är förväntad och oundviklig i sådana texter. Icke desto mindre försvagar användningen av fackspråk parternas interaktion och deltagande, vilket gör kommunikationen indirekt. Jurister behöver normalt förklara innehållet för sina klienter på ett enklare sätt. Även om denna situation inte kan undvikas helt och hållet är det ett steg mot att uppnå ett rimligt och begripligt språk i rättsliga frågor att använda korta, tydliga och sammanhängande meningar, och endast de mest nödvändiga facktermerna. Ordförrådet har blivit mindre ogenomträngligt, och meningarna har blivit kortare och mer okomplicerade (Mattila 2008: 1163).

Det är viktigt för jurister att uppmärksamma tydligheten och begripligheten i texter. I all skriftlig kommunikation är det också nödvändigt

¹⁵ Uppemot 600 olika latinska juridiska fraser och termer användes fortfarande i juridisk litteratur från 1990-talet. Många av dem användes dock bara en gång. Det fanns 170 juridiska fraser och termer på latin som användes tre gånger (Mattila 2000: 35).

att beakta de olika målgrupperna i olika situationer. För närvarande är ett alltmer centralt problem med det juridiska språkets etiska och moraliska dimensioner. Detta är något som betonades redan i mitten av 1970-talet (Mattila 2002: 1116). I dag pågår en liknande politisk diskussion i Finland.

Slutsatser: kommunikationens betydelse

Domstolsförfaranden och alternativ tvistlösning – till exempel medling – bygger på skilda principer och mål. Traditionella domstolsförfaranden bygger på särskilda förfaranderegler för rättvisa. En dom anses vara korrekt och legitim när den har kommit till genom tillämpning av relevanta normer och processuella regler (Ervasti 2004: 506).

Konfliktlösning kännetecknas å sin sida av varierande och flexibla förfaranden, som syftar till att få till en uppgörelse mellan parterna, och förmå dem att samarbeta för att lösa sin konflikt. Uppgörelsens legitimitet mäts i detta fall genom parternas acceptans, eller genom att förmå parterna att samarbeta för att lösa sin konflikt (Ervasti 2004: 506). Konfliktlösning anses ofta uppfylla kravet på upplevd processrättvisa – enligt parternas uppfattning, det vill säga – bättre än formella domstolsförfaranden. Ur ett konfliktlösningssperspektiv har traditionella domstolsförfaranden kritiserats för att endast lösa rättstvisten, medan konflikten bakom tvisten kvarstår. Å andra sidan har konfliktlösning i rättsteorin kritiserats för sin brist på garantier gällande formell rättssäkerhet (Ervasti 2004: 506).

Det räcker inte längre – inte ens i straffrättsliga förfaranden – att ha en stat som följer lagen och skyddar enskilda personers mänskliga rättigheter. I stället förväntas jurister nu interagera med klienter och uppmärksamma klienternas känslor och erfarenheter av rättssystemet. Klienten kan ses som en kund som behöver behandlas med värdighet och respekt. Med dessa förändringar spelar hänsynsfull och informativ kommunikation en nyckelroll i varje fas av rättsliga förfaranden.

Rättvisa kan inte längre grundas enbart på formella rättsliga regler och förfaranden; den påverkas också av den föränderliga miljö som domstolarna verkar i. Dessa förändringar kräver en ny form av professionalism och skicklighet, en yrkesroll som är mer medveten om de etiska och moraliska dimensionerna i det juridiska arbetet, rättssystemet och dess språk. För detta ändamål är juristens viktigaste verktyg kommunikation som sådan central. Klientens passiva position som underordnad har alltså ersatts med en aktiv roll som inkluderar interaktivitet och deltagande. Individer som tidigare behandlades som underordnade ses numera som jämlikar.

I denna diskussion har domstolarna och domarna, i egenskap av statliga myndigheter, varit i huvudfokus, men dessa nya krav gäller också åklagarna och försvaret. För att lyckas måste alla berörda aktörer göra sitt bästa för att kommunicera tydligt och respektfullt. Monologiska förklaringar är inte en interaktiv form av kommunikation. Sann kommunikation kräver två deltagare: en avsändare och en mottagare. På så sätt är kommunikation alltid

en ömsesidig handling. Därför räcker det inte att diskutera hur domare och andra myndigheter kommunicerar; det är nödvändigt att bredda denna diskussion till att även omfatta parterna och deras advokater. Advokater talar samma juridiska språk som domare och åklagare. De anklagade och offren, liksom vittnena, brukar inte dela det yrkesspråket, vilket skapar en utmaning för ömsesidig kommunikation. Den anklagade, och ibland även vittnen, kan representera en annan samhällsgrupp än domaren och åklagaren, vilket är ytterligare en utmaning ur rättsetnologins perspektiv. Skillnader i tolkningen av deltagarnas språkanvändning och deras sätt att tala kan leda till missförstånd till exempel i utvärderingen av bevis (Kjus 2005: 291).

Alla dessa förändringar i det rättsliga paradigmet i Finland förutsätter att en ny form av domstolskommunikation införs. På det hela taget har även det straffrättsliga systemet, och särskilt de straffrättsliga förfarandena, blivit mer humant, interaktivt, diskursivt och därmed mer rättvist. Framgångsrik kommunikation är ett av de viktigaste verktygen för att uppnå dessa mål. I dag är det också ett instrument för att organisera produktiva möten mellan makthavare och dem som behöver en outhärlig samhällstjänst.

Litteratur

- Alaja, Katja (2021), "Etäkuuleminen voi tukea stressittömyyttä ja muistia", *Lakimiesuutiset* (4). https://juristi uutiset.fi/wp-content/uploads/2021/09/lakimiesuutiset_0421.pdf.
- Autio, Anna-Liisa & Laura Ervo (2022), "Pandemian ja digitalisaation vaikutukset kärjäoikeuden toimintaan", *Lakimies* (5): 701–728. <https://journal.fi/lakimies/article/view/111899>.
- Diesen, Christian (2007), "Therapeutic Jurisprudence – an Introduction from a Swedish Perspective", *Scandinavian Studies in Law* 51: 132–161. <https://scandinavianlaw.se/pdf/51-6.pdf>.
- Domstolsväsendet (n.d.), "Criminal cases". <https://tuomioistuimet.fi/en/index/asiat/rikosasiat.html> (Hämtad 2024-03-22).
- Ervasti, Kaijus (2002), "Lainkäytön funktiot", *Lakimies* (2): 47–72.
- Ervasti, Kaijus (2004), *Kärjäoikeuksien sovintomenettely: empiirinen tutkimus sovinnon edistämisestä riitaprosessissa*. Helsingfors: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Ervo, Laura (1995), "The Reform of Civil Procedure in Finland", *Civil Justice Quarterly* 14: 56–64.
- Ervo, Laura (2005), *Oikeudenmukainen oikeudenkäynti*. Helsingfors: WSOY.
- Ervo, Laura (2008), *Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus: käsikirja lainkäyttäjälle*. Helsingfors: WSOY.
- Ervo, Laura (2009), "La conciliación en materia penal en los países escandinavos", i Barona Vilar, Silvia (red), *Mediación penal para adultos: una realidad en los ordenamientos jurídicos*. Valencia: Tirant lo Blanch, s. 125–179.
- Ervo, Laura (2011), "The Role of Judges and Party-autonomy in Settlement in Litigation – a Scandinavian perspective", i Stürner, Rolf & Masanori Kawano (red), *International contract litigation, arbitration and judicial*

- responsibility in transnational disputes*. Tübingen: Mohr Siebeck, s. 336–357.
- Ervo, Laura (2013), “Changing Civil Proceedings – Court Service or State Economy”, i *Recent Trends in Economy and Efficiency of Civil Procedure*. Vilnius: Vilnius University Press.
- Ervo, Laura (2014), “Plea Bargaining as an Example of the Recent Changes in the Finnish Criminal Procedural Paradigm”, *Baltic Journal of Law & Politics* 7(1): 97–112. <https://doi.org/10.2478/bjlp-2014-0006>.
- Ervo, Laura (2021), “Plea Bargaining Changing Nordic Criminal Procedure: Sweden and Finland as Examples”, i Ervo Laura, Pia Letto-Vanamo & Anna Nylund (red), *Rethinking Nordic Courts*. Cham: Springer, s. 255–270. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74851-7_14.
- Finlands regering (2001), *Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien riita-asiain valmistelua, pääkäsittelyä sekä hakemusasioiden käsittelyä koskevien säännösten muuttamisesta* (HE 32/2001). <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2001/20010032.pdf>.
- Finlands regering (2004), *Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta* (HE 271/2004). <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040271.pdf>.
- Haavisto, Vaula (2002), *Court work in transition: an activity-theoretical study of changing work practices in a Finnish district court*. Helsingfors: University of Helsinki dissertation.
- Hagsgård, Marie B. (2014), “Internal and External Dialogue: a Swedish Approach to Quality Work in Courts”, *Oñati Socio-legal Series* 4(5): 993–1014. <https://ssrn.com/abstract=2541449>.
- Helenius, Dan & Tuula Linna (2024), *Siviili- ja rikosprosessioikeus*. Helsingfors: Alma Talent.
- Iivari, Juhani (2000), *Rikos- ja riita-asioiden sovittelun valtakunnallinen organisointi: Selvityshenkilöraportti*. Helsingfors: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Institutet för de inhemska språken (n.d.), ”Plain legal language”. https://kotus.fi/en/on_language/plain_language/plain_legal_language (Hämtad 2024-07-08).
- Justitiedepartementet. 2008. *Ökat förtroende för domstolarna – strategier och förslag* (SOU 2008:106). Stockholm: Justitiedepartementet.
- Kemppinen, Jukka (1999), ”Oikeuskulttuuri”, i Kekkonen, Jukka & Aulis Aarnio (red), *Encyclopædia iuridica Fennica: suomalainen oikeustietosanakirja*. 7. Oikeuden yleisteet: oikeushistoria, oikeusinformaatiikka, oikeussosiologia, oikeusteoria ja -filosofia sekä yleinen oikeuskulttuuri. Helsingfors: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Kinnunen, Arne (2007), Implementing a Restorative Justice Policy. Workshop session 4, Lisbon, Portugal, May 2007.
- Kjus, A. (2005), “Jeg skal ta det med bak sentret, så får du se hva som skjer...”, i Bylander, Eric & Per Henrik Lindblom (red), *Muntlighet vid domstol I*

- Norden: En rättsvetenskaplig, rättspsykologisk och rättsetnologisk studie av presentationsformernas betydelse vid domstol i Norden.* Uppsala, Iustus Förlag, s. 291–315.
- Klami, Hannu Tapani & Raimo Siltala (2019), ”Oikeustiede: intressilainoppi/laajempi kuvaus”. https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:intressilainoppi/laajempi_kuvaus (senast ändrat 2019-03-01).
- Lag om medling vid brott och i vissa tvister (1015/2005). Finlands lagstiftning. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saadokskokoelma/2005/1015?language=swe>.
- Lag om rättegång i brottmål (689/1997). Finlands lagstiftning. <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1997/689?language=swe>.
- Lakiasiaintoimisto Legimia (2021), ”Rikoksen sovittelu vaihtoehtona oikeudenkäynnille.” <https://www.legimia.fi/rikoksen-sovittelu-vaihtoehtona-oikeudenkaynnille/> (Hämtad 2024-03-22).
- Lappalainen, Juha (2002), *Siviilijutun käsittely käräjäoikeudessa vuoden 2002 uudistuksen mukaan*. Helsingfors: Oikeustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Lappalainen, Juha (2003), ”Siviilijutun käsittely”, i Lappalainen, Juha, Dan Frände, Risto Koulu, Johanna Niemi-Kiesiläinen, Juha Rautio, Juha Sihto & Jyrki Virolainen (red), *Prosessioikeus*. Helsingfors: WSOY Lakitieto.
- Laukkanen, Sami (1995), *Tuomarin rooli: prosessioikeudellinen tutkimus tuomarin roolista dispositiivisen riita-asian valmistelussa silmällä pitäen riidan kohteen selvittämistä*. Helsingfors: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Leppänen, Tatu (1998), *Riita-asian valmistelu todistusaineiston pohjalta: prosessioikeudellinen tutkimus*. Helsingfors: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Lindblom, Per Henrik (2000), *Progressiv process: spridda uppsatser om domstolsprocessen och samhällsutvecklingen*. Uppsala: Iustus.
- Lindell, Bengt (2020), *Alternativ till rättsskipning: förhandling, medling, processförlikning, tvistlösningsnämnder och skiljeförfarande*. Uppsala: Iustus förlag.
- Lindell, Bengt (2021), *Civilprocessen: rättegång samt skiljeförfarande och medling*, 5th edn. Uppsala: Iustus.
- Lindh, Joacim (2022), *Berättelser med sanningsanspråk: Språklig och multimodal argumentation i huvudförhandling och dom*. Växjö: Linnaeus University dissertation.
- Mattila, Heikki (2000), ”Oikeuskulttuuri ja lakikielen tutkimus”, *Lakimies* (1): 28–38.
- Mattila, Heikki (2002), ”Lakimies-lehti ja oikeuskieli”, *Lakimies* (7–8): 1108–1119.
- Mattila, Heikki (2008), ”Oikeuskielen muutokset nykymaailmassa”, *Lakimies* (7–8): 1149–1165.
- Menkel-Meadow, Carrie (2007), ”Restorative Justice: What is it and Does it Work?”, *Annual Review of Law and Social Science* 3: 161–187. <https://ssrn.com/abstract=1005485>.
- Polisen (n.d.), ”Sovittelu”. <https://poliisi.fi/sovittelu> (Hämtad 2024-03-22).

- Rättegångsbalk (4/1734). Finlands lagstiftning.
<https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1734/4-000?language=swe>.
- Saranpää, Timo (2014), ”Asiaesittelystä riita-asiassa – Eli mitä antiikin puhujilta voitaisiin oppia vakuuttamisen taidosta?”, *Defensor Legis* (2): 186–205.
- Sippo, Jukka & Asko Välimaa (2003), *Siviiliprosessin muutetut säännökset*. Helsingfors: Talentum.
- Sveriges Domstolar (2010), *Bemötandestrategi för Sveriges Domstolar (diariennr 783-2010)*. <https://www.domstol.se/globalassets/filer/gemensamt-inneha/ll/styrning-och-riktlinjer/strategier-och-riktlinjer/bemotandestrategi-for-sveriges-domstolar.pdf>.
- Takala, Jukka-Pekka (1998), *Moraalitunteet rikosten sovittelussa*. Helsingfors: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Tala, Jyrki (2002), ”Luottamus tuomioistuimiin – mitä se on ja tarvitaanko sitä lisää?”, *Lakimies* (1): 3–33.
- Tiililä, Ulla (2018), ”Virkakielityön periaatteet: työtä kielen parissa ihmisten hyväksi”. <https://kielikello.fi/virkakielityon-periaatteet-tyota-kielen-parissa-ihmisten-hyvaki-1/> (accessed 8 July 2024).
- Tuori, Kaarlo (2000), *Kriittinen oikeuspositivismi*. Helsingfors: WSOY.
- Tyler, Tom R (1990), *Why People Obey the Law*. New Haven: Yale University Press.
- Violainen, Jyrki & Petri Martikainen (2003), *Pro & Contra: tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä*. Helsingfors: Talentum.
- Violainen, Jyrki (1995), *Lainkäyttö: oikeudenkäynnin perusteet ja lainkäyttöelimet siviili- ja rikosprosessissa*. Helsingfors: Lakimiesliiton kustannus.
- Välimäki, Pertti (2012), ”Miten siviilijuttua pitäisi ajaa KKO:ssa ja sitä ennen”. <https://korkeinoikeus.fi/fi/index/oikeudenkayntikkossa/artikkeleitajalisatieto/mitensiviilijuttuapitaisiaaakkossajasaennnen.html> (Hämtad 2024-05-22).

Forskare som blir polisens röst i samhällsdebatten – En analys av hur polisens strävan att skydda sitt renommé kan påverka forskares agerande

Stefan Holgersson och Rolf Granér

Inledning

Artikelns övergripande frågeställning är: Verkar Polisens strävan att skydda och stärka sitt renommé påverka forskares agerande, och vilka konsekvenser riskerar detta i sådana fall att få? Den övergripande frågan bröts ned i nedanstående underliggande frågeställningar:

- Vilken påverkan har Polismyndigheten på val av forskare och den forskning som genomförs?
- Hur vanlig är kritik mot Polismyndigheten i forskningspublikationer bland forskare som har ekonomiska band till Polismyndigheten jämfört med andra forskare?
- Hur har forskare som har ekonomiska band till Polismyndigheten jämfört med andra forskare följt den tredje uppgiften enligt högskolelagen och spridit forskningsresultaten i TV, radio och tidningar?
- Om Polismyndigheten har kommunicerat forskningsresultat på ett felaktigt sätt i syfte att tona ner kritik – i vilken omfattning har de forskare som ligger bakom forskningen valt att inta en passiv roll eller att gå ut och korrigera Polismyndighetens tolkning av forskningsresultaten? Skiljer sig i så fall detta mellan de forskare som har ekonomiska band till Polismyndigheten och de forskare som inte har sådana band?
- Vad kan det få för konsekvenser för möjligheten att åtgärda centrala förändringsbehov inom polisen om denna myndighets strävan att stärka och skydda sitt renommé påverkar forskares agerande?

Det finns en mängd faktorer som pekar på att den svenska polisen inte fungerar och utvecklas på ett sätt som vore önskvärt såsom förmågan att utreda brott och att arbeta mot lokala problembilder (Brå 2024a, RiR 2023a, 2023b). Ändå har förtroendet aldrig varit högre (SOM-institutet 2025). En förklaring till det höga förtroendet är polisens externa kommunikation, vars övergripande målsättningen varit att stärka myndighetens anseende och förtroende (se Polismyndigheten 2015, 2019).

Att polisen lyckas hantera negativ publicitet och förmedla tilltalande bilder av sin verksamhet kan vara positivt ur flera aspekter. För en rättsstat är det betydelsefullt att människor har en tillit till polisen och en positiv bild kan underlätta polisarbetet och öka tryggheten hos människor. Om polisens förmåga överskattas kan det också få brottsförebyggande effekter. Positiva bilder kan dessutom påverka arbetstillfredsställelsen hos polisanställda, och det är lättare att locka nya medarbetare till en organisation med gott renommé. Inom organisationsforskningen lyfts dock nödvändigheten av att även belysa de negativa effekterna av organisationers "imagebyggande"¹, eftersom ett entydigt fokus på att skapa tilltalande bilder riskerar att minska organisationens faktiska förmåga att lyckas med sitt uppdrag (se t.ex. Alvesson 2013a, 2013b). Det är också ett fundamentalt demokratikrav att medborgarna får en rättvisande bild av myndigheters arbete och att myndigheterna är öppna för kritisk granskning.

För att skapa en uppfattning hos externa aktörer av en välfungerande verksamhet är det vanligt att organisationer riktar in sig på legitimitetsbyggande aktiviteter. Detta är ett välkänt fenomen, som över tid har belysts av många forskare (se t.ex. Alvesson 2013a, 2013b, DiMaggio 1983, Meyer och Rowan 1977). Polisen har tagit intryck av näringslivets sätt att kommunicera för att skapa positiva bilder av verksamheten (Olsson & Eriksson 2016, Rolandsson 2020, Sjöberg, Cassinger, Rampazzo Gambarato, 2024) och har framgångsrikt påverkat den bild som förmedlas av Polisen i media. I en forskningsstudie där 400 nyhetsartiklar i olika tidningar analyserades synliggjordes Polisens stora påverkan på vilka förklaringsmodeller som får ett genomslag i media. Forskarna konstaterade att bilden som förmedlades var att "Problemen beror mycket sällan på polisens sätt att arbeta eller på sättet att organisera sin verksamhet, problemen kommer alltid utifrån" (Palm & Skogersson 2008: 163). I en studie tretton år senare, där 8000 artiklar analyserades, framkom en liknande bild. Journalister som intervjuades beskrev att de uppfattade att kritiska reportage om polisen kunde medföra negativa konsekvenser för dem eller den redaktion som de arbetade på och att de uppfattade detta som problematiskt med tanke på att redaktionerna var mycket beroende av att få information från Polisen på framför allt lokal nivå (Holgersson & Grahn 2021). Återkommande beskrevs att Polisen bland annat kunde sätta offentlighetsprincipen ur spel genom att neka eller fördröja utlämnandet av handlingar, felaktigt hävda att en handling inte finns eller påstå att en sammanställning antingen inte går att genomföra eller tar så lång tid att slutföra att myndigheten inte har en skyldighet att utföra den (Holgersson 2021).

Organisationer som vill skydda och stärka sitt renommé kan använda sig av olika tillvägagångssätt, såsom att hävda att man vidtagit åtgärder som gör

¹ Exempelvis var detta ett tema på den stora internationella organisationsforskningskonferensen EGOS år 2017 "*Being good or looking good*" (EGOS, 2017), se även t.ex. Rennstam, 2013, Enghel & Noske-Turner, 2018.

att man kommer till rätta med det uppmärksammade problemet, att tona ned det egna ansvaret för det som kritiken omfattar, att angripa budbäraren, att utse en syndabock eller att aktivt sprida information om goda handlingar och positiva resultat (Coombs 2015). Denna typ av tillvägagångssätt tillämpas i hög grad av Polisen (se t.ex. Rolandsson 2020, Schneider 2021a, Holgersson, 2021, Walby, & Wilkinson 2023). I denna artikel kommer begreppet *kritik* mot Polisen att användas. Begreppet innefattar generell kritik såsom kritik av bristfälliga administrativa rutiner, att Polisen inte efterlever grundläggande regler, problem med Polisens sätt att organisera sin verksamhet och bristande effektivitet. Även specifik kritik som ifrågasättande av Polisens agerande vid ett ingripande, hanteringen av ett brottsproblem eller hur en viss verksamhetsgren fungerar ingår i begreppet.

Ett återkommande mönster för att skydda Polismyndighetens renommé är att chefer vars verksamhet är föremål för intern granskning ges stora möjligheter att påverka utvärderingsrapporter, vilket innebär att kritik och information som är angelägen att redovisa undanhålls (Holgersson & Granath 2024)². Polismyndigheten använder även andra strategier för att påverka spridning av ofördelaktiga bilder av den egna verksamheten. Ett exempel är en extern granskning som beställts av Länsstyrelsen och räddningstjänsten i Östergötland. Vid en sprängning av ett flerfamiljshus i Linköping år 2019 påverkade Polismyndigheten aktivt andra myndigheter att hemligstämpla de uppgifter i rapporten där polisledningens agerande kritiserades (Eriksen 2022).

Polisanställdas rädsla att framföra kritik är en annan faktor som leder till att alternativa perspektiv till Polisens officiella bilder av verksamheten undertrycks. I en enkätundersökning som presenterades av Polisförbundet år 2015 framgick att var tredje polis upplevde att de inte kunde framföra kritik eller synpunkter på grund av rädsla för repressalier. Resultatet var tre gånger högre än genomsnittet för personalgrupper i andra organisationer (Polisförbundet 2015). En enkätundersökning som gjordes nio år senare (Polisförbundet 2024), liksom en undersökning som Polismyndigheten presenterade år 2023 (Nordebo 2023) visade ett liknande resultat, och i en forskningsstudie som publicerades år 2019 framgick att 122 av 123 intervjuade polisanställda upplevde att det fanns en risk att utsättas för sanktioner om man som anställd framförde kritik mot polisen i media (Holgersson 2019). Ett skäl till rädslan är kopplad till rekryterings- och befordringsprocesser (Wieslander 2016, Holgersson 2019, Thunholm 2023), där en negativ särbehandling av personal som framfört kritik skickar tydliga signaler till andra anställda (Holgersson 2024b).

Det förekommer att organisationer och företag påverkar och använder sig av forskning för att sprida positiva budskap om en produkts egenskaper och att stärka ett varumärke (se t.ex. Sismondo 2020, Gaber, Bero & Woodruff

² Det kan nämnas att rikspolischefens kansli i över trettio år i den interna jargongen ofta gått under epitetet "tvätteriet" (ibid.).

2023, Oreskes och Conway 2023). Att makthavare som innehar den politiska makten har ett intresse av att styra forskning är välkänt (se t.ex. Hildingsson, 2020, Mallapaty 2024), där lojalitet till vissa politiska linjer har lett till ekonomiska eller karriärmässiga belöningar (se t.ex. Benesh, 2017, Publiccitizen, 2020). Utöver detta finns en mängd andra aspekter av styrning av forskning som innebär att vissa synsätt premieras framför andra (se t.ex. Gieryn 1996, Galis & Hansson 2012, Cantwell & Kauppinen, 2014).

En oberoende forskning kan utmana den tillrättalagda bilden Polisen vill ge av sin verksamhet. Men om myndighetens renommé betraktas som viktigare än en allsidig genomlysning finns det en risk att Polisen har ett intresse av att försöka påverka forskning för att skydda och stärka bilden av verksamheten. Ett exempel på detta är hur myndigheten hanterade den utvärderingsfunktion som på regeringens uppdrag upprättades vid Rikspolisstyrelsen. Polisledningens försök att styra vilken forskning som skulle publiceras accepterades inte av de tillsatta professorerna i det inrättade vetenskapliga rådet. Rådet föll samman och den ansvarige professorn slutade i förtid (Knutsson 2015). Ett annat exempel visas i en studie där åtta forskare som hade framfört kritik mot Polisen vid tre eller flera tillfällen i media identifierades. Av intervjuer framgick att den framförda kritiken hade fått negativa ekonomiska konsekvenser eller påverkat tillgången till data för sex av de åtta forskarna. De två forskare som själva inte upplevt att de straffats för att de kommit med kritik beskrev att de noterat att andra forskare råkat ut för detta (Holgersson & Wieslander 2019).

I en studie som rörde Brottsförebyggande rådet (Brå) uppmärksammades en strävan inom Brå att ha en god relation med Polismyndigheten, vilket bland annat kunde förklaras med behovet av tillgång till data och att få forskning finansierad av Polismyndigheten (Holgersson, Wieslander & Grahn 2019). I en annan studie analyserades 270 skrifter som hade koppling till Polismyndigheten eller dess verksamhet som Brå publicerat mellan år 1999 och 2020 (Holgersson 2020). En jämförelse gjordes med olika former av studier som skett *utanför* Brås FoU-verksamhet där det i en mängd publikationer hade framkommit att det fanns strukturella problem inom Polisen (se t.ex. Ekman 1999, SOU 2002:122, Stenmark 2005, RRV 2010, Holgersson, Bünzli & Shami 2023). Analysen av de skrifter som Brå publicerat visade att man på olika sätt undvek att beröra övergripande problem inom polisen och i princip aldrig lyfte fram strukturella problem. En sökning på ordet *strukturell* i dessa skrifter gav exempelvis bara fyra träffar trots att den rådande ledningsfilosofin inom Polisen i andra studier upprepade gånger har identifierats som en faktor som påverkar verksamheten negativt. (se bl.a. Ekman 1999, Andersson Arntén 2013, Andersson Arntén, Olsen & Archer 2018, Holgersson & Knutsson 2020). En sökning på ordet *ledarskap* gav många träffar i de skrifter som Brå publicerat under 20 år, men inte i någon av dessa uttrycktes explicit att det finns problem med den rådande ledningsfilosofin inom svensk polis (Holgersson 2020). En annan iakttagelse

är att personal på Brå sällan yttrar sig kritiskt om polisen i media (Holgersson och Wieslander 2019, Holgersson, Grahn & Wieslander 2019) och när det har skett har det gjorts på ett försiktigt sätt – ofta följt av ett positivt budskap såsom att ett förändringsarbete har påbörjats för att komma till rätta med de beskrivna problemen (ibid.). Agerandet från Brå kan ses som rationellt utifrån en strävan av att erhålla ekonomiska medel från Polisen och framför allt att ha en god tillgång till data.

Forskning som berör staten och svenska myndigheters påverkan på forskning är begränsad. En studie som rör forskning på Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) pekade på att en utredning om virkesproduktionen var grundad på ett motiv som understöddes av både universitetet och skogsmyndigheten (Hagner 2012). I en bok som forskarna Andersson & Westholm skrivit problematiserar de det samverkansideal som de menar präglat forskningspolitiken sedan 1990-talets början. Det utgår från ett ideal att forskningen blir nyttigare för samhället om den bedrivs i samverkan mellan akademien och samhällsaktörer som staten, kommuner och olika typer av organisationer. Därför har stora delar av det svenska forskningssystemet organiserats så att andra samhällsaktörer utanför universitetet får inflytande över forskningen. Man tänker sig att forskningen därigenom blir mer inriktad på att lösa faktiska problem och risken för att forskarna ställer frågor utanför den nutida dagordningen är mindre. Man vill undvika att forskarsamhället på egen hand bestämmer vilka som är de viktigaste frågorna att beforska och hur forskningen bedrivs. Skälet är dels att undvika att det blir för mycket fokus på frågor av rent akademiskt intresse, dels för att undvika att forskarna producerar kunskap som står i strid med intresset hos dagens aktörer (Andersson & Westholm 2019). En rapport från Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) visade att det har blivit vanligare med riktade utlysningar där särskilda villkor ställs, vilket kan begränsa forskarnas frihet att själva välja forskningsfrågor. Detta kan leda till att forskare anpassar sina projekt för att passa de politiska riktlinjerna (Svensson 2023).

När det gäller forskning om Polisen konstaterade Holmberg (2015) att ett kritiskt förhållningssätt är mycket begränsat. Han identifierade flera problem kopplat till detta i den nordiska polisforskningen – bland annat extern styrning av forskningen, själv censur och selektiv finansiering. När polisen strävar efter att säkerställa att forskningsresultaten är positiva genom att utöva strikt kontroll ökar risken för själv censur bland forskare för att säkerställa ytterligare finansiering (Holmberg 2015). Flera forskare har uttryckt oro över polisforskningens alltmer samarbetande karaktär som inverkar på forskningsoberoendet, vilket kan innebära att forskarna inte intar ett kritiskt perspektiv på polispraktiken (t.ex. Bayley 2015, Davies 2016, Holmberg 2015, Reiner 2012). Davies (2016) pekade på att en vilja att hålla ett nära band till polisorganisationen för att säkra framtida forskningsfinansiering och tillgång till data kan få forskningsetiska konsekvenser som att beskrivningar av missförhållanden undertrycks. En debattartikel som skrevs av företrädarna för

de fem lärosätena där polisutbildningen bedrivs är intressant i sammanhanget och titeln till vår forskningsartikel är hämtat från deras text:

Polismyndigheten och polisutbildningarna, lärosätena, har under de senaste åren närmat sig varandra genom bland annat inrättandet av det akademiska huvudområdet polisiärt arbete och gemensamma utvecklingsprojekt. [...] I dag är det vanligt att forskare från andra ämnen än polisvetenskap framför bestämda uppfattningar om det polisiära arbetet och hur samhällsutmaningarna bäst hanteras av polisen. En satsning på polisvetenskaplig forskning skulle stärka polisens röst i samhällsdebatten. Detta är en viktig poäng med ett gemensamt grepp om polisforskningen, med ett kvalificerat stöd bestående av riktade medel, forskande lärare och ett gemensamt forum för strategiska frågor. (Ghazinour m.fl., 2022)

Det som uttrycks i citatet ovan om att den förespråkade forskningen skulle "stärka polisens röst i samhällsdebatten" och att det är viktigt att forskare tillsammans med Polismyndigheten tar "ett gemensamt grepp om polisforskningen" och upprättar ett "gemensamt forum för strategiska frågor", kan sägas avvika ifrån viktiga ideal inom forskning (se t.ex. Bryman, Bell & Harley 2024). Detta yttrande tillsammans med framförda farhågor och slutsatser (se t.ex. Davies 2016, Holmberg 2015) rörande forskningsetiska konsekvenser av forskares vilja att ha en god relation till Polismyndigheten inspirerade oss att genomföra studien som redovisas i denna artikel.

Bias i forskning

Bias, eller snedvridning, är ett centralt begrepp inom forskningsmetodologi och syftar på systematiska fel som påverkar validiteten i forskningsresultat. Bias kan uppstå i flera delar av forskningsprocessen – från problemformulering till tolkning av resultat – och kan vara både medveten och omedveten (Bryman, Bell & Harley 2024). Bias kan delas upp i *teknisk/praktisk bias* respektive *strukturell bias*. Teknisk/praktisk bias handlar om bias som uppstår inom forskningens design, datainsamling och analys och som kan åtgärdas genom metodologiska korrigeringar, exempelvis genom att förändra urvalskriterier eller utveckla mätinstrumenten (ibid.). Strukturell bias innefattar ett synsätt att vetenskapen inte ska ses som en neutral process, utan som en socialt och ideologiskt förankrad aktivitet som inte bara kan korrigeras genom bättre metodik utan ofta är ett resultat av historiska, politiska och ekonomiska strukturer (se exempelvis Habermas 1972, Horkheimer & Adorno 1997, Merton 1973, Collins & Pinch 1993, Wynne 1996).

Begreppet *publiceringsbias* används för att beskriva ett fenomen där studier som är statistiskt signifikanta eller som stödjer en viss politisk eller ekonomisk agenda har en högre chans att bli publicerade. Forskning har visat att forskare och beslutfattare för vetenskapliga tidskrifter tenderar att favorisera positiva resultat (t.ex. en studie som visar att en viss arbetsmetod fungerar har lättare att bli publicerad i jämförelse med studier som har visat

att samma arbetsmetod inte fungerat), vilket leder till en snedvridning i den publicerade litteraturen (se t.ex. Rosenthal 1979, Hayes & Preacher 2014, Nissen m.fl. 2016). En annan vanlig angiven orsak till risken för publiceringsbias är kopplad till de intressekonflikter som kan uppstå vid ekonomiska band mellan forskare och de intressen som finansiärer av forskningen har (se t.ex. Resnik & Elliott 2014). Det finns omfattande studier som visar hur bland annat tobaks-, kemikalie-, livsmedelsindustrin och läkemedelsföretag har påverkat forskning, där det gått att iaktta ett samband mellan positiva slutsatser och huruvida forskningen var industrifinansierad (se t.ex. Nestle, 2018, Tanrikulu, Neri, Robertson & Mialon 2020, Oreskes & Conway 2023, Gaber, Bero & Woodruff 2023). Nestle (2018) påpekar att de flesta bias vid industrifinansierad forskning uppstår vid formuleringen av forskningsfrågor och vid presentationen av resultaten (exempelvis tolkning av neutrala resultat som positiva). Hennes slutsats får stöd i andra studier (t.ex. Odierna m.fl. 2010, 2014, Fabbri, Holland & Bero 2018).

Redan för mer än femtio år sedan började forskare förstå sambandet mellan finansiärens intresse och forskningsresultat (se Krinsky 2013), och hur strukturell påverkan kan forma kunskapsproduktionen. Utifrån ett vetenskapsteoretiskt perspektiv kan detta relateras till diskussionen om intressestyrd kunskap, där Habermas (1972) skiljer mellan tekniskt, praktiskt och emancipatoriskt kunskapsintresse. Vidare pekar forskare på att vetenskap är en praktik som skapar och upprätthåller maktstrukturer, där exempelvis Foucault (2002) menar att vetenskapliga och epistemologiska normer styr vad som anses vara "sant", "objektivt" eller "legitimt" inom ett samhälle, och hur dessa normer förändras över tid. Enligt ett sådant synsätt är det institutionella och epistemologiska strukturer som avgör vilka typer av frågor som är "tillåtna" inom en viss vetenskaplig disciplin och vilka resultat som anses vara acceptabla (ibid.).

Metod

För att besvara studiens forskningsfrågor fanns det ett behov av att identifiera forskare som har ekonomiska band till Polismyndigheten och jämföra innehållet i deras publikationer och yttranden med andra forskares. Det fanns också ett behov av att samla in data som gör det möjligt att besvara frågan vilken påverkan har Polismyndigheten på val av forskare och den forskning som genomförs samt vilka konsekvenser en sådan påverkan kan få för möjligheten att åtgärda centrala förändringsbehov inom polisen. En avgränsning har gjorts vad gäller datainsamling för att svara på frågan vilka konsekvenser kan det få för möjligheten att åtgärda centrala förändringsbehov inom Polisen om denna myndighets strävan att stärka och skydda sitt renommé påverkar forskares agerande. Innehållet i publikationer som identifierats under datainsamlingen har använts för att besvara frågan och ingen separat datainsamling har gjorts för att svara på denna fråga.

Urval av forskare som har ekonomiska band till Polismyndigheten

I urvalet har vi försökt lokalisera forskare som finansierats av Polismyndigheten och därmed har ekonomiska band till dem. Det handlar dels om forskare som fått direkt finansiering för att genomföra en eller flera forskningsstudier, dels om indirekt finansiering genom att forskarnas lön helt eller delvis har finansierats av Polismyndigheten (vanligen genom att de är knutna till polisutbildningen). I urvalet ingår också forskare som studerat polisen eller dess verksamhet på uppdrag av Brå. Dessa har inkluderats med tanke på det nära samarbete som finns mellan dessa två organisationer och att Polismyndigheten visat sig kunna ha inflytande på valet av forskare som ska genomföra en studie kopplad till polisens verksamhet (se Holgersson, Grahm & Wieslander 2019).

Vi vände oss till Polismyndigheten för att få information om vilka forskare som hade blivit finansierade av Polismyndigheten. Urvalet av forskare gick dock inte att genomföra på det sätt som var tänkt, beroende på att informationen från Polismyndigheten hade kvalitetsbrister – bland annat kunde Polismyndigheten bara i enstaka undantag redogöra för vilka forskare som fått finansiering.

Vi vände oss också till de fem lärosäten där polisutbildningen är förlagd och tog även del av presentationen av anställda och publikationer på dessa lärosätens hemsidor. I urvalet inkluderas anställda på de tre lärosäten som har forskargrupper som presenteras på nätet kopplat till polisutbildningen. För de två lärosäten där polisutbildningen är förlagd men som inte presenterar några forskargrupper inkluderas den personal som presenteras på hemsidan och är doktorander eller har genomgått en forskarutbildning. Vidare inkluderas i urvalet personer som medverkat i publikationer vari det framgår att Polismyndigheten har bidragit med ekonomiska medel. Genom det urval som gjorts av forskarutbildade anställda kopplade till polisutbildningen ingår även personer som inte forskat specifikt om Polisen eller dess verksamhet. Forskare som är anställda eller som har varit anställda inom Polismyndigheten och som utfört forskning eller yttrat sig som forskare inom ramen för sin anställning inkluderas också i urvalet.

Det finns sannolikt fler forskare som borde ha inkluderats, men vi menar att de som ingår i analysen både i antal och avseende deras andel av de forskare som delvis eller helt har finansierats av Polismyndigheten är tillräcklig stort för att kunna besvara studiens forskningsfrågor. Totalt identifierades 71 forskare vars forskningspublikationer och yttranden i media blev föremål för en analys. Av dessa hade 80 procent disputerat.

Polismyndighetens påverkan i val av forskare och forskning

För att besvara frågan vilken påverkan Polismyndigheten har på val av forskare och vilken forskning som genomförs inhämtades data som kunde visa vad som låg till grund för besluten såsom om det låg utlysningförfarande bakom valen och om valen grundade sig på oberoende vetenskapliga

bedömningar om vad som skulle beforskas och vem som skulle utföra forskningen. Information begärdes från Polismyndigheten rörande utlysningar av forskningsmedel för de studier som Polismyndigheten finansierat. En begäran gjordes också om att få diarienummer, titel och belopp på de forskningsprojekt som Polismyndigheten (nationellt) och lokalt (regioner, polisområden, lokalpolisområden) hade finansierat mellan 1 januari 2015 till 7 mars 2025. Det framgick att det inte fanns någon sådan sammanställning, men en sökning på ordet "forskning" i polisens ärendehanteringssystem gav 57 träffar och det gick även att hitta vissa uppgifter i ekonomisystemet som kunde användas.

Frågor ställdes också gällande de forskare i urvalet som hade en anställning på Polismyndigheten om deras tjänster hade lyst ut och om dessa personer anställts i konkurrens med andra eller om de handplockats, samt vilken ersättning de erhållit. Vidare kunde information i forskningspublikationer användas i analysen genom att om det i dessa angavs att det var Polismyndigheten som hade finansierat studien eller delar av denna.

Analys av forskares publikationer som rör Polismyndigheten

En genomgång gjordes av publikationerna som hade koppling till Polisen eller dess verksamhet för de forskare som via granskningen identifierats ha ekonomiska band till polisen. Nedanstående kriterier användes som stöd för analysen av respektive publikation:

- Kritik av Polisen eller dess verksamhet framfördes på en framträdande plats i publikationen.
- Kritik förekom, men tonades ned, var otydlig eller hade en undanskymd plats. I denna kategori hamnade publikationer där konkret kritik var placerad så att den inte uppmärksammades så lätt av en läsare. Det uttrycktes med försiktighet med förklaringar som gjorde att Polisens renommé inte utmanades såsom att Polisen vidtagit åtgärder för att komma till rätta med problemet eller att problemen beror på resursbrist eller yttre omständigheter som Polisen inte råder över.
- Indirekt kritik genom förslag på åtgärder.
- Ingen kritik/kritik ej relevant.

De identifierade publikationerna bedömdes tillhöra en av ovanstående kategorier och resultatet av genomgången sammanställdes.

Kommunicering av forskningsresultat och yttranden i media

Sättet forskare har spridit forskningsresultat kopplat till Polisens verksamhet och hur de agerat om Polismyndigheten kommunicerat ut forskningsresultat på ett överdrivet positivt eller felaktigt sätt har analyserats genom Google-

sökningar på berörda forskares namn. Tre separata sökningar gjordes på alla forskares namn i kombination med orden ”polis”, ”polismyndigheten” och ”kritik” för att hitta medieinslag, debattartiklar etc. där namnen figurerat i ämnen som handlar om Polisens verksamhet eller organisation från januari 2015 till mars 2025. Därefter genomfördes en kategorisering utifrån om de:

- Innehöll kritik
- Positivt budskap eller förklarande budskap som kunde bidra till att stärka eller skydda Polismyndighetens renommé.
- Övriga (som exkluderades i sammanställningen)

I de fall medieinslagen innehöll både kritik och positiva budskap hamnade de i kategorin *Innehöll kritik*. Det betyder att kategorin *Innehöll kritik* är överrepresenterad i förhållande till kategorin *Positiva eller förklarande budskap*, men eftersom kategoriseringen genomförts på ett liknande sätt i gruppen forskare med ekonomiska band till Polismyndigheten respektive för gruppen utan sådana band är det möjligt att göra en jämförelse för att se eventuella skillnader mellan grupperna.

Forskare som har bedrivit forskning kopplat till polisen men som inte definierades ha ekonomiska band till myndigheten valdes ut till en jämförelsegrupp. Förutom de forskare som artikelförfattarna kände till gjordes en Google-sökning av orden *forskare*, *polisen* och *kritik*. Det blev 21 namn i jämförelsegruppen, varav 90 procent hade disputerat. Dessa forskares publikationer och yttranden i media kategoriserades utifrån samma kriterier som för forskare med ekonomiska band till Polisen.

Forskningsetiska överväganden

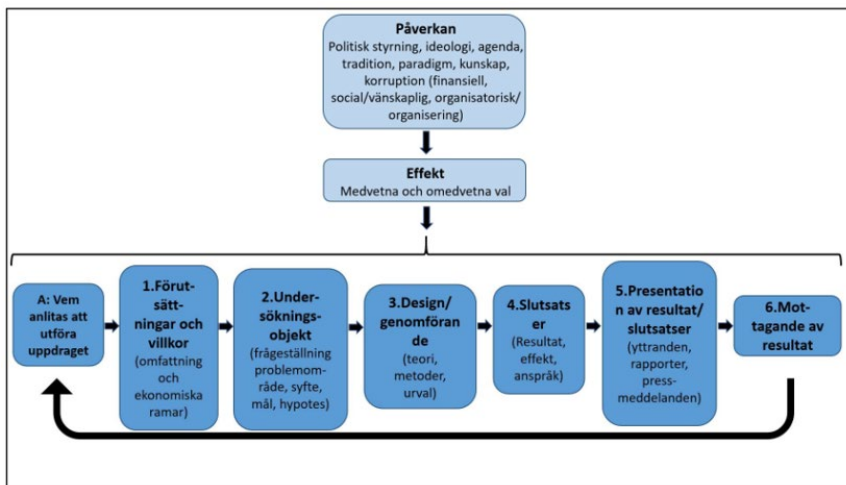
Inom akademien är det vedertaget att forskningsfrågor, metoder och resultat kan bli föremål för kritik och diskussion. Därför föreligger inga problem om de forskare vars publikationer och yttranden i media analyserats i studien hade nämnts vid namn, men för att undvika att fokus hamnar på enskilda forskare har spårbarheten begränsats i resultatavsnittet. Samtidigt har vi bedömt att studien berikas av att ha en detaljnivå som inte bara består av övergripande beskrivningar. Baksidan av detta är att även om namnen på forskare utelämnas kan en bakgrundskunskap göra att vissa forskare kan identifieras – framför allt av dem själva som känner till sina egna studier och olika yttranden som de har gjort.

Resultat

Polismyndighetens val av forskning och forskare

Analysen vad gäller Polismyndighetens val av forskning och forskare som är det första steget som kan medföra bias i forskning (se steg A i figur 1 ”*Vem anlitas att utföra uppdraget*”) visar att:

- Den forskning som Polismyndigheten har finansierat har genomförts utan att forskningsmedel lysts ut.
- Det förekommer att det i forskningsansökningar för forskning som inte Polismyndigheten finansierar krävs ett samarbetsavtal med Polismyndigheten för att forskarna ska ha möjlighet att tilldelas ekonomiska medel.
- Representanter för Polismyndigheten kan påverka vilka forskare som tilldelas forskningsmedel från andra aktörer än Polismyndigheten för forskning om Polisen och dess verksamhet (t.ex. Trafikverkets skyltfond).
- De som initierar forskning styr vilka som anlitas att utföra uppdragen. Forskningen har initierats från lokalpolisområden, polisområden, polisregioner och från de nationella avdelningarna,
- Flest forskningsaktiviteter (drygt 20 %) sedan skapandet av den nya Polismyndigheten mellan år 2015 och till början av 2025 har initierats av den Nationella operativa avdelningen (Noa).
- Forskare vid tre av de fem lärosäten där polisutbildningen bedrivs är de som har anlitats flitigast för att genomföra studier som är kopplad till Polismyndighetens verksamhet. Ungefär hälften av forskningsaktiviteterna som finansierats av Polismyndigheten sedan år 2015 har genomförts av forskare på dessa universitet/högskolor. Därefter följer Brottsförebyggande rådet (Brå), två universitet där polisutbildning inte bedrivs, och Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).
- När det gäller Brå och FOI är det större variation i vilka personer som medverkat i studierna jämfört med de forskningsaktiviteter som utförts av forskare på universitet/högskolor, där forskningsfinansieringen från Polismyndigheten i större utsträckning ger intrycket av att vara knuten till vissa individer.

Figur 1: Schematisk skiss över moment i forskningsprocessen där bias kan förekomma (Holgersson, Grahn och Wieslander, 2019, sidan 49).

Sedan några år tillbaka ansvarar Vetenskapsrådet för ett tioårigt nationellt forskningsprogram om brottslighet. Programmet ska bidra till det brottsförebyggande, brottsbekämpande och trygghetsskapande arbetet, och det anges att det ska inkludera tillämpad forskning. Forskningsmedel tilldelas efter ett utlysningförfarande och forskare som tidigare fått finansiering direkt av Polismyndigheten har framfört kritik mot att utrymmet för forskning i polisiärt arbete blivit litet, till förmån för mer generell kriminologisk forskning. Huvudsekreterare på Vetenskapsrådet för detta forskningsprogram har bemött sådan kritik med: "Utvärdering av den egna verksamheten utgår jag från att varje myndighet gör på egen hand" (Nilsson, 2023)

Sammantaget visar granskningen att Polismyndigheten har stor påverkan på vilken forskning och vilka forskare som tilldelas forskningsmedel som rör Polisens organisation och verksamhet.

Analys av forskares publikationer

Analysen av publikationerna som gjorts rörande forskare som definierades ha ett ekonomiskt band till Polismyndigheten visar att drygt hälften av publikationerna (52 %) inte innehåller någon kritik mot polisen. En fjärdedel av publikationerna (25 %) innehöll kritik mot Polisen som framfördes på en framträdande plats. I ytterligare 16 procent av publikationerna förekom kritik, men den tonades ner, var otydlig eller hade en undanskymd plats. I 7 % av publikationerna formulerades kritik indirekt genom de åtgärdsförslag som presenterades.

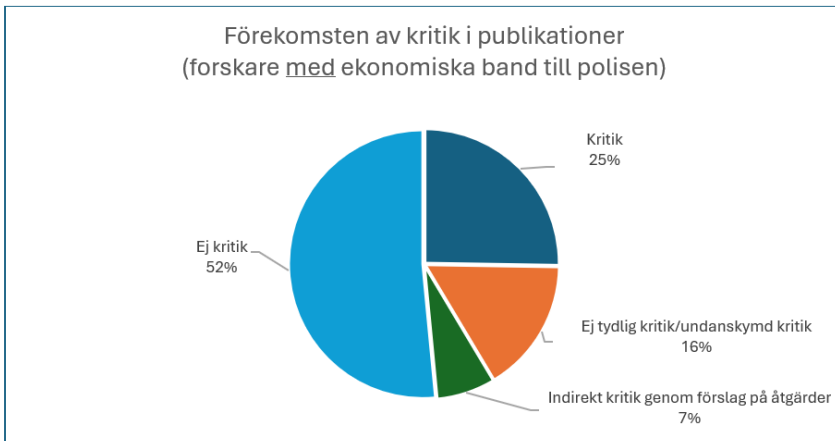

Diagram 1. Förekomsten av kritik i publikationer som rör Polisen eller dess verksamhet (n=99) för de forskare som definierats ha ett ekonomiskt band till Polisen.

Publikationer av forskare som inte har definierats ha ekonomiska band till Polisen uppvisar en helt annan bild. Där förekommer kritik på en framträdande plats i drygt hälften av publikationerna och i ytterligare en tredjedel av publikationerna (32 %) formulerades kritik på en mindre framträdande plats. I 2 % av publikationerna förekom indirekt kritik mot Polisen och i 15 % av publikationerna förekom ingen kritik.

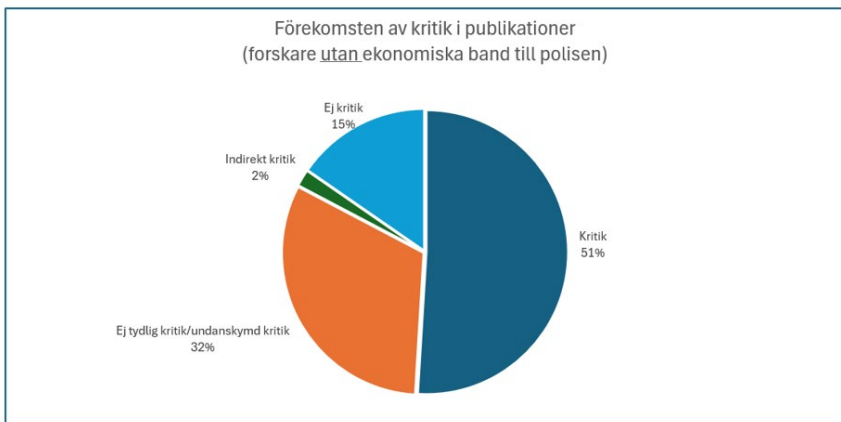

Diagram 2. Förekomsten av kritik i publikationer som rör Polisen eller dess verksamhet (n=104) för de forskare som definierats att inte ha ett ekonomiskt band till Polisen. Nedan presenteras iakttagelser som kan förklara skillnaderna.

Ämne för studien och formulering av forskningsfrågor

I de fall där Polismyndigheten finansierat forskning har denna i normalfallet syftat till att Polisen önskat få svar på en specifik fråga, såsom utfallet av ett

projekt eller en arbetsmetod. Det har också skett finansiering av doktorander. I huvuddelen av de 46 % av publikationerna där det inte förekommer någon kritik mot Polisen (se diagram 1 ovan) är skälet att ämnet eller studiens frågeställning gjorde att det inte var aktuellt att Polisen skulle bli föremål för kritik. Det handlar till exempel om studier av möjliga effekter om Polisen skulle använda ny teknik i polisverksamheten.

Design, genomförande och slutsatser

En vanlig orsak till att problem och kritiska förhållanden får ett litet utrymme, eller inte alls förekommer, kan kopplas till hur forskningsstudierna var designade och genomfördes. Det är till exempel vanligt med studier vars slutsatser till största delen bygger på intervjuer med polisanställda, där Polismyndigheten tillhandahållit personer som forskarna kunnat intervju. Forskarna har då varit beroende av att Polismyndigheten sett till att de fått tillgång till intervjupersoner som speglar de förhållanden som skulle studeras på ett rättvisande sätt och att olika perspektiv synliggjorts – även de kritiska.

På samma sätt framgår att forskare ibland byggt sin analys och sina slutsatser på data som Polismyndigheten tagit fram. Det kunde exempelvis handla om att Polismyndigheten själv har gjort en kategorisering och urval av data utan att någon forskare som stått bakom forskningsrapporten har påverkat eller haft vetskap om hur kategoriseringen och urvalet gått till. Ett sådant förfaringsätt lämnar stort utrymme för Polismyndigheten att styra forskningsresultaten. Även utan ett sådant intresse från Polisen riskerar uppfattningar inom Polismyndigheten att påverka det dataunderlag som forskarna utgår från och i förlängningen forskningsresultaten.

Andra problematiska förhållanden för bias som iakttagits i studiers design och genomförandefas är forskares egna urval av personal att intervju. Ett exempel på detta är när Polismyndigheten skulle införa ett nytt hjälpmedel i den operativa verksamheten och uppdrog åt forskare på ett universitet att värdera detta. De 18 personer som forskarna nöjde sig med att intervju hade valts ut av de ansvariga för hjälpmedlet i respektive område/enhet. Genom ett sådant urval fanns det en uppenbar risk för bias. Hjälpmedlet hade tidigare kritiserats såväl internationellt som av Polismyndighetens etiska råd för att vara inhumant och plågsamt och innebära risk för överanvändning. Detta berördes inte i studien, med undantag för att en informant nämnde att överanvändning kunde förekomma, men att det kunde ursäktas eftersom hjälpmedlet ansågs ofarligt.

Ett annat exempel på ett problematiskt urval utgörs av en studie där en arbetsmetod skulle analyseras. Det uppdrag Polismyndigheten gett till forskarna var att: ”utifrån ett vetenskapligt perspektiv undersöka de identifierade bristerna som tillsynsenheten/internrevisionen påtalat”. I stället för att utgå från internrevisionens kritik av arbetsmetoden valde forskarna att utvärdera *utbildningen* i arbetsmetoden. Men internrevisionen hade inte kritiserat utbildningen, utan tvärtom angett att den ”är bra och håller en hög

standard”. Internrevisionens rapport som uppdraget grundade sig på pekade på skillnaderna i sättet att tillämpa arbetsmetoden mellan olika delar av landet, men forskarna gjorde ett bekvämlighetsurval och begränsade urvalet till personal i två polisområden nära forskarnas hemvist. Dessa polisområden låg intill varandra i samma polisregion. Studien hade också andra brister där den litteraturgenomgång som gjordes helt saknade kopplingar till nordisk forskning, utan att diskutera i vilken utsträckning det gick att överföra forskningsresultat från USA (som dominerade referenslistan) till svenska förhållanden. Hur litteraturgenomgången sedan användes i studien rimmade illa med det uppdrag Polismyndigheten gett till forskarna, alltså att undersöka de brister som internrevisionen påtalat ”utifrån ett vetenskapligt perspektiv”. Litteraturgenomgången var inte kopplad till övriga delar av forskningsstudien. Resultatdelen liksom avsnittet ”slutsatser” innehöll inte en enda referens, och i rapportens diskussionsavsnitt återfanns bara en referens från de forskningsstudier som nämndes i litteraturgenomgången. Studiens slutsats blev att det inte fanns något som tydde på att utbildningarna i arbetsmetoden hade brister, utan att den snarare upplevdes som både angelägen och viktig, men samtidigt redovisades tveksamheter i fråga om tillämpningen och i en uppföljande utvärdering, där 21 av Polismyndigheten utvalda poliser intervjuades, upprepades det positiva omdömet om metoden, men det framgick att tillämpningen varierade. Båda utvärderingarna gjordes på uppdrag av Polismyndigheten där de som var ansvariga för utbildningen och metoden hade god tillgång till utvärderingsprocessen och formuleringen av slutsatserna.

Vid vår genomgång av publikationer finns det förutom ovan nämnda studier ett flertal andra studier där det dragits slutsatser som kan antas ligga i linje med uppdragsgivarens önskemål, samtidigt som grunderna för dem är bristfälliga. Ett exempel är en studie av forskare vid ett universitet där en arbetsmetod analyserades utan att det gjordes någon analys av den programteori³ som metoden byggde på och om det fanns förutsättningar att arbetssättet kunde fungera i Sverige. I utvärderingsrapporten finns en referens till en artikel där en forskare förklarat att förutsättningarna för att arbetsmetoden skulle kunna fungera i Sverige inte fanns, men trots detta nämndes inga av argumenten och de bemöttes följaktligen inte heller. Vidare saknades alternativa förklaringar till och resonemang om nedgången av den studerade brottsligheten, vilken hade inletts innan arbetsmetoden infördes. Med tanke på designen –borde regressionsartefakten⁴ som möjlig förklaring ha nämnts. Utvärderingen visade också att arbetsmetoden inte hade någon signifikant effekt, men ändå argumenterade forskarna för att strategin borde spridas till andra områden.

³ Hur en intervention antas kunna bidra till det tänkta målet och förstå de komponenter som insatsen bygger på och hur de motiveras (se t.ex. Frazer & Galinsky 2010).

⁴ Den naturliga tendensen att ett urval som initialt valts ut för att det är mest avvikande vid en andra mätning har närmar sig medelvärdet (se t.ex. Cocoran & Hellner 1974)

Ett annat exempel är en studie som handlade om att beskriva och analysera Polisens arbete kopplad till en specifik problematik med fokus på samarbete med externa aktörer. Underlaget till analysen utgjordes dock enbart av intervjuer med poliser på olika nivåer, där urval och antal inte angavs i rapporten. Genom att andra källor såsom andra aktörernas uppfattning och medias rapportering saknades hade rapporten karaktären av att vara en presentation från Polismyndigheten, men genom en hänvisning till att forskare tagit fram rapporten kunde den ges vetenskaplig legitimitet.

Även om det i en studie förekommer kritik kan kritikens placering i rapporten medföra att sannolikheten för att den kommer att uppmärksammas är låg eftersom den inte blir särskilt synlig för läsaren. Detta fenomen är en återkommande iakttagelse. Likaså kan kritik bäddas in eller tonas ned i sättet som den uttrycks. Ett exempel är forskare som i en rapport visserligen hänvisade till att Riksrevisionsverket bedömde ett förhållande som "en allvarlig brist" som hotade rättssäkerheten och effektiviteten, men själva uttryckte förståelse för den rådande ordningen genom att vid flera tillfällen betona att en ökad utbildning skulle ta resurser från "kärnverksamheten". Att förklara tillkortakommanden med resursbrist är en återkommande strategi. En annan är att inte formulera allvarliga brister som kritik, utan att i stället använda uttryck som "särskilda utmaningar". Ett annat sätt är att forskare som genomfört en utvärdering av en metod eller arbetssätt utan att finna några positiva effekter uttrycker att det inte går att utesluta att sådana funnits. Genom att kritiska resonemang om att Polisens resurser kan användas på ett mer ändamålsenligt sätt utelämnas, kan denna typ av slutsatser användas som argument för att inte ifrågasätta användningen av metoden eller arbetssättet. I Polismyndighetens externa kommunikation kan det till och med senare påstås att forskning visat att arbetsmetoden fungerar, eftersom forskare inte uttryckt att metoden eller arbetssättet inte skulle fungera. När forskarna själva inte ifrågasätter denna tolkning så kan Polismyndighetens beskrivning uppfattas som en korrekt tolkning av utvärderingens resultat.

Polismyndigheten har alltså stor möjlighet att styra ämne och frågeställningar för de studier den finansierar, vilket verkar vara det huvudsakliga skälet till att kritik mot Polismyndigheten eller dess verksamhet uteblir. Det förekommer att forskningsstudier designas och genomförs på ett sätt som skapar ett stort utrymme för att resultaten blir snedvridna till Polismyndighetens fördel, men framför allt tillgodoses Polismyndighetens önskemål att organisationens renommé ska skyddas och stärkas genom forskares formuleringar av studiers resultat, hur kritik uttrycks och var denna placeras i publikationerna.

Spridning av forskningsresultat och yttrande i media

I diagram 3 presenteras en kvantitativ analys av kritik som riktats i media mot Polisen (462 mediaartiklar/inslag) mellan år 2015 och år 2025 (mars) fördelat mellan de 71 forskare som har ekonomiska band till Polisen och de 21

forskare i jämförelsegruppen som inte har definierats ha ekonomiska band till Polisen. Det handlar om kritik som forskarna själva har uttryckt eller där det skett en hänvisning till deras forskning som inneburit kritik mot Polisen. Att notera är att forskarna med ekonomiska band till Polisen är drygt tre gånger så många som forskarna i jämförelsegruppen, samtidigt som de eller deras forskning bara i ett av tio fall förekommer när forskare eller forskning riktar kritik mot Polisen i media.

Diagram 3. Kritik i media mot Polismyndigheten mellan år 2015 och år 2025 (mars) som uttrycks av forskare eller att det skett en hänvisning till deras forskning (n=462)

I diagram 4 presenteras en kvantitativ analys av yttranden i media (140 artiklar/medieinslag) med budskap som kan skydda och stärka Polisens renommé fördelat mellan de 71 forskare som har ekonomiska band till Polisen och de 21 forskare i jämförelsegruppen som inte har ekonomiska band till Polisen. Budskapen har bland annat handlat om hänvisningar till kommande arbetsmetoder, projekt och modeller som har skapat positiva förväntningar, trots att det ibland saknats både empiriskt och teoretiskt stöd för yttrandena. Av diagrammet framgår att forskare som har ekonomiska band till Polisen är överrepresenterade vad gäller positiva eller förklarande yttranden som kan bidra till att skydda och stärka Polismyndighetens renommé. Drygt åtta av tio sådana yttranden (84 %) kommer från forskare med ekonomiska band till Polisen.

Diagram 4. Positiva eller förklarande budskap i media av forskare mellan år 2015 och år 2025 (mars) som kunnat bidra till att skydda och stärka Polismyndighetens renommé (n=140)

Knappt hälften (33 av 71, dvs 47 %) av de forskare som hade ekonomiska band till Polisen har yttrat sig i media gällande Polisen eller dess verksamhet. Av dessa 33 hade i sin tur knappt hälften (48 %) enbart förekommit med budskap som bidragit till att skydda och stärka Polismyndighetens renommé, medan 24 procent förekom i media med enbart kritiska synpunkter. Totalt 27 procent (9 forskare) figurerade i media både med kritiska budskap och med budskap som kunde bidra till att skydda och stärka Polismyndighetens renommé. Två av dem hade en övervikt av kritiska yttranden. När det gällde jämförelsegruppen hade alla yttrat sig i media, vilket kan förklaras av urvalsmetoden. Ingen av dem förekom enbart med yttranden som bidrog till att skydda och stärka Polismyndighetens renommé. De som förekom flest gånger i media i jämförelsegruppen hade både yttrat sig kritiskt och på ett positivt/förklarande sätt, men där kritiska budskap hade en övervikt. I jämförelsegruppen figurerade 66 % av forskarna bara i media när det gäller kritiska artiklar/medieinslag.

Ett skäl till att de forskare som har ekonomiska band till Polisen är underrepresenterade vad gäller kritik i media har att göra med att de till stor del inte studerat den typ av frågor som renderat i kritik. I de fall så skett har kritik i högre grad uttryckts på ett försiktigt sätt eller placerats på plats i publikationerna där den inte uppmärksammats jämfört med forskarna i jämförelsegruppen. Ett annat skäl är att dessa forskare inte följt den tredje uppgiften enligt högskolelagen i samma omfattning som de forskare som jämförelsen skett emot genom att de har undvikit att förmedla forskningsresultat som kunde påverka relationen till Polisen och uttrycka kritik i media. För journalister som eftersöker kritiska röster från forskare blir det sedan naturligt att vända sig till de forskare som tidigare uttryckt kritik, vilket i sin

tur får följden att sannolikheten blir högre att dessa forskare tillfrågas ytterligare gånger. Det kräver då ingen aktiv handling från forskarna i fråga, vilket kan vara en förklaring till att två forskare tillsammans figurerar i 46 % av de medianinslag under de senaste tio åren där Polismyndigheten blivit föremål för kritik i media.

Även om forskare med ekonomiska band till Polisen sällan gjort yttranden som utmanar Polisens renommé förekommer det att de uttryckt omfattande och allvarlig kritik mot Polisen. Denna kritik har då ofta berört fenomen där kritiken är vedertagen och har förekommit under lång tid. Dessutom är det vanligt att forskarnas kritik framförs först efter att ansvariga politiker gett uttryck för samma typ av uppfattning. När forskare med ett ekonomiskt band till Polisen har skrivit debattartiklar har dessutom ofta andra personer också stått bakom den kritik som förmedlats. En annan återkommande iakttagelse är att det vid samtal med politiker, journalister, forskare, polisanställda och tjänstemän på departement framförts att vissa forskare med ett ekonomiskt band till Polisen vid föredrag och möten uttryckt sig negativt om forskare som framfört kritik mot Polismyndigheten. Det har även skett implicit och explicit i traditionella och i sociala medier.

När studier som gjorts av forskare som har ekonomiska band till Polisen pekat på att en arbetsmetod som Polisen tillämpat inte varit effektiv eller att det finns problem i myndigheten, kommuniceras sådana forskningsresultat endast ut i enstaka undantagsfall. Det är en stor skillnad mot de forskare som inte har ekonomiska band till Polisen. Vidare, i de fall Polismyndigheten har överdrivit de positiva effekterna av en arbetsmetod utifrån vad forskningsresultaten visar, eller har valt att inte redovisa kritik och problematiska förhållanden som framkommit i en forskningsstudie är det återkommande tillvägagångssättet från de forskare som har ekonomiska band till Polisen att inte göra yttranden för att korrigera eller nyansera Polismyndighetens uppfattning och redovisning av forskningsresultaten. Inte heller valde de att agera i linje med den tredje uppgiften när Polismyndigheten exempelvis gått ut med att myndigheten ska tillämpa en arbetsmetod mot ett visst problem som dessa forskare funnit inte har någon signifikant effekt.

Ibland har de publikationer som forskare med ekonomiska band till Polisen har skrivit och förmedlat i media fått stort genomslag. I de fall Polismyndigheten har haft stor inverkan på de data som legat till grund för forskarnas analys har detta inte tydliggjorts, utan Polismyndighetens och forskarnas budskap har gett intrycket av att vara två separata informationskällor, trots att så inte varit fallet. Det förekommer att forskare och Polismyndigheten har agerat på ett sätt som stärkt varandras trovärdighet genom att mediala utspel bekräftat den andra partens tolkning av ett förhållande, där det går att uppfatta att forskarna och Polismyndigheten agerar i någon form av symbios.

Den forskare som flest gånger (16 ggr) figurerat i media med budskap som stärkte eller skyddade Polismyndighetens renommé hade vid tre tillfällen

även framfört kritik. Två andra forskare, som i 14 respektive 10 fall förekom i media där det förmedlades en bild som kunde stärka eller skydda Polismyndighetens renommé, hade inte vid något tillfälle uttryckt kritik mot Polismyndigheten eller dess verksamhet. Alla tre forskare definierades ha ekonomiska band till Polisen. Resultatet kan ställas mot de tre forskare i jämförelsegruppen som figurerat i flest positiva eller förklarande budskap i media, där utfallet var 8, 5 respektive 4 fall. De förekom utöver detta i betydligt fler kritiska medieinslag.

Resultatet visar att forskare som har ett ekonomiskt band till Polisen står för 84 % av de positiva eller förklarande yttrandena som varit fördelaktiga för att skydda och stärka Polisens renommé, medan deras namn har figurerat i 10 % av medieinslagen där kritik framförs mot Polisen. Polismyndigheten har stora möjligheter att tolka och kommunicera resultatet av forskning på det sätt de önskar och att tillämpa arbetsmetoder som forskning visat ha begränsad eller ingen effekt utan att Polismyndighetens yttranden eller användning av offentliga medel ifrågasätts av de forskare som har ett ekonomiskt band till Polisen.

Slutsatser och diskussion

I detta avsnitt kommer det framgå att slutsatser om bias som framkommer i denna studie ligger i linje med tidigare forskning om bias inom andra branscher. Det framkommer vidare att polisen har en stor påverkan på narrativet vid beskrivningar av händelser, fenomen och problem och att det får negativa konsekvenser för möjlighet att utveckla polisens verksamhet.

Slutsatser om bias ligger i linje med tidigare forskning

Resultatet av vår studie pekar på ett tydligt samband mellan finansiärens (Polisens) intresse och hur forskare som har ekonomiska band till denna agerar. Slutsatserna ligger i linje med tidigare forskning inom andra forskningsfält (se t.ex. Krimsky 2013, Resnik & Elliott 2014, Oreskes & Conway 2023, Gaber, Bero & Woodruff 2023). Forskning om bias kopplat till industrifinansierad forskning har visat att de flesta bias uppstår vid formuleringen av forskningsfrågor och vid presentationen av resultaten (Nestle, 2018, Fabbri, Holland & Bero 2018). Samma observationer har gjorts i denna studie.

När det gäller de 71 forskare som definierades ha ett ekonomiskt band till Polisen visar vår studie att de slutsatser som forskare drog för tio år sedan om att forskning med ett kritiskt förhållningssätt gällande Polisen är mycket begränsad (Holmberg 2014, 2015) och fortfarande har stor bäring. Samma förhållande råder för det Davies (2016) konstaterade att en vilja att hålla ett nära band till polisorganisationen för att säkra framtida forskningsfinansiering och tillgång till data kan få forskningsetiska konsekvenser som att beskrivningar av missförhållanden undertrycks. Polisforskningens alltmer samarbetande karaktär, där forskare bland annat arbetar nära polisanställda i

olika utvecklingsprojekt, inverkar på forskarnas oberoende (se Reiner 2012, Bayley 2015). Det som framkommit i denna studie om bland annat forskares självcensur och effekterna av selektiv finansiering bekräftas av de problem som Holmberg (2014, 2015) har identifierat i den nordiska polisforskningen.

Polisen styr narrativet vid beskrivningar av händelser, fenomen och problem

Polisen har varit framgångsrik i att styra bilden i media där problem sällan framstår som orsakade av Polisens sätt att arbeta eller av sättet att organisera sin verksamhet, utan att orsaken i stället kopplas till yttre faktorer (Palm & Skogersson 2008, Holgersson & Grahn 2021). För att balansera organisationens tillrättalagda bilder kan oberoende forskare utgöra en nödvändig motpol och ge alternativa beskrivningar av händelser, fenomen och problem. Studien visar dock att Polismyndigheten har en stor påverkan på vilken forskning och vilka forskare som tilldelas forskningsmedel som rör Polisens organisation och verksamhet, vilket medför risker för bias. Det framgår vidare att Polismyndigheten har stora möjligheter att tolka och kommunicera resultatet av forskning på det sätt de önskar och att detta sällan korrigeras när forskningsresultaten och Polisens kommunikation inte överensstämmer. Dessutom har Polisen stort utrymme att tillämpa arbetsmetoder och organisera arbetet på ett sätt som forskning visat ha begränsad eller ingen effekt utan att detta ifrågasätts av de forskare som har ett ekonomiskt band till Polisen.

Att alternativa perspektiv inte har fått genomslag beror även bland annat på att Polisen satt offentlighetsprincipen ur spel för att dölja problem (se Holgersson 2021), att anställda av rädsla för att deras yrkesmässiga karriär ska drabbas inte vågat komma med kritik (se Wieslander 2016, Holgersson 2019, Thunholm 2023, Holgersson 2024b) och att chefer vars verksamhet varit föremål för granskning getts stora möjligheter att påverka interna utvärderingsrapporter (Holgersson & Granath 2024). Vidare har Brottsförebyggande rådet (Brå) varit försiktiga när det gäller att rikta kritik mot Polisen (Holgersson 2020) och Polisen har påverkat formuleringar i externa utvärderingsrapporter. En beskrivning i Polistidningen juni 2025 är intressant med tanke på det som tas upp i denna artikel:

En journalist på Polistidningen begärde ut intervjuer som Riksrevisionsverket hade haft med företrädare för landets polisutbildningar. En professor beskrev samverkan med Polismyndigheten som ”fruktansvärt dåligt” och liknande det vid ett ”gängbråk”. En högskolechef hade till riksrevisionsverket framfört att Polismyndighetens modus är att ”söndra och härska”, där man ger sig på en polisutbildning i taget för att driva igenom sin agenda. Det beskrevs som att lärosätena hade fått ställa sina vagnar i cirkel för att freda sig. Efter synpunkter från Polismyndigheten hade Riksrevisionen backat från sin ursprungliga formulering om att man hittat ”stora brister” i samverkan mellan Polismyndigheten och lärosätena. Polismyndighetens önskan var att detta i stället formulerades som ”att det finns förutsättningar för utveckling” och att Riksrevisionen tog bort

uttrycket att "båda parter har svårt att komma överens". Riksrevisionen följde Polismyndighetens önsknings. Ovanstående kritiska citat från företrädare på landets polisutbildningar var heller inte med i rapporten. Journalisten konstaterade att företrädarna för polisutbildningarna nog inte fattade att intervjuerna med dem skulle utgöra en allmän handling. När journalisten ringde till dessa företrädare ville de inte kritisera Polismyndigheten och journalisten uttryckte ironiskt att det på det halvår som gått sedan intervjuerna hölls verkar ha "skett en mirakulös förbättring i relationen till polisen". (Se Hagström, 2025)

Det är lätt att inse vilka drivkrafter som kan ligga bakom strategier för att påverka industriforskning (se t.ex. Tanrikulu, Neri, Robertson & Mialon 2020). Vid myndighetsforskning kan det var svårare att förstå motiven att påverka forskningen, eftersom det inte finns ett vinstintresse och att syftet med myndigheters arbete är att verka för det allmännas bästa. Dock kan forskning om den vikt organisationer fäster vid legitimitetsskapande aktiviteter användas som förklaringsmodell (se bl.a. Alvesson 2013a, 2013b). Denna forskning har visat att den bild som förmedlas av en institution är viktigare för förtroendet för organisationen än hur organisationen faktiskt fungerar (se bl.a. Holmberg & Weibull 2004, 2005), och att det därför är betydelsefullt för Polisen hur de själva och andra aktörer kommunicerar om verksamheten (Elliott 1997). Det kan förklara Polisens intresse av att använda forskare för att stärka bilden av Polisen i stället för att främst dra nytta av dessa för att förbättra verksamheten.

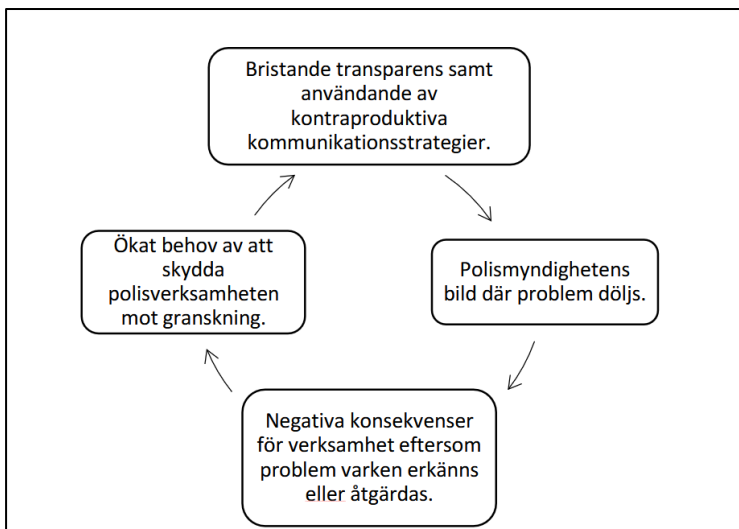
För Polisen och andra organisationer som fäster stor vikt vid hur de uppfattas (se t.ex. Bullock 2018, Rolandsson 2020) kan forskning som identifierar och beskriver problem lätt uppfattas som ett hot. Det finns en mängd rekommenderade tillvägagångssätt för att skydda och stärka en organisations renommé som tillämpas av Polisen (se t.ex. Rolandsson, 2020, Schneider 2021a, Holgersson 2021, Walby, & Wilkinson 2023). Ett sådant är att angripa den budbärare som framför kritik (Coombs, 2015). Tidigare forskning har visat att Polismyndigheten har agerat för att försvåra för forskare som framfört kritik och att en strategi från Polismyndighetens sida för att parera kritik har varit att ifrågasätta trovärdigheten hos forskare som framfört kritiska resultat (se Holgersson & Wieslander 2019). Med tanke på det stora förtroende som Polismyndigheten åtnjuter (se t.ex. SOM-institutet, 2025) har det funnits goda möjligheter att lyckas med detta. Vissa forskare med ekonomiska band till Polisen har dessutom underlättat en sådan strävan, där den debattartikel som citeras i inledningen till denna artikel som skrivits av företrädarna för polisutbildningarna på samtliga lärosäten indikerar att det finns en ambition att ta Polisens parti gentemot de forskare som ofta kritiserar Polisen:

I dag är det vanligt att forskare från andra ämnen än polisvetenskap framför bestämda uppfattningar om det polisiära arbetet och hur samhällsutmaningarna bäst hanteras av polisen. En satsning på polisvetenskaplig forskning skulle stärka polisens röst i samhällsdebatten. (Ghazinour m.fl. 2022)

Att som forskare distansera från sig de forskare som framfört mest kritik är rationellt med tanke på att det motsatta skulle kunna påverka möjligheterna att få tillgång till data och finansiering av Polismyndigheten, men agerandet påverkar spridning och genomslag för vissa perspektiv och synsätt på ett negativt sätt. Polismyndigheten har genom sitt sätt att hantera forskning goda möjligheter att påverka narrativet vid beskrivningar av händelser, problem och fenomen.

Konsekvenser av det som framkommer i denna studie

Vad gäller industrifinansierad forskning har de negativa konsekvenserna av bias vid forskning rönt stor uppmärksamhet. De kanske mest tydliga exemplen är kopplat till tobaksindustrin, men negativa effekter går att finna inom en rad andra branscher såsom forskning som finansierats av livsmedels- eller kemikalieindustrin (se exempelvis Nestlé 2018, Gaber, Bero & Woodruff 2023). En följd av att Polisen i hög grad styr narrativet vid beskrivningar av händelser, fenomen och problem har fokus i många fall hamnat på behovet av nya lagar och att avsätta mer ekonomiska medel till Polismyndigheten – inte på hur Polisen ska använda redan tilldelade medel och använda de lagar som finns på ett mer effektivt sätt (se bl.a. Holgersson 2024a, Holgersson & Grahn 2021). I figur 2 nedan åskådliggörs att en ond cirkel uppstår när problem varken erkänns eller åtgärdas.

Figur 2. Ond cirkel uppstår genom att problem döljs eller undertrycks (Holgersson, 2024a, s. 64).

Ett exempel som kan konkretisera problematiken är hanteringen av de så kallade påskupplöppen år 2022. Någon utlysning av forskningsmedel för att ta hjälp av forskare för att analysera Polisens hantering av situationen gjordes

inte. I stället handplockades en person utanför Polisen som skulle genomföra utvärderingen och hen anställdes därefter av Polismyndigheten. Personen hade ingen forskningserfarenhet. Ett erbjudande från en av artikelförfattarna att genomföra en parallell utvärdering i form av en forskningsaktivitet som inte skulle medföra några kostnader för Polisen avvisades. För en organisation som framställer sig som en lärande organisation borde det setts som positivt att få olika input för att kunna utveckla verksamheten. För en organisation där det primära är att förmedla en positiv bild kan en alternativ bild i stället uppfattas som ett hot. I mitten av den 140-sidiga utvärderingsrapport som Polismyndigheten senare publicerade framfördes att:

Det är slående hur många av de slutsatser och förslag som redovisas i vår rapport som också har förekommit i tidigare utvärderingar, vissa dessutom återkommande. Vår bedömning är att polisen skulle ha kunnat stå bättre rustad inför påsken 2022 om tidigare slutsatser och förslag hade lett till beslut och åtgärder. Vi har inte ansett det vara en del av vårt uppdrag att undersöka skälen till att polisen brister i detta avseende. (Polismyndigheten 2022: 77)

Rimligen borde det för en lärande organisation setts som angeläget att komma till rätta med de identifierade bristerna att tidigare slutsatser och förslag inte fått genomslag i beslut och åtgärder. Annars var risken stor att även effekten av den nya utvärderingen gick samma öde till mötes. Trots att skälen till uteblivna effekter inte undersöktes påstods dock i rapportens sammanfattning att: ”Vi har goda förhoppningar om att utfallet den här gången blir annorlunda” (ibid. 4). Hur en sådan slutsats kunde dras utan att skälen till att tidigare utvärderingars rekommendationer inte följts är oklart. I rapportens sammanfattning, som är den del som de flesta externa aktörer sannolikt läser, förmedlade ändå ett positivt budskap (se ibid.). Den forskningsaktivitet som erbjudits Polismyndigheten utan kostnad genomfördes trots Polismyndighetens bristande intresse. I denna framkom en lång rad slutsatser och lösningsförslag men Polisen avstod att ta del av resultaten. När kritik senare riktades mot Polisen med anledning av dessa resultat angreps budbäraren (se Thornberg 2023).

Utifrån det som framkommer i denna studie går det att dra slutsatsen att möjligheterna att åtgärda centrala förändringsbehov inom Polisen kraftigt begränsas av myndighetens strävan att undvika kritik. Det finns en mängd indikationer på att Polisens verksamhet inte fungerar och utvecklas på ett sätt som vore önskvärt (se t.ex. Brå 2024, RiR 2023a, 2023b) och det har sedan omorganisationen år 2015 varit en sjunkande trend gällande förtroendet för Polisen hos dem som har konkret erfarenhet av Polisens arbete genom att de utsatts för brott och haft kontakt med Polisen. Den sjunkande trenden gäller för samtliga variabler som mätts: i) nöjd med Polisens bemötande, ii) nöjd med Polisens tillgänglighet, iii) positiva erfarenheter av Polisen, iv) nöjd med Polisens information och v) nöjd med Polisens effektivitet (Brå 2024b, sidan 105). Vidare framgår det av en kartläggning från Svenskt näringsliv från år

2024 att allt fler företagare undviker att anmäla brott (Svensk näringsliv 2024) och en undersökning från samma år från organisationen Företagarna visade att nästan 4 av 10 företagare aldrig anmäler brott. Det vanligaste orsaken till att företagare inte gör anmälan uppges vara att de inte anser det "värt att ägna sin tid åt att anmäla eftersom de menar att det troligtvis inte leder till något mer än en nedlagd förundersökning eller att ärendet avskrivs direkt" (Krantz 2024).

Trots att förtroendet hos dem som har konkreta erfarenheter av Polisens arbete uppvisar en sjunkande trend och att det även finns en mängd andra indikationer på att Polisens verksamhet inte fungerar och utvecklas på ett sätt som vore önskvärt ökar förtroendet för Polisen. År 2025 var Polisen den samhällsinstitution som åtnjöt högst förtroende bland medborgarna (SOM-institutet 2025). Forskare har pekat på att egna personliga erfarenheter av Polisens arbete påverkar människors förtroende för Polismyndigheten, men på grund av att majoriteten av befolkningen har en begränsad erfarenhet av detta blir det betydelsefullt hur Polisen själv och andra aktörer kommunicerar om Polisen (Elliott 1997). I det avseendet har Polisen varit framgångsrik. Polisens hantering av forskare och forskning har bidragit till detta, eftersom alternativa bilder till de som Polisen förmedlar har begränsats. En annan viktig faktor är att många forskare själva fäster stor vikt vid att bidra till Polisens legitimitetsskapande aktiviteter även när detta sker på bekostnad av en oberoende kritisk granskning.

Polismyndigheten förmedlar resultat av förtroendeundersökningar för att påvisa måluppfyllelsen. I mars 2025 hänvisade Polisen på sin hemsida exempelvis till förtroendebarmetern från SOM-institutet, där Polismyndigheten påtalade att "Årets förtroende är det högsta sedan undersökningen startade 1986" och rikspolischefen framförde att: "Det är så glädjande att förtroendet för polisen fortsätter öka. Jag ser det som ett kvitto på vårt hårda arbete" (Polismyndigheten 2025). Polismyndigheten vill gärna förmedla budskapet att ett ökat förtroende beror på att verksamheten har utvecklats positivt och att medborgarna är nöjda med Polisens arbete, trots att mätningar pekar i motsatt riktning. De höga förtroendesiffrorna kan i stället kopplas till att Polisen varit framgångsrik att styra narrativet vad gäller beskrivningar av händelser, fenomen och problem där sättet att mäta förtroende gör att bilden av Polisen har större betydelse för hur Polisens uppfattas än hur bra eller dåligt Polisen fungerar (se Holmberg & Weibull 2004, 2005). När företag gör undersökningar av kunders nöjdhet tillfrågas för det mesta personer som har direkta erfarenheter av företagets verksamhet, vilket skiljer sig från de förtroendemätningar som Polismyndigheten hänvisar till.

Två andra faktorer som också kan vara gynnsamma för Polismyndighetens förtroende är att förtroendet tenderar att vara högre vid en nationell kris, där synen på Polisen verkar vara kopplad till uppfattningen om betydelsen av stabilitet och ordning (Nilsson & Weibull 2003, se även Österberg 2002,

Grimes & Lindahl 2005). Vidare har studier av hur förtroendet varierat över tid visat att om man har ett högt förtroende för poliser som yrkesgrupp har man också ett högt förtroende för Polisen som samhällsinstitution. Det har framkommit att människor kan skilja på person och institution vad gäller exempelvis sjukvården/sjukvårdspersonalen, radio- och TV/journalister och universitet/forskare, men att de har svårare för detta när det gäller Polisen (Holmberg & Weibull 2005). När Polisen förmedlat bilden av att förtroendet för Polismyndigheten har ökat framkommer inga sådana samband, utan likhetstecken dras mellan hur Polisen fungerar och förtroendet för Polisen som institution.

Konsekvensen av det som framkommer i denna studie är att Polisens hantering av forskare och forskning kan bidra till ett högt förtroende för Polisen på kort sikt, men riskerar att viktiga förändringsbehov inte åtgärdas. Det kan påverka förtroendet för Polisen på längre sikt om fler medborgare blir medvetna om att de bilder som Polisen förmedlar om händelser, problem och fenomen syftar till att skydda och stärka Polisens renommé och inte alltid ger en rättvisande bild.

Ett sätt att motverka den problematik med bias som framträder i denna studie vore utlysningssåffaranden där val av forskning och forskare ligger utanför Polismyndigheten. Polisen skulle dock med ett sådant förfaringsätt fortfarande ha makt att påverka möjligheten att genomföra forskningsprojekt genom att begränsa access till data, och denna problematik måste därför åtgärdas på annat sätt – bland annat genom att Polisen i högre grad tvingas leva upp till offentlighetsprincipen.

Sammanfattningsvis är det rationellt för forskare att agera som Polisens röst i samhällsdebatten för att få ekonomisk finansiering och tillgång till data, men agerandet är problematiskt ur en forskningsetisk aspekt och för att Polisens verksamhet ska bli mer effektiv och i högre grad kunna leva upp till de förväntningar som finns på myndigheten. Ur ett demokratiskt perspektiv förvärras dessutom problemet av att Polisen har ett gott utgångsläge att styra narrativet vad gäller beskrivningar av olika händelser, fenomen och problem av att forskare agerar som Polisens röst i samhällsdebatten, utan att allmänhet och politiker har en inblick i att så är fallet. Denna artikel kan lämna ett bidrag till en sådan kritisk reflektion, men det behövs fler studier med olika angreppssätt som kan kasta ett välbehövligt ljus på detta område

Litteratur

- Alvesson, Mats (2013a), *Understanding organizational culture*. London: SAGE Publications.
- Alvesson, Mats (2013b), *The Triumph of Emptiness: Consumption, Higher Education and Work Organization*. Oxford: Oxford University Press.
- Andersson Arntén, Ann-Christine (2013), *Är Polisen en lärande organisation? En intervjustudie om polisens ledningsstruktur*. Rikspolisstyrelsens utvärderingsfunktion, Rapport 2013:6.
- Andersson Arntén, Ann-Christine, Jansson, Bengt, Olsen, Klaus & Archer, Trevor (2018), "Variations in Police Leadership: Experiential Ambiguity", *J Crim Forensic studies*, 1(4): 180017.
- Andersson, Jenny. & Westholm, Erik (2019), *Slaget om framtiden. Forskningens roll i konflikten mellan tillväxt och miljö*. Stockholm: Santérus förlag.
- Bayley, David (2015), "Police research: Trends and prospects", i Rolf Granér & Ola Kronkvist (red), *The past, the present and the future of police research*. Proceedings from the fifth Nordic police research seminar Växjö: Linnæus University Studies in Policing: 7–14.
- Benesh, Melanie (2017), *Chemical Industry Shill Nominated to Lead EPA Toxics Program*. EWG 19 juli 2017. https://www.ewg.org/news-insights/news/chemical-industry-shill-nominated-lead-epa-toxics-program?utm_source=chatgpt.com
- Bryman, Alan, Bell, Emma & Harley, Bill (2024), *Företagsekonomiska forskningsmetoder* (4:e uppl.). Stockholm: Liber.
- Brå (2024a), *Polisens utredning av grova brott och brott mot särskilt utsatta brottsoffer*. Rapport 2024:9. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2024b), *Nationella trygghetsundersökningen 2024: Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Rapport 2024:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Bullock, Karen (2018), "(Re)presenting 'order' online: the construction of police presentational strategies on social media". *Policing and Society*, 28 (3): 345–359.
- Cantwell, Brendan & Kauppinen, Ilkka (2014), "Academic capitalism in theory and research". *Academic capitalism in the age of globalization*: 3–9.
- Cocoran, Denise & Hellner, Nelson (1974), *Control of regression artefact error in evaluating the effectiveness of crime reduction program*. Washington: NSJRS.
- Collins, Harry & Pinch, Trevor (1993), *The Golem: What Everyone Should Know about Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coombs, Timothy (2015), *Ongoing Crisis Communication. Planning, Managing, and Responding* (4 uppl.). Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- Davies, Matthew (2016), "To what extent can we trust police research? Examining trends in research 'on', 'with', 'by' and 'for' the police". *Nordisk politiforskning*, 3(02): 154–164.
- DiMaggio, Paul & Powell, Walter (1983), "The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields". *American Sociological Review*, 48(2):147–160.

- EGOS. (2017), *The Good Organization: Aspirations, Interventions, Struggles*. 33:e EGOS Colloquium, Köpenhamn, Danmark.
- Ekman, Gunnar (1999), *Från text till batong: om poliser, busar och svennar*. Stockholm: EFI, Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm.
- Elliott, Maria (1997), *Förtroendet för medierna*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation.
- Fabbri, Alice, Holland, Taylor & Bero, Lisa (2018), "Food industry sponsorship of academic research: investigating commercial bias in the research agenda". *Public Health Nutrition*, 21(18), 3422–3430.
- Foucault, Michael (2002), *The archaeology of knowledge*. London: Routledge.
- Fraser, Mark & Galinsky, Maeda (2010), "Steps in intervention research: Designing and developing social programs". *Research on Social Work Practice* 20(5): 459–466.
- Engel, Florencia & Noske-Turner, Jessica (2018), *Communication in International Development: Doing Good or Looking Good?* London: Routledge.
- Eriksen, Jenny (2022), "Polisledningen gick inte att nå timmarna efter bomben", *Norrköpings tidningar* 12 mars 2022. <https://www.nt.se/nyheter/ostergotland/artikel/vi-avslojar-hemliga-uppgifter-polisledningen-kritiserar-for-insatsen-vid-attentatet-gick-inte-att-na-under-flera-timmar/rg1mm1mr>
- Gaber, Nadja, Bero, Lisa & Woodruff, Tracey (2023), "The devil they knew: Chemical documents analysis of industry influence on PFAS science", *Annals of global health* 89(1): 37. <https://doi.org/10.5334/aogh.4013>.
- Galis, Vasalis & Hansson, Anders (2012), "Partisan scholarship in technoscientific controversies: Reflections on research experience". *Science as Culture* 21(3): 335–364.
- Ghazinour, Mehdi, Lindström, Peter, Björk, Micael & Burman, Monica (2022), "Satsa på polisvetenskaplig forskning", Debatt 16 november 2022, *Polistidningen*. <https://polistidningen.se/2022/11/satsa-pa-polisvetenskaplig-forskning/>
- Gieryn, Tom (1996), "Policing STS: a boundary-work souvenir from the smithsonian exhibition on 'science in American life'". *Science, technology, & human values* 21(1): 100–115.
- Grimes, Marcia & Lindahl, Rutger (2005), "Myndigheternas handlingsberedskap", i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red), *Du stora nya värld. Trettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle*. SOM-undersökningen 2005. SOM-rapport nr 39: 445–455 Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Habermas, Jürgen (1972), *Knowledge and human interests*. Boston: Beacon Press.
- Hagner, Mats (2012), *Utredning av Sveriges Lantbruksuniversitet leder fel på grund av bristande vetenskaplig metodik*. UBICON Rapport 8. Umeå: UBICON.
- Hagström, Per (2025) "När Polisutbildarna talar fritt ur hjärtat", Reporterkrönika 18 juni 2025, *Polistidningen*. <https://polistidningen.se/2025/06/nar-polisutbildarna-talar-fritt-ur-hjartat/>

- Hildingsson, Kaj (2020), *Galileo Galilei – mekanikens och astronomens banbrytare*. SO-rummet. <https://www.so-rummet.se/fakta-artiklar/galileo-galilei-mekanikens-och-astronomens-banbrytare>
- Holgersson, Stefan (2019), "Whistleblowing within the Swedish Police", *Nordic Journal of Studies in Policing*, 6:4.
- Holgersson, Stefan (2020), *Behovet av att diskutera Brå*. Linköping: Linköpings universitet.
- Holgersson, Stefan (2021), "Yta och innehåll i Polisens informationskampanjer". *HumaNetten*, (46):7–31.
- Holgersson, Stefan (2024a), "Vänskapskorruption och oegentligheter inom Polismyndigheten – hur personliga relationer och repressaliekultur påverkar tjänstetillsättningar och karriärvägar", *Rapport till Polismyndighetens visseblåsarfunktion angående vissa missförhållanden*. A199.867/2024. Bilaga 5. Stockholm: Polismyndigheten.
- Holgersson, Stefan (2024b), "Vänskapskorruption och oegentligheter inom Polismyndigheten – hur personliga relationer och repressaliekultur påverkar tjänstetillsättningar och karriärvägar". *Rapport till Polismyndighetens visseblåsarfunktion angående vissa missförhållanden*. A199.867/2024. Bilaga 6. Stockholm: Polismyndigheten.
- Holgersson, Stefan, Bünzli, Lisa & Shamhi, Hajir (2023), *En EXTERN utvärdering av påskupploppen 2022 och dess efterspel*. Norrköping: Institutet för polisforskning.
- Holgersson, Stefan & Grahn, Ossian (2021), *Hur hanterar polisen journalister? – Om transparens, makt och slutenhet*. Norrköping: Institutet för polisforskning.
- Holgersson, Stefan & Granath, Annika (2024), "Anmälan om Polismyndighetens sätt att hantera utvärderingsuppdraget gällande säkerhetszoner". *Rapport till Polismyndighetens visseblåsarfunktion angående vissa missförhållanden*. A765.445/2024.
- Holgersson, Stefan & Knutsson, Johannes (2020), "Vad brister i ledningen av polisverksamheten?", i Stefan Holgersson (red), *Hur kan polisen tackla gängskjutningarna?* Linköping: Linköpings universitet.
- Holgersson, Stefan & Westman, Johanna (2021), *Hur skyddar och stärker Polismyndigheten föreställningen om sin effektivitet? – exempel från olika verksamhetsområden*. Linköping: Linköpings universitet.
- Holgersson, Stefan & Wieslander, Malin (2017), "How aims of looking good may limit the possibilities of being good: The case of the Swedish Police". *The 33rd EGOS Colloquim "The Good Organization"*, 6–8 July 2017, Copenhagen.
- Holgersson, Stefan & Wieslander, Malin (2019), "Conduction critical research on powerful organisations". *Nordic Journal of Studies in Policing*, 6:5.
- Holgersson, Stefan, Grahn, Ossian & Wieslander, Malin (2019), *Går det att lita på BRÅ? – En studie om bias vid myndighetsforskning*. Linköping: Linköpings universitet.
- Holmberg, Lars (2014), "Nordisk Politiforskning – utfordringer og muligheder". *Nordisk Politiforskning* 1(1):24–40.

- Holmberg, Lars (2015), "Challenges to Nordic police research", i Rolf Granér & Ola Kronkvist (red), *The past, the present and the future of police research. Proceedings from the fifth Nordic police research seminar*. Växjö: Polisutbildningen, Linnéuniversitetet: 43–57. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:798355/FULLTEXT01.pdf>
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2004), "Rimligt förtroende", i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red), *Lyckan kommer, lyckan går. Trettio kapitel om politik, medier och samhälle*. SOM-undersökningen 2004. SOM-rapport nr 36: 67–84. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2005), "Flagnande förtroende", i Sören Holmberg & Lennart Weibull (red), *Du stora nya värld. Trettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle*. SOM-undersökningen 2005. SOM-rapport nr 39: 65–84. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Horkheimer, Max & Adorno, Theodor (1997), *Upplysningens dialektik: filosofiska fragment*. Göteborg: Daidalos.
- Knutsson, Johannes (2014), "Politics, promises and problems: The rise and fall of the Swedish police evaluation unit", *Applied Police Research*. London: Routledge: 95–105.
- Krantz, Magnus (2024), "Nästan fyra av tio företagare anmäler aldrig brott", *Företagarna* 24 november 2024. <https://www.foretagarna.se/nyheter/riks/2024/november/nastan-fyra-av-tio-foretagare-anmalar-aldrig-brott/>
- Krimsky, Sheldon (2013), "Do financial conflicts of interest bias research? An inquiry into the "funding effect" hypothesis", *Science, Technology, & Human Values*, 38(4): 566–587.
- Mallapaty, Smrity (2024), "Chinese virologist who was first to share COVID-19 genome sleeps on street after lab shuts". *Nature* 1 maj 2024. <https://www.nature.com/articles/d41586-024-01293-0>
- Mawby, Rob (2013), *Policing images*. London: Willan.
- Mediaakademin (2025), *Förtroendebarmetern 2025*. <https://medieakademin.se/wp-content/uploads/2025/02/Fortroendebarmetern-2025-Rapport-slutversion.pdf>
- Merton, Robert (1973), "The Normative Structure of Science", i N.W Storer, *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago: University of Chicago Press: 267–278
- Meyer, John & Rowan, Brian (1977), "Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony". *American Journal of Sociology* 83(2), 3: 40–363.
- Nestle, Marion (2018), *Unsavoury Truth. How food companies skew the science of what we eat*. New York, Basic Books.
- Nilsson, Emmeli (2023), "Hård kritik mot forskningssatsning: 'Kriminologer tog över'", *Polistidningen* 16 november 2023. <https://polistidningen.se/2023/11/hard-kritik-mot-forskningssatsning-kriminologer-tog-over/>
- Nilsson, Lennart & Weibull, Lennart (2003) "Händelser vid Västerhavet", i Lennart Nilsson (red), *Perspektiv på Västsverige*. SOM-undersökningen Västsverige 2001. SOM-rapport nr 31: 167–205. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Nordebo, Peter (2023), "Intern undersökning bekräftar tystnadskultur", *Publikt*, 3 maj 2023. <https://www.publikt.se/nyhet/intern-undersokning-bekraftar-tystnadskultur-25248>
- Odierna, Donna, Forsyth, Susan, White, Jenny & Bero, Lisa (2013), "The cycle of bias in health research: a framework and toolbox for critical appraisal training", *Accountability in research* 20(2): 127–141.
- Olsson, Eva-Karin & Eriksson, Mats (2016), "The logic of public organizations' social media use: toward a theory of 'social mediatization'", *Public Relations Inquiry* 5(2): 187–204.
- Oreskes, Naomi & Conway, Erik (2023), *The big myth: How American business taught us to loathe government and love the free market*. Bloomsbury Publishing USA.
- Palm, Göran & Skogersson, Renée (2008), *Hjältar, blåljus och säkerhet – konstruktionen av polisen i nyhetsmedia*. Rapport 001–2008. Växjö: Växjö Universitet.
- Polisförbundet (2015), *Poliser mer rädda än andra att kritisera chefen*. Pressmeddelande. Stockholm: Polisförbundet. <https://www.polisforbundet.se/contentassets/bd9572e44b9444f2b2f6b003364376ee/ed940d26-3066-452c-90b0-54037d664641.pdf> [Hämtad: 2025-04-20]
- Polismyndigheten (2015), *Kommunikationspolicy för polismyndigheten*. Beslutsprotokoll. Dnr: A261.159/2015. Stockholm: Polismyndigheten.
- Polismyndigheten (2019), *Kommunikationsavdelningens strategiska inriktning, 2020–2024*. Stockholm: Polismyndigheten.
- Polismyndigheten (2022), *Förbättrad förmåga att förebygga och hantera våldsamma upplopp. Utvärdering av Polismyndighetens arbete med folksamlingar samt myndighetens hantering av ordningsstörningarna under påsken 2022*. A279.989/2022. Stockholm: Polismyndigheten.
- Polismyndigheten (2024), *Polismyndighetens strategiska verksamhetsplan 2025–2027*. Stockholm: Polismyndigheten. [pm-2024-21-strategisk-verksamhetsplan-2025-2027.pdf](https://www.polismyndigheten.se/pm-2024-21-strategisk-verksamhetsplan-2025-2027.pdf) [Hämtad: 2025-04-20]
- Polismyndigheten (2025), *Ytterligare undersökning visar ökat förtroende för polisen*. Stockholm: Polismyndigheten. <https://polisen.se/aktuellt/nyheter/nationell/2025/mars/ytterligare-undersokning-visar-okat-fortroende-for-polisen/> [Hämtad: 2025-04-20]
- Publiccitizen (2020), *Coalition Letter Opposing the Nomination of Nancy Beck*. Publiccitizen june 15 2020. <https://www.citizen.org/article/coalition-letter-opposing-nomination-of-nancy-beck/>
- Reiner, Robert (2012), "Policing and social democracy: Resuscitating a lost perspective", *Journal of Police Studies*, 4(25): 97–114.
- Rennstam, Jens (2013), "Branding in the sacrificial mode: A study of the consumptive side of brand value production", *Scandinavian Journal of Management*, 29(2): 123–134.
- RiR (2023a), *Polisens hantering av mängdbrott – en verksamhet vars förmåga behöver förstärkas*. RiR 2023:2. Stockholm: Riksrevisionen.
- RiR (2023b), *Att släcka bränder – Polismyndighetens arbete med särskilda händelser riktade mot grov brottslighet*. RiR 2023:5 Stockholm: Riksrevisionen.

- Rolandsson, Bertil (2020), "The emergence of connected discretion: social media and discretionary awareness in the Swedish police", *Qualitative Research in Organizations and Management* 15(3): 370–387.
- RRV (2010), *Polisens brottsförebyggande arbete – har ambitionerna uppnåtts?* Riksrevisionen, 2010:23. Stockholm: Riksrevisionsverket.
- Schneider, Christopher (2021a), "Police use of social media as bureaucratic propaganda: comments on state violence and law enforcement use of social media in 2020", *Criminology, Criminal Justice, Law and Society* 22(2):1–8.
- Sismondo, Sergio (2020), "Ghost-managing and gaming pharmaceutical knowledge", i Mario Biagiolo & Alexandra Lippman (red), *Gaming the Metrics. Misconduct and manipulation in academic research*: 123–135. <https://escholarship.org/content/qt6096m1sp/qt6096m1sp.pdf#page=133>
- Sjöberg, Jens, Cassinger, Cecilia & Rampazzo Gambarato, Renira (2024), "Communicating a sense of safety: the public experience of Swedish Police Instagram communication", *Journal of Communication Management* 28(3): 365–383.
- SOM-institutet (2025), *Svenska trender 1986–2024*. SOM-institutet. Göteborg: Göteborgs universitet.
- SOU (2002:122), *Göteborg 2001*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Stenmark, Henric (2005), *Polisens organisationskultur. En explorativ studie*. Diss. Umeå: Umeå universitet. <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:143499/FULLTEXT01.pdf>
- Svenskt näringsliv (2024), "Larmet: Företagare slutar anmäla brott – "Allvarliga konsekvenser"". Stockholm: Svenskt näringsliv. https://www.svensktnaringsliv.se/sakomraden/sakerhet-och-risk/larmet-foretagare-slutar-anmala-brott-allvarliga-konsekvenser_1223749.html
- Svensson, Roger (2023), *Konkurrens och styrning i den statliga forskningsfinansieringen*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle.
- Tanrikulu, Hacer, Neri, Daniela, Robertson, Aileen & Mialon, Melissa (2020), "Corporate political activity of the baby food industry: the example of Nestlé in the United States of America". *International Breastfeeding Journal* 15: 1–12.
- Thunholm, Patrik (2023), *Tystnadskultur(er)? En studie om samtalsklimat inom polisen och vägar framåt*. Magisteruppsats högskolan Väst.
- Walby, Kevin & Wilkinson, Blair (2023), "The visual politics of public police Instagram use in Canada", *New Media and Society*, 25 (5): 898–920.
- Wieslander, Malin (2016), *Den talande tystnaden. Utvärdering om anställdas uttrycksmöjligheter i polisområde Östergötland*. Polismyndigheten.
- Wynne, Brian. (1996), "May the Sheep Safely Graze? A Reflexive View of the Expert–Lay Knowledge Divide", i Scott Lash, Bronislaw Szerszynski & Brian Wynne (red), *Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology*. London: Sage.
- Österberg, Torun (2002), "Brandkatastrofen i Göteborg – Integration och segregation", i Margareta Bäck-Wiklund, Thomas Johansson & Ove

Sernhede (red), *Branden, rättegångarna och staden Göteborg*. Göteborg: Göteborgs Universitet: 119–136.

Vittnens och målsägandes berättelser – Anföring, utvidgningar och legitimering i förhörsprotokoll

Sofia Ask och Joacim Lindh

Inledning

Privatpersoners kontakt med rättsvårdande myndigheter efter att någon lämnat in en anmälan om brott handlar ofta om någon typ av interaktion med polis. Det kan vara informella samtal som ett led i det förebyggande arbetet eller formella förhör i direkt anslutning till en brottsanmälan. Anmälningssstatistik från Brottsförebyggande rådet (2023) visar att antalet anmälningar om brott inte förändrats nämnvärt sedan 2010, med ett genomsnitt på cirka 1,4 miljoner anmälda brott varje år. I statistiken ryms allt från misstankar om grov brottslighet till vardagsbrott som cykelstöld och ringa narkotikabrott. Varje anmäld händelse leder till att Polisen öppnar en förundersökning där information om vad som inträffat framgår under förutsättning att händelsen faller under ”brott som hör under allmänt åtal” (Rättegångsbalken 23 kap. 1 §). I det svenska rättssystemet är en utgångs-punkt att en rättsprocess är en angelägenhet mellan misstänkt och staten med målsäganden som en tredje part (Landström 2011:15). En förundersökning är det första steget för att en åklagare dels ska bedöma om handlingarna är straffbara i juridisk mening, dels om bevisen är tillräckliga för åtal.

Anförda satser är speglingar av de muntliga berättelser som målsägande och vittnen lämnat i samband med förhör i en förundersökning, och denna studie undersöker bruket av anföringsverb, ideationella utvidgningar och legitimering i förhörsprotokoll och hur detta påverkar innehåll och tolkning av utsagor i förhören. Vi ställer följande frågor:

- Vilka typer av anföringsverb och perceptionsverb finns i materialet och hur fördelar de sig?
- Vilka funktioner fyller ideationella utvidgningar i förhörsprotokoll och hur legitimeras yttranden?

Vår studie handlar dels om att kartlägga olika typer av anföringsverb, dels om att undersöka hur ideationella utvidgningar används av förhørsledare för att textuellt återskapa det legitimitetsanspråk som talare ger uttryck för i förhørsberättelser.

Förundersökningar som text

Att en förundersökning är öppen innebär att målsägande, misstänkta och vittnen löpande kan kallas till förhör med målet att utreda ”vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om tillräckliga skäl föreligga för åtal” (RB 23 kap. 2 §). Det finns krav i Rättegångsbalken på att alla förhör som hålls i samband med en förundersökning måste dokumenteras i skrift, vilket kan göras med olika metoder. Vanligtvis skiljer man mellan *dialogförhör*, som är en ordagrann transkription från en ljudupptagning, och *referatförhör* som är en sammanfattning av fråga-svarsinteraktionen under förhöret. Ett dialogförhör är alltså mer exakt, eftersom det går att följa det som sägs av såväl förhørsledare som hörda personer under hela förhöret. Nackdelen med dialogförhör är att tidsåtgången för transkribering resulterar i höga personalkostnader, vilket gör att denna förhörstyp är förbehållen misstankar om grov brottslighet och förhör med barn.

Förhørsprotokoll är en obligatorisk del av Polisens utredningsarbete, och deras uppdrag är att via muntliga förhör få fram information som kan klargöra om brott som faller under allmänt åtal kan styrkas och vem eller vilka som misstänks ha begått dessa gärningar. I förhör uppmanas målsägande, misstänkta och vittnen alltid att först själva berätta om sina minnesbilder av händelseförloppet, och hur de förhåller sig till innehållet i brottsanmälan. Därefter följer riktade frågor från förhørsledaren, vilka syftar till att förtydliga, specificera eller fördjupa delar av berättelsen. I en förundersökning utgör förhørsprotokollen tillsammans med teknisk bevisning åklagarens underlag som hen har att utgå från när beslut ska fattas om att väcka åtal eller att lägga ner förundersökningen, antingen på grund av bristande bevisning eller att utredningen visar att inget brott har begåtts (Förundersökningskungörelsen 1947:948, Wilton Wahren 2008).

Tidigare forskning

I studiens litteraturöversikt utgår vi från tidigare studier som beforskat övergången från muntliga förhör till förhørsprotokoll. Vi har bortsett från exempelvis samtalsforskning om interaktion och turtagning i förhörs-situationer, icke-verbala yttranden i förhör och annan rättslingvistisk forskning som inte har direkt koppling till förhørsprotokoll som text.

Språkvetenskaplig forskning om polisförhör ingår i ett större sammanhang inom forskningsfältet rättslingvistik. Olsson & Luchjenbroers (2014:1–2) beskriver rättslingvistik som en forskningsinriktning med hemvist mellan språk och lag, och som Ask (2021) och May, Sousa-Silva & Coulthard (2020:2) skriver finns det tre huvudsakliga huvudområden som etablerats internationellt: *språk och lag*, *tillämpad rättslingvistik* och *språk och interaktion i rättssystemet*. Vår studie har sin hemvist inom *språk och interaktion i rättssystemet*. Det finns många studier i såväl Sverige som internationellt som har undersökt interaktion i polisförhör, ofta relaterat till hur texter anpassas för att uppfylla rådande genrekrav och hur övergången

från tal till text påverkar i vilken ordning som frågor ställs och vilket innehåll som är nödvändigt att belysa. Vårt perspektiv är därmed annorlunda än den typ av rättslingvistiska studier som via interaktionsanalyser kombinerat med textanalys undersöker den transformationsprocess som sker när ett förhör går från en muntlig berättelse till skriven text i samband med förhör. Exempel på denna typ av studier är exempelvis Jönsson (1988), Jönsson & Linell (1991), van Chaldorp (2011), Stokoe (2009), Haworth (2013) och Komter (2006).

Den svenska Polisens skriftpraktiker i samband med förhör regleras i Förundersökningskungörelsen (1947:948), och där går det att utläsa följande om hur muntliga utsagor ska återges: ”utsagan skall, i de delar den anses böra intagas i protokollet, återgivas i så nära överensstämmelse som möjligt med det talade ordet”. Vad som blir tydligt här är att Förundersökningskungörelsens dokumentationskrav förordar ett skrivsätt som i möjligaste mån återger hördas egna röster i protokollen. Att detta orsakar svårigheter för den skrivande polisen är tydligt. Vad gäller anföringsverb visar Jönsson (1988) att den anförda satsen inte nödvändigtvis är en ”aktiv utsaga av den misstänkte” (s.71), och texten behöver alltså inte vara ett direktcitat av den misstänktes yttrande, sägeverbet till trots. I Byrman & Byrman (2018) undersöks hur svensk polis kombinerar tekniker med direkt och indirekt anföring med eller utan citattecken eller anföringsmarkörer när de i förhörsprotokollen återger den förhördes utsaga. Resultaten visar att det finns brister i den skriftliga reproduktionen av förhöret och att citattecken i förhörsprotokollen används för att återge tal med anföring, tal utan anföring eller för att markera att enskilda ord är hördas egna ordval, vilket ofta är svordomar eller nedsättande ord. På så vis kan förhørsledaren distansera sig från hela eller delar av ett yttrande.

Utöver Byrman & Byrmans studie visar Byrman & Ström (2019:31) att direkt anföring är vanligt vid citat i förhörsprotokoll (48 % av förekomsterna) men också att citattecken används också i meningar med indirekt anföring (24 %) och narration (21 %). Det finns också förekomster där självständiga satser citatmarkeras i de undersökta förhörsprotokollen, som i ”Maria anser att han måste söka hjälp. ’Det här går inte’”. Som exemplen visar är det huvudsakligen enstaka satser eller ord som markeras med citattecken i de undersökta polisförhören. Bruket av citattecken vid indirekt anföring eller narration gör att det finns en risk att det inte framgår tydligt för läsaren om det sagda återges ordagrant eller om yttrandet i stället utgör ett referat av vad som framkommit under förhöret.

Enligt Coulthard & Johnson (2007:80–85) är en vanlig avgränsning inom rättslingvistisk forskning att polisförhör kategoriseras som en typ av institutionellt samtal, som i likhet med andra professions- och lekman-samtal har tydliga ramar som förhørsledare, misstänkta, målsägande och vittnen förväntas att förhålla sig till. Hur förhör genomförs skiljer sig mellan olika rättssystem, och vi kommer därför i denna artikel utgå från att hörda ges möjlighet att själva inleda med att kort återge en berättelse om de egna

upplevelserna eller iakttagelserna som har anknytning till ett givet händelseförlopp. Riis-Johansen (2016) visar exempelvis att i norska polisförhör, i likhet med svenska, ges den hörde möjlighet att initialt berätta om de egna minnesbilderna innan förhørsledaren övergår till att ställa frågor om detaljer av vad som inträffat. I det senare skedet av ett förhör sker interaktionen via fråga-svarsekvenser mellan hörda och förhørsledare, och syftet är då att utreda vad, hur och eventuellt varför som ett händelseförlopp har inträffat. Just fråga-svarsekvenser är enligt Holt & Johnson (2010:21–35) det mest karaktäristiska lingvistiska kännetecknet för polisförhör som genre, och en uppenbar fördel med det är att berättelsens innehåll kan klargöras av förhørsledaren. Denna institutionella interaktion sammanfattas sedan till ett förhørsprotokoll som kan liknas vid en rekonstruktion av den institutionella dialogen (Jönsson 1988:77), och som Komter (2003:126–143) visat dokumenteras polisförhör i rapportform med målet att protokollen ska vara innehållsligt begripliga när de färdas genom rättssystemet och läses i andra kontexter av åklagare eller i domstol. Detta är vad Bauman & Briggs (1990:73) kallar *entextualisering*, alltså att protokollen måste skrivas på ett sätt så att de kan flytta mellan kontexter utan att den innehållsliga betydelsen går förlorad.

Förutom krav på att förhørsprotokollet ska återge hördas utsagor rättvisande ska de alltså också kunna återges i ett sammanhang i domstol. Kraven på dokumentation gör därför att det kan bli motsättningar mellan förhørsledarens uppdrag och hördas önskan att få den egna berättelsen korrekt återgiven. Jakobsson-Öhrn (2005:218) benämner det som en *vertikal förhörstyp*, vilket kortfattat innebär att institutionens mål är överordnat den enskildes önskan att få berättelsen återgiven ordagrant. Jönsson & Linell (1991:430ff) visar också att protokollen alltid ges kronologisk struktur, även om hörda har hoppat i tid och rum i berättelserna. Att innehållet i protokollen på ett rättvisande sätt återger vad som sagts i förhören är alltså viktigt från ett rättssäkerhetsperspektiv. Studier av Haworth (2018:428–429) och Luchjenbroers (1997:478ff) visar att jurister i domstolsförhör ofta ifrågasätter utsagor i huvudförhandlingen när de avviker från vad som finns återgivet i polisförhör, vilket också kan användas som argument i slutanföranden för att delegitimera berättelser (jfr Lindh 2022). En orsak till att berättelserna kan skilja sig åt mellan polisförhör och domstolsförhör kan vara att minnesbilderna förändrats över tid. En annan möjlig förklaring är att information som går från tal till text och läses upp i rättssalen riskerar att bli missvisande som en följd av talets kontextbundenhet (Haworth 2018:443).

Teori och metod

Studiens teoretiska utgångspunkt är diskursanalys, och fortsättningsvis är vår definition av *diskurs* i enlighet med vad van Leeuwen (2008:6–7) kallar för *sociala praktiker*. Dessa praktiker innefattar återkommande rutiner och handlingar som resulterar i textproduktion i institutionella sammanhang. Vår

utgångspunkt är alltså att alla sociala handlingar som utförs inom en institutionell verksamhet, här förhörsprotokoll, är kontextbundna och styrda av institutionens regel- och normsystem.

Vi utgår från att det i alla sociala praktiker finns handlingar som uppnått legitimitet, eftersom de utgör en återkommande del av en institutions verksamhet (se Fairclough 1992, Heritage & Clayman 2010:20, Drew & Sorjonen 1997). I sin kontext behöver dessa handlingar därför inte motiveras, eftersom de ses som självklara och inte relevanta att ifrågasätta. I förhörsprotokoll kan däremot enskilda yttranden som lämnas i målsägande, misstänkta och vittnens berättelser behöva motiveras av de hörda för att exempelvis styrka sanningshalten i ett påstående, rationellt förklara varför något inträffar eller polarisera genom att framställa det egna handlandet som moraliskt rättfärdigt och då också skildra antagonists handlingar som orättfärdiga. Detta benämner van Dijk (2006:372–373) som *discourse of manipulation*, alltså att medvetet påverka interlokutörens eller läsarens uppfattning för att gynna den egna saken. I ett förhörsprotokoll handlar det vanligtvis om den egna berättelsens innehåll, och att hörda gör egna sanningsanspråk i de utsagor som förhørsledaren sammanställer till ett förhörsprotokoll.

I van Leeuwens (2008:105ff) teoretiska modell återges legitimeringsformerna *auktoritet*, *rationalitet*, *moralisk värdering* och *mythopoesis*, vilka används för att legitimera yttranden på olika sätt. I denna studie begränsar vi oss till den typ av legitimering som i text åberopar vad van Leeuwen (2008:113) kallar för *teoretisk rationalitet*, alltså sanningsanspråk om ett förhållande i världen som förmedlas som upplevda sanningar om generaliserbara handlingar. Här skiljer van Leeuwen mellan *definition*, *förklaring* och *förutsägelse*, och i denna texttyp är det förklaringar som får relevans genom att de legitimerar alternativt delegitimerar de handlingar som beskrivs i förhör. I exemplet *Peter berättar att han fick ett stort blåmärke på ögat, eftersom Erik slagit ett knytnävslag i hans ansikte* fungerar satsen ”eftersom Erik slagit ett knytnävslag” som en förklaring till blåmärkets uppkomst.

Med avstamp i den systemisk-funktionella grammatiken (SFG) utgår vi från att människor använder språk för att tala om sina erfarenheter av världen, interagera med andra och som ett sätt att organisera yttranden (Thompson 2013:28). Enligt teorin producerar människor text när de talar och skriver, och dessa texter kommer att tolkas i pågående interaktion och härigenom skapas mening i en given kontext. Eftersom språk används för att redogöra för våra erfarenheter i interaktion med andra, innebär det att talarens språkliga uttryck kommer att styras av det sociala sammanhang hen befinner sig (Halliday & Matthiessen 2014:3–4). Utgångspunkten är att all kommunikation utgörs av språkliga val och beroende på situationskontext är det olika val som är förväntade och önskvärda. I varje individs språkliga register och situationskontext finns förväntningar på vad som sannolikt kommer att kommuniceras

(Halliday 1978:185–186). Härigenom kan språket användas för att skapa mening i en kontext, vilket alltid signaleras lexikogrammatiskt.

Språket har tre centrala metafunktioner: *interpersonellt* används språk för att interagera med andra, *ideationellt* för att tala om något i världen och *textuellt* organiseras språk för att fungera i sin kontext (Thompson 2013:30). Enligt systemisk-funktionell grammatik (SFG) har varje metafunktion ett system inom vilket alla talare gör språkliga val. I denna artikel utgår vi från *den logiska metafunktionen* genom att vi analyserar yttranden i polisförhör som uttrycks genom direkt och indirekt anförda satser (jfr Thompson 2013:188). I den andra delen av studien undersöks hur *utveckling*, *specificering* och *tillägg* används som ett sätt att utvidga narrativen och vad som då blir utkomsten av den fråga-svarsinteraktion som alltid sker i förhörssituationer. Med anförd sats menar vi fortsättningsvis att det i förhörsprotokollen exempelvis återges att någon berättar, säger eller uppger något, alltså att-inledda satskonstruktioner som uttrycker satsens språkhandling. I exemplet ”Erik säger att han blivit slagen över höger kind med ett knytnävsslag” följs anförings verbet *säger* av indirekt anföring som tillför information till läsaren i den anförda att-satsen.

En beskriven handling kan utvidgas genom att skribenten använder logiska betydelserelationer via *utveckling*, *specificering* och *tillägg* i såväl samordnade som underordnade satser (jfr Salomonsson 2022:111–115). *Specificering* används för att beskriva varför, hur eller när en handling eller händelse inträffar. *Specificering* i bundna satser kan uttryckas *kausalt*: ”eftersom han gjorde ett våldsamt utfall”, *konsekutivt*: ”genom att slå ett slag med knuten näve”, *koncessivt*: ”trots att han tidigare medgett handlingen”, *konditionalt*: ”om det blir ett ärr” och *temporalt*: ”när gärningspersonen lämnade platsen”. Det finns också möjlighet att samordna två fria satser för att uppnå en specificering: ”Vi avbryter sökandet, annars blir det ingen paus”

Utveckling återknyter till en handling eller en händelse som presenteras i den föregående satsen och har funktionen att förtydliga och därmed utveckla innehållet. I exemplet ”Den misstänkte mannen sprang ifrån patrullen, vilket innebär att han undkom” utgörs den kursiverade relativsatsen av en utveckling. Dessa satser är inte nödvändiga för att innehållet ska bli begripligt, och i likhet med specificeringar kan de också uttryckas som samordnade satser: ”Han har ett riktigt förbrytaransikte, men förbrytaransikte innebär inte att man är kriminell”.

Den tredje kategorin är *tillägg*, som signaleras via pronomeninledda satser: ”Det var ett slag som skedde med knuten näve. Tillägg kan också uttryckas via samordnade satser som i exemplet *Mannen slår och sparkar i luften, och han kan därför ramla och skada sig*.

Material och etiska överväganden

Studiens material utgörs av 23 förhörsprotokoll från en förundersökning om misshandel och grov misshandel mot tre målsägande. Den för studien aktuella

förundersökningen samlades in år 2017 och utgjorde vid denna tid en del av det rättslingvistiska projektet *Berättelser med sanningsanspråk – tal, skrift och bild i brottmålsrättegångar* (se Lindh 2022). I enlighet med Etikprövningsmyndighetens riktlinjer för etisk forskning på material som behandlar känsliga personuppgifter eller lagöverträdelser (Personuppgiftslag 1998:204, 3 §) gjordes en ansökan om prövning hos Etikprövningsmyndigheten av allt material som samlades in inom ramen för projektet. Etikprövningen godkändes i sin helhet 2017. Förundersökningen ingår numera i en större textkorpus som totalt innehåller förhørsprotokoll från 92 olika förundersökningar om våldsbrott. Denna textkorpus genomgick etikprövning 2024, som en del av projektet *Hållbara förhørsprotokoll för en rättssäker prövning*. Vi förbinder oss därmed att följa de krav och riktlinjer som Etikprövningsmyndigheten ställer på forskning som innefattar lagöverträdelser. I enlighet med dessa bestämmelser har vi anonymiserat alla deltagare och platser för att minimera risken för att enskilda kan bli identifierade.

I tabell 1 nedan visar vi vilka personer som hörs, i vilken roll de har förhörts och hur många gånger de har hörts under tiden som förundersökningen var öppen. Alla namn är anonymiserade.

Tabell 1. Förhörda personer, roll och antal ord

Förhörda personer	Roll i förhör	Antal ord	Antal förhör
Niklas	Målsägande	2 441	3
Jonas	Målsägande	916	1
Jonas	Vittne	2 271	2
Kajsa	Målsägande	1 899	2
Kajsa	Vittne	1 124	2
Erik	Vittne	2 398	3
Jonna	Vittne	1 473	2
Sigurd	Vittne	2211	2
Wilma	Vittne	851	1
Petter	Vittne	903	1
Nils	Vittne	495	1
Elias	Vittne	609	1
Tom	Vittne	644	1
Staffan	Vittne	825	1
Totalt		19 060	23

Av tabell 1 går det att utläsa att flera personer är hörda vid flera tillfällen, och att Jonas och Kajsa hörs vid olika tillfällen både som målsägande och vittnen. Enligt uppgifter i förhørsprotokollen har de dels bevitnat våldet mot Niklas, dels själva blivit utsatta för våld från den misstänkte vid olika tillfällen under kvällen och natten som de anmälda bråken inträffade. Vi har valt att exkludera de vittnesförhör som inte beskriver våldshandlingar mot antingen Niklas, Jonas eller Kajsa. Den misstänkte, William, och hans vänner förnekar all kännedom om att någon av dem varit inblandad i bråk eller verbala

konfrontationer, och dessa förhör ingår därför inte i urvalet. Förhören med ordningsvakterna på nattklubben och polis i yttre tjänst har också exkluderats från materialet, eftersom de berör en situation där William omhändertogs av ordningsvakter efter klagomål från andra gäster. Han placerades sedan tillfälligt i en polisbil och släpptes efter att polis hållit förhör med honom på platsen.

Alla förhørsprotokoll i urvalet har skrivits i konceptform, vilket innebär att en polis har genomfört förhör med målsägande, misstänkt och vittnen om vad de sett, hört eller upplevt under kvällen och natten. I samband med att förhören hålls tar förhørsledare vanligtvis anteckningar som de sedan läser upp för hörda innan förhöret avslutas. Målsägande, misstänkt och vittnen ges då möjlighet att utveckla, omformulera eller dementera innehållet i den egna versionen av vad som inträffat vid tidpunkten. Därefter ska hörda ge sitt godkännande, vilket vanligtvis dokumenteras genom att förhöret avslutas med utsagan: ”uppläst och godkänt”. Slutversionen av förhørsprotokollet sammanställs vanligtvis vid ett senare tillfälle.

Resultat

Studiens resultat presenteras i två avsnitt. Först redovisar vi kvantitativt vilka verb som i förhørsprotokollen signalerar indirekt anföring. Därefter diskuteras vilken betydelse som verbval får i sammanhangen. I avsnitt två redovisas undersökningen av utvidgning i sam- och underordnade satser och hur *specificering*, *utveckling* och *tillägg* fyller olika funktioner i förhørsprotokollen.

Anföringsverb i polisförhören

En närläsning av studiens 23 förhör visar att de uteslutande byggs upp av indirekt anförda satser som ett sätt att återge vad målsägande och vittnen berättat i samband med förhör. Detta sätt att återge information från berättande är ett genredrag som är belagt sedan tidigare svensk forskning om polisförhör (Ask 2018). Indirekt anföring i förhørsprotokoll innebär att subjektet är spetsställt och följs av först anföringsverb och därefter en anförd utsaga signalerad via en att-sats: *Rosa berättar att hon ställer sig i vägen för Bertil*.

I materialet finns 716 förekomster av anföringsverb med minst fem förekomster vardera. I sökningen har förekomsterna grupperats oberoende av satshierarki, och vi har därmed bedömt alla träffar som relevanta. I tabell 2 visas en sammanställning av vilka verb som används för indirekt anföring vid minst fem tillfällen i materialet och förekomst av respektive anföringsverb. I analysen framkom också förnimmelseverb (*ser*, *tror*, *hör*), som normalt inte klassificeras som anföringsverb, men som delvis fyller samma funktion. Dessa verb återger perception, men är också förstärkande genom att de kan tolkas som markörer för evidentialitet, alltså grammatiska markörer som visar

hur en talare fått kunskap om något genom sinnen som syn eller hörsel (jfr Aikhenvald 2004, Kronning 2009, Ask 2016, 2021).

Tabell 2. Verb som anför efterföljande att-satser

Anföringsverb	Förekomst
säger	230
uppger	186
berättar	111
ser	98
tror	60
hör	32
Totalt	716

Av tabell 2 går det att utläsa att de mest frekventa verb som indirekt anför satser är *säger*, *uppger* och *berättar*. Att det just är dessa verb som förekommer oftast i materialet är inget som har skett slumpmässigt, utan det är ett förväntat resultat baserat på de rekommendationer som finns tillgängliga för verksamma poliser (*Riktlinjer för skrivande inom polisen* 2006). Förekomsten av *berättar*, *säger* och *uppger* ger tillsammans 527 träffar, vilket motsvarar 73 % av alla anföringsverb.

Tabell 2 visar också att de övriga verb med fler än fem förekomster som används för att anför satser utgörs av *tror*, *ser* och *hör*. Gemensamt för dessa förekomster är att de påträffas i vittnesförhör, men inte i målsägandeförhör. *Ser* och *hör* har gemensamt att de återger perception, vilket i sammanhanget blir ett sätt för förhørsledaren att markera att vittnena lämnar förstahandsinformation genom att de bevitnat vad som sker på platsen. Hypotetiskt skulle verbvalen också kunna användas antingen som ett sätt för vittnena själva att friskriva sig från inblandning, för förhørsledarna att positionera dem som utomstående betraktare eller att förhørsledaren vill klargöra att personen hörs i egenskap av vittne. I utdrag 1.1 och 1.2 visar vi hur *ser* används i materialet:

Utdrag 1. Jonas vittnesberättelse

(1.1) När Niklas har satt sig så ser Jonas att polisen lämnar platsen.

(1.2) Jonas berättar att han ser att Niklas går fram emot gänget och gänget går emot Niklas och det är ungefär då de står i mitten av vägen som Jonas ser en kille som har en glasflaska i handen som han svingar mot Niklas.

I utdrag 1.1 är anförings verbet implicit, men det perceptiva verbet *ser* tillför evidentialitet i så måtto att en ögonvitnesskildring presenteras. Genom bruk av evidentialitetsmarkörer kan trovärdigheten sägas öka i yttrandet, eftersom stor vikt ofta läggs vid företeelser som är upplevda av talaren själv (Aikhenvald 2004, Kronning 2009, Ask 2016, 2021). Det speglas bland annat i bruket av fraser som *åsynt vittne* och *att se med egna ögon*. I utdrag 1.2 finns i stället en kombination av anföringsverb (*berättar*) och

evidentialitetsmarkör genom det perceptiva verbet *se*, vilka tillsammans stärker uttalandet. I materialet sker ett växelbruk mellan de två sätten att återge observerade handlingar. Även om kombinationen anföringsverb + evidentialitetsmarkör är den starkaste, är det ändå rimligt att anföringsverben ibland kan vara implicita i en text som har ett givet uppdrag (att återge en vittnesberättelse) och där anföringsverben kommer med täta mellanrum.

Perceptiva verb omfattar även vad deltagare hör, vilket i våra sökningar förekommer 32 gånger i förundersökningens förhørsprotokoll. De anförda attsatserna återger i sammanhanget utsagor eller återberättande av handlingar som antingen yttrats eller utförts av en eller flera personer. I utdrag 2.1 och 2.2 nedan visas hur den perceptiva processen *hör* används i vittnesförhören:

Utdrag 2. Niklas målsägandeberättelse

(2.1) Niklas hör bakom ryggen att killar ur gänget säger att de ska passa sig jävligt noga.

(2.2) Niklas hör att någon av killarna säger ”vi ska ha han i kepsen”.

Som utdrag 2.1 och 2.2 visar används *hör* för att återge vad målsägande och vittnen i förhör berättat att de uppfattat av samtal som andra haft med varandra. I utdrag 2.1 är det oklart vem eller vilka som yttrandet ”gänget säger att de ska passa sig jävligt noga” riktas mot. Denna oklarhet tydliggörs dock senare i samma förhör när Niklas i utdrag 2.2 tydliggör fortsättningen på det som han har hört av den misstänkte och hans vänners konversation: ”vi ska ha han i kepsen”, vilket återges med ett direkt citat.

Ännu ett perceptivt verb som återkommer i materialet är *tror*, som har 60 förekomster. Eftersom *tror* indikerar osäkerhet, signalerar det att målsägande och vittnen inte är helt säkra på sin sak. I utdrag 3 visar vi ett exempel från Kajsas målsägandeförhör och här återges vad hon berättar om händelseförloppet:

Utdrag 3. Kajsas vittnesberättelse

Kajsa uppgjer att hon inte tror att hon fick något svar men hon började berätta för polisen vad som hänt under kvällen, hon berättade att hon blivit slagen i ansiktet under kvällen och polisen frågade henne om hon visste vem det var och då pekade Kajsa på mannen i vit skjorta som stod och pratade med en annan polis

I utdrag 3 återger Kajsa det första mötet med polisen, vilket blir upprinnelsen till att konflikten mellan kompisgängen eskalerar. Kajsas tvivel handlar inte om bråken och våldet, utan hon säger sig vara osäker på om polisen besvarar hennes fråga ”om de är på platsen med anledning av killen i vit skjorta och hans gäng”. I protokollet kombineras det neutrala anförings verbet *uppgjer* med ”att hon inte tror”. Detta sätt att återge en berättelse med dubbla anföringsverb tyder på att det finns en strävan från polisen att använda de rekommenderade verben *uppgjer*, *berättar* och *säger*, vilket från ett läsarperspektiv gör att texten innehåller onödigt många underordnade satser

som hierarkiskt underordnar innehållet i flera led med följden att delar av utsagan riskerar att tillmätas ett lägre informationsvärde. Många inbäddningar innebär kognitiv belastning för den som ska läsa och ta till sig informationen.

Specificering, utveckling och tillägg i förhørsprotokollen

I de tidigare exemplen visar vi att handlingar i förhørsprotokollen återges via anföring, evidentialitet eller en kombination av båda. Som beskrivits är det ett genredrag att återge vad hörda har sagt i förhören genom att använda anföringsverb, som *säger* och *berättar* eller perceptiva upplevelser som att de *hör* och *ser* vad som inträffar vid en given tid och plats. Men betydelse skapas också i förhørsprotokollens underordnade satser, där *specificering*, *utveckling* och *tillägg* blir centrala.

Specificering

De specificerande satserna i materialet domineras av kausalitet som i sammanhanget fungerar utvecklande, eftersom de tillför ny information i form av orsakssamband i de påståenden som framförs i de anförda satserna. För att konkretisera hur kausalitet används i de undersökta förhørsprotokollen visar vi exempel i utdrag 4–7 där den kausala utvecklingen är understruken i underordnade och samordnade satser:

Utdrag 4

Niklas berättar att han la märke till gänget i vilket killen som senare slog honom med flaskan i ansiktet ingick i tidigare på kvällen inne på Torget eftersom de såg uppumpade ut och inte alls verkade vara ute för att dansa och ha kul.

Utdrag 5

Polisen frågade om hon var helt säker på att det var den mannen och i samband med det går kille förbi henne och hon är säker på att det är samma kille. Hon säger att hon är säker då hon kände igen killens utseende särskilt hans näsa som hon beskriver som stor ungefär som en "Zlatan näsa"

Utdrag 6

Hon säger att hon försökte få Jonas att inte gå ut ur bilen och när hon kommer upp på fötter så är inte killen runt henne hon går ca 3 steg mot killen i beige jacka där han står och hon puttar till honom för hon känner sig jättearg

I exemplen 4–7 visas exempel på hur kausal betydelse återges i förhørsprotokollen med målsägande och vittnen. I utdrag 4 uttrycker den underordnade satsen "eftersom de såg uppumpade ut" kausalitet, och den specificerande satsen används som en förklaring till varför Niklas uppmärksammat just detta kompisgäng tidigare denna kväll. Att "se uppumpad ut" används alltså i protokollet som ett särdrag som i sitt sammanhang tydliggör för läsaren vad det är som gjort att Niklas lagt männen på minnet redan tidigt under kvällen. Innehållsligt ger den kausala satsen

också information som antyder att misstänkt och hans vänner hade för avsikt att starta bråk och konflikter via påståendet ”inte alls verkade vara ute för att dansa och ha kul”. I sammanhanget utgör även den finala satsförkortningen ”för att dansa och ha kul” en utveckling. I analysen har vi dock låtit den vara en del av den kausala satsen ”eftersom de såg uppumpade ut” genom att i helhet fungera som en rationell förklaring som ger legitimitet till varför Niklas lagt märke till just detta gäng på nattklubben.

I utdrag 5 använder förhørsledaren kausalitet för att bekräfta hur vittnet kan peka ut den misstänkte som gärningsperson som ett svar på förhørsledarens fråga ”om hon var helt säker på att det var den mannen”. Adverbet ”då” har i satsen ”då hon kände igen killens utseende” kausal snarare än temporal betydelse. Satsen fungerar därför som en legitimerande förklaring när Kajsa berättar för förhørsledaren varför hon med säkerhet kunde peka ut William och hans vänner för poliserna som befann sig utanför nattklubben.

Den kausala satsen ”för hon känner sig jättearg” i utdrag 6 utgör en förklaring till varför Kajsa puttar den misstänkte. Här skapas ett orsakssamband mellan knuffen som utdelas och Kajsas sinnesstämning, vilket i sammanhanget legitimerar att hon agerar i affekt och utför en handling mot den misstänkte som kan uppfattas som provokativ.

I Utdrag 7 nedan visas ytterligare ett exempel på specificering i förhørsprotokollen.

Utdrag 7

Kajsa ville att de andra skulle följa med henne in eftersom det inte gick att ta sig igenom folkmassan pga att det var bråk.

Det sista exemplet på kausal specificering finns i utdrag 7, som via satsen ”eftersom det inte gick att ta sig igenom folkmassan pga att det var bråk”, fungerar som en förklaring till Kajsas önskan ”att de andra skulle följa med henne in”. Samtalet är här återgivet av Jonna under hennes vittnesförhör. I satskomplexet finns det i utdrag 7 två specificeringar med kausal betydelse. Den första ”eftersom det inte gick att ta sig igenom folkmassan” förklarar den föregående satsen ”Kajsa ville att de andra skulle följa med henne in”, medan ”pga att det var bråk” i sin tur utgör en förklaring till varför det inte gick att passera folkmassan.

Kausala satser är vanliga i förhørsprotokoll i förhör med såväl målsägande som vittnen, vilket indikerar att det kan handla om ett genredrag. Kausalitet kan i så fall användas för att skapa legitimitet via förklaring i de påståenden som återges i de muntliga förhören. Även om vårt material är litet kan vi ändå se att kausalitet återkommer som ett genredrag i alla protokoll oberoende av vem som varit förhørsledare.

Utveckling

En annan typ av utvidgning som förekommer i förhörsprotokollen är *utveckling*. Alla förekomster som vi hittat i de undersökta förhörsprotokollen ingår i satskomplex. Den utvecklande satsen kombineras vanligtvis med en underordnad kausal sats som utvecklar något i yttrandet. Orsakssamband används för att förklara och legitimera varför en händelse inträffar eller anledningen till att vissa handlingar utförs. I utdrag 8 och 9 visar vi två exempel på utveckling, och här är det relativsatser som används för att fördjupa innehållet i förhörsprotokollen:

Utdrag 8

Han hör att någon utanför skriker att de ska ta han i kepsen, vilket Jonas tolkar att det är han personerna utanför menar då han är den ende i taxin som har keps på sig.

Utdrag 9

Flaskan var på väg mot Kajsas ansikte när hon tog upp sin ena arm och skyddade sig vilket fick till följd att flaskan träffade på hennes ena arm.

I utdrag 8 används den vilket-inledda relativsatsen ”vilket Jonas tolkar att det är han personerna utanför menar då han är den ende i taxin som har keps på sig” som en förklaring till att Jonas upplever sig vara det primära målet för gånget. Exemplet visar att detta återgivningssätt av en muntlig utsaga resulterar i att informationen underordnas i flera led, och att viktig information därför tenderar att komma långt ner i satshierarkin. Informationsvärdet tunnas då ut och informationen riskerar att gå förlorad. Relativsatsen i utdrag 8 ”vilket Jonas tolkar att det är han personerna utanför menar då han är den ende i taxin som har keps på sig” är ett typexempel, eftersom detta satskomplex inrymmer flera underordnade satser. Det är attsatsen ”att det är han personerna utanför menar”, som följs av den kausala satsen ”då han är den ende i taxin” och därefter relativsatsen ”som har keps på sig”. Denna typ av satskomplex är vanligt förekommande i alla förhörsprotokollen, vilket också medför att orsakssamband som kan ha stor betydelse för innehåll som förmedlas långt ner i satshierarkin.

Exempel på utveckling återfinns också i utdrag 9, och även här används det som ett sätt att ge en förklaring till varför glasflaskan träffade på Kajsas arm och ingen annan kroppsdel. Via relativsatsen ”vilket fick till följd att flaskan träffade på hennes ena arm” får läsaren information om att Kajsa reflexmässigt skyddade kroppen och huvudet med följderna att flaskan i stället träffade armbågen. Ett sätt att tolka innehållet i relativsatsen är att förhørsledaren vill uppmärksamma att den misstänkte, enligt Kajsa, hade en intention att träffa henne i ansiktet, men att hennes reflexmässiga handling gjorde att glasflaskan i stället träffade armbågen.

Tillägg

Den tredje typen av utvidgningar som vi har undersökt är *tillägg*. I polisförhören används tillägg som ett sätt att med stöd av framför allt pronomeninledda relativsatser tillföra ny information till nominalfrasens huvudord. För att illustrera hur det ser ut i materialet visar vi exempel i utdrag 10–12 nedan:

Utdrag 10

Jonas berättar att Kajsa springer mot gänget, han säger att hon står ca 4 meter från killgänget och då ser Jonas att samme kille som slog Niklas med flaskan i den beige jackan gå ner på gatan mot stadsparken, han skyler sitt ansikte med sin jacka.

Utdrag 11

Jonna berättar att hon ser att Niklas går fram emot gänget och gänget går emot Niklas och det är ungefär då de står i mitten av vägen som Jonna ser en kille som har en glasflaska i handen som han svingar mot Niklas.

Utdrag 12

De går in och Josefin tror att det är Jonas, Kajsas pojkvän, som frågar några killar som är inne och som håller på att bråka med några andra killar vem som slagit Kajsa.

Av exemplen i utdrag 10–12 går det att utläsa att relativsatserna har en liknande funktion i alla tre exemplen och att denna typ av utvidgning används för att etablera en trovärdig händelsekedja som kan knyta den misstänkte till gärningarna och återskapa ett kronologiskt förlopp.

I utdrag 10 finns Jonas redogörelse från ett av tillfällena när han hörs som vittne. Här signaleras tillägg via satsen ”att samme kille som slog Niklas med flaskan i den beige jackan gå ner på gatan mot stadsparken”. I relativsatserna ryms alltså hela det händelseförlopp som gör att Jonas via gärningspersonens kläder och vart han är på väg, kan identifiera att det är samma person som utfört alla anmälda våldshandlingar. Värt att notera är att tillägget utgörs av fyra olika som-satser som hierarkiskt underordnar informationen som ges i utdrag 10. Också här påverkas läsningen av att informationsmängden riskerar att dölja viktig information i meningens slut.

Det andra exemplet på tillägg i förhörprotokoll är hämtat från det vittnesförhör som hölls med Jonna, vilket här återges i utdrag 11. Denna del av Jonnas utsaga handlar om vad som inträffade efter att Kajsa enligt egen utsaga slitits ut från en taxi av William och hans vänner. Relativsatserna ”som Jonna ser en kille som har en glasflaska i handen som han svingar mot Niklas” innehåller även denna flera som-inledda och därmed hierarkiskt underordnade relativsatser till den ursprungliga satsen ”som Jonna ser en kille”. Vi tolkar det som ”att mitten av vägen” saknar syntaktisk koppling till den efterföljande relativsatserna. I denna mening ges alltså all information som tillägg genom relativsatser, vilket skapar en situation där själva gärningen

beskrivs i tre underordnade satser. Att informationen om misstänkt brottsliga gärningar och fysiskt våld som drabbar målsäganden ges som tilläggsinformation gör att innehållet presenteras stegvis via underordningar. I utdrag 12 ges tilläggsinformationen via relativsatsen ”som frågar några killar som är inne och som håller på att bråka med några andra killar vem som slagit Kajsa”. I likhet med tidigare exempel är all ny information som tillförs i exemplet som-inledda satser. Här möter läsaren mycket kringinformation genom att förhørsledaren använder tilläggsinformation som ett sätt att i protokollet redogöra för var killarna befinner sig och vad de gör. Sannolikt är det ett sätt för förhørsledaren att spegla vittnets berättelse och visa att han hade en hög detaljnivå när han redogjorde för denna del av händelseförloppet.

Diskussion

I den här studien har vi med utgångspunkt i en förundersökning som utreder flera fall av misshandel och grov misshandel mot flera målsägande undersökt hur målsägandes och vittnets berättelser om våldshandlingar återges i text och struktureras grammatiskt. Vi har dels kvantitativt undersökt förhållandet mellan olika typer av verb som används för att signalera indirekt anförda satser, dels har vi kvalitativt undersökt handlingar som återges med utvidgning, alltså *specificering*, *utveckling* och *tillägg*.

Resultatet från våra sökningar i textkorpusen visar att rapporteringsverben *säger*, *berättar* och *uppges* är det vanligaste sättet att i skrift återge vad de hörda har sagt i polisförhör, vilket också är i enlighet med Rikspolisstyrelsens rekommendationer. Våra sökningar efter anföringsverb i textkorpusen visar att indirekt anförda att-satser i protokollen förekommer frekvent efter *berättar*, *säger*, *uppges*, *tror* och *tolkar*, *ser* och *hör*. *Hör* och *ser* skiljer sig från andra anföringsverb såtillvida att de signalerar perception, och att perceptionsverben används för att återge vad vittnen hört och sett av de misstänkta brottsliga gärningarna. De är också markörer för evidentialitet, vilket kan förstärka en utsaga genom att den hörda kan redogöra för hur hon eller han har fått information om det inträffade. Av resultatet kan vi dra slutsatsen att perceptionsverb används som ett sätt att språkligt tydliggöra att vittnen har observerat ett händelseförlopp och att de därför ska tillskrivas hög trovärdighet. Vi menar att i synnerhet *ser* indikerar att ett vittne befunnit sig på platsen utan att vara inblandad i händelseförloppet och att det då kan friskriva vittnet från eventuellt ansvar eller delaktighet i ett pågående bråk. Eftersom utsagornas innehåll konstrueras med indirekt anförda satser som följer på varandra, blir det också logiskt att perceptiva verb, i likhet med *berättar*, *uppges* och *säger*, anföras med att-satser. Vi menar att genom att minska antalet underordnade satser som hängs på en överordnad anförd sats minskar risken för att viktig information kan försvinna i satskomplex. I denna studie finns det flera exempel på grafiska och syntaktiska meningar med underordnade satser på flera nivåer, vilket gör att delar av innehållet riskerar

att bli begravt i underordningar, i synnerhet när återberättade av explicita våldshandlingar hamnar sist i meningarna.

När vittnens utsagor återger vad andra sagt under ett pågående bråk eller vilka våldshandlingar som vittnena ser kan de via perceptiva verb distansera sig från inblandning i bråken och deras berättelser inramas av polisens utifrånperspektiv. I förhören som hållits i denna förundersökning har vittnena antingen vänskapsband med målsägande eller misstänkt, och flera av dem utgör också målsägande i andra anmälningar om brott från samma kväll och natt, vilket kan vara en tänkbar anledning till den relativt höga frekvensen av perceptiva anföringsverb.

I studiens andra del undersöker vi hur utvidgningar genom samordningar och underordningar görs i texten via kategoriseringarna *specificering*, *utveckling* och *tillägg*. Resultatet visar att förhörsprotokollen innehållsligt domineras av kausal specificering, vilket i materialet sker uteslutande via *eftersom*- och *då*-inledda satser. Specificering används huvudsakligen för att förklara något som sägs i den överordnade satsen, och vi tolkar detta som ett sätt att legitimera påståendet i den överordnade satsen som rationellt. Genom specificering kan det exempelvis tydliggöras varför målsägande och vittnen är övertygade om att ett händelseförlopp inträffat på ett visst sätt eller varför de med säkerhet kan identifiera en gärningsperson. I vår studie är det inte klarlagt om de hörda själva använt kausalitet eftersom inget citeras, utan det är förhørsledarna som gör dessa kopplingar när de sammanställer förhörsprotokollen.

Utveckling signaleras via relativsatser i flera av förhören med målsägande och vittnen. I likhet med kausalitet används dessa relativsatser för att förklara och utveckla händelseförloppet som beskrivs i den överordnade satsen. Skillnaden mellan utveckling och specificering är att de *eftersom*- och *då*-inledda satserna används för att legitimera innehållet i den överordnade satsen som rationellt, medan utveckling används som ett sätt att tillföra ny information och alltså förtydligar och konkretiserar innehållet.

Den tredje typen av utvidgning, *tillägg*, används också som ett sätt att tillföra ny information till den föregående satsen. I förundersökningens sociala praktik (jfr van Leeuwen 2008) har det betydelse att det klargörs vilka kontexter som händelserna inträffar i. Eftersom de tre målsägandena och flera av vittnena inte var bekanta med misstänkt sedan tidigare, blir det effektivt att använda tillägg som ett sätt att skapa en händelsekedja som ska legitimera att det är samma person som slår Jonas med en knytnäve i ansiktet, slår en glasflaska i ansiktet på Erik och kastar en glasflaska som träffar Kajsas armbåge.

Sammantaget visar studien att utvidgning har genrespecifika funktioner. Det som van Leeuwen (2008) kallar för *förklaring* (legitimering via rationalitet) används i förhörsprotokollen för att legitimera handlingar som återges i målsägande- och vittnesberättelser genom att informationen som lämnats specificeras via kausala satser. För att underlätta läsningen skulle

skrivande poliser vinna mycket på att undvika att ett anföringsverb följs av flera lager av underordnade satser som gör innehållet i satskomplexet otydligt. Detta tillvägagångssätt riskerar att begrava viktig information om händelseförloppet långt ner i satshierarkin, vilket i förlängningen kan göra innehållet svårtolkat. Genom att minska antalet underordnade satser kan mer information ges på samma hierarkiska nivå, vilket ökar läsbarheten och minskar risken för missförstånd. Ett annat tänkbart tillvägagångssätt är att tydligare skicka den information som presenteras i protokollen för att klargöra vad som sagts vid vilket tillfälle och vilka yttranden i texterna som hör samman med varandra.

Litteratur

- Aikhenvald, Alexandra (2004), *Evidentiality*. Oxford University Press.
- Ask, Sofia (2016), "Hur vet du det, och hur säker är du?: "Ämnesdidaktiska perspektiv på evidentialitet", i Karin Eriksson. (red), *Möten med mening: Ämnesdidaktiska fallstudier i konst och humaniora*. Lund: Nordic Academic Press, 191–207.
- Ask Sofia (2018), "She had it coming?": An experimental study of text interpretation in a police classroom setting. *Nordic Journal of Linguistics* 41(2), 133–153.
- Ask, Sofia (2021), *Från tal till text i polisstudenters PM*. Linnéuniversitetet: Centrum för polisforskning och utveckling, 2021:1.
- Bauman, Richard & Briggs, Charles (1990), "Poetics and Performance as Critical Perspectives on Language and Social Life". *Annual review of anthropology* 19: 59–88.
- Brottsförebyggande rådet (Brå) (2023), Anmälingsstatistik 2023. [hämtad 2024-08-05]. <https://bra.se/om-bra/nytt-fran-bra/arkiv/nyheter/2023-03-30-slutlig-brottsstatistik-2022.html#:~:text=Under%202022%20anm%C3%A4lde%20cirka%201,som%20publicerades%2020%20januari%2023.>
- Byrman, Gunilla & Byrman, Ylva (2018), "In evidence: Linguistic transformations of events in police interview Reports". *Nordic Journal of Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 41 (2): 155–181.
- Byrman, Gunilla & Ström, Peter (2019), "Djävulen sitter i detaljerna: om citatteckenbruk i texter hos polisen och socialtjänsten". *Sakprosa* 11 (5):1–43.
- van Chaldorp, Tessa (2011), *From police interrogation to police record*. Diss. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Coulthard, Malcolm & Johnson, Alison (2007), *An introduction to forensic linguistics : language in evidence*. London: Routledge.
- van Dijk, Teun (2006), "Discourse and manipulation". *Discourse & Society* 17(3): 359–383.
- Drew, Paul & Sorjonen, Marja-Leena (1997), "Institutional Dialogue", i Teun van Dijk, (red.) 1997. *Discourse studies: a multidisciplinary introduction. Discourse as social interaction*. Vol. 2. London: Sage Publications: 1–28.
- Fairclough, Norman (1992), *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.

- Förundersökningskungörelse, SFS (1947:948).
- Halliday, M. A. K. (1978), *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, C. M. I. M. (2014), *Halliday's introduction to functional grammar*. 4th ed. [Online]. Oxfordshire, England; Routledge.
- Haworth, Kate (2013), "Audience design in the police interview: The interactional and judicial consequences of audience orientation". *Language in Society* 42 (1):45–69.
- Haworth, Kate (2018), "Tapes, transcripts, and trials: The routine contamination of police interview evidence". *The International Journal of Evidence & Proof* 22 (4): 428–450.
- Heritage, John & Clayman, Steven (2010), *Talk in action: interactions, identities, and institutions*. Chichester: Wiley Blackwell.
- Holt, Elizabeth & Johnson, Alison (2010), "Sociopragmatic aspects of legal talk: police interviews and trial Discourse", i Malcolm Coulthard & Alison Johnson 2010. *The Routledge handbook of forensic linguistics*. 1 uppl. New York: Routledge: 21–36.
- Jakobsson Öhrn, Harriet (2005), *Berätta din sanning: en förhörsledares projekt i förhör med misstänkt person*. Diss. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Jönsson, Linda (1988), *Polisförhöret som kommunikationssituation*. Diss. Linköping: Tema Kommunikation, Linköpings universitet.
- Jönsson, Linda & Linell, Per (1991), "Story generations. From dialogical Interviews to written reports in police interrogations", *Text – Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 11(3): 419–440.
- Komter, Martha (2003), "The Interactional Dynamics of Eliciting a Confession in a Dutch Police Interrogation", *Research on language and social interaction*. 36 (4): 433–470.
- Komter, Martha (2006), "From talk to text: The interactional construction of a police record". *Research on Language & Social interaction* 39 (3): 201–228.
- Kronning, Hans (2009), *Talarens ansvar för sitt yttrande: Om epistemiska uttryck i de romanska språken*. Kungl. Vitterhets historie och antikvitetsakademiens årsbok 2009. Uppsala universitet, Institutionen för moderna språk.
- Landström, Lena (2011), *Åklagaren som grindvakt: en rättsvetenskaplig studie av åklagarens befogenheter vid utredning och åtal av brott*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- van Leeuwen, Theo (2008), *Discourse and practice: new tools for critical discourse analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Lindh, Joacim (2022), *Berättelser med sanningsanspråk: Språklig och multimodal argumentation i huvudförhandling och dom*. Diss. Linnéuniversitetet: Linnaeus University Press.
- Luchjenbroers, June (1997), "‘In Your Own Words’: Questions and Answers in a Supreme Court Trial", *Journal of Pragmatics*, 27(4): 477–503.

- May, Alison, Sousa-Silva, Rui & Coulthard, Malcolm (2022), "Introduction", i Malcolm Coulthard, Alison May & Rui Sousa-Silva, *The Routledge Handbook of Forensic Linguistics*. Second edition. London; Routledge.
- Olsson, John & Luchjenbroers, June (2014), *Forensic linguistics* 3 uppl. London. New York: Bloomsbury.
- Personuppgiftslag* SFS (1998:204).
- Riis-Johansen, Marit Olave (2016), *Balanseganger: En samtaleanalytisk studie av politiavhør av voksne fornærmede*. Diss. Trondheim: Institutt for språk og litteratur, Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet.
- Rättegångsbalk*. SFS (1942:740).
- Salomonsson, Johanna (2022), *Systemisk-funktionell grammatik: för lärare i svenska och svenska som andraspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Stokoe, Elizabeth (2009), "For the benefit of the tape": Formulating embodied conduct in designedly uni-modal recorded police-suspect interrogations", *Journal of Pragmatics* 41 (10):1887–1904.
- Thompson, Geoff (2013), *Introducing functional grammar*. 3 uppl. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Wilton Wahren, Alexandra (2008), "Domstolsförhör", Thomas Bring, Christian Diesen & Alexandra Wilton Wahren, *Förhör*. 3. uppl. Stockholm: Norstedts juridik.

Ethos i domskrivning

Gunilla Byrman och Cecilia Olsson Jers

Bakgrund och syfte

I denna artikel är ethosbegreppet centralt, och vi definierar ethos som den del av människans identitet som används för att skriva eller tala trovärdigt (Olsson Jers 2010: 52). Ethos ligger således emellan pragmatik och språk. Dessutom vilar det i skärningspunkten mellan skribent och läsare eller talare och publik och utövar retorisk kraft i olika situationer, över kulturer och genom ständigt föränderliga situationer. För att fånga den retoriska kraften i denna komplexa uppsättning möjligheter är vårt syfte att visa på de möjligheter som skribenter av domar har för att uttrycka ethos. Materialet består av tingsrättsdomar om sexuellt våld från 2016–2017. Frågan vi avser att besvara är hur ethos gestaltas i dessa domskrivningar. Skribenterna visar sitt professionella ethos genom argumentation i domtexterna och tar därmed fasta på dimensioner i det egna och parternas ethos och argumentation.

Domar som utgår från en myndighet är kollektivt skrivna, även om det är juristen som lett huvudförhandlingen som skriver under beslutet i en dom. Varje brottmålsdom innehåller en redogörelse för de bevis som finns i målet, och en argumentation för det beslut som domen mynnar ut i. Jurister ska skriva klarspråk i texter och visa genom språket hur deras ethos och argumentation framträder i domtexterna. De måste också hantera de ålagda skrivrekommendationer som formuleras i rättegångsbalken (Rättegångsbalken 1942:740) samt följa andra dokument för domskrivning, exempelvis *Tingsrättens riktlinjer för domskrivning* (2023). I skriften *Strategi för utformning av domar och beslut* från Domstolsverket framhålls det att:

Utformningen av domar är kanske den enskilt viktigaste faktorn för förståelsen av domstolarnas verksamhet. Domar läses inte bara av parter utan även av journalister, vittnen, åhörare och andra. Utvecklingen på IT-området har fört med sig att ett betydande antal domar numera finns tillgängliga på webben och på det sättet når en väsentligt vidare läsekrets än tidigare. Den information om domstolarna som når människor genom medierna kommer också ofta från domar. (2010: 1)

Domstolsverket påpekar vidare att en ”strategi behövs för att ange en gemensam viljeinriktning för hur vi inom Sveriges domstolar bör utforma våra domar. Vi tar ett gemensamt ansvar för att skriva vårdat, enkelt och begripligt och anpassar domskrivningen till vad det enskilda målet kräver. Hur ett enskilt avgörande uppfattas och förstås påverkar bilden av samtliga domstolar” (*Strategi för utformning av domar och beslut i Sveriges Domstolar* 2010: 1). Programförklaringen visar att domstolarna i Sverige vill arbeta i

enlighet med 11 § i språklagen, den så kallade klarspråksparagrafen, som anger att språket i all offentlig verksamhet ska vara ”vårdat, enkelt och begripligt” (Språklag 2009: 600). Redan under 1980-talet ökade informationsflödet och för myndigheter innebar det ”en ökad fokusering på kommunikationens betydelse och ett ökat intresse för konsten att nå fram till läsarna” (Blåsjo 2006: 12). Med andra ord har mottagarmedvetenheten ökat i offentligt skrivande, vilket explicit lyfts fram i dokumentet *Strategi för utformning av domar och beslut i Sveriges Domstolar* (2010). Språkets enkelhet, struktur och begriplighet är betydelsefull, och den är kopplad till hur ethos framträder i domarna, det vill säga hur juristerna visar sin yrkeskompetens där skrivandet ingår.

Några få språkforskare i Sverige har ägnat sig åt undersökningar som berör huvudförhandling och domskrivningar. Två undersökningar menar vi närmar sig ethosbyggande. Den ena är Joacim Lindh (2022) som studerat berättelser om brott. Lindh undersöker hur och varför retoriska strategier används för att legitimera och delegitimera innehållet i tal, texter och bilder i rättegångar och hur inflytanderelationer uppstår mellan målsägande och tilltalad i skriftliga domar. Jurister använder retoriska strategier i muntliga argument för att bevisa, motbevisa, skapa tvivel och överföra skuld och ansvar. Re-kontextualiserade texter omges av förklarande sammanhang som ökar deras begriplighet under rättegången. Genom medvetet urval kan innehållet och användningen av vissa verbala processer legitimeras i berättelser som gynnar det egna fallet eller uppdraget, eller delegitimeras i berättelser som missgynnar rättsfallen. Målsägande, tilltalade och vittnen har begränsad makt över innehållet i berättelserna – mytopoesis – om förövare och offer, men de hörda kan reglera sina berättelser genom att använda ett urval av verbala och icke-verbala språkhandlingar.

Den andra undersökningen är genomförd av Sofia Orrbén (2024) som studerat hur språkbruket i skriftliga domar om sexualbrott formar uppfattningar om sexualiserat våld. I synnerhet syftar den till att visa vilka typer av diskurser om offer och förövare som framträder i sådana domar när sociala aktörer gör sanningsenliga påståenden om vilka handlingar, beteenden och emotionella reaktioner som utgör tecken på frivillighet eller ofrivillighet. Ur ett poststrukturalistiskt perspektiv kan språk ses som antingen upprätthållande eller som utmanande av diskurser. Följaktligen påverkar specifika språkliga resurser i domar om sexualbrott vår förståelse av offer och förövare av sexualiserat våld. Resultaten visar hur gränser mellan frivilliga och ofrivilliga handlingar etableras språkligt, hur genre reglerar möjliga gränser mellan frivillighet och ofrivillighet, och hur gränser både positionerar sociala aktörer och är relaterade till våldtäktsmyter. Dessutom visar Orrbéns undersökning hur gränser mellan frivillighet och ofrivillighet reproducerar diskurser om offer och förövare som relaterar till ansvarsfrågor. I viss mån hålls offer ansvariga för att de blivit överfallna, vilket vittnar om en viss grad av tilltro till våldtäktsmyter i svenska tingsrätter. Undersökningens resultat erbjuder

således värdefulla insikter i hur språket som används i sexualbrottsdomar förmedlar ideologiska övertygelser, vilket visar att prövningen av sexualbrott kan ses som affektiv, trots juridiska ideal om objektivitet. Både Lindh (2022) och Orrbén (2024) konstaterar således att språket som används i tingsrättsdomar skapar en bild av målsägandes och tilltalades karaktärer – ethos.

Ett av Lindhs (2022) huvudresultat visar att retoriska strategier från romersk rätt fortfarande tillämpas. I olika handböcker och riktlinjer för jurister ses även dessa tillämpningar. Juristen Mikael Persson (2007) ger till exempel en bred bild av retorik i den juridiska diskursen – talad och skriven. Han går igenom hur jurister kan agera i en tingsrätt och ger historiska exempel på hur framgångsrika och mindre framgångsrika brottmål har hanterats i tal och skrift. Han hävdar att den främsta rättskällan är det goda samhället (Persson 2007: 30) och diskuterar rättskänslan och emotionell rättvisa även om juridiken är sakinriktad (Persson 2007: 49, 62). Liksom Aristoteles påpekar han att en talares karaktär är det bästa bevismedlet. ”När förtroendet är starkt behövs inga argument eller bevis för argumenten” (Persson 2007: 53). Han visar språkets betydelse i juridiken och refererar till några framstående juristers sätt att uppträda i rätten och i domskrivningar (Persson 2007: 178–180). Även om forskningslitteratur, handböcker och riktlinjer för jurister berör retorik på olika vis i juridiken så utreder de inte retorikens betydelse i den juridiska argumenten på det sätt som vår studie gör.

Teori och metod

Studiens teoretiska ram är skrivteori (Blåsjö 2010; Nord 2010) och retorikteori (Andersen 1995; Johannesson 2005; Kjeldsen 2008; Kjeldsen & Hess 2025). I undersökningen används retorik inte bara som en teori, utan också som metod för att analysera hur språk och pragmatik framkommer i domarna. När teori också fungerar som undersökningsmetod blir den ett verktyg för att granska, tolka och förstå ett undersökningsobjekt. Vi använder det retoriska ethosbegreppet både som teoretisk bas och som analysmetod. Analysen styrs av två forskningsfrågor om juristers professionella ethos i domtexterna och vilka dimensioner av parternas ethos som tas upp i domarna. Genom att använda dimensionerna *arete* (karaktär, karaktärsdrag och dygd), *fronesis* (kompetens och omdöme) och *eunoia* (välvilja) som analysredskap träder bilden av en persons ethos fram (*Encyclopedia of Rhetoric* 2001: 263–277). Vi har som språkvetare och retoriker läst domarna oberoende av varandra och sedan jämfört iakttagelser i valda exempel. I strukturanalysen av domarna, där *fronesis* och *eunoia* undersöks, använder vi fingerade namn på parterna, medan i analysen av *arete* används målsägande och tilltalad för parterna i målet, eftersom vi gör en sammantagen analys av hur parterna skrivs i materialet. Parternas ethos kan skrivas på varierande sätt beroende på vilket brott som ska utredas och hur skribenterna väljer att presentera parterna i den skrivna domen. Den skrivande juristen kommer vi att kalla omväxlande juristen eller skribenten i denna text.

Ethos är en betydelsefull trovärdighetsfaktor i skriftlig och muntlig kommunikation (Kjeldsen 2008: 123 ff; Olsson Jers 2010: 11; Kjeldsen & Hess 2025). Vi ansluter oss till den aristoteliska synen på retorik, vilket innebär att *ethos* ses som en social konstruktion och därmed förändras avhängigt av situationen. Begreppet är mångfasetterat (Kjeldsen & Hess 2025) och används på olika vis beroende på sammanhanget. *Ethos* är ett begrepp som på svenska inbegriper ordet trovärdighet (*Encyclopedia of Rhetoric* 2001: 177–181). I vår analys får *ethos* olika dimensioner som kompetens, karaktär och välvilja, vilka är de mest använda svenska översättningarna av de grekiska begreppen *fronesis*, *arete* och *eunoia* (Olsson Jers 2010: 56ff; jfr Kjeldsen & Hess 2025).

Ethos ligger således nära en människans identitet. *Ethos*, identitet och image kan i princip användas som synonymer, men både identitet och image är modernare begrepp som i högre grad än *ethos* signalerar en beskrivning av en karaktär som är potentiellt oberoende av en saks argument (jfr Kjeldsen 2008: 123 ff). En fråga som kan ställas är varför vi i vår undersökning använder *ethos* som begrepp och inte identitet. Det finns två orsaker.

Den första orsaken är att *ethos*begreppet disciplinmässigt är knutet till den retoriska traditionen, där det bland annat handlar om någon annans bedömning av en persons kommunikativa förmåga (Andersen 1995; Johannesson 2005). I de domskäl vi granskar framträder både den tilltalades och målsägarens karaktärsdrag (*ethos*) genom juristens språk efter att de tagit del av parternas berättelser under huvudförhandlingen. I *God domarsed* (2011) står att ordet *etik* kommer från det grekiska ordet ”*ethos*” vilket kan översättas med bland annat *karaktär*, *sinnestämning* eller *tänkesätt*, medan *moral* härstammar från det latinska *moralis* vilket betyder ’som rör sederna’. Orden används i vissa situationer i samma betydelse. Dels används *etik* synonymt med *moral* angående frågor om vad som är ont och gott, rätt och orätt, rätt och fel. Det gäller frågor om skyldigheter, plikter, rättvisa, dygd, karaktär och om det goda livets och samhällets natur (*God domarsed* 2011: 8). Dels definieras *etik* som ”ett försök att medvetandegöra, analysera, kritiskt granska och systematisera de normer och värderingar som kan användas för att försvara (eller kritisera) vårt handlande” (*God domarsed* 2011: 8).

Den andra orsaken är att *ethos* är nära förknippat med textuell och språklig stil. Ett *ethos* byggs upp genom språkets precision, av att det är genomtänkt och korrekt, vilket signalerar *fronesis*, medan språklig stil speglar en persons auktoritet där val av ord, ton och formuleringar signalerar personens *arete*. Inom den retoriska disciplinen menar man att trovärdighet etableras genom orden (se t.ex. Andersen 1995: 35; Kjeldsen & Hess 2025). För att jurister ska bli anställda i en domstol måste de besitta *fronesis*, intellektuellt *ethos*, som hos en juristdomare utgörs av juridiska kunskaper, analytisk förmåga, omdöme, självständighet och integritet, förmåga att uttrycka sig i tal och skrift samt omdömesgillt uppträdande (*Kravprofil för domare* 2025). I detta yrkesethos ingår även *eunoia*, nämligen att visa välvilja genom att skriva mottagarvänlig. Det kan göras på olika sätt och på olika textnivåer genom

ordval och tydlig textstruktur. Om inte dessa krav på juristen uppfylls så anställs man inte som domare. Därför måste vi anta att juristerna som skrivit domarna i vårt material besitter praktisk kunskap om hantverket på en domstol – *fronesis* – om än i varierande grad.

Inom olika yrken kan vi tala om yrkesethos, alltså ett ethos som visar den yrkeskunskap, kompetens och omdöme – *fronesis* – som antingen finns underförstått i de flesta yrken eller som finns uttalat i så kallade legitimitetssyrken. Enligt 4 kap. 1 § Rättegångsbalken (1942:740) ”ska en lagfaren (juristutbildad) domare vara svensk medborgare och ha avlagt för behörighet till domarämbetet föreskrivna kunskapsprov”. Ett domares yrkesethos är diskursivt (jfr Kjeldsen & Hess 2025), där yrkeskunskapen utgörs av juridiska kunskaper, analytisk förmåga, omdöme och personlig mognad, självständighet och integritet, förmåga att uttrycka sig i tal och skrift, omdömesgillt uppträdande samt arbets- och stresshanteringsförmåga (jfr *Kravprofil för domare* 2025). I juristyrket är skrivandet ett professionellt arbetsredskap och yrkesutövare är ålagda att följa de skrivrekommendationer som finns för svenska domstolar.

I yrkeskunskapen ingår att argumentera för de beslut som tas i brottmålsdomar. Besluten utgår från den information som kommit fram genom berättelser från både målsägande och tilltalad, och de argument som framkommer i domarna kan benämnas som antingen retoriska eller icke-retoriska. Ett retoriskt argument grundar sig i ethos, alltså på personliga urval av evidens, vilka också kan bli känslomässiga argument. Ett icke-retoriskt argument bygger på logos, alltså evidens som utgår från statistik, lagar, dokumenterade undersökningar etcetera, och dessa argument är mer sakinriktade (jfr Kjeldsen 2008: 159 ff; Jørgensen & Onsberg 2017). Båda sätten att använda argumenten på har som mål att övertyga om att det mest trovärdiga beslutet har tagits utifrån den evidens som finns tillgänglig. Det finns dock ingen klar linje mellan ett retoriskt och ett icke-retoriskt argument och i många fall måste avgörandet om vilket som är vilket göras av kontexten.

Att genom *euonia* bygga upp sin trovärdighet innefattar mottagarmedvetenhet och är en omsorg om läsaren som inte ska underskattas. De tre dimensionerna *arete*, *fronesis* och *euonia* är inte avgränsade från varandra, men i en analys kan en dimension i en viss kontext vara mer angelägen att lyfta fram än en annan. I studien kommer vi att studera de tre dimensionerna och se vilken som är mest relevant i domskälen. En persons karaktär och karaktärsdrag, *arete*, har sitt ursprung i *dygder*. ”En dygd kan karakteriseras som en förvärvad karaktärsegenskap, men den är samtidigt uttryck för ett ideal som är rådande i ett visst socialt sammanhang. Dygder är något vi lär oss av vår omgivning” (Aronsson m.fl. 2000: 24). De syns både i lagar och förordningar, men också i ideal som råder i sociala sammanhang. Vi kallar de egenskaper som faktiskt gestaltas i ett specifikt sammanhang för situationella karaktärsdrag. Dygder är normerande och har moraliska inslag (jfr *God domarsed* 2011) och skiljs därmed från ett klandervärt beteende. Genom

historien har dygderna fyllts med olika innehåll för att passa in i det samtida samhället (jfr Lid Andersson 2009). Dygderna ses som eftersträvanvärda karaktärsdrag i vårt samhälle. I domar framträder karaktärsdrag som i samhället anses odygdiga som exempelvis att vara ohederlig eller våldsam. En tilltalad kan hamna i tingsrätten efter att ha varit odygdig (jfr Stenqvist & Lindstedt Cronberg 2010). Vi vill dock framhålla att bara för att en person har ett odygdigt beteende betyder det inte alltid att personen gjort något brottsligt.

Domar är en genre som funnits under lång tid och är väl förankrad i institutionella ramar. Textforskare placerar in texter i genrer, där form och funktion spelar in (jfr Ledin 1996). Per Ledin nämner också den kritiska diskursanalysen som fokuserar på texters innehållssida. Just detta diskursbegrepp är influerat av Foucault och inkluderar makt till skillnad från Habermas som kopplar genrebegreppet till ett idealt kommunikativt handlande där målet för kommunikationen är en ömsesidig förståelse som är fri från själviska tankar om framgång. En diskurs både kan uttryckas i och konstitueras av flera olika genrer, textmönster och stilar. Ledin diskuterar vad som utmärker och uttrycker det på följande sätt: ”en diskurs av ett speciellt intresse- eller erfarenhetsområde, som är knutet till en social institution och därmed beroende av vissa sociala positioner etcetera. En diskurs inrymmer kort sagt ett visst grundläggande perspektiv” (Ledin 1996: 27). Vi kan utifrån detta konstatera att en skriven dom är en genre i sin egen rätt.

Skrivregler för myndigheter relaterar till skrivforskning och skrivteorier. Andreas Nord (2010) påpekar det ideala i rekommendationerna att följa den så kallade klarspråksparagrafen – vårdad, enkelt, begripligt – och menar att det inte alltid är det enkla som är mest begripligt. I vår undersökning kan de som förväntas läsa och förstå domarna sägas tillhöra en bred läsekrets, från de professionellt insatta till den breda allmänheten. Det är nästan omöjligt att skriva en text som är begriplig för alla. De professionellt insatta har troligen förväntningar på språklig och textuell tydlighet kopplad till sin juridiska uppgift, medan allmänheten sannolikt har en annan syn på vad språklig tydlighet är. Skrivrekommendationer bygger till syvende och sist på subjektiva val av ord och uttryck (se t.ex. Lagerholm 2016) och om en text framstår som vårdad, enkel och begriplig avgör den som läser.

Material

Materialet består av sex brottmålsdomar från samma tingsrätt i Mellansverige, daterade 2016–2017. Domarna har genomgått etisk prövning och godkänts som material för forskning (Dnr 2027/385-31). De skrivna domarna handlar om sexuellt våld med olika brottsrubriceringar. Tre är skrivna av kvinnor och tre av män och alla domarna är skrivna av olika personer men vid samma tingsrätt. I hälften av domarna är domskälen vävda och i hälften är utredningen separerad från domskälen (jfr Byrman & Skoglund 2018; Ornbén 2024). I tabellen finns data om domarna. Således är de sex domarna skrivna av lika många kvinnor som män och de är både friande och fällande.

Dessutom är domarna skrivna med olika dispositionstekniker och olika många åtalspunkter.

Tabell 1: Brott och straff, skribentens kön, kommentar om parter, domens omfång och struktur

Dom	Brott och straff	Domarens kön	Kommentar om parterna	Omfång, struktur
Dom A, B 1902-16	Våldtäkt, 3 år, skadestånd	Man	Parterna känner inte varandra.	31 sidor Vävt domskäl
Dom B B 3114-17	Grov kvinnofrids- kränkning, 1,5 år och skadestånd	Kvinna	Parterna är ett par som bor tillsammans.	20 sidor Vävt domskäl
Dom C B11218-16	Våldtäkt Frikänns och skadestånd ogillas	Man	Parterna har två barn och ska separera men lever fortfarande tillsammans av ekonomiska skäl.	13 sidor Separat utredning
Dom D B10082-16	Sexuellt ofredande 8 månader, skadestånd	Kvinna	Parterna känner inte varandra sedan tidigare.	14 sidor Separat utredning
Dom E B6614-16	Våldtäkt frikänns	Kvinna	Parterna känner inte varandra och minns inte varandra	11 sidor Separat utredning
Dom F B2400-17	Misshandel ofredande Fällande, skyddstillsyn	Man	Parterna är gifta med varandra	11 sidor Vävt domskäl

Domtexterna produceras på en oberoende institution som är en grundpelare i den svenska rättsstaten. De domtexter som skrivs vid Sveriges domstolar är *diskursiva* genom att de successivt bygger upp kunskap inom sig om ett rättsfall genom redovisning av bevisning; vad som bevisas och vad som kan lämnas utan avseende i målet, resonemang om krav på bevis och hur tingsrätten har tänkt i ett enskilt mål och inte minst argumentation om varför tingsrätten dömt som de gjort. I *Tingsrättens riktlinjer för domskrivning* (2023: 27–28) från Södertörns tingsrätt belyses olika dispositionstekniker – separerade och vävda domskäl. I skriften redovisas också olika praktikaliteter med en mall för domskrivning. Under rubriken ”Utredning och vävda domskäl” nämns att domen kan skrivas med insprängda vittnesberättelser eller vävda domskäl. Det finns fördelar och nackdelar med båda, och det är upp till varje skribent att välja det som passar bäst i ett mål.

I vävda domskäl får läsaren resonemang om motivering och argumentation för en sak i taget i en kontext, men det kan vara svårt att förstå vad vittnen har sagt i domar som skrivs på det sättet. Det har framkommit i tidigare studier att separerade domskäl är att föredra (Byrman & Skoglund 2018: 9).

När åklagare och advokater fått frågan om domars struktur anser de att enbart vävda domskäl inte är önskvärt eller hållbart. Advokater har framfört att parterna vill se att tingsrätten hört vad de sagt och bedömt detta i domen. De båda skrivteknikerna går att kombinera genom blandteknik, och berättelser kan kortas ner om parterna är överens om fakta i målet. Domskribenter uppmanas att alltid bemöta parter argumentation och att redovisa vilka frågor som ska prövas och bedömas. Texterna ska vara pedagogiska och svara på de frågor som ställs och argumenten bemötas (se *Tingsrättens riktlinjer för domsskrivning* 2023: 28–29).

I rapporten *I andras ögon* (u.å.) har juristerna Fredrik Bohlin och Helena Jönrup i en större enkätundersökning tillfrågat medborgare om de anser att domstolen är neutral och respekterar människor samt klargör deras rättigheter.

Domar och beslut måste för det första kunna läsas och förstås även av parter och andra som inte är juridiskt kunniga och för det andra ha egentliga domskäl som innehåller en ordentlig juridisk argumentation där domskribenten tar upp och problematiserar både skälen för och emot den slutliga bedömningen. Samtidigt som de egentliga domskälen bör vara utförliga finns det många gånger anledning för domskribenterna att vara mindre långgrandiga i andra delar av domtexten (*I andras ögon* u.å.: 46)

I rapporten påtalas även att mottagarperspektivet är betydelsefullt. Jurister uppmanas att se domtexten utifrån en tänkt mottagare när man planerar, strukturerar och bearbetar den för att texten ska bli ändamålsenlig och effektiv (jfr *Råd och tips för domsskrivning* 2011). Juristdomare uppmanas alltså att följa det som teoretiskt benämns som skrivprocessen (se t.ex. Dysthe 1993). Bohlin (*I andras ögon* u.å.) påpekar att domstolsjurister har: ”en tendens att skriva för mycket, för krångligt och med oöverskådlig yttre struktur” (46). Skribenten ska ha läsaren i fokus och formulera ett budskap, så att det går att förstå; skrivandet ska ske på läsarens villkor, vilket innebär att skribenten ska ha läsaren i fokus och formulera domslutet i enlighet med det.

Analys

Vi kommer att hämta textexempel ur domarna i Tabell 1 ovan. I analysen av ethos kommer vi företrädesvis att analysera *fronesis* och *eunoia* hos skribenterna och *arete* hos parterna och vittnena. Just att det är *fronesis* och *eunoia* hos skribenten som framträder prominent och *arete* hos parterna, var inget självklart i början av analysen utan var något som framträdde undervägs i vårt arbete och fick därmed ge riktning åt hur vår resultatredovisning presenteras. Ingången är att vi analyserar retoriska, språkliga och textuella aspekter av dessa sex domar, men vi läser dem även utifrån ett medborgarperspektiv eller lekmanaperspektiv, eftersom Sveriges domstolar är anslagna om att beslut och domar ska vara tydligt och begripligt utformade för alla medborgare (jfr *I andras ögon* u.å.; *Tingsrättens riktlinjer för domsskrivning* 2023).

Fronesis och eunoia

Varje gång en domare skriver en dom med redogörelse för bevisningen i fallet och argumentationen för hur de dömt – domskälen – i det enskilda fallet, behöver de visa upp *fronesis* för att de ska framstå som trovärdiga. Vi har strukturerat analysen under tre teman, som framträder i analysen av domskälen och rör *fronesis* och *eunoia*. Temana är berättelser, juridiskt kodade formuleringar och juristethos.

Berättelser

I materialet förekommer ordet *berättelse* 71 gånger, där berättelse framstår som något frivilligt, även om det inte alltid är det i detta sammanhang. Berättelserna från parterna är en betydelsefull del av en huvudförhandling och dom. Tingsrätten måste nagelfara berättelserna och bedöma trovärdighet och tillförlitlighet i dem, eftersom berättelserna är en bärande del i bevisningen. Därigenom blir parternas berättelser betydelsefulla bevis. Rätten klargör även hur de bedömt trovärdigheten och tillförlitligheten i berättelserna. Således blir parternas berättelser argument för att döma i ett mål; det framförs både retoriska och icke-retoriska argument.

En argumentation bör enligt skrivrekommendationer inledas med ett påstående som följs av argument och bevis för dessa. I citatet nedan återges juristens uppfattning om målsägande, Sekretess A:

Sekretess A har lämnat en klar, lång, levande, logisk och detaljrik berättelse om den händelse som omfattas av åtalet. Det har inte kommit fram något beaktansvärt skäl för att hon falskeligen skulle vilja anklaga Adam Svensson för brott. I allt väsentligt har hennes berättelse varit densamma under såväl förundersökningen som vid tingsrätten. Hon har visserligen vid de två första förhören som ägde rum i polisbil och på sjukhuset enligt vad som framgår av förundersökningsprotokollet, berättat på ett delvis annat sätt än vad hon har berättat här. Hon har emellertid här berättat att hon har sagt en del av avvikelserna, men att det inte framgår av den skriftliga redogörelsen. Det ska anmärkas att Sekretess A vid de första förhören var märkbart påverkad av oro och rädsla. (Dom A)

I inledningsmeningen för juristen fram att Sekretess A har lämnat en berättelse som är ”klar, lång, levande, logisk och detaljrik”. Därefter argumenterar juristen för trovärdigheten i berättelsen med hjälp av både retoriska och icke-retoriska argument. Exempel på ett icke-retoriskt argument är när juristen lyfter fram Sekretess A:s logiska och sakliga framställning av händelsen och att den avvikelse som finns i berättelsen kommenteras av Sekretess A själv. Juristen argumenterar därmed för att Sekretess A etablerar en form av stringens. Juristen skriver också att det inte har ”kommit fram något beaktansvärt skäl” för att hon inte talar sanning. För att förklara avvikelserna i berättelsen använder juristen ett retoriskt argument när han menar att den rädsla Sekretess A upplevde är en förklaring till avvikelserna. Sekretess A bedöms alltså som trovärdig och trovärdigheten stöds ytterligare med vittnens utsagor om händelsen. I denna utsaga samspelar de retoriska och

icke-retoriska argumenten. Samme jurist skriver följande om den tilltalade, Adam Svensson:

Adam Svensson har inte berättat om det inträffade på ett lika trovärdigt sätt som Sekretess A och hans berättelse är inte lika robust som hennes. Det som Adam Svenssons vittnen har berättat styrker inte på något sätt hans berättelse. (Dom A)

Även i denna argumentation finns en inledande sammanfattade bedömning som dessutom jämförs med Sekretess A:s. Några explicita argument finns inte i texten. Vi tolkar det dock som att det underförstått finns i alla fall två icke-retoriska argument: "inte lika robust". Att inte en berättelse är lika robust som en annan berättelse innebär troligen att det finns en berättelse som är väl underbyggd och en som inte är det. Uttrycket "inte på något sätt" kan också läsas som ett icke-retoriskt argument. Vilka argument stöder då tingsrätten sin dom på?

Tingsrätten finner vid en sammanfattande bedömning av det som nämnts ovan och vad utredningen i övrigt visat att Sekretess A:s berättelse är så robust att den ska läggas till grund för bedömningen i de delar där hennes uppgifter avviker från Adam Svenssons. Det är alltså genom Sekretess A:s uppgifter sammantagna med stödbevisningen bevisat med tillräcklig grad av säkerhet att Adam Svensson har tvingat Sekretess A till samlag på det sätt som nämns i gärningsbeskrivningen. Han ska därmed dömas för våldtäkt. (Dom A)

I citatet ovan fastslås det att Adam Svensson döms för våldtäkt; det är främst de icke-retoriska argumenten som förs fram. I Dom A står ord mot ord, och Sekretess A:s berättelse anses mer trovärdig i kombination med stödbevisningen som består av dokumentation av skadorna, alltså ett icke-retoriskt argument. Ordet "robust" återanvänds för att stärka Sekretess A:s berättelse i förhållande till Adam Svenssons.

Om de icke-retoriska argumenten överväger i Dom A, är Dom B ett exempel på där fler retoriska argument används. Dom B gäller grov kvinnofridskränkning i en samborelation. Målsägare är Jenny Nord. Även Dom B inleds med ett påstående, i detta fall om berättelsen och inte om målsägare som i exemplet ovan, men i andra meningen skriver juristen att Jenny Nord inte avviker från sin berättelse och presenterar därmed Jenny Nord som en sansad och pålitlig person. Dessa argument underbyggs inte med exempel på innehållet i berättelsen. Juristen använder även formuleringar som "framstått som återhållsam" och "inte gett intryck av" vilket kan ses som ett retoriskt argument, eftersom det bygger på juristens uppfattning och inte på underbyggda fakta. Avslutningsvis blir argumenten icke-retoriska då juristen skriver att hon "inte tvekat" i sin berättelse.

Berättelsen är logisk och rik på detaljer. Jenny Nord avviker inte från sina lämnade uppgifter trots upprepade frågor. Jenny Nord har framstått som återhållsam och nyanserad. Hon har inte gett intryck av att vilja överdriva. Hon har också kunnat

hänga upp de olika händelserna på olika saker, till exempel att hon blev slagen i ryggen dagen innan hon skulle hålla en föreläsning och därför fick ställa in den. Hon har inte tvekat vid avgörande moment i berättelsen och hennes utsaga är fri från svårförklarliga moment. Det är i sig en trovärdig utsaga som har ett högt bevisvärde. (Dom B)

I de sex domarna fungerar berättelserna som argument i juristens domskrivning. Vår tolkning är att jurister strävar efter att argumenten ska vara icke-retoriska, och orsaken är troligen att den ideala domskrivningen ska vara logisk och faktaunderbyggd. Men frågan är om det går att undvika att använda retoriska argument av den typen av text vi har läst. Det är människor med olika roller i ett brottmål och deras karaktärsdrag som avspeglar sig i berättelserna. I juristens yrkeskunskap, *fronesis*, ligger en stor del av kompetensen i att kunna balansera mellan retoriska och icke-retoriska argument.

Juridiskt kodade formuleringar

I domarna brukas juridiskt och retoriskt kodade formuleringar som verktyg i varierande kontexter; de upprepas i domar och rättskällor. Uttrycken är frekvent använda, och vi uppfattar att för att verkligen förstå uttrycket måste en läsare ha kunskap om den diskurs juristen skriver i. Som lekman kan vissa uttryck till och med vara så vaga att de blir intetsägende eller värderande på ett sätt som öppnar för tolkning. Nedan ger vi några exempel. Adam Svensson i Dom A döms för våldtäkt av Sekretess A och domen formuleras så här:

Det är alltså genom Sekretess A:s uppgifter sammantagna med stödbevisningen bevisat med tillräcklig grad av säkerhet att Adam Svensson har tvingat Sekretess A till samlag på det sätt som nämns i gärningsbeskrivningen. Han ska därmed dömas för våldtäkt. (Dom A)

Med uttrycket ”bevisat med tillräcklig grad av säkerhet” visar juristen sin erfarenhet av att döma i brottmål och sitt yrkeskunnande. För en lekman är det inte givet vad som är ”tillräcklig grad av säkerhet”.

I Dom C frias den tilltalade, Roger Ek. Tingsrätten skriver: ”Det är därmed inte ställt utom rimligt tvivel att Roger Ek har agerat på det sätt som åklagaren har gjort gällande. Åtalet ska därför ogillas. Uttrycket ”utom rimligt tvivel” är en kollokation där orden rimlig och tvivel ställs samman. I fallet Roger Ek kan det bli komplicerat att förstå för en lekman, eftersom uttrycket är negerat ”inte ställt utom rimligt tvivel”. Betydelsen blir då den motsatta mot vad det allmänt använda ”utom rimligt tvivel”. Negationer kan alltså försvåra förståelsen i ett påstående. Uttrycket ”rimligt tvivel” finns på 13 ställen i vårt material. Just kollokationen ”rimligt tvivel” nämns många gånger i Brottsbalken och i andra rättskällor som *Nytt Juridiskt Arkiv*. Hur bevisläget ska se ut för att det ska aktualiseras kan enbart en juridiskt kunnig person avgöra. Alla skribenter behöver hantera dubbel negation med varsamhet. Konstruktionen innebär att två eller fler negerande ord används i en och samma mening. Det leder till att meningen får ett motsatt värde än den positivt

formulerade utgångsmeningen, vilket i sin tur kan leda till att meningen blir svår att förstå. Att skriva med dubbla negationer främjar således inte domarens professionella ethos, eftersom texten kan framstå som svårbegriplig.

Om det finns få bevis för fällande domar blir den skriftliga argumentationen lidande. I sådana lägen med oklart bevisläge kan juristerna ta till fraser som gör att texterna känns igen som genren domar (jfr Ledin 1996). Ett sätt att sammanfatta ett resonemang i målen är ”vad som i övrigt framkommit i målet”. Här kommer tre exempel från Dom B, D och E:

En trovärdig utsaga från en målsägande kan dock, i vart fall med stöd av vad som i övrigt framkommit i målet, vara tillräcklig för en fällande dom (se t.ex. NJA 2009 s. 447 I och II och NJA 2010 s. 671). (Dom B)

En alltigenom trovärdig utsaga från målsäganden kan dock i förening med vad som i övrigt kommit fram i målet, vara tillräcklig för en fällande dom.” (Dom D)

En alltigenom trovärdig berättelse från målsäganden kan, i förening med vad som i övrigt framkommit i målet om t.ex. målsägandens beteende efter händelsen, vara tillräckligt för en fällande dom. (Dom E)

Formuleringen ”vad som i övrigt framkommit ... ” finns i fyra av de sex domarna i materialet, och förefaller vara ett sätt att summera upp vad juristen skrivit, men det är inte alltid tydligt vad skribenten avser och i riktlinjerna för domskrivning är rekommendationen att ”Undvik vaga hänvisningar bakåt i texten. De tynger framställningen utan att göra den mer lättbegriplig. Se till att syftningarna och hänvisningarna är korrekta och tydliga.” (*Tingsrättens riktlinjer för domskrivning* 2023: 29). ”Mot bakgrund av detta och vad som i övrigt framkommit anser tingsrätten ...” är ett exempel på vag formulering. Frågan är varför juristerna fortsätter att använda denna formulering, när riktlinjerna uttryckligen avråder från att göra det. En tanke är att en domare generellt har ett starkt ethos i kraft av sitt ämbete och det kan vara svårt att bryta en lång tradition av att skriva domar. Dessa mer eller mindre institutionella formuleringar blir ett juridiskt retoriskt verktyg vid domskrivningen.

Juristethos

Jurister bygger upp sitt eget ethos genom det språk som används i domskrivning, men ethos kan också byggas upp genom att skriva pedagogiskt och utförligt genom till exempel en tydlig struktur. Det är inte heller ovanligt att en person bygger upp sitt ethos och trovärdighet genom att hänvisa till andra. Det ser vi inom politiken, men också inom akademien där referenser kan sägas vara ett sätt att bygga ett trovärdigt ethos på. I de sex domskäl vi granskar ser vi hur jurister bygger sitt ethos genom att hänvisa till juridiska auktoriteter. Juristen i Dom A är ordrik i sina redogörelser och argumenterar för sin bedömning genom att hänvisa till liknande fällande domar men också

genom att hänvisa till Högsta domstolen och citera ur dess skrifter – utan referenser:

Trovärdighetsbedömningen måste ske med försiktighet och med iakttagande av de svårigheter som finns att dra säkra slutsatser. Vid bedömningen ska normalt större vikt läggas vid faktorer som innehållet i berättelsen som sådan. Högsta domstolen har i det nämnda avgörandet uttalat ”Vid bedömningen av en målsägandes utsaga finns det ofta anledning att lägga vikt vid ...i övrigt”. (Dom A)

Juristen använder här ett citat från Högsta domstolen som ett icke-retoriskt argument för att argumentera för sin trovärdighetsbedömning. Det finns också exempel på hur jurister hänvisar till andra liknande utslag av domar för att argumentera för sin egen bedömning, alltså bygga sitt eget ethos. Så här läser vi i Dom A: ”...om hennes reaktioner omedelbart efter händelsen [kan] vara tillräcklig för en fällande dom (jfr NJA 2010 s. 671 med hänvisningar).” Juristens redogörelse visar att han är väl insatt i juridiken, och han visar på så sätt sitt yrkesethos. Han känner till och hänvisar till rättskällor inom juridiken, som *Nytt Juridiskt Arkiv* (NJA), där jurister kan se hur domare dömt i liknande fall.

Genom att skriva pedagogiskt och utförligt om hur tingsrätten resonerat visar juristen både på *fronesis* och *eunoia*; juristen visar sin kunskap i juridik och sin vilja att skriva mottagaryvänligt. Dom A innehåller en ordrik redogörelse för beviskravet och vad som blivit bevisat i målet. Det är förklaringar till hur rätten resonerat och blir även det en del av argumentationen och visar på juristens yrkeskunnande. Exempelvis från beviskraven:

Det krävs för att så ska vara fallet att tingsrätten genom den bevisning som har presenterats finner att det har blivit ställt utom rimligt tvivel att Adam Svensson har handlat på det sätt som påstås i gärningsbeskrivningen; det betyder att det ska vara praktiskt sett uteslutet att det förhåller sig på något annat sätt än det som åklagaren påstår [...] Om Sekretess A:s version är trovärdig kan den i förening med det som i övrigt har kommit fram i målet, t.ex. om hennes reaktioner omedelbart efter händelsen vara tillräcklig för en fällande dom (jfr NJA 2010 s. 671 med hänvisningar). (Dom A)

Ett annat sätt att bygga sitt ethos verkar vara att föra resonemang som visar på kunskap om andra fält än juridiken, vilket nedanstående citat visar:

Det finns skäl att anmärka att det inte går att säga att alla personer som har blivit utsatta för ett sexualbrott eller någon annan traumatisk berättelse reagerar... Minnesprocessen är komplex och resultatet kan variera mycket mellan olika individer. ...

Människor minns som regel de centrala delarna av traumatiska händelser som en våldtäkt väl. Det finns därför skäl att anta att en berättelse som är lika vid varje förhörstillfälle är inlärd.

De går inte att säga att Sekretess A:s reaktioner avviker från det som många sexualoffre som hörs i rättegångar berättar om. (Dom A)

I utdraget visar juristen att han förutom kunskaper i juridik också har kunskaper i psykologi och hur traumatiserade brottsoffer reagerar på våld (jfr Hedlund & Hennerdal 2004). Detta avsnitt ingår i tingsrättens argumentation. En effekt av att skriva så utförligt om traumatiserade brottsoffer blir att texten får fokus på ethos hos skribenten, fast det är saken – brottet som ska utredas. Om detta är effektivt är inte självklart, eftersom det blir en lång utläggning om svåra ting som kan påverka läsarens förståelse av texten.

Ett sätt att visa sin yrkeskunskap och ethos är att ha förmåga att strukturera texten genom tydliga rubriker i syfte att göra en text mer läsvänlig. De sex skribenterna som står bakom de domar vi har analyserat har alla olika strategier. Det finns en mall med rubriker för att skriva, men juristerna har stor frihet att utforma rubrikerna efter vad man finner gott. Vissa rubriker i de sex domarna är så kallade innehållsrubriker "Domskäl", andra är frågerubriker "Ska Adam Svensson dömas för våldtäkt?" och vissa rubriker är påståenden "Tingsrätten gör följande värdering av parternas uppgifter". Denna blandning av rubriker kan finnas i samma dom, vilket kan göra den svårläst för en som inte är juridiskt kunnig. Juristerna använder dessutom gärna olika visuella markeringar såsom punkter, understrykningar och fet stil. Att visuellt markera något i en text kan göra att innehållet uppfattas som extra angeläget för den som läser.

Arete

Redan Aristoteles poängterar kontextens betydelse för hur dygd och odygd formar en persons karaktärsdrag, tillika ethos (jfr Wolrath Söderberg 2003). En dimension av ethos är *arete* som står för karaktärsdrag och som bygger på olika dimensioner av begreppet dygd. Vi gör en uppdelning i det som vi här kallar för normativa karaktärsdrag och situationella karaktärsdrag (jfr empiriska dygder i Lid Andersson 2009). De normativa karaktärsdragen handlar om vilka egenskaper som framställs som önskvärda eller eftersträvangsvärda i vårt nutida samhälle, medan de situationella fokuserar på vilka egenskaper som faktiskt gestaltas i ett specifikt sammanhang. Vi söker vilka dimensioner av *arete* som skribenten tar fasta på hos parterna.

Det är inte alltid berättelserna återges på så sätt att karaktärsdrag tydligt går att urskilja genom att det står skrivet. Det innebär att det i domskäl finns formuleringar som kan ge signaler till jurister, som vi inte upptäckt, eftersom vi inte är juridiskt kunniga. Enligt Ledins mening (1996: 29) finns det i en genre prototypföreställningar om textutformningen, och genren är språkligt och socialt kodifierad, vilket kommer till uttryck i genren domar.

Ett domskäl skrivs efter en muntlig förhandling i tingsrätten där bevisen läggs fram och parterna ger sina berättelser om vad som hänt. Sedan är det juristens uppgift att återge relevanta delar av vad som sagts och visats under huvudförhandlingarna. I domskrivningen görs alltid ett urval av det som sagts

i rättssalen. I Tabell 2 visas hur det ser ut i materialet och hur bilden av målsägandes och den tilltalades ethos framträder i texten. X står här för målsägandes och tilltalades berättelser om sig själv och motparten.

Tabell 2: Berättelse om parterna i domskäl A–F

	Berättelse om en själv	Berättelse om motparten
Dom A målsägande	X	X
Dom A tilltalad	X	X
Dom B målsägande	X	X
Dom B tilltalad	X	X
Dom C målsägande	X	
Dom C tilltalad	X	
Dom D målsägande	X	X
Dom D tilltalad	X	
Dom E målsägande		
Dom E tilltalad		
Dom F målsägande	X	X
Dom F tilltalad	X	

Berättelser om en själv eller någon annan är i en given situation ett sätt att bygga ethos (jfr Olsson Jers 2010). Detta sker i fem av de sex domarna; i dom A, B, C, D och F berättar parterna om sig själva oavsett om de är målsägande eller tilltalad. Att få möjlighet att bygga sitt ethos ger känslan av kontroll över sin berättelse och de karaktärsdrag man vill lyfta fram hos en själv. Parterna i Dom E har, tar eller får inte den möjligheten.

När det handlar om att berätta om motparten förändras X:ens placering i Tabell 2. I Dom A och B byggs motpartens ethos. I Dom C och E sägs inget om motpartens ethos. I Dom D och F bygger målsäganden upp den tilltalades ethos, men inte tvärtom. Det är alltså oftare som målsägande bygger den tilltalades ethos. Målsäganden bygger den tilltalades ethos i fyra domar, Dom A, B, D och F. Att målsäganden bygger den tilltalades ethos kan hjälpa målsäganden att stärka sin egen berättelse och ifrågasätta den tilltalades, och det framstår som en självklar strategi om man är målsägande. Den tilltalade bygger målsägandes ethos endast i två domar, Dom A och B. Det kan tolkas som en försiktighetsåtgärd, eftersom den tilltalade inte vill framstå som osympatisk genom att smutskasta målsägande. Det tyder i så fall på välvilja, *eunoia*, hos den tilltalade. Det kan också tolkas som att den tilltalades fokusering på sig själv och sin version är mer framgångsrikt. De kan vara ett sätt att tala fram ethos i en situation där man sitter på den anklagades bänk. När ingen part uttalar sig, som i Dom E, blir det svårt att tala om ethos, eftersom domen endast skrivs utifrån skribentens återgivning, där varken parter eller vittnen tillfört information. Bedömningen måste då byggas på någon annan bevisning och försvagar parternas möjlighet att bygga ett eget ethos.

För vittnesåtergivning gäller att de är olika i de sex domarna. I Dom A återges vittnesuppgifter om både målsägande och tilltalad, i Dom B och D

endast om målsägande, medan inga vittnesuppgifter återges i Dom C, och i Dom F återges vittnesuppgifterna från två personer som känner både målsägande och tilltalad. I vittnesuppgifterna är det oftast målsägandes berättelse som bekräftas. Avsaknaden av berättelser får konsekvens, eftersom det som inte framkommer under huvudförhandlingen inte heller kommer med i den skriftliga domen och utredningen om brottet; det kan göra domen otydlig. Parterna och vittnen får inte alltid en röst i domskälen, vilket troligen påverkar domslutet.

Hur berättelserna återges skiljer sig åt i längd, vilket kan ha betydelse för mängden karaktärsdrag som kommer fram och vad som sägs om personerna i domen. I Tabell 3 återges karaktärsdrag som framkommer i domskälen.

Tabell 3: Karaktärsdrag

Målsägande om sitt eget ethos omtänksam, livrädd, rädd, osäker, inte flirtande, inte berusad, skräckslagen, rädd, orkeslös, hade ångest, rädd, chockad, mått dåligt, lugn, panik, anklagar sig själv, ångestproblematik, mår dåligt	Tilltalade om sitt eget ethos salongsberusad, bakfull, fick allmän ångest, smörig, omtänksam, ledsen, kränkt, rädd
Målsägande om tilltalade ethos trevlig, arg, bestämd, irriterad, gillar inte blod, anklagande, arg, ”strategisk”, våldsam, stark	Tilltalade om målsägande ethos flirtande, villig, sexuellt aktiv, tjafsigt, otrevlig, skadar sig själv, svartsjuk, ledsen,

Av Tabell 3 framgår det att målsägande beskrivs med betydligt fler karaktärsdrag än den tilltalade. Målsägande beskrivs med cirka 30 karaktärsdrag och den tilltalade med hälften. Det är rimligt, eftersom det är målsägande som anmält det brott som ska utreds under huvudförhandlingen.

Olika situationer påverkar människors beteende, vilket gör att det kan vara svårt att dra slutsatser som är tillförlitliga i en kontext (jfr Hedlund & Hennerdal 2004). De normativa karaktärsdragen som återges kan sägas peka på ett ideal, när det handlar om självkontroll, ansvar och emotionell stabilitet. När bilden av målsägande växer fram träder ett omtänksamt, starkt och lugnt ethos fram. Målsägande passar in i de normativa karaktärsdrag som är önskvärda och normen i samhället. Även karaktärsdrag som utgör motsatsen till normen, till exempel ”inte flirtande” och ”inte berusad”, antyder en respektabel samhällsmedborgare. Situationella karaktärsdrag som kommer fram visar på en faktiskt upplevd sårbarhet i en våldtäkt, som i Dom A. Målsäganden är ”livrädd”, har ”panik”, är ”skräckslagen” och är ”orkeslös” i situationen. När den tilltalade talar om målsägande i samma dom nedvärderas inte sällan ethos genom att använda ord som ”flirtande”, ”sexuellt aktiv” och ”villig”.

Den tilltalade bygger också upp sitt ethos med positiva och normativa inslag och talar om sig själva, till exempel som ”omtänksam”, ”rädd” och ”ledsen”. Även ”kränkt” kan i det här sammanhanget ses som positivt laddat.

I situationella karaktärsdrag kommer det dock fram andra bilder av tilltalad: "bakfull", "irriterad", "anklagande" och "våldsam", alltså karaktärsdrag som inte lever upp till de normativa karaktärsdrag som ses som ideal i samhället.

Karaktärsdrag som bygger på dygder fungerar som moraliska riktmärken i samhället, och i de sex domarna framträder en komplex bild av målsägandes ethos. Ethoset framställs både med normerande karaktärsdrag för hur en god människa ska vara: "omtänksam", "lugn" och "stark". De situationella karaktärsdragen är sådana som antyder oro, psykisk ohälsa och emotionell instabilitet såsom "chockad", "anklagar sig själv" och "mår dåligt". Den tilltalades ethos är än mer komplext. Här förekommer karaktärsdrag som "otrevlig" och "smörig". Den tilltalade kan för en lekman förstås som både känslomässigt instabil och socialt problematisk.

Sammanfattningsvis visar analysen av de olika karaktärsdragen i Tabell 3 olika dimensioner av ethos. Det är de normativa som pekar mot ideal om kontroll, styrka och omtanke, medan de situationella präglas av rädsla och ångest. *Arete* kan alltså användas för att definiera, begränsa och fördöma en människa – oavsett om denne är målsägande eller tilltalad.

Utifrån Tabell 4 nedan kan vi se att de normativa karaktärsdragen handlar om vilka egenskaper som framställs som önskvärda och troligen eftersträvansvärda i vårt samhälle, och därmed talar det normativa om vad som bör gälla. Tabell 4 är en översikt över vilka normativa och situationella karaktärsdrag som nämns om målsägande och tilltalad av både dem själva, av motparten och dessutom av vittnena.

Tabell 4: Normativa och situationella karaktärsdrag

Normativa karaktärsdrag hos målsägande omtänksam, klar och tydlig, glad, tydlig och bra	Situationella karaktärsdrag hos målsägande livrädd, rädd, osäker, inte flirtande, inte berusad, skräckslagen, rädd, orkeslös, ångestfull, rädd, chockad, mått dåligt, lugn, panik, anklagar sig själv, ångestproblematik, mår dåligt, ledsen, förtvivlad, rädd och ganska skrädd, rädd, fruktansvärt ledsen, ett berg- och dalbanehumör, låg, deprimerad, ledsen, ilsken och arg, och hon har fått utbrott för nästan ingenting, väldigt rädd, väldigt stressat och förvirrat, avskärmad, väldigt uppriven, lite otydlig, säkert påverkad, förtvivlad, nervös, skräckslagen, chockad, uppriktigt skrädd, chockad, ledsen, upprörd,
Normativa karaktärsdrag hos tilltalad omtänksam, ledsen, inte hotfull	Situationella karaktärsdrag hos tilltalad salongsberusad, bakfull, kränkt, rädd, lite skum, obehaglig, jättetrött, smörig, allmän ångest,

Undersökningen visar att målsäganden beskrivs med fler karaktärsdrag än den tilltalade, vilket antyder en asymmetri i hur parterna framställs i domarna men visar också verkligheten bakom ordet, eftersom de betecknar känslor som tyder på att personen mår dåligt. Tillsammans med vittnenas utsagor förstärks skillnaden.

Sammantaget delas karaktärsdragen in i två kategorier: normativa och situationella. De normativa speglar samhälleliga ideal och önskvärda egenskaper, till exempel ”god” och ”omtänksam”, medan de situationella fokuserar på egenskaper som framträder i specifika kontexter, till exempel ”skräckslagen” och ”bakfull”. Denna distinktion hjälper till att förstå hur olika typer av värderingar uttrycks i domar. I målsägandes normativa karaktärsdrag framställs dessa som sådana egenskaper som är positiva i ett samhälle, och de tyder på att målsägande försökt agera korrekt i en svår situation, som ”glad” och ”omtänksam”. Den tilltalade tillskrivs färre normativa drag och när de förekommer tenderar de att vara kopplade till ånger, som ”allmän ångest” och ”jättetrött”.

Målsägandes situationella karaktärsdrag är oftast en beskrivning som visar känslor såsom rädsla och osäkerhet. I texten ser det ut som att juristen i flera fall tolkar känslomässiga reaktioner som positiva. Den tilltalades situationella karaktärsdrag är ofta negativt laddade. Om neutrala eller positiva drag förekommer får dessa mindre utrymme. Tolkningen av karaktärsdrag påverkas ofrånkomligen av läsarens perspektiv. Värdeladdade ord som ”smörig” kan uppfattas olika beroende på kontext. Det kan tolkas som att någon uppfattas som ”smörig” när det snarare finns en vilja att göra sitt bästa för att göra gott, *eunoia*. Även ordet ”ångest” kan tolkas på olika sätt beroende på kontext.

I exempel 1 nedan framställer den tilltalade sig med ”ångest” i betydelsen ångrar alkoholintaget. I exempel 2 betyder ”ångest” något målsägaren hanterar genom att skada sig själv. Orsaken till det sistnämnda är att hon älskar sin partner och står därför ut med den misshandel som han utsätter henne för.

Exempel 1: Han kände sedan att ”alkoholen började gå ur kroppen” och att han blev ”bakfull” och fick ”allmän ångest”. (Dom A)

Exempel 2: När hon får ångest kan hon för att lätta på ångesten sätta naglar eller nålar i armen på sig själv. (Dom B)

Betydelsen och därmed förståelsen av ett och samma ord – i detta fall ångest – kan alltså variera beroende på kontexten.

Materialet är litet, enbart sex domar. Men vi har ändå kunnat se hur olika ethosdimensioner och språkbruk träder fram. Undersökningen skulle kunna göras i ett större material för att utifrån en språkvetares och en retorikers kunskapsfält få veta mer om mönster och variation i domskrivning.

Lekmannaläsning – iakttagelser och reflektioner

En jurist som ska döma behöver troligen bortse från en läsning som finns hos en person utan juridiska kunskaper för att domslutet ska bli juridiskt rimligt och skriva med inriktning på rekvisit i brottsbalken, där brotten finns beskrivna med straffsats. Som lekmän har vi under analysen upptäckt alternativa läsningar av det som står i domen om parterna. Vi tillhör alltså även den skara av medborgare som enligt *Tingsrättens riktlinjer för domskrivning* (2023) ska förstå ett skrivet domskäl.

En aspekt av läsningen är känslan av utanförskap inför den juridiska diskursen. Vi har sett att många av formuleringarna förutsätter juridisk förförståelse. Denna känsla av distans förstärks av att domar är en genre som utgår från diskursiva normer snarare än allmänkommunikation. En medborgare har både rätten och skyldigheten att försöka förstå. Vår läsning av domar behöver ändå inte vara naiv eller ytlig. Tvärtom kan lekmannens perspektiv fungera som ett slags utifrånperspektiv och kritiskt verktyg. Det handlar om språk och makt. Vi frågar oss: ”Varför bedöms målsägandens berättelse som mindre trovärdig?”, ”Vilka karaktärsdrag tillskrivs den tilltalade, och varför?” eller ”Varför skrivs det så mycket om de tilltalades bakgrund och mindre om målsägandens?” På så sätt blir läsningen en form av kritisk praktik som utmanar den juridiska textens anspråk på neutralitet och objektivitet. Ett exempel på formuleringar i domskälen där vi reagerat är på inledningsmeningen vid presentationen av målsägande och tilltalad i Dom A.

Första meningen i presentationen av målsägande:

Sekreteress A arbetade under kvällen den 13 februari som servitris och bartender på puben The Pub på Storgatan i X-stad. (Dom A)

Första meningen i presentationen av den tilltalad:

Adam Svensson, som under 2001 dömdes för grov våldtäkt innefattande bl.a. strupgrepp och analsamlag till fem års fängelse, besökte under kvällen den 13 februari bl.a. restaurangen Röda Lyktan på Isgatan tillsammans med Tova Rolfsson och Sara Persson. (Dom A)

Målsägande presenteras neutralt. I presentationen av den tilltalade får vi däremot kännedom om ett allvarligt brott som avtjänades i ett långt fängelsestraff. Således får vi en förförståelse för parterna som troligen påverkar vår fortsatta läsning. Sekretess A har arbetat på kvällen. Den tilltalade har dömts för grov våldtäkt 15 år tidigare. Detta är inte enda exemplet på skillnaden mellan presentationerna av parterna. Läsningen av dessa domar för relationsbrott blir därför en krock mellan våra känslor och etiska utgångspunkter samt domstolens filter av beviskrav, rättspraxis och lagtextformuleringar. Det blir en kognitiv spänning mellan vår förståelse av rättvisa och juridikens tillkortakommande att ibland fånga det mänskliga i en rättsprocess.

Ett annat exempel är när alkohol är med i händelserna. Ibland redogörs det för konsumtion av öl, vin och sprit, där sprit verkar leda till en större alkoholpåverkan än öl och vin. Exempel:

Det har emellertid framkommit att våldsbrottsligheten har skett när Sergej Vlados har varit berusad. Sergej Vlados har vid huvudförhandlingen medgett att han har ett visst behov av stöd för att komma till rätta med en överkonsumtion av alkohol och en aggressionsproblematik. Detta talar starkt för att en skyddstillsyn med föreskrifter vore en lämplig påföljd för Sergej Vlados. (Dom F)

I skrivningen i Dom F framstår det som att alkoholkonsumtion kan vara förmildrande. Här döms den tilltalade till skyddstillsyn för ett brott som kan ge fängelse.

Det finns ett intresse från allmänheten för vad som händer med personer som begår brott i vår samtid. Vi läser om brott och domar i dagspressen och sociala medier, och i dessa återges domen av journalister som även de gör en läsning, om de inte har juridiska kunskaper. Både vår läsning och journalisternas kräver ödmjukhet och ett kritiskt förhållningssätt av både lekmannen och juristen – lekmannen vid läsningen och juristen vid dom-skrivandet. En lekmanläsning erbjuder något unikt, nämligen en möjlighet att som medborgare i en demokrati delta i ett samtal om vad som är rättspraxis och rättssäkerhet.

Sammanfattande diskussion

Studien har utgått från frågorna om hur jurister visar sitt professionella ethos i domtexter och vilka dimensioner av parternas ethos skribenterna tar fasta på i domtexten. De tre ethosdimensionerna, *arete*, *fronesis* och *eunoia*, har varit vägledande i analysen. Den retoriska kraften i de möjligheter som finns att använda i skriftliga domar visar sig på olika sätt i materialet. *Ethos* är en

betydelsefull trovärdighetsfaktor i kommunikationen, och ethos kan ses som en social konstruktion som förändras av situationen (jfr Persson 2007). Vi har studerat hur dessa tre dimensioner av ethos framkommer i de skrivna domarna genom skribenternas ethos och argumentation. Vi har företrädesvis analyserat *fronesis* och *eunoia* hos skribenterna och *arete* hos parterna och vittnen i materialet, som består av sex tingsrättsdomar om sexuellt våld och kvinnofridskränkning från 2016–2017.

Sveriges domstolar ställer höga professionella krav på jurister som anställs. I *Tingsrättens riktlinjer för domskrivning* (2023) uppmanas jurister att ställa frågan till sig själva om ”alla väsentliga argument som parterna lagt fram och i förekommande fall förklarat varför det som parten anfört saknar betydelse?” (29). Av domarna framkommer att juristerna lägger varierande vikt vid att redogöra för beviskrav och bevisningen. Vi kan också konstatera att språket i domarna överlag är enkelt, vårdat och begripligt. Juristernas ethos framstår som juridiskt kunnigt med en omsorg om mottagaren genom strukturer i texterna, vilket signalerar rättssäkerhet och välvilja. Professionellt ethos handlar om hur juristskribenterna framstår som trovärdiga, sakliga och auktoritativa. Detta kan visas genom neutral och formell stil och ton i texten, referenser till lagrum och olika rättskällor och Högsta domstolens utslag. Sammantaget argumenterar juristerna olika mycket för domslut, beviskrav och bevisläge i texterna.

Vi har funnit att domskäl kan skrivas med fokus på de tre personerna *juristen*, *målsägande* och *tilltalad* i varierande grad i en dom. Det är skribenten som väljer innehåll och uttryck, medan det är målsägande och tilltalad som utreds i samband med att de ger sin berättelse om händelsen. Om domskälet har fokus på personerna kallar vi det *ett ethosinriktat domskäl*. Om domskälet har fokus på brottet blir domskälet *sakinriktat*. Analysen av domarna visar att de tenderar att vara mer ethosinriktade än sakinriktade. I synnerhet är Dom A särskilt ethosinriktat, eftersom juristen själv tar stor plats genom att utförligt resonera om varför han har dömt som han gjort, men i domen får även parterna stort utrymme att berätta sin version. Dom C och Dom E är mer sakinriktade i jämförelse med Dom A, och det finns endast korta resonemang om beviskrav och hur juristen dömt i det enskilda målet. I Dom C får parterna endast ett kort utrymme under rubriken ”NN:s uppgifter i korthet”, och i Dom E kommer parternas berättelse fram genom juristens sammanfattning, eftersom parterna på grund av berusning inte minns mycket om händelsen som utreds.

Med tanke på att skribenterna vill skriva neutralt och objektivt utifrån den information som kommit fram genom berättelser från både målsägande, tilltalad och vittnen, förefaller det som att jurister vill använda icke-retoriska argument som bygger på logos, alltså evidens som utgår från statistik, lagar, dokumenterade undersökningar, och har som mål att övertyga om att det mest trovärdiga beslutet har tagits utifrån den bevisning som finns tillgänglig. Retoriska argument grundar sig i ethos, alltså på personliga urval av evidens

vilka också kan bli känslomässiga argument. Vi kan konstatera att domarna byggs upp av både retoriska och icke-retoriska argument, och i många fall måste avgörandet om vilket som är vilket göras utifrån kontexten.

Vidare kan vi konstatera att i de domskäl vi analyserat finns det utrymme för juristerna att disponera domen som de vill och att utforma egna rubriker, även om det finns en mall för domskrivning som står till deras förfogande. Alla domar har överlag en tydlig progression i texten med bakgrund, innehållet i fallet och en avslutande bedömning. På så vis är de relativt lättlästa. Alla sex domskäl har ett rubriksystem, för att underlätta läsningen, men rubrikerna kan ibland förvilla, eftersom innehållsrubriker, frågerubriker och påståenderubriker blandas. Vi har inte upptäckt några korrelationer mellan strukturerna i domarna, det vill säga vävda eller separerade domar, och andra drag.

En genre är en återkommande social process där människor samhandlar genom texter. Det finns prototypföreställningar om textutformning och genren är normalt namngiven och på så sätt språkligt och socialt kodifierad (Ledin 1996). Vi kan konstatera att domar har ett kodifierat språk genom bruket av berättelse i argumentationen, återkommande juridiskt kodade formuleringar och hänvisningar till lagar och andra rättskällor. Dessa sätt att använda språk blir till retoriska verktyg som juristen använder vid domskrivning och bygger därigenom upp sitt ethos, företrädesvis *fronesis* och *eunoia*.

Om *fronesis* och *eunoia* främst används för att bygga upp juristens ethos visar vårt resultat att *arete* avser att bygga antingen målsägarens eller tilltalades ethos. Skillnaden mellan normativa och situationella karaktärsdrag synliggör hur juristen förmedlar olika typer av värderingar. De normativa dragen speglar samhällseliga ideal som omtanke, styrka och ansvar, medan de situationella oftare beskriver känslomässiga reaktioner i en specifik situation. Denna uppdelning kan bli problematisk om och när målsägande främst tillskrivs normativa drag, medan den tilltalade framställs genom situationella, negativt laddade egenskaper. Den asymmetri som framträder kan tyda på att parternas ethos byggs upp på olika villkor.

Dessutom spelar juristens tolkningar av fakta en avgörande roll och vad som väljs för att vara med i texten. Ord som "smörig" eller "ångest" kan få vitt skilda innebörder beroende på kontext, vilket visar att ethos blir en värderande konstruktion. Detta innebär att *arete* fungerar både som ett sätt att framhäva dygder och som ett verktyg för att begränsa eller fördöma individer.

Det framträder en spänning mellan ethos i juridisk tolkning och parternas berättelser om sig själva. Att vissa röster får större utrymme än andra, och att vissa karaktärsdrag värderas olika beroende på normer och tolkningar, väcker frågor om makt och rättssäkerhet. Det innebär att juristen har ett särskilt ansvar att reflektera över ordval och framställning, så att ethos inte ensidigt begränsar eller fördömer en part, utan bidrar till en rättvisande och balanserad berättelse.

Parternas ethos formas genom trovärdighet, moraliska drag och berättelser. Målsäganden framställs som trovärdig och tillförlitlig genom att ge detaljerade utsagor som strävar efter logik och konsekvens. Den tilltalade ges en mer kritiskt genomgången roll – särskilt när berättelsen brister i logik eller konsekvens. Juristerna skriver mer om de situationella karaktärsdragen än om de normativa. Vi anser att en läsare, både utanför och innanför den juridiska sfären, måste vara uppmärksam på detta, eftersom de situationella karaktärsdragen just endast säger något om en persons ethos i en speciell situation. Det skulle annars, åtminstone för en lekman, vara lätt att stigmatisera personer utifrån de situationella karaktärsdrag som kommer fram.

Litteratur

- Andersen, Øivind (1995), *I retorikkens hage*. Oslo: Universitetsforl.
- Aronsson, Peter m.fl. (2000), *Dygder som drivkraft och föredöme*. Stockholm: City University Press.
- Blåsjö, Mona (2006), *Skrivteori och skrivforskning: en forskningsöversikt*. Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Byrman, Gunilla & Skoglund, Astrid (2018), *Kvinnor och män i domar: en forskningsrapport om språkliga genuskonstruktioner i domar om brottmål, vårdnadsmål och LVU-mål*. Institutionen för svenska språket, Linnéuniversitetet. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1198817/FULLTEXT01.pdf>
- Domskrivning: en promemoria från Sveriges domareförbund* (1982). Sveriges Domareförbund, Domstolsverket.
- Dysthe, Olga (1993), *Ord på nye spor: innføring i processorientert skrivepedagogikk*. 2. utg. Oslo: Norske samlaget.
- Encyclopedia of Rhetoric* (2001), Sloane, T.O. (red.). Oxford: Oxford University Press.
- God domarsed: om etik och ansvarstagande* (2011), Domstolsverket. https://domareforbundet.se/files/pages/550/god_domarsed-om_etik_och_ansvarstagande_webb.pdf
- Hedlund, Malin & Hennerdal, Phillippa (2004), *Psykologiska påståenden i Domskäl: En kritisk granskning av misshandelsdomar vid svensk tingsrätt*. Örebro universitet. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:578239/FULLTEXT01.pdf>
- I andras ögon: Sveriges Domstolars förtroendearbete igår, idag – varje dag* (u.å.), <https://www.domstol.se/globalassets/filer/gemensamt-innehall/rapporter/rapport---i-andras-ogon-webb.pdf> [Hämtad 250527]
- Jacobsson, Maritha & Sjöström, Stefan (2016), "Offer, minne, och utsatthet: diskurser om alkohol i våldtäkts- och misshandelsmål". *Tidskrift för genusvetenskap* 37(4): 102–124. DOI: <https://doi.org/10.55870/tgv.v37i4.3010>
- Johannesson, Kurt (2005), *Svensk retorik: från medeltiden till våra dagar*. Stockholm: Norstedt.
- Jørgensen, Charlotte & Onsberg, Merete (2017), *Praktisk argumentation: grundbok i retorisk argumentation*. (2:a utgåvan). Åstorp: Retorikförlaget.

- Kjeldsen, Jens Elmelund (2008), *Retorik idag: introduktion till modern retorikteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Kjeldsen, Jens Elmelund & Hess, Aaron (2025), "An Ecology of Ethos". *Journal of Communication* 89(3): 515–536. DOI: <https://doi.org/10.1080/10570314.2025.2487900>
- Kravprofil för domare (2025), <https://www.domstol.se/globalassets/filer/domstol/domarnamnden/kravprofil-ordinarie-domare.pdf>
- Lagerholm, Per (2016), *Språknormer och språkvärdering*. Lund: Studentlitteratur.
- Ledin, Per (1996), *Genrebegreppet: en forskningsöversikt*. Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:679560/FULLTEXT01.pdf>
- Lid Falkman, Lena (2009), *Ledarskapande retorik: Dag Hammarskjöld och FN:s övriga generalsekreterare som scen för karisma, dygder och ledarideal*. Diss. Handelshögskolan, Stockholm.
- Lindh, Joacim (2022), *Berättelser med sanningsanspråk: Språklig och multimodal argumentation i huvudförhandling och dom*. Diss. Linnéuniversitetet, Linnaeus University Press.
- Nord, Andreas (2011), *Att göra någon annans text tydlig. Förutsättningar och språkideal vid språkbearbetning av myndighetstext*. FUMS Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Olsson Jers, Cecilia (2010), *Klassrummet som muntlig arena: att bygga och etablera ethos*. Diss. Lunds universitet.
- Orrbén, Sofia (2024), *Gränser mellan frivillighet och ofrivillighet: språkvetenskapliga diskursanalyser av sexualbrottsdomar från svensk tingsrätt*. Diss. Uppsala universitet.
- Persson, Mikael (2007), *Retorik och juridik: teori och metod*. Uppsala: Demosthenes.
- Råd och tips för domskrivning: planera, genomför, utvärdera och justera* (2011), Sveriges domstolar.
- Rättegångsbalk (1942:740), 1 kap. Om allmän underrätt. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattegångsbalk-1942740_sfs-1942-740/#K1
- Språklag (2009:600), https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/spraklag-2009600_sfs-2009-600/
- Stenqvist, Catharina & Lindstedt Cronberg, Marie (red.) (2010), *Dygder och laster: förmoderna perspektiv på tillvaron*. Lund: Nordic Academic Press.
- Strategi för utformning av domar och beslut* (2010), Sveriges domstolar. Domstolsverket.
- Tingsrättens riktlinjer för domskrivning* (2023), Södertörns tingsrätt. Domskrivningsgruppen.
- Wolrath Söderberg, Maria (2003), *Finns det genvägar till klokhet? Retorik som konsten att överväga*. Lund: Studentlitteratur.

Who threatens who?

Demographic and situational contexts of Danish verbal threats

Marie Bojsen-Møller

Introduction¹

Across most jurisdictions in the world, threatening to seriously harm someone else, e.g. by saying or writing ‘I will kill you’, is one of the primary exceptions to freedom of expression, due to the serious consequences that this type of communicative action can have. Verbal threats often cause psychological trauma and fear in victims (Smith 2006, Warren et al. 2013). Threats against politicians, opinion leaders and other public figures can even be subversive to democratic participation, since people may abstain from voicing their opinions in fear of the possible repercussions (Bojsen-Møller et al. 2020). As such, not all types of non-fiction (*sakprosa*) genres are edifying (Tønnesson 2012, 2017) or used to cooperate (Grice 1975), to assist institutions or to accelerate societal progress. Instead of applying principles of cooperation, such *illicit genres* (Bojsen-Møller et al. 2020) instead apply principles of conflict and abuse the mechanisms of language and communication (Pinker, Nowak & Lee 2008: 833). Law enforcement, threat assessment professionals² and intelligence services throughout the world perform threat assessment daily (Meloy & Hoffmann 2013, Simons & Meloy 2017) in order to assess whether a threat to cause bodily harm is likely to result in a physical act of violence (Gales 2015). However, threatening to commit any illegal act against someone else is illegal in itself, because of the serious fear this may instill in the victims. It can therefore be considered a psychological form of violence. For these reasons, it is important to gain a better understanding of the people who threaten others and their relationships with the victims. This study thus asks the following research questions:

- What do we know about the people who threaten to harm others?
- What do we know about the victims of threats?
- What are the relationships between threateners and threatened?
- How are different kinds of verbal threats linked to other types of (violent) crime?

¹ This study was part of my PhD, and this article is therefore based upon perspectives presented in my dissertation (Bojsen-Møller 2021). This project is financed by the Carlsberg Foundation in grants CF17-0907 and CF24-1853. I also acknowledge the valuable and helpful comments by the anonymous peer reviewers.

² See, for instance, *The Association of Threat Assessment Professionals* (ATAP).

This article presents the results of a background study of the demographic and situational context of Danish verbal threats in 50 criminal cases tried under § 266 of the Danish Criminal Code. The aim of the study is to uncover some of the contextual factors that surround this type of illicit communication, which according to Gales (2019) is an important but overlooked aspect in threat research.

Threats in Danish law

In the Danish Criminal Code, threatening to commit an illegal act against someone else is primarily tried under § 266, known as the threat statute:³

Den, som på en måde, der er egnet til hos nogen at fremkalde alvorlig frygt for eget eller andres liv, helbred eller velfærd, truer med at foretage en strafbar handling, straffes med bøde eller fængsel indtil 2 år.

‘Whosoever threatens to carry out an illegal act in a way that is fit to provoke serious fear in someone for their own or other people’s lives, health or wellbeing, shall be penalized by fine or imprisonment of up to 2 years’ (The Danish Criminal Code, Chapter 27, § 266. Translation from Christensen 2019)

According to Danish law, it is thus illegal to threaten to harm someone in a way that is ‘fit’, i.e. suitable or qualified, to cause *serious* fear. It is, for instance, not enough to threaten someone with ‘simple violence’ (*simpel vold*) in order for it to be tried under § 266; the illegal act described in the threat must be severe (Toftegaard Nielsen et al. 2017: 530–531). Threats permeate legal systems at multiple levels, and the different tiers of the legal system have different roles to play in handling this type of crime (Bojsen-Møller 2022, Gales 2019). Each tier involves different institutionalized genres that are meant to help the institutional processes of legal systems run smoothly, e.g. legislation, indictments and judgments.

The speech act of threatening

Threatening to commit an illegal act is a type of *language crime* (Shuy 1993), and consequently, this type of communicative act has been a topic of interest for forensic linguists, who apply linguistic science to issues concerning language and law (Bojsen-Møller 2021, Christensen 2019, Gales 2010, Fraser 1998). One of the approaches used by forensic linguists is pragmatic analysis including *speech act analysis* (Coulthard, Johnson & Wright, 2017; cf. Austin

³ Other statutes involving threats include, but are not limited to: § 119, which criminalizes violence and threats of violence against public servants; § 123, which criminalizes threats against witnesses in judicial proceedings; § 216, which criminalizes rape, including when it is achieved by threat; § 260, which criminalizes unlawful coercion, including when it is achieved by threat; and § 288, which criminalizes robbery, including when it is achieved by threat.

1962, Searle 1969). Within Speech Act Theory, a threat is typically defined as a commissive speech act, i.e. one which commits the speaker to some future action (in the case of threats, a future *harmful* action) (Fraser 1998, Gales 2019, Searle 2008[1965]). A speech act consists of three acts in one, namely:

- *locution*: “the act of ‘saying something’” (Austin 1962: 94),
- *illocution*: “the performance of an act *in* saying something” (Austin 1962: 99), i.e. the meaning behind the words and
- *perlocution*: “[the] consequential effects upon the feelings, thoughts, or actions of the audience, or of the speaker” (Austin 1962: 101).

Austin (1962) introduces the notion that speech acts can be either *felicitous* or *infelicitous*, i.e. effective or ineffective, as opposed to true or false. Building on Austin’s (1962) concept of infelicity, Searle (1969: 54 and 66–67) details the felicity conditions that need to be in effect for different speech acts to work. Fraser (1998) specifies the felicity conditions for the speech act of threatening as follows:

- ... the speaker must intend to express by way of what is said
1. the intention to personally commit an act (or to see that someone else commits the act);
 2. the belief that the results of that act will affect the addressee in an unfavorable way;
 3. the intention to intimidate the addressee through the awareness of the intention in 1 (Fraser 1998: 171)

The core function of a threat is thus to *intimidate* the recipient by the sender directly or indirectly communicating that they will commit a future harmful action against the recipient (Christensen 2019, Fraser 1998). Fraser (1998) also explains that threats differ from warnings in that the intended meaning of a warning “is not to intimidate or coerce, as with a threat, but to bring to the addressee’s awareness a state of the world [...] [which] the addressee should want to avoid” (Fraser 1998: 165). Building on Fraser (1998) and Shuy (1993), Gales (2019) describes the speech act of threatening as follows:

Pragmatically, then, threats of a serious or potentially dangerous nature can be defined as communicated (written, spoken or signed) speech acts, that are proffered to the detriment of the hearer, that are in the control of the speaker, and that are intended to, and have, the effect of instilling fear in or intimidating a recipient. The addition of the perlocutionary force and an understanding of the overall context in which the threat was proffered play a key role in a linguistic interpretation of the speech act of threatening. (Gales 2019: 476)

Gales (2019) here underlines the importance of assessing the perlocutionary effect, i.e. the effect on the victim, and of assessing the overall contextual aspects in relation to the intention to intimidate. The fact that “[l]inguistic

science cannot penetrate the inner motives and thoughts of the human mind” (Shuy 1998: 78–79), makes Gales’ (2019) focus on perlocution and context particularly relevant. The contextual information of this study is therefore important puzzle pieces in trying to understand the nature of threats.⁴

Data and method

The data for this study was collected on October 2, 2019, through systematic searches of the Danish online law database *Karnov*. I collected the last 50 judgments that contain either written or oral (i.e. verbal) threats tried under § 266 of the Danish Criminal Code. Cases that only included non-linguistic threats (e.g. threatening someone with a weapon) were discarded. All 50 judgments have previously been published by the judicial journal *Tidsskrift for Kriminalret* (‘Journal of Criminal Justice’), abbreviated TtK. Only cases that reach the Supreme Court of Denmark or so-called “relevant” cases that reach the High Courts are included in the TtK journal (Karnov TtK).⁵ Half (52 %) of the judgments were tried by the Eastern High Court of Denmark and the other half (48 %) by the Western High Court of Denmark (2 % were also tried by the Supreme Court) (cf. Bojsen-Møller 2022).⁶ Criminal charges in the 50 cases were made between 2013 and 2019.

Ethical concerns

Because the data used in this study includes sensitive and even confidential information about the people involved, all names and places of the already publicized data have been anonymized and pseudonymized. Names and addresses of defendants and victims in the cases were already removed by the courts before journal publication. My further pseudonymization procedure involves using general categories such as prosecutor, defense lawyer, defendant, victim etc. General age indicators (e.g. decades; 30–39) are used instead of the specific age of a person. I do not give details about the specific dates of court proceedings. As the specific identities of the High Courts are not relevant to this study, I have chosen not to disclose their names. When relaying information about the relationship between defendants and victims, I only use very broad categories such as ‘intimate partners’, ‘family’, ‘acquaintance’ or ‘strangers’.

Method

To get an overview of the situational factors surrounding the verbal threats in this data set, I manually read through the judgments and conducted detailed

⁴ For a study on the *textual travels* (Heffer, Rock & Conley 2013) and linguistic traits of this data set, instead see Bojsen-Møller (2022).

⁵ As stated by Bojsen-Møller, “TtK does not explicate which criteria they use to determine what constitutes a relevant high court judgment” (Bojsen-Møller 2022: 10).

⁶ Denmark has twenty-four district courts, two High Courts (The Western High Court in Viborg and the Eastern High Court in Copenhagen) and one Supreme Court.

coding of the following information that could be extracted from the judgments:

- the defendant's gender,
- the defendant's age,
- the victim's gender (the victim's age was not stated in the judgments, so any information on this is from *Statistics Denmark*),
- all available information about the relationship between defendants and victims before the threat had been uttered,
- whether the victim is also the recipient of the threat or not,
- the victim's reaction to the threat (if information about this was explicitly stated in the judgments),
- other charges against the defendant besides threatening,
- charges of violent crime against the same victim,
- the means of communication of the threat,
- the defendant's guilty or not guilty plea and
- the court's guilty or not guilty verdict

When available, I compared the situational factors from the examined threat cases with the situational factors of threat cases provided by *Statistics Denmark*⁷ in order to estimate whether the sample set reflects general tendencies of threat cases in Denmark. Contrary to the examined data set of judgments, *Statistics Denmark* includes both verbal and non-verbal threats (e.g. threats with a weapon), and no specific statute is specified for the threats.

When I coded the relationship between the defendant and the victim, I divided them into four categories:

- 1) strangers (predominately public servants, but also people on the street or in bars),
- 2) intimate (predominately former intimate partners, but also current intimate partners, family members and friends),
- 3) acquaintance (colleagues, superficial relationships, friend of a friend) and
- 4) unknown (meaning no information about the relationship is disclosed).

In terms of the victim's reactions to the threats, after initial explorative examinations of the judgments I found different subcategories, namely that the victim:

⁷ *Statistics Denmark* is a state institution that collects statistical information about Danish society.

- 1) took precautional action (tried to avoid being harmed by the defendant)
- 2) took the threat seriously (i.e. thought that the defendant would commit the harmful act that they threatened to commit)
- 3) felt intense fear and shock
- 4) felt fear
- 5) felt unsafe/nervous
- 6) felt angry
- 7) felt no fear
- 8) no mention of reaction

When I coded whether the victim was also the recipient of the threat, I only counted the recipient once, if the same recipient received more than one threat. The following result section will be structured according to the list of information provided at the beginning of this section.

Results

Gender and age of defendants

Below, I have listed the distribution of gender (figure 1) and age (figure 2) of defendants, comparing the 50 judgments with the general statistics from threat cases in Denmark between 2013–2018 (Statistics Denmark).

The distribution of defendants’ gender in the judgments resembles the overall distribution in Danish threat cases (figure 1), which shows that most prosecuted threats in Denmark are committed by men.⁸

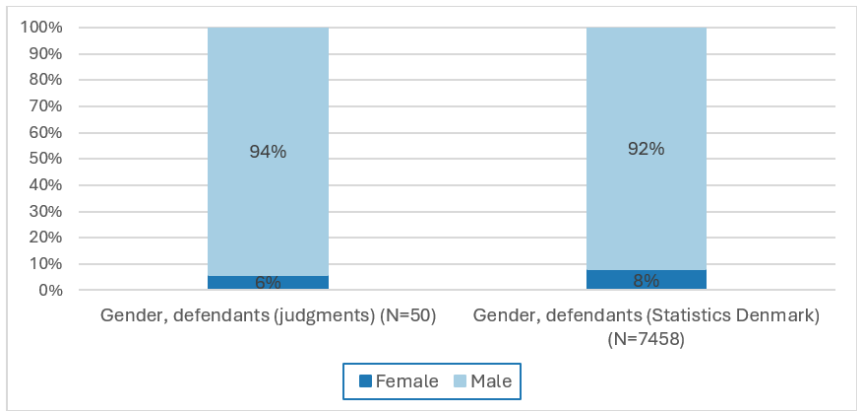

Figure 1: Gender, defendants (N=50)

⁸ The data material only operates with a binary gender categorization (female/male), which is therefore also reflected in my account in figure 1.

The age distribution of defendants in the data set diverge somewhat from the overall distribution of defendants in Danish threat cases (figure 2 below) but both show a predominance of younger defendants.

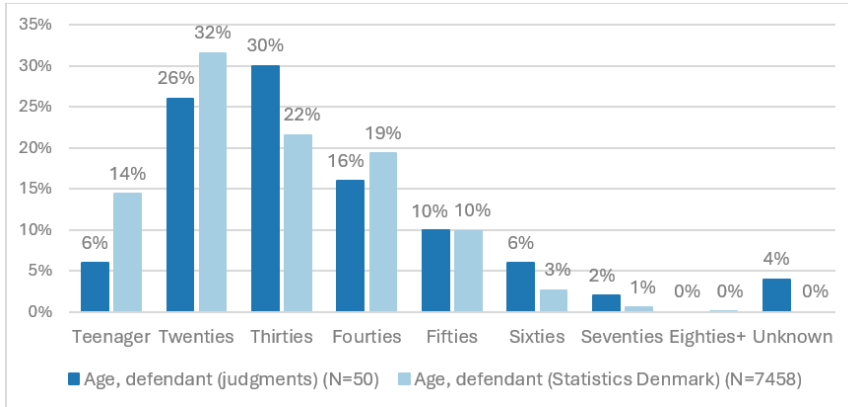
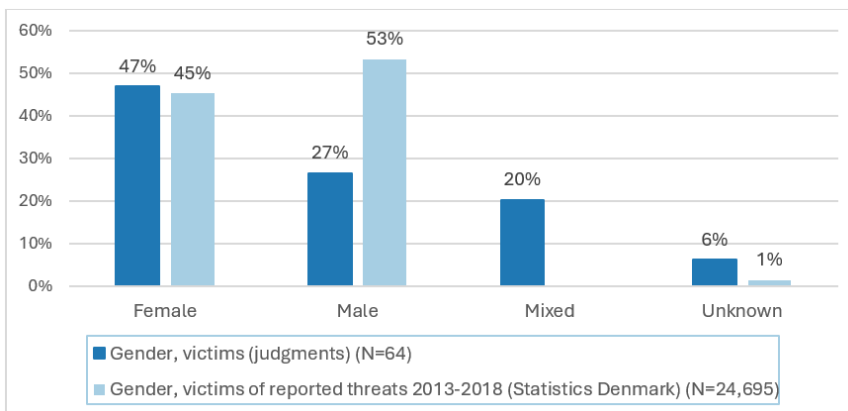

Figure 2: Age, defendants

Gender and age of victims

Figure 3 (below) shows the gender of the victims in the 50 judgments and the gender of all victims of *reported* threats from 2013–2018 (Statistics Denmark).⁹ The 50 judgments all consist of *prosecuted* threats, which is a significant difference between the two data sets (discussed further below). Since there is sometimes more than one victim of a threat, I included the category ‘mixed’, which is used when the victims are of different genders. Statistics Denmark has no ‘mixed’ category, so it is non-discernible how they have counted victims of the same threat that are of different gender.

⁹ Because I show the results without decimals, the numbers from *Statistics Denmark* of victims of reported threats add up to 99 % and not 100 %.

Figure 3: Gender, victims

As already mentioned, Statistics Denmark does not report the gender distribution for the victims of *prosecuted* threats, only victims of *reported* threats. The large disparity between threats with male victims that were *reported* (Statistics Denmark) and threats with male victims in the judgments (which were all *prosecuted*) invites consideration of how reports by male victims are taken up by the legal system. I see at least five *possible* reasons for the difference (and more than one may hold at the same time):

- 1) more *non-linguistic* threats have male victims,¹⁰
- 2) more threats tried under other sections of the Danish Criminal Code have male victims (my study only includes cases tried under § 266, but Statistics Denmark does not specify which sections they include in their statistics),
- 3) Statistics Denmark tend to categorize victims of the same threat that are of different genders as male,
- 4) the judicial journal Tfk (that published the judgments in the data set) is less prone to publish cases with male victims,
- 5) more *reported* threats towards women are *prosecuted* than those towards men,
- 6) more threats towards women go on to the High Courts than those towards men (since only cases that are tried by the High Courts are included in the judicial journal Tfk).

If 4), 5) or 6) should be correct, then that would indicate that there is a bias in the system against male victims of threats. Perhaps they are not taken as seriously as female victims of threats are, or perhaps they do not fit the stereotype of what a victim of a threat is supposed to be. However, it is not possible to draw any conclusions on this question, due to the limited data set in this study and the fact that the two data sets are not directly comparable. For this, further studies would be needed.

The victims' ages were not available in the 50 judgments in the data set. However, according to Statistics Denmark, 21 % of victims of threats (between 2013 and 2018) were 30–39 years old, 19 % were 40–49 years old, 13 % were 20–24 years old, 12 % were 50–59 years old (the remainder being either under 20 or over 59 years old). The following sections (except 4.8) of this article does not contain information from Statistics Denmark, but only from the 50 judgments.

Relationship between threatener and victim

The relationship between the defendants and the victims in the 50 judgments is shown below in figure 4.

¹⁰ In the 9 cases that were not included in this study because they only involved non-linguistic threats (e.g. threats with knives), two-thirds of the victims were in fact male.

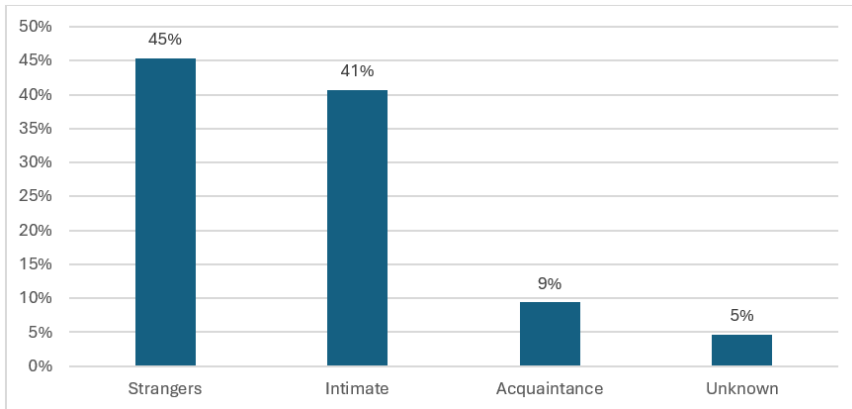

Figure 4: Relationship between the defendant and the victim (N=64)

Simons and Tunkel (2021) emphasize the importance of the relationship between victim and threatener, since it can have a significant bearing on threat assessment (2021: 201–202) (see discussion below). As detailed in section 3.2 above, the category ‘strangers’ predominately consists of victims who are public servants but also of institutions and random people on the street, whereas the category ‘intimate’ mostly consists of victims who have previously been romantically involved with the threatener.

In the judgments, there is a noticeable difference between the type of relationship that defendants and victims have when the victim is female versus when the victim is male. In 67 % of the cases where (almost exclusively male¹¹) defendants threaten female victims, there has previously been a close relationship between the two parties (most often they had previously been romantically involved). In contrast, 71 % of the cases where (almost exclusively male) defendants threaten male victims, there is either no relationship or a distant relationship between the two parties; most often, the victims are complete strangers.

Recipient versus victim

An important aspect to consider when it comes to threats is that the recipient of a threat is not always the victim of the threat. The following threat is from a case where the recipient of the threat is merely an interlocutor. The victim is another man (‘him’) to whom the threat is later relayed:

¹¹ In the three cases (out of 50), where the defendant is female, the relationship between the defendant and the victim is split between having an intimate relationship (1 case) and having been strangers (2 cases), but since the data set has so few female defendants, no conclusions can be drawn from this.

- (1) Oral threat, spoken in person (not recorded, so cannot be taken as verbatim).
From judgment TfK2016.155¹²:

Jeg er pisse ligeglad, jeg skyder ham kraftedeme
'I don't bloody care, I'm gonna fucking shoot him'

In (1), the utterance was still prosecuted as a threat that was 'fit' to cause the victim of the threat serious fear (see § 266 above) because it was considered probable that the victim would later be told about the threat.

Figure 5 (below) shows that 78 % of the recipients in the data set are also the victims (or one of the victims) of the threat in question. In 17 % of the cases, the recipient is someone else than the victim. Finally, in 5 %, the threat has been uttered on a social media platform (e.g., on the defendant's own Instagram or Facebook wall), where recipients are potentially unlimited and thus may or may not include the victim or people close to the victim.

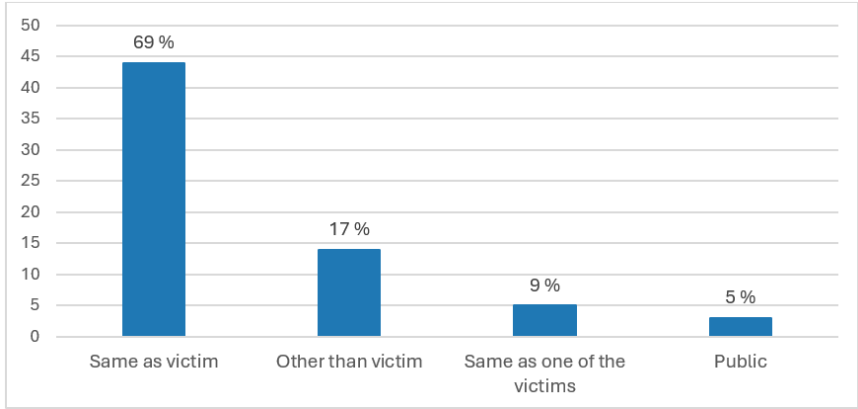

Figure 5: Recipient same or other than victim (N=64)

Most of the threats in this study are thus aimed directly at their victims. This result is not surprising, since threats have often been linked to exertion of control or power over someone else (Bojsen-Møller et al. 2020, Gales 2010, Muschalik 2018). This power will likely be more easily achieved by communicating the threat directly to the victim.

The victims' reactions

Figure 6 (below) shows an overview of the most frequent types of reactions that the victims had to the threats (the perlocutionary effect of the threats), according to the judgments.

¹² Title of the judgments used in *Karnov*.

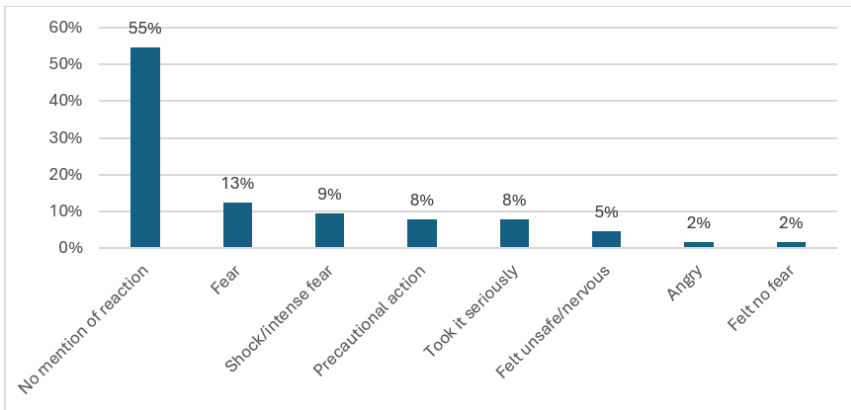

Figure 6: Reported reactions by victims (N=64)

Considering the emphasis on whether the threat is ‘fit to create fear’ (§ 266 of the Danish Criminal Code; see section 1.1 above), it is not surprising that different degrees of **fear** are the most often reported reactions in the judgments. In many cases, victims took what I call ‘precautional action’. Such actions include, but are not limited to, escaping the defendant, going into hiding, keeping a knife by their bedside and enduring rape to avoid the threat being carried out. These results clearly show that threats cause severe distress for victims in and of themselves and therefore have serious personal consequences. Of course, it is an empirical question, whether cases that *actually* cause fear, and are not only ‘fit’ to cause fear, have a larger propensity to be prosecuted or found guilty. It is not possible to draw conclusions on this from this data set, since only two cases have not-guilty verdicts (see 4.8).

Surprisingly, half of the judgments (55 %, cf. figure 6 above) did not refer to the victim’s actual reactions, but only to the abstract notion of the threats being ‘fit to create fear’. This lack of emphasis on the victim’s *actual* reaction (the perlocutionary effect) in these judgments, in a type of crime that is characterized by the likely effect of causing fear, on the one hand seems peculiar. On the other hand, it is in line with the emphasis in the legislation on abstract fitness or likelihood. As such, it downplays the subjective experience of the victims and instead sets out more objective rules on what people in our society are allowed to say or write.

Additional charges against the defendant

Threats that are prosecuted by the judicial system are often, but by no means always, combined with other criminal or dangerous activity. In figure 7 below, I have listed the most frequent additional charges contained in the 50 cases:

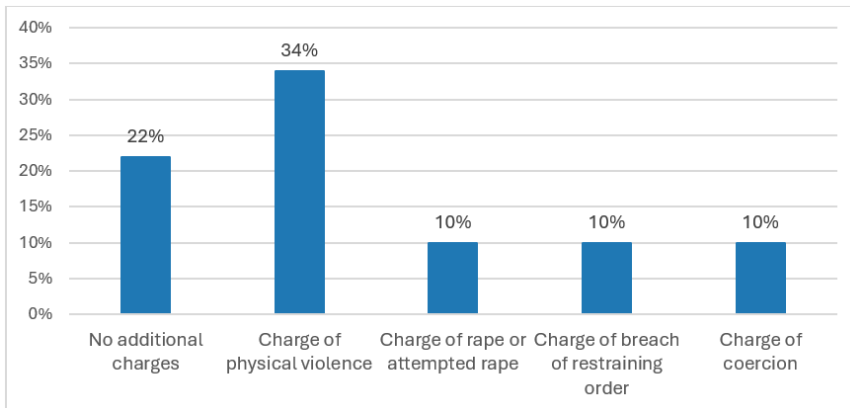

Figure 7: Additional charges besides § 266 against the defendant (N=50)

Only 22 % of the cases contained no other charges besides threats under § 266, while 78 % of the cases had one or several other charges included in the case. Some of the cases contain more than one of these or other additional charges, and because of this, the percentages in figure 7 will not amount to 100 %. In 34 % of the 50 cases, the case also contains charges of violence or dangerous violence; not necessarily as part of the situations that involve the threats and not necessarily towards the threat victim. In 10 % of the cases, charges of rape or attempted rape are also part of the indictment, and 10 % of the cases include breach of restraining orders, which indicates stalking. In 10 % of the cases, the indictments also contain charges of coercion, which is in line with the fact that threats are often linked to coercive control (Gales 2010, Muschalik 2018).

It is not possible to conclude from this data set whether crimes of bodily (or, in the case of stalking, psychological) harm are particularly frequent when it comes to people who threaten. Other possible reasons for this could be (but are not limited to):

- 1) that threat cases are mostly prosecuted if the defendant is allegedly involved in other crimes,
- 2) that threat cases mostly go on to the High Courts if the defendant is allegedly involved in other crimes (since all these judgments have been tried by the High Courts).

Even though it is not possible to draw final conclusions from the results presented in figure 7, it is striking and noteworthy that so many of these cases involve defendants who are accused of other *violent* crimes, besides the verbally violent act of threatening.¹³ In the following section, I will zoom in

¹³ Another noteworthy factor is that 22 % of the cases include possession of a knife within the situation where the threats are uttered. In what may be a stark contrast to countries more

on additional charges of violence in the judgments against the same victim that the defendant has threatened to harm.

Charges of physical violence or rape towards the victim of the threat

Approximately one-third of the cases (36 %¹⁴) include charges of physical violence or (attempted) rape against the victim of the threat – most of these offences occur within the same situation as the threats or afterwards. There is, however, a noticeable difference between the cases in the category ‘intimate’ and the categories ‘strangers’ and ‘acquaintance’ when it comes to charges of violence or (attempted) rape against the victim of the threats. See figure 8:

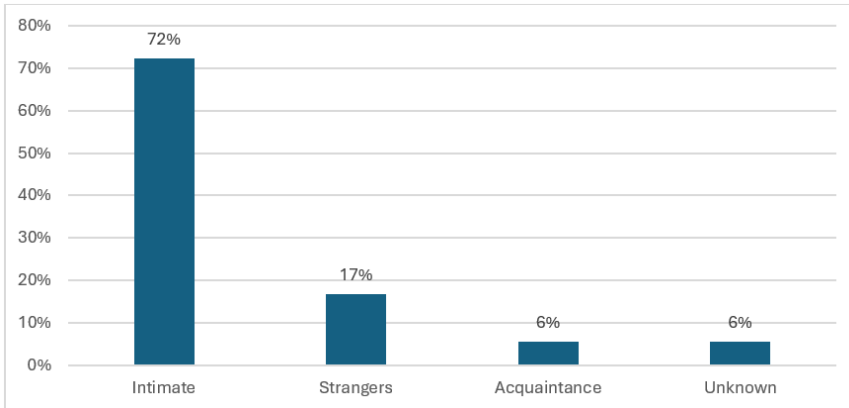

Figure 8: Physical violence or rape against the threat victim (N=18)

Out of the 18 cases that contain violence or rape against the threat victim, 72 % of the cases are within the category ‘intimate’, and all besides one of these 18 cases consists of threats against a former intimate partner. Three of the 18 cases include charges of rape or attempted rape, two of them against a former intimate partner and one of them against an acquaintance. The significance of these results will be discussed below in section 5.

Means of communication, threats

The 50 judgments contain a total of 121 prosecuted threats (Bojsen-Møller 2022: 11), 68 % being oral threats and 32 % being written threats. The means of communication for the threats is shown below in figure 9.

prone to gun violence than Denmark, none of the cases mention possession of guns within the threatening situations.

¹⁴ The remaining cases in figure 7 that include charges of violence or rape have different victims than the threatened victims.

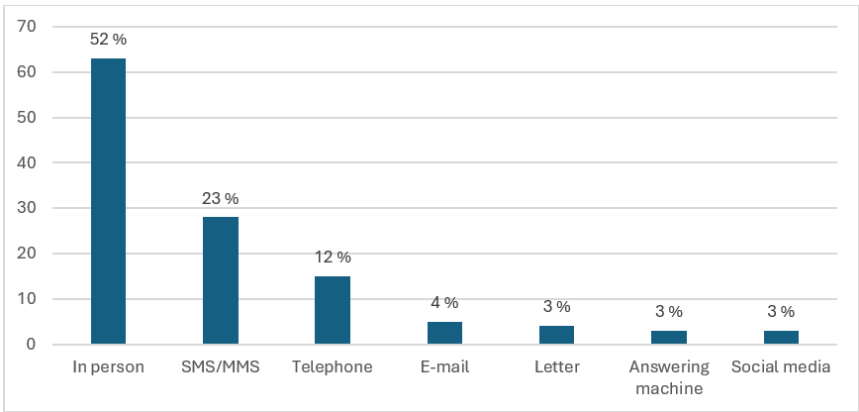

Figure 9: Means of communication, per threat (N=121)

Approximately half of the threats were communicated directly in person to the victim of the threat, while 23 % of them were written in an SMS (or MMS). As stated by Bojsen-Møller (2022), the non-recorded, oral threats cannot be taken as verbatim renditions of the original threat.

Guilty and not guilty verdicts

Figure 10 (below) displays how many of the 121 threats that the defendants *plead* guilty (21%) or not guilty to (79 %), and how many of the threats they were *found* guilty (95 %) or not guilty of making (5 %).

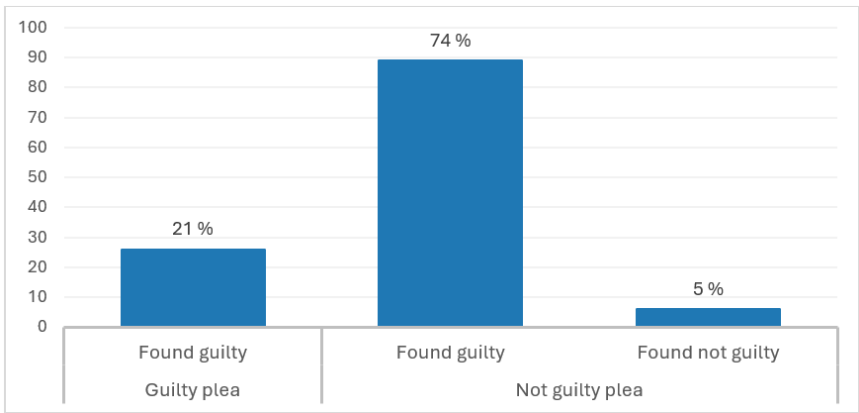

Figure 10: Plea and verdict (N=121)

For comparison, Statistics Denmark found that defendants in all threat cases between 2013–2018 were found guilty in approximately half of the cases, and not guilty in the other half of the cases. Since only 2 cases (5 %) of the judgments in my data set had a not guilty verdict, this could possibly indicate

that TfK, and thus *Karnov*, mostly publish guilty verdicts, or that most cases that go to one of the two High Courts of Denmark end up with a guilty verdict.

Interestingly, in the judgments, the defendants often admit to having produced the written threats, but most of them claim that the utterance meant something else or cannot be taken as a threat. In comparison, the defendants seldom admit to having produced the oral threats at all. This is perhaps not surprising, since cases concerning oral threats seldom include direct access to the original spoken utterance (i.e. most of them are not recorded), and therefore, these cases will often have to rely primarily on (often opposing) hearsay evidence by witnesses and defendants. Contrary to this, the written threat messages most often exist as direct, physical evidence that must have been available to the police and the prosecution, since most of them are quoted with “spelling errors or anacoluthic structures” that indicate authenticity (Bojsen-Møller 2022: 16).¹⁵

Discussion and conclusion

From the results of this background study of the demographic and situational factors of Danish threats, I have found that the typical threat prosecuted under § 266 in the Danish High Courts is uttered by a male in his twenties or thirties. Typically, the threat will be communicated directly, often orally in person, toward 1) a female that the male defendant has previously been in a romantic relationship with or 2) a male who is a stranger or an acquaintance of the defendant. The victim will typically react with fear and distress to the threat, and they will often take precautional action against the threatener to avoid the threat being carried out. This strengthens the proposition made by Fraser (1998) that “[i]nherent in every threat is the intention to send fear into the addressee” (Fraser 1998: 161). However, as is also argued by Gales (2019), the perlocutionary effect (i.e. the actual fear and precautional actions of the victims), and not just the illocutionary act (i.e. the intention of the sender), should play a larger part in the definition of the speech act of threatening. Threats are not merely characterized by “the intention to intimidate the addressee” (Fraser 1998: 171) but also by the serious consequences they can have on the victims; consequences that will sometimes coerce the victims into acting in ways that cause them further harm, such as enduring rape or going into hiding.

The written threats will typically be communicated through SMS, while the oral threats will almost always be communicated face to face. This entails that the defendants in cases of oral threats tend to deny ever producing the threatening utterance, whereas they will be more likely to deny having meant a written utterance as a threat.

¹⁵ No correlation was found between ‘intimate’ versus ‘distant’ relationships between the parties when it came to guilty or not-guilty pleas.

In this data set, threateners often have additional charges against them for a (physically) violent crime, and one-third of the cases contain violence or (attempted) rape against the threat victim. As such, verbal threats are closely linked, ideologically and, in some instances, also physically, to the violent or harmful act that they either explicitly mention or to which they implicitly allude (Gales 2015, Hurt 2020, Simons & Tunkel 2021). It is therefore important to investigate the interaction between violent words and physical violence (Smith 2006). However, it is necessary to distinguish between different kinds of verbal threats in this, i.e. to distinguish between threat cases that have different contextual factors. In cases regarding intimate (ex)partner violence, numerous studies show that verbal threats often precede physical acts of violence (Almond & Douglas 2025, Brewster 2000, Campbell et al. 2003, Monckton Smith 2019, Simons & Tunkel 2021). Similarly, this study finds that additional charges of violence or rape against the threatened victim predominately occur in cases where defendant and victim have previously been in an intimate partner relationship. This substantiates the claim that the existence of verbal threats in (former) romantic relationships should be considered a definite warning sign.

Literature

- Almond, Madison E. & Douglas, Kevin S. (2025), "Differentiating Between Harmless and Harmful Threats", *Journal of Threat Assessment and Management*, 12 (3):149–168. <https://doi.org/10.1037/tam0000229>
- Austin, John L. (1962), *How to do things with words*. London, United Kingdom: Oxford University Press.
- Bojsen-Møller, Marie (2021), *The Illicit Genre of Threatening Communications. A Combined Rhetorical Genre Studies and Forensic Linguistic Analysis of Danish Threatening Communications*. Doctoral dissertation. University of Copenhagen, Denmark.
- Bojsen-Møller, Marie (2022), "Fit to provoke fear?: Uptakes and textual travels of threatening communications in legal genres", *International Journal of Speech, Language and the Law*, 29(1): 1–36. <https://doi.org/10.1558/ijsl.1.18869>
- Bojsen-Møller, Marie, Auken, Sune, Devitt, Amy J. & Christensen, Tanya K. (2020), "Illicit genres: the case of threatening communications", *Sakprosa* 12(1): 1–53. <https://doi.org/10.5617/sakprosa.7416>
- Brewster, Mary P. (2000), "Stalking by former intimates: Verbal threats and other predictors of physical violence", *Violence and Victims*, 15(1): 41–54.
- Campbell, Jacquelyn C., Webster, David et. al. (2003), "Risk Factors for Femicide in Abusive Relationships: Results From a Multisite Case Control Study", *American Journal of Public Health* (1971), 93(7):1089–1097. <https://doi.org/10.2105/AJPH.93.7.1089>
- Christensen, Tanya K. (2019), "Indirect threats as an illegal speech act", i Ken Ramshøj Christensen, Johanna Wood & Henrik Jørgensen (red), *The sign*

- of the *V. Papers in honour of Sten Vikner festschrift*. Aarhus, Denmark: Aarhus University, s. 113–130.
- Coulthard, Malcolm, Johnson, Alison & Wright, David (2017), *An introduction to forensic linguistics – Language in evidence*. London/New York: Routledge.
- Danish Criminal Code, <https://danskelove.dk/straffeloven>
- Fraser, Bruce (1998), “Threatening revisited”, *Forensic Linguistics* 5(2): 159–173. <https://doi.org/10.1558/sll.1998.5.2.159>
- Gales, Tammy (2010), *Ideologies of violence: A corpus and discourse analytic approach to stance in threatening communications* (Doctoral dissertation). University of California, Davis.
- Gales, Tammy (2015), “Threatening stances: A corpus analysis of realized vs. non-realized threats”, *Language and Law / Linguagem e Direito* 2(2): 1–25. <https://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/14124.pdf>
- Gales, Tammy (2019), “Threatening contexts: An examination of threatening language from linguistic, legal and law enforcement perspectives”. i Matthew Evans, Lesley Jeffries & Jim O’Driscoll (red), *The Routledge handbook of language in conflict*. Abingdon, United Kingdom: Routledge, s. 472–490. <https://doi.org/10.4324/9780429058011-27>
- Grice, Herbert P. (1975), “Logic and conversation”, i Peter Cole & Jerry L. Morgan (red), *Syntax and semantics: Speech acts*, 3. New York: Academic Press, s. 41–58.
- Heffer, Chris, Rock, Frances & Conley, John (red) (2013), *Legal-lay communication, Textual travels in the law*. New York: Oxford University Press.
- Hurt, Marlon (2020), *Pledging to Harm: A linguistic analysis of violent intent in threatening language* (Doctoral dissertation). Aston University, United Kingdom.
- Karnov. <https://pro.karnovgroup.dk/>
- Meloy, Reid & Hoffmann, Jens (red) (2013), *International handbook of threat assessment*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
- Monckton Smith, Jane (2019), “Intimate Partner Femicide: Using Foucauldian Analysis to Track an Eight Stage Progression to Homicide”, *Violence Against Women*, 26(11): 1267–1285. <https://doi.org/10.1177/1077801219863876>
- Muschalik, Julia (2018), *Threatening in English: A mixed method approach*. Amsterdam, the Netherlands: John Benjamins Publishing Company.
- Pinker, Steven, Nowak, Martin A. & Lee, James J. (2008), “The logic of indirect speech”, *Proceedings of the National Academy of Sciences* 105(3): 833–838. <https://doi.org/10.1073/pnas.0707192105>
- Searle, John R. (2008 [1965]), “What is a Speech Act?” I Ian Hutchby (red), *Methods in language and social interaction 1*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications Ltd., s. 1–16.
- Searle, John R. (1969), *Speech acts, an essay in the philosophy of language*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Shuy, Roger W. (1993), *Language crimes: The use and abuse of language evidence in the courtroom*. Cambridge, MA: Blackwell.

- Shuy, Roger W. (1998), *The language of confession, interrogation, and deception*. London: SAGE.
- Simons, Andre & Meloy, J. Reid (2017), "Foundations of threat assessment and management", I Vincent B. Van Hasselt & Michael L. Bourke (red.), *Handbook of behavioral criminology* (627–644). Cham, Switzerland: Springer International Publishing.
- Simons, Andre & Tunkel, Ronald (2021), "The assessment of anonymous threatening communications". i J. Reid Meloy & J. Hoffmann (red), *International handbook of threat assessment*, 2nd ed., s. 235–256. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/med-psych/9780190940164.003.0012>
- Smith, Sharon (2006), *From violent words to violent deeds? Assessing risk from threatening communications* (Doctoral dissertation). Georgetown University, Washington, DC.
- Statistics Denmark [Danmarks Statistik]. <https://www.dst.dk/en>
- Toftegaard Nielsen, Gorm, Elholm, Thomas & Jakobsen, Morten N. (2017), *Kommenteret Straffelov, Speciel del*. Copenhagen, Denmark: Jurist- og Økonomforbundet.
- Tønnesson, Johan (2012), *Hva er sakprosa*. Oslo, Norway: Universitetsforlaget.
- Tønnesson, Johan (2017), "Nyere sakprosaforskning i Norge: En kort presentasjon", *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab Og Kulturformidling* 2: 29–38. <https://doi.org/10.7146/ntik.v2i3.25966>
- Warren, Lisa J., Basocak, Ruby Z., Bobera, Tamara, Chamberlain, Sarah J., Mullen, Paul E. & McEwan, Troy E. (2013), "Explicit threats of violence", I J. Reid Meloy & Jens Hoffmann (red), *International handbook of threat assessment*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 18–38.

Videokonferenser i brottmålsförhandlingar – Svenska och internationella perspektiv på deltagande i hybridmöten

Sofia Ask och Joacim Lindh

Inledning

Modern teknik har inneburit ett paradigmskifte för vilka möjligheter som finns för människor att interagera med varandra i realtid utan att dela samma fysiska rum. Vi har sedan 2016 intresserat oss för vad som sker när målsägande, tilltalade, vittnen och jurister i brottmålsförhandlingar närvarar via videokonferens i huvudförhandlingar. I denna artikel har vi ambitionen att diskutera resultat från projekten *Berättelser med sanningsanspråk* och *Hybridmöten i huvudförhandlingar – Kommunikation och interaktion i den uppkopplade rättssalen* i relation till internationella studier om brottmålsförhandlingar med inslag av videokonferens. Fokus är vilka fördelar, nackdelar och farhågor som har omgärdat domstolars användning av videokonferenser i brottmål.

Sedan 2008 har Sveriges tingsrätter möjlighet att tillåta videokonferenser som deltagandeform i brottmål, och 2019 utökades möjligheten för tingsrätterna att besluta om att en eller flera deltagare i en huvudförhandling ska delta via videokonferens (Lag 2019:298, RB 5:10). Denna modernisering som ledde fram till skrivningen i rättegångsbalken (5 kap. §10) inleddes med regeringspropositionen *En modernare rättegång* (Prop. 2015/16:39), som hade det uttalade syftet att ”effektivisera och förbättra domstolsprocessen [...] genom att tekniken med ljud- och bildupptagningar utnyttjas fullt ut”. Forskning om andra deltagandeformer än fysisk närvaro (videokonferensens och telefonförhör) gjordes oss veterligen först 2012, då Landström med flera (2012) publicerade artikeln ”Rättspraktikers inställning till modern ljud- och bildteknik i rättssalen” i *Juristtidningen*. Det är en enkätstudie som 400 rättspraktiker (poliser, juristdomare, nämndemän, åklagare och advokater) besvarat. I början av 2010-talet var tekniken begränsad och sannolikt fanns också en viss skepsis hos rättspraktiker mot att tillåta en helt ny deltagandeform i rättssalarna, vilket också avspeglas i informanternas svar. I nutid, 2025, används videokonferenser frekvent, och de utgör numera en del av domstolarnas vardag både i Sverige och internationellt.

Fortsättningsvis kommer begreppen *videokonferens*, *digital medverkan* och *hybridmöte* att användas synonymt och syftar antingen på videokonferens som medium eller för att beskriva det som en deltagandeform. I artikeln används *brukare* som ett samlingsnamn som innefattar målsägande, tilltalade och vittnen som deltar via videokonferens eller på plats i rättssalen.

Domstolarnas professioner refererar vi till som antingen *jurister* eller med deras respektive yrkestitlar *juristdomare*, *åklagare* och *försvarare*. När lekmannadomare avses kommer de att benämnas som *nämndemän*.

Statistik från Domstolsverket visar att inslag av videokonferens i huvudförhandlingar varierar över tid med en topp under coronapandemin 2020–2022, där rekordåret 2021 hade 125 000 huvudförhandlingar med inslag av videokonferens (Domstol.se). Alla Sveriges 48 tingsrätter är utrustade med modern teknik som gör det möjligt för rätten att i enlighet med rättegångsbalken (5 kap. 10§) besluta att ”den som ska delta i ett sammanträde ska delta genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring”. Sedan pandemin har alla svenska domstolar använt systemet WebRTC som enligt Sanders (2020:12) används ”between courts in different locations and other parties with access to a video-conference system”. Som brukare kan du då antingen ansluta via ett medhörningsrum på tingsrätten, från mötesrum på anstalter och häkten eller ansluta till huvudförhandlingen via egen teknisk utrustning. Brukare använder i dessa sammanhang en länk som tingsrätten tillhandahåller och via den kan de ansluta från hemmet eller platsen där man för stunden befinner sig.

Videokonferenser har många fördelar, eftersom brukare kan delta antingen i förhör eller i en huvudförhandlings alla delar *yrkande*, *sakframställan*, *förhör*, *personalia*, och *slutanförande*. All interaktion sker i realtid med bild, vilket gör att den som medverkar digitalt syns på storbildskärm i rättssalen. På motsvarande sätt visas rättssalen och talare på hybriddeltagarens bildskärm. I Ask & Lindh (2024:272–273) ger tre juristdomare professionens syn på videokonferenser, och de för- och nackdelar som finns med att delta digitalt. En aspekt som belyses i den artikeln är det sociala spelet som sker mellan människor och som påverkar vad man som målsägande eller vittne vågar berätta i förhör. Juristdomarna skriver att den upplevda distansen av att delta via videokonferens exempelvis kan få en målsägande att våga berätta om vad hen har utsatts för av sin förövare. En annan aspekt är vittnen som hörs i åtal mot gängkriminella, där det överhängande hotet om vedergällning och repressalier kan upplevas som mindre hotfullt för vittnet om hen fysiskt befinner sig på annan plats. Professionen vittnar alltså om uppenbara fördelar med videokonferenser som deltagandeform i brottmålsförhandlingar, och det finns såväl ekonomiska som tidsbesparande aspekter som gör hybrid-sammanträden till ett attraktivt alternativ (Ask & Lindh 2024), men internationell forskning visar också hybridformens begränsningar vad gäller känsla av delaktighet, trovärdighet och möjlighet att interagera icke-verbalt (Walker 2024, de Vocht 2022).

I den här artikeln gör vi en genomgång av svensk och internationell forskning om videokonferenser i brottmål. Vårt syfte är att dra slutsatser om vilka fördelar och brister som kan kopplas till interaktionen med deltagare som deltar digitalt i en huvudförhandling. Vi diskuterar också hur professionen kan agera för att i möjligaste mån göra deltagande via

videokonferenser likvärdig med fysisk närvaro i rättssalen. Vi ställer följande frågor:

- Vad säger svensk och internationell forskning om fördelar och nackdelar med hybridmöten i brottmålsförhandlingar?
- Hur kan resultat och rön från studier om hybridmöten i brottmålsförhandlingar förstås i förhållande till professionernas behov och erfarenheter?

Vi utgår både från svensk och internationell forskning om hybridmöten i domstolar från olika discipliner, men exemplifierar också med tidigare opublicerade data från våra två projekt *Berättelser med sanningsanspråk* och *Hybridmöten i huvudförhandlingar – Kommunikation och interaktion i den uppkopplade rättssalen* som etikprovats 2016 och 2024. Dessa material utgörs av aidentifierade transkriptioner från autentiska förhör från brottmålsförhandlingar där brukare och jurister deltagit via videokonferens. Materialet är insamlat från svenska tingsrätter under perioden 2017–2022. Vår utgångspunkt är att videokonferens som deltagandeform genomgått en legitimeringsprocess och att flera av de farhågor som 400 rättspraktiker uppgav i Landström med fleras (2012) inte längre utgör problem. Vi förväntar oss alltså att tekniska begränsningar och negativ inställning till videokonferenser bland professionerna inte längre framställs som att det utgör hinder för den enskildes rättssäkerhet eller för bedömningen av brukares trovärdighet.

I denna del sammanställer vi forskning om videokonferenser i domstolsförhandlingar från olika discipliner, exempelvis språkvetenskap, media och kommunikation, juridik, sociologi och beteendevetenskap. De studier som refereras har därför såväl varierande syften, metoder som tolkningar av vad resultaten får för betydelse för rättssäkerhet, deltagares känslor av delaktighet och rättssystemens krav på effektivitet och skyndsamhet. En annan aspekt som diskuteras är hur förhör som hålls via videokonferens påverkar makt- och auktoritetsförhållanden och hur fysisk utevaro kan göra att gränserna för vad som är tillåtet att göra i den fysiska rättssalen i viss mån omförhandlas när en brottmålsförhandling genomförs delvis digitalt.

Från ett brukarperspektiv förväntar vi oss att känslan av delaktighet i förhandlingen kan upplevas som begränsad. Vi utgår också från att videokonferensformatet påverkar brukares möjligheter att återge de egna minnesbilderna när möjligheten att använda kroppsspråk för att förstärka, förtydliga och komplettera ett muntligt yttrande begränsas dels av begränsad teknik i hemmiljö, dels av att panoreringen i rättssalen inte alltid visar hela överkroppen i bild. Ett annat väntat resultat är att de traderade normer som avgör vad som är tillåtet vid vilken tidpunkt i rätten i viss mån förskjuts när inte alla deltagare delar samma fysiska rum.

Domstolsförhandlingen som social praktik

Vår utgångspunkt är att all mänsklig kommunikation utgörs av en uppsättning språkliga val som människor gör när de talar och skriver. Denna kommunikation tolkas sedan i interaktion med talare och lyssnare i olika kontexter. Skrivna text kan exempelvis lättare rekontextualiseras, vilket innebär att hela eller delar av innehållet läses och tolkas i andra kontexter (Linell 1998). Det kan för en tingsrätt handla om genredrag som att tingsrättsdomar ofta har formuleringar som hämtats från prejudikat i överrätt (jfr Orrbén 2024). Lindh (2022) har visat att sakframställan och slutanförande i huvudförhandlingar är rekontextualiseringar av innehållet i förundersökning och den muntliga bevisningen, och vad som sker när huvudförhandlingen som social praktik rekontextualiseras i realtid genom att alla deltagare inte delar samma fysiska rum. I enlighet med vår språksyn kommer all producerad text, såväl talad som skriven, att tolkas i huvudförhandlingens praktik och det är här som den innehållsliga betydelsen av förhållningsberättelserna kommer att tolkas. Annorlunda uttryckt använder människor språk för att hantera sina erfarenheter och för att interagera med andra i sociala sammanhang (Halliday & Matthiessen 2014:25).

I kontextbegreppet rymmer olika språkliga nivåer som på den mest övergripande nivån handlar om kulturkontexten, alltså hur människor som delar samma kulturella erfarenheter och plattformar förväntas interagera med varandra. Vi utgår här från det som kallas för *situationskontext*, vilket betyder att mening skapas i specifika sammanhang där olika aktörer interagerar med varandra. Domstolsförhandlingar har en fast uppsättning regler och ramar som tillåter och begränsar olika aktörer att utföra olika handlingar i olika kontexter (jfr van Leeuwen 2008:12ff). Gemensamt för all interaktion som pågår, oavsett sammanhang, är att de alltid är delar av en situationskontext som i någon mån kommer att definiera och prägla både typ av samtal och hur de kommer att genomföras. Varje situationskontext är på så vis unik och beroende av vilken typ av aktivitet som utförs och vilka erfarenheter, maktrelationer och befogenheter som är kopplade till deltagandet i aktiviteten (Halliday & Matthiessen 2014:33). I domstolar är själva huvudförhandlingen en egen social praktik, som sina rutiner till trots ändå påverkas av den enskilda huvudförhandlingens situationskontext. Denna sociala praktik är vad van Leeuwen kallar för ”reglerade sätt att utföra sociala handlingar i en kontext” (2008). Enligt van Leeuwen (2008:17–21) finns det i alla sociala praktiker en uppsättning uttalade eller outtalade regler och förhållningssätt som alla aktörer förväntas att följa. Ett sådant regelverk upprätthålls av aktörer, vars befogenheter och aktörsroller ger dem behörigheter att utföra och begränsa andras handlingar inom den sociala praktiken. Typiska sociala praktiker kan vara familjer, skolor och domstolar, där relationerna mellan förälder och barn, elever och lärare och jurister och lekmän definieras av normer och regler som kodifieras, förhandlas och omförhandlas i varje enskild social praktik.

Vi tar därför utgångspunkt i att varje huvudförhandling bär sin egen situationskontext. Även om huvudförhandlingens praktik är reglerad i rättegångsbalken och traderad via tjänstgörande jurister utgår vi från att brukare och juristers deltagandeform får betydelse för det praktiska genomförandet.

Arkitekturens hierarki och den fysiska närvarons betydelse

En aspekt som Lindh (2022) lyfter som ett problem med hybridmöten i svenska brottmålsförhandlingar är att allvaret i en huvudförhandling och att de hierarkier som finns mellan brukare och domstolsjurister tenderar att förändras när inte alla deltagare befinner sig i samma fysiska rum. Även om ordningen i rättssalen upprätthålls och följer rättegångsbalkens 46 kap., kan man inte bortse från de traderade traditioner som reproduceras i varje enskild huvudförhandling (Jacobsson 2006). Lindh (2022) och Ask & Lindh (2024) visar att det upplevda fysiska avståndet som uppstår när en brukare deltar från hemmet påverkar vad de uppfattar som tillåtet att göra när man medverkar digitalt i en huvudförhandling i egenskap av målsägande, tilltalad eller vittne. Till exempel visar Lindh (2022) att tröskeln för att avbryta åklagarens taltur under pågående förhørsinteraktion var lägre om den tilltalade deltog uppkopplad från hemmet än om hen befann sig fysiskt på plats i rättssalen. Som förklaring utgår Lindh (2022) från de symboliska värden som finns inbyggda i domstolsbyggnaders inredning och möblering, vilket implicit medverkar till och understryker situationens allvar. Bybee (2012:1015) lyfter i sin studie arkitekturens betydelse för att skapa ett allvar i en situation när man är kallad till domstolsförhandling. Han beskriver arkitekturens symboliska betydelse som "ways in which law has been embedded in physical structures and space – a concrete embodiment that expresses ideologies and shapes interests". Samma diskussion återfinns i studier från McKay (2018:248), Komter (2014) och Donoghues (2017). Diskussionen som förs kan sammanfattas av Donoghues (2017:1017) slutsats: "emerging evidence suggests that when courtroom communication is mediated by video link, the courtroom becomes spatially distributed and the relationships between participants are reshaped". Det råder alltså konsensus om att domstolsbyggnaders arkitektur, rättssalar och deras möblering har betydelse för hur brukare som deltar i en förhandling kommer att uppfatta situationen, och att de arkitektoniska elementen symboliserar en representation av såväl statens auktoritet som lagens legitimitet, och att den som fysiskt deltar i ett sammanträde också påverkas av den omgivande miljön. Den som inte befinner sig fysiskt i rummet kommer däremot inte att dela den upplevelsen.

I detta sammanhang är också intervjustudierna med jurister i Svingstedts avhandling (2012:104–105) relevanta. I en delstudie intervjuas åklagare, försvarsadvokater och juristdomare om sina respektive professioner, och i intervjuerna råder konsensus inom professionen att svenska rättssalar ska vara "ett rum där allvar ska råda". Vi menar att rummet och dess interiör bidrar

med mer än symbolisk betydelse för upprätthållandet av situationens allvar i domstolsförhandlingar. Ett exempel är att möbleringen i svenska rättssalar är en spegling av rättegångsbalkens 46 kap. (5–6§), vilket tydliggörs av Löfgren (2011). En aspekt som hon belyser i sin rättshistoriska avhandling är relationen mellan rättegångsbalken och möblering. De explicita krav som fanns på muntlighet i samband med införandet av rättegångsbalken 1942 ställde nya krav på möbleringen i svenska rättssalar. Löfgren (2011:459) skriver ”salen skulle för det första vara ordnad så att allt som sades kunde höras av samtliga i salen och för det andra skulle rätten och parterna vara placerade så att ingen satt med ryggen åt den som talar; med andra ord de skulle vara ordnade i en cirkel”. Det är alltså ingen slump att interiören i rättssalar är ordnad på samma sätt i alla tingsrätter, eftersom möbleringen ska påminna om just situationens allvar och att alla som deltar i huvudförhandlingen ska kunna ta del av allt som sägs i realtid. När brukare deltar via videokonferens kan vi alltså konstatera att denna hierarkiska ordning utmanas, vilket gör att brukare mer eller mindre medvetet gör vissa avsteg och i någon mån provar gränserna när det upplevda avståndet mellan domstolen och brukaren som deltar digitalt ökar (Lindh 2022). En jämförelse med ordningen i en australiensisk rättssal visar att det föreligger stora skillnader framför allt i hur tilltalade positioneras i rättssalar. McKay (2018:248) skriver:

During criminal proceedings, the accused person is isolated within the custody dock, a key separationist structure that foregrounds the implicit power imbalance of the state versus the individual. The dock calls into question the presumption of innocence, being a space of pillory “where the defendant (often aptly called ‘the prisoner’) is incarcerated during his trial”.

Det föreligger alltså stora skillnader mellan det svenska rättssystemet och de rättssystem som vilar på anglosaxisk tradition. I en svensk rättssal måste man veta vilken sida av rummet som tilltalade sitter på för att vid en första anblick kunna avgöra vem som är tilltalad och vem som är målsägande.

Enligt Dodson med flera (2020:15) blir målsägande, tilltalade och vittnen ”more likely to feel free to obfuscate, ignore, or be nonresponsive when testifying” när de deltar via videokonferens från sin hemmiljö. Slutsatsen som dras av Dodson med flera (2020:15) är alltså att videokonferenser gör det svårare för jurister att pröva berättelsernas riktighet i en förhörssituation, eftersom hybridformatet gör det möjligt för brukare att i högre grad än tidigare obstruera och medvetet eller omedvetet omförhandla domstolens hierarkier.

De förväntningar som finns på domstolars professioner kan också påverkas av att åklagare eller advokater deltar i förhandlingen digitalt. I Ask & Lindh (2024) redogör tre juristdomare för de erfarenheter som de uppmärksammat i förhandlingar där vissa avsteg uppstått som en följd av att antingen brukare eller åklagare och försvarare inte befunnit sig fysiskt i rättssalen under huvudförhandlingen. Juristdomarna gör följande reflektion:

Det blir ett märkligt intryck om en professionell aktör kopplar upp sig från sitt kök rätt in i rättssalen eller om en professionell aktör väljer att uppträda i helt andra kläder än om hen hade varit på plats i rättssalen. Känslan av att det är något allvarligt som avhandlas riskerar att försvinna om exempelvis åklagaren uppträder mer som en privatperson än någon som närvarar i egenskap av sitt ämbete [...] Vid förhandlingar med digital närvaro blev domarna dock tvungna att påpeka och påminna om ordningsreglerna mer frekvent än vid förhandlingar där digital närvaro inte förekom. (Ask & Lindh 2024:275)

Samma typ av problem som Dodson med flera (2020) ger uttryck för återfinns alltså i juristdomarnas redogörelse i Ask & Lindh (2024). Även Lindh (2022:77) visar exempel på förhandlingar med inslag av videokonferens, där brukare som deltar digitalt sitter i avslappnade positioner i möbler som primärt inte är gjorda för möten, exempelvis soffor, sängar och fåtöljer. Andra observationer som gjordes mellan 2016–2018 i Lindhs studie är exempel på tilltalade och vittnen som åt och drack under förhören med följden att svaren på frågorna tenderade att fördröjas. Inga motsvarande exempel fanns när brukare hördes på plats i en rättssal. Här finns en uppenbar risk att brukarna uppfattas som oengagerade, vilket kan påverka hur deras berättelser uppfattas av rätten. Även Rowden & Wallace (2019:705) har uppmärksammat detta fenomen i en brittisk kontext, och slutsatsen som dras i deras artikel är att det kan framstå som att ”they are disinterested in the proceedings”.

Senare observationsstudier av Ask & Lindh (2024) visar exempel på andra typer av avvikelser. Ett exempel är en huvudförhandling från 2019 där ett vittne hörs via videokonferens. Hon anslöt till domstolens WebRTC via mobiltelefon, vilket resulterade i att hennes ansikte projicerades i närbild. Samma problem har iakttagits när webbkameror i hemmiljöer sitter i fel höjd. Ett annat problem som kan uppstå i hybridmöten är att vyn som projiceras för brukare som sänder från hemmiljö begränsas, vilket kan leda till att förhandlingen upplevs som exkluderande. I Ask & Lindh (2024:265) finns följande exempel:

I periferin fångar en av rättssalens kameror som monterats vid entrédörren en helbild av rättssalen. Det innebär att vyn som projiceras i medhörningsrummet visar hur många personer som befinner sig på huvudförhandlingen. Det går däremot inte att urskilja ansiktsuttryck, mimik eller gester hos rätten, tilltalad och försvarare, eftersom deras bilder är små på skärmen. Åhörarbänkarna vid entrédörrens sidor är utanför kamerans räckvidd, vilket gör denna del av rättssalen till en blind fläck för deltagare som befinner sig på annan plats. Konsekvensen blir att målsäganden inte kan uppfatta om det finns åhörare på plats i rummet. Att inte veta vilka som sitter på åhörarplats är potentiellt besvärligt, eftersom ovissheten kan vara ännu ett inslag som påverkar de medverkandes nervositet och anspänning. I allvarliga mål där det också finns hotbilder mot vittnen är det inte heller osannolikt att det orsakar rädsla att inte veta vilka som lyssnar, vilket kan påverka viljan och beredskapen att lägga fram vittnesmål. (Ask & Lindh 2024:265)

Slutsatsen som vi drar är att brukare på videokonferens inte kan överblicka allt som försiggår i rättssalen. Vad målsäganden i denna specifika huvudförhandling fick för intryck av att delta via videokonferens har vi dock inte underlag för att kunna diskutera vidare. Genom att relatera till de internationella enkät- och intervjustudier som gjorts kan vi däremot dra paralleller till de upplevelser som informanterna i McKay (2016, 2018), och Rowden & Wallace (2019) gett uttryck för. McKay (2016, 2018) undersökte brukares upplevelser av att delta i en brottmålsförhandling via videokonferens i en australiensisk kontext. Materialet utgjordes av enkät- och intervjustudier som fokuserade på brukarnas upplevelser av hybridformatet. Resultaten visar att informanterna i enkätstudien upplevde att hybridformen orsakar ”disengagement and isolation” (2018:261), och att de emotionellt upplever sig som distanserade från den interaktion som pågår i rättssalen vid sidan om det egna förhöret. Det framgår också att kamerornas panorering av rummet påverkade brukarnas perception. De kunde inte se vilka som befann sig i rummet, vilket skapade otrygghet och känslor av att bli exponerad offentligt utan att veta säkert vem eller vilka som fysiskt befinner sig på åhörarplats i rättssalen.

I en brittisk studie av Rowden & Wallace (2019) intervjuas expertvittnen efter att ha medverkat i en brottmålsförhandling som hållits i hybridformat där de själva vittnat digitalt. Expertvittnenas uppfattning om att lämna vittnesmål digitalt var att frånvaron av ögonkontakt upplevdes som ett problem, vilket enligt deras uppfattning minskade deras auktoritet och trovärdighet. Till skillnad från många brukare är expertvittnen en röst- och resursstark grupp som med lätthet interagerar verbalt, men resultaten visar alltså att det ändå finns saker som upplevs störande även för denna grupp. En annan typ av exkludering framgår av 20 semistrukturerade intervjuer med advokater, åklagare och domare i England och Wales (Walker 2024:136–139). De brister som framkommer är exempelvis en upplevd minskad tillgång till de fysiska dokument som hänvisas till i salen, men också svårigheter att höra och att aktivt kunna delta i processen. Även tiden som en advokat kan spendera med sin klient i väntrummet för att förbereda brukaren för domstolsförhandling försvinner när tilltalade deltar från fängelse via videokonferens i stället för att fysiskt befinna sig i rättssalen (Walker 2024). Ett sådant problem är att den upplevda distansen ökar när man som deltagare fysiskt befinner sig på annan plats och kopplas upp till ett hybridmöte. Warden (2015:351) och Vocht (2022:35) konstaterar också via enkät- och intervjustudier att det är betydelsefullt för tilltalade att dels att få möta professionen, dels att relationen mellan tilltalade och försvarare riskerar att försvagas när de inte delar samma fysiska rum. Viktigt att ha i åtanke är att förhållanden från anglosaxiska rättssystem inte är direkt överförbara på den svenska modellen. Däremot är sannolikheten mycket stor att brukare även i en svensk kontext kan känna ett visst mått av utanförskap, eftersom deras vy

av rummet ständigt är begränsad och att man som brukare får ett beskuret utifrånperspektiv.

En grupp som i vår forskning avviker och inte alls verkar påverkas i samma utsträckning av att vittna via videokonferens som lekmän är poliser. Om det i förhör med målsägande, tilltalade och vittnen oftast lämnas detaljer på juristers inrådan, skiljer sig förhör med poliser som vittnar om våld som de utsatts för i tjänsten. Deras berättelser kännetecknas av att vara utvecklade med hög detaljnivå, trots att det ofta förflutit många månader sedan händelsen inträffade. Den främsta anledningen är att poliser har möjlighet att läsa sina egna PM som skrevs i samband med händelsen. De kan då friska upp sina minnesbilder innan de medverkar som målsägande eller vittnen i en huvudförhandling. De problem som vi diskuterat ovan gäller generellt inte poliser, eftersom de har både vana av att vittna och dessutom rutiner för hur de ska dokumentera våld eller hot om våld som de utsatts för i tjänsten. Hur polisens berättelse kan se ut i en förhörssituation när hen återger en våldsamt situation som inträffat sex månader tidigare framgår av följande exempel:

när vi är ungefär två trappsteg från toppen så fortsätter hon att fråga vad som kommer att hända. så blir hon plötsligt arg och slänger sig bakåt igen, så vi hamnar på den här trappavsatsen ännu en gång. hon är arg och hon vill inte alls följa med. till slut så bär vi upp henne igen till entréplan, trappavsatsen, och då hamnar Vega på rygg, och Annelie står på hennes högra sida och jag på hennes vänstra sida. jag håller i hennes vänsterarm och sitter ungefär i höfthöjd för att försöka hålla fast den här filten, det fanns folk runt omkring [...] och i samband med detta så sparkar Vega upp med benen mot mig där jag står vid hennes höfter och hon träffar med foten i mitt huvud. sen, sen lyfter hon fötterna från marken och sparkar uppåt igen och då får vi över henne på mage till slut (inspelning från 2018, tingsrätt A).

Som utdraget visar är målsägandens berättelse i detta åtal för våld mot tjänsteman både utförligt och detaljrikt. Att målsäganden kan återberätta ett händelseförlopp som inträffat sex månader tidigare med sådan detaljrikedom handlar om att hen har tillgång till det PM som skrevs i direkt anslutning till händelsen. Som tjänstepersoner vet poliser om att de måste dokumentera sina minnesbilder i PM för att, om det skulle behövas, kunna återge dessa inför domstol flera månader senare.

Brukarundersökningar som genomförts vid Södertörns tingsrätt kan också ge en fingervisning om de attityder som lekmän har till att medverka i en huvudförhandling via videokonferens. Underlaget utgörs av korta enskilda

intervjuer med tilltalade, målsägande och vittnen efter att de har deltagit i en rättegång (Ask & Lindh 2024:274–277). Med utgångspunkt i de slutsatser som dras av Södertörns tingsrätt efter att de sammanställt sina brukarundersökningar finns följande exempel på situationer som identifierats som problematiska för brukarna:

Om tekniken inte fungerade väl i salen fanns det en osäkerhet hos personer som hade deltagit digitalt. De frågade sig till exempel om domaren verkligen hade hört allt vad man sagt eller om det var något väsentligt som inte hade gått fram. Några upplevde också att det var svårt att hänga med när de var med digitalt och det var särskilt tydligt för dem som också hade tolk. De tilltalade som var med digitalt upplevde inte alltid att de hade samma närhet till rätten jämfört med de tilltalade som hade varit på plats. (Ask & Lindh: 2024:274)

Kärnan i citatet är direkt relaterat till att den tekniska utrustning som används fungerar, vilket annars skapar osäkerhet hos brukarna. Ett exempel på att brukare upplever brister i tekniken är deras farhåga om ”domaren verkligen hade hört allt vad man sagt”, och denna oro förstärks om allt som sägs också tolkas. Tekniska problem tenderar att vara en återkommande farhåga för många brukare i Södertörns brukarundersökningar, och just detta problem lyftes redan i Landström med flera (2012). Domarna var då av uppfattningen ”att tekniska problem med videokonferens, såsom att tekniken inte fungerar när den ska, var en stor nackdel och de uttryckte oro över att tvingas förlita sig på tekniken i alltför hög utsträckning” (2012:206). Problem med uppkoppling och liknande kan alltså orsaka känslor av exkludering. Däremot är tekniska brister i brukares utrustning svårare att avhjälpa när de befinner sig i hemmiljö. Sanders (2020) studie visar att problem som uppstår i svenska domstolar vanligtvis är relaterade till brister i brukarnas egen utrustning:

The Swedish response stressed that video-hearings had proved very useful [...] interruptions due to technical problems, those were mostly due to parties and the court being unaccustomed to the format or due to a lack of necessary technical means. (Sander 2020:17)

Problemet med bristfällig utrustning i hemmiljön kan vara anledningen till att brukare väljer att använda mobiltelefon och inte dator med webbkamera. I extrema situationer, som under pandemin, kunde telefonförhör fortfarande förekomma. I ett exempel som vi vill lyfta har tingsrätten tillåtit ett vittne att delta via telefon, sannolikt på grund av hennes ålder och levnadssituation, vilket gjorde att tillgång till lämplig utrustning i hemmiljön saknades. I utdraget nedan återges delar av förhöret:

Åklagaren:	Du har någon som sitter och lyssnar nu här?
Vittne:	Nej, det var min make som kom upp i köket

- Åklagaren: Ja, det är bra om du försöker att inte säga vad han säger, utan vad du själv kommer ihåg
- Vittne: Ja, ja
- Åklagaren: Det här är nackdelen med det här telefonförhörsgrejset
(Ask & Lindh 2024:258).

I förhöret uppmärksammar åklagaren en viskande röst i bakgrunden när vittnet besvarar åklagarens fråga om någon annan befinner sig i rummet och lyssnar på vad som sägs. I detta förhör är det vittnets partner som befinner sig i samma rum som vittnet under förhöret, och han ser uppenbarligen inga problem med att assistera vittnet vid behov. Även om detta är det enda förhöret från vårt material som hålls utan bild visar det ändå vilka problem som kan uppstå när inte alla delar samma fysiska rum. Samma problem med att utomstående påverkar förhören hade varit möjligt också vid bildvisning, eftersom en partner eller någon annan hade kunnat befinna sig utanför kameralinsens upptagningsområde. I utdraget är åklagaren märkbart missnöjd med att domstolen godkänt telefonförhör, även om det inte finns någon garanti för att resultatet blivit annorlunda om vittnet anslutit med bild.

Ett annat teknikproblem som lyfts i Lindh (2022:74) är vad som sker om ljudöverföringen mellan rättssal och videokonferens brister. I exemplet som visas är det ett vittne som sitter för långt från mikrofonerna i rättssalen, vilket gör att ljudet som når försvararen på videokonferens knappt blir hörbart:

- Försvaret: jag kan ställa en fråga till dej (1.0) hör du mej?
- Vittne: jag hör dej bra
- Försvaret: jättebra, jättebra (0.5) ibland när du svarar sitter du långt från mikrofonen (0.5) det hörs lite svajigt
- Vittne: hörs det bättre nu?
(Lindh 2022:74).

I det exempel som illustreras är det en försvarare som uppmärksammar problemet och det blir snabbt avlöst genom att vittnen härefter lutar sig längre fram för att mikrofonen ska kunna ta upp hennes svar. Det som vi vill problematisera här är om situationen varit det omvända, alltså att en brukare i stället medverkat via videokonferens. Då är det mer osannolikt att hen skulle kommenterat det bristfälliga ljudet från rättssalen. Försvarets inskott ”ibland när du svarar sitter du långt från mikrofonen, det hörs lite svajigt” är i sammanhanget en direkt uppmaning till vittnet att närma sig mikrofonen, så att ljudet blir tydligt även för de som inte fysiskt befinner sig i rättssalen.

Rädslan för att möta gärningspersonen fysiskt i rättssalen

Om moderniseringen av hybridmöten i domstolar som genomfördes 2008 skriver Landström, med flera (2012:11) att det redan då fanns en samsyn bland jurister, poliser och nämndemän att videoförhör kunde användas för att effektivisera förhandlingar. Men det fanns också kritiska röster i Landströms med fleras studie (2012) som framför allt såg minskad rättssäkerhet som en risk, eftersom hybridmöten kan vara till nackdel vid bedömningar av tillförlitlighet och trovärdighet. Att införandet av videokonferenser mottogs positivt av rättspraktiker kan sannolikt vara en konsekvens av att telefonförhör var det enda alternativet till fysisk närvaro vid den tidpunkten. Studien visar att rättspraktiker mestadels var positiva och att de menade att deltagandeformen skulle underlätta särskilt för målsägande, exempelvis genom minskad stress. Denna beskrivning av situationen har inte förändrats nämnvärt sedan 2012, vilket citerat från tre juristdomares erfarenheter vid Södertörns tingsrätt visar:

I många fall kan det handla om vittnen eller målsägande som har varit utsatta för hot eller känner rädsla för att vara på plats i rättssalen. Det sociala spelet som kan förekomma i ett mål om grov kvinnofridskränkning, där det räcker med att den tilltalade ger målsäganden en blick för att hon ska tystna, försvåras genom den digitala närvaron. De subtila signalerna når inte fram. Vid den här typen av situationer kan digital närvaro leda till att förhörspersonen känner sig tryggare att berätta. Genom sitt beslut har domaren skapat bättre förutsättningar för att förhöret ska kunna genomföras och domstolens beslutsunderlag blir därmed så bra som möjligt. (Ask & Lindh 2024:272)

Här redogör juristdomarna för att målsägande som utsatts för såväl fysiskt som psykiskt våld ofta vill undvika att möta sina förövare fysiskt, och då finns alternativet att delta via videokonferens tillgängligt. Att hybridmöten kan ge en målsägande möjlighet att möta sin förövare utan att känna rädsla kan alltså enligt juristdomarnas erfarenheter ge positiva effekter, eftersom hybridformen kan få målsäganden att vilja berätta hur hen upplevt relationen. Som Rossner & Tait (2023:137) skriver kan videokonferenser minska risken för bråk under förhandlingens gång, men också tidsvinster för minskat resande och att tilltalade som är häktade inte behöver genomgå en förflyttning mellan häkte och domstol lyftes också fram som en fördel. Hybriddeltagande kan alltså vara ett sätt för domstolen att tillmötesgå brukares önskemål när det finns uppenbara risker för upplevt obehag. I den internationella forskningen är det dock främst minskat behov av resande och planering som lyfts fram som fördelar. Donoghue skriver exempelvis att "some defendants prefer the convenience of video link technology as a means to avoid the delay and upheaval associated with travelling to and from court" (2017:1005). I detta sammanhang är det viktigt att belysa att informanterna i studien var häktade i väntan på rättegång. Det finns alltså en möjlighet att förväntade restriktioner

som handfängsel, inlåsning i pauser och övervakning kan påverka deras inställning till att medverka via videokonferens under rättegången.

Panorering av deltagare i huvudförhandlingar

I mediaforskning som tillämpat beskrivande metoder för att visa hur teknik används i domstolsförhandlingar finns studier (Licoppe 2015, Horstmann & Linke 2022) som undersöker exempelvis hur och när kameraskiften görs vid replikskiften i rättsliga sammanhang. Det kompletteras med redogörelser av vad som sker när skiftena äger rum. Resultaten kan därför visa hur teknikanvändning kan optimeras i en domstolsförhandlings olika delar. I Licoppes (2015) studie görs analysen på en fransk frigivningsnämnd, och resultatet visar hur domstolen använder kamerornas panorering för att möjliggöra för brukare, som alltid deltar från anstalt, att känna delaktighet i processen. Konkret berör artikeln hur kameravinklar och in- och ut zoomning av domarna i rättssalen påverkar vilka vyer av förhandlingen som brukarna möter, och hur zoomningen optimerar brukarens känsla av delaktighet.

Att som brukare få en översikt av rättssalen och vilka som befinner sig där kan vara av betydelse för upplevelsen av förhandlingen. I Lindh (2022:68) visas ett exempel från en huvudförhandling där försvararen och den tilltalade deltar via videokonferens. Innan åklagarens yrkande delger försvaret rätten sina synpunkter på panoreringen av rättssalen:

Försvaret:	får försvaret säga en sak vid tillfälle e: kan tingsrätten panorera domstolens ledamöter herr ordförande, så att vi ser e: vilka som ingår i e: domstolen
Ordföranden:	ja, vi kan zooma ut lite så kommer kameran att flyttas
Försvaret:	bra
Ordföranden:	den flyttar sej här under förhandlingens gång här (Lindh 2022:68)

Detta exempel visar att det 2018 när förhandlingen ägde rum inte var självklart att kamerorna alltid panorerades så att det tydligt framgick vilka som befann sig i rummet. I denna förhandling var det försvaret som uppmärksammade att hans klient inte fick en översiktsbild och följaktligen inte såg vare sig rätten eller övriga personer som befann sig i rättssalen. Utvecklingen sedan 2018 har dock gjort att de tekniska förutsättningarna i svenska rättssalar är bättre 2025, genom exempelvis bruk av bild-i-bild, där brukare som deltar via videokonferens kan se den som talar och samtidigt få en överblick av rättssalen i två olika bildrutor.

Ett annat exempel från Ask & Lindh (2024) nedan visar hur juristdomare ger instruktioner till ett vittne som deltar i ett hybridförhör. Yttrandet utspelar

sig efter att åklagaren avslutat sin del av förhöret, och turen har gått över till den tilltalades försvarare som fysiskt befinner sig i rättsalen:

nu försvann du, det blir bra så om du, advokaten,
tittar på den skärmen i stället så kommer det framstå
som om att ni tittar på varandra

(Ask & Lindh 2024:259)

Juristdomarens ambition är att få interaktionen mellan vittnet och försvaret att fortlöpa så friktionsfritt som möjligt. Eftersom hybridformatet gör att det fysiska mötet mellan jurist och brukare uteblir, behöver domstolarna hitta alternativa sätt att återskapa de konventioner som används i interaktioner. Ett sätt är, som i exemplet ovan, att juristdomaren instruerar jurister och brukare vart de ska vända sig under förhöret för att i möjligaste mån återskapa en situation där upplevelsen blir att ingen sitter ”med ryggen åt den som talar” (jfr Löfgren 2011:459).

Icke-verbal interaktion i förhör

I denna artikel ser vi på gester och kroppsspråk som medvetna kroppsrörelser, såsom hand-, arm- och huvudrörelser, vilka är betydelsefulla symboler i den pågående interaktionen (jfr Knapp, Hall & Horgan 2014:200). Vi tar utgångspunkt i empiriska studier som undersökt hur icke-verbal interaktion såsom gester påverkas av att brukare medverkar via videokonferens. Ett antagande som görs baserat på tidigare empiriska studier är att talare med mer begränsade ordförråd tenderar att kompensera verbalspråk med gester för att berätta eller svara på ställda frågor (Lindh 2022, Ask & Lindh 2024, Ask & Lindh 2025). Liknande slutsatser dras också i Donoghues (2017) studie:

In remote hearings, judges had less control over nonverbal communication between the parties and witnesses [...] providing evidence remotely may not always be in their best interests and defendants may also misunderstand aspects of the video link process. (2017:1019)

Att använda kompletterande kommunikationssätt blir sårbart i hybridmöten, vilket citatet från Donoghue (2017) visar. Att domare har mindre kontroll över icke-verbal kommunikation kan exempelvis handla om att det skickas extralingvistiska signaler från brukaren som är svåra att uppfatta när man fysiskt befinner sig på annan plats.

Även om vi kan se i vårt material att problemet med panorering i förhörs-situationer inte längre är lika uppenbart som när vi först började intressera oss för videokonferenser i huvudförhandlingar 2016, ser vi andra problem. I huvudförhandlingar med brukare som deltar digitalt har vi, som tidigare diskuterats, sett exempel på hur de projiceras olika på rättsalarnas skärmar beroende på vilken teknisk utrustning som används. Vi har konstaterat att det är en markant skillnad mellan personer som befinner sig i ett rum avsett för

videomöten, som tingsrätternas medhörningsrum, och personer som deltar med egen mobil- eller datorkamera och sänder från hemmiljö. Eftersom kameror i mobiler inte är tillverkade för att optimera projicering av hela överkroppen, blir också bilden som syns i rättssalarnas skärmar begränsad, och därmed försvåras användningen av exempelvis gester i samband med förhör.

Vi utgår från att det icke-verbala registret kan förstärka, komplettera eller exemplifiera en utsaga, exempelvis hur delar av ett händelseförlopp har gått till. I vår forskning har vi undersökt brottmålsförhandlingar om olika typer av våldsbrott. De iakttagelser som vi gjort pekar på att målsägande, tilltalade och vittnen ofta måste använda komplementerande kroppsspråk för att återge kraft i utdelade slag, om slaget gjordes med öppen eller knuten hand och slagens träffytor (Ask & Lindh 2025). I Lindh (2022:79–81) visas att icke-verbal kommunikation också kan fylla andra funktioner. I det första exemplet som visas nedan har den tilltalade (här kallad Mats) i förhöret ambitionen att ange hur mycket alkohol som konsumerats under kvällen i den åklagarledda delen av förhöret som ett direkt svar på åklagarens fråga:

- Åklagaren: hur berusad var du egentligen den här kvällen, hur mycket hade du druckit?
- Mats: vad kan det ha varit, så här mycket från den lilla flaskan på systemet [den tilltalade mättar en mängd som visar ungefär 20 centiliter av en 35-centilitersflaska]

Exemplet med den tilltalades alkoholintag är ganska okomplicerat och åklagaren kan med följdfrågor enkelt verbalisera vad den tilltalade avser med sina handrörelser, vilket han också gör i detta förhör. Nästa exempel är mer komplext och illustrerar den tilltalades vilja att tydliggöra sin version av hur det åtalade händelseförloppet gått till. I den åklagarledda delen av förhöret genomför han därför på eget initiativ en opåkallad impromptuteater där försvararen som sitter bredvid får ikläda sig rollen som målsägande. På ljudfilen finns följande yttranden:

- Mats: så jag tycker nog att jag gjorde rätt e: när han stod där då så var det första jag försökte och göra att få ner han så han satt på sängkanten, och e: då tar jag tag i hans handleder, och då vill jag spela ett litet rollspel med Inger för att visa hur det går till, vi kan nog stå här tror jag, så att ni ser riktigt, vi kan nog stå
- Ordf. vi ska bara se så att det kommer in på
- Mats: Ja okej

Ordf. inspelningen
Inger: vi brukar, vi kan ju sitta
Mats: Ser ni då?
Ordf. ja
Mats: då står ju Gunnar upp då till att börja
med och slog mot en så här [Mats gestikulerar
med händerna för att visa att Gunnar är våldsam]
och jag försökte ju att greppa
handlederna, det blir som sån där
tuppfäktning – det är inte så snyggt att
titta på, men till slut så fick jag ju tag
i handlederna då [Mats tar tag i Ingers handleder och
flyttar ned armarna mot hennes mage]och då tar jag
ju ner dom mot magen, samtidigt som jag då
pratar med Gunnar då va, och försöker få
han till att lugna ner sig, jag håller ju
rätt hårt i början va, men sen försöker
jag ju att släppa efter och då slet ju
Gunnar sig och då hamnade ju min knutna
hand i hans mage (Lindh 2022:80)

I utdraget går det att se exempel på hur Mats berättelse kombineras med icke-verbal kommunikation genom att han vid sidan om talet illustrerar händelseförloppet med hjälp av kroppsrörelser och gester som dels visar Gunnars slag, dels hur Mats själv hanterar våldsamheterna i sin yrkesroll. På Mats initiativ intar försvararen rollen som målsägande, och på så vis kan han stegvis återge sin version av händelseförloppet. Exemplet illustrerar hur komplexiteten i en förhörssituation utan förvarning kan öka som ett led i att brukare av olika skäl vill anpassa sättet att berätta efter de egna förutsättningarna. Utdraget kan ses som ett exempel på vad som sker när tingsrättens institutionella ramar möter människor i deras vardag. Mats lämnade sin egen berättelse på det sätt som han i situationen uppfattade som relevant, något som hade varit mycket svårt att åstadkomma om han deltagit via videokonferens med försvararen sittande i rättsalen eller om hen deltagit via videokonferens från annan plats.

Som visats i de två exemplen ovan använder brukare icke-verbal kommunikation för att förstärka och förtydliga vad som sagts. Det finns ännu en aspekt av det icke-verbala registret där ljuset är på åklagaren. I Ask & Lindh (2025) visar vi hur åklagaren i ett målsägandeförhör som hålls från ett medhörningsrum på tingsrätten verbaliserar målsägandens icke-verbala kommunikation för rätten. I förhöret verbaliserar åklagaren exempelvis när målsäganden besvarar frågor om var slag och spott träffade genom att peka, och genom att icke-verbalt illustrera vilken kraft som fanns i slagen:

Iris: och då fick jag slaget på käken
Åklagaren: var, var på käken träffade det?
[Iris gör en pekande rörelse med ett finger på vänstra sidan av käken]
Åklagaren: du visar på din vänstra sida, träffade det någon annanstans?
(Ask & Lindh 2025)

Åklagarens tillvägagångssätt skiljer sig mellan målsägandeförhöret och förhöret med tilltalad, som befinner sig i rättssalen. I det tidigare förhöret med den tilltalade ignoreras de gester som han använder för att utveckla sin berättelse.

Hindmarsh & Heath (2000) skriver att icke-verbal kommunikation ska ses som ett komplement till talet och att funktionen också kan vara att styrka och tydliggöra ett muntligt yttrande. I utdraget kan vi däremot se att de delar av målsägandens berättelse som lämnas icke-verbalt verbaliseras av åklagaren genom yttrandet ”du visar på din vänstra sida”. Fenomenet illustrerades ursprungligen av Stokoe (2009), som visade att förhørsledare i polisförhör verbaliserar icke-verbal kommunikation under pågående förhör med syftet att yttrandet ska komma med på ljudupptagningen.

Som vi tidigare belyst förändras förutsättningarna för brukares möjligheter att använda sig av icke-verbalt kroppsspråk när de deltar i en hybridförhandling. Just denna aspekt belyste nämndemän, åklagare och poliser som ett problem redan i Landström med fleras (2012) studie:

Nämndemännen ansåg att videokonferens begränsar möjligheterna att uppfatta den målsägandes kroppsspråk och känsloreaktioner. Grupperna poliser och åklagare var överens om att en viktig nackdel med videokonferens är att man får ett sämre underlag för att göra bedömningar av trovärdighet och tillförlitlighet. (Landström med flera 2012:206)

Det finns alltså en återkommande farhåga hos de rättspraktiker som utgjorde den studiens informanter att något går förlorat i interaktionen när de icke-verbala språkhandlingarna blir svårare att utläsa i förhör. En lösning på delar av detta problem är att juristerna repeterar och tolkar innebörden av kroppsspråket i förhören. I Ask & Lindh (2025) görs detta exemplariskt av åklagaren i målsägandeförhöret, och det blir lätt för rätten att förstå hennes avsikt med gesterna. Den tilltalade som befinner sig i rättssalen under förhöret använder också icke-verbalt språk för att beskriva det våld som han säger sig ha blivit utsatt för av målsäganden. Åklagaren lämnar den tilltalades förklaringar utan kommentar och hans icke-verbala kommunikation uppmärksammades inte i det här fallet.

Som avslutning vill vi en sista gång återknyta till Landström med fleras (2012) enkätstudie. I deras sammanställning av resultaten går det att läsa följande:

Den främsta nackdelen med videokonferens är att det [...] är mindre levande och direkt än ett liveförhör. Till exempel hänvisade man till att videoformatet inte blir lika känslomässigt engagerande som när förhöret sker på plats inne i rättsalen. (Landström med flera 2012:206)

Att respondenterna upplevde förhör via videokonferens som ”mindre levande och direkt” än de förhör som genomförs med alla aktörer fysiskt närvarande i rättsalen pekar på ett svåröversigtligt problem som förstärks av Epps & Hayter (2021:11) slutsatser, där de skriver att kommunikation med icke-verbalt kroppsspråk alltid påverkas negativt i hybridmöten. Sedan 2012 har däremot såväl attityder till videokonferenser som tillgänglig teknik förändrats, och det är därför inte förvånande att Wilkman, Antfolk & Korkmans (2024:835) studie har resultat som skiljer sig från vad som presenteras i Landströms med flera (2012). De 47 juristdomare som deltar i denna enkätstudie uppger nämligen att de inte uppfattar situationen som att de får sämre förutsättningar att göra korrekta bedömningar av brukares trovärdighet i förhör. Det finns alltså ingen nyligen publicerad forskning som stödjer Landströms med fleras (2012) resultat att domares bedömningar påverkas negativt av att brukare medverkar via videokonferens. Däremot finns det, som vi har visat, ett flertal studier som visar att berättelsernas innehåll och brukares upplevelser av förhandlingen riskerar att påverkas i negativ riktning.

Sammanfattning och diskussion

I denna artikel har vi utgått från svensk och internationell forskning om videokonferenser i huvudförhandlingar i brottmål. Sedan Landström med fleras studie genomfördes med rättspraktiker 2012 har ett antal vetenskapliga publikationer som berör videokonferenser i domstolar belyst situationen från olika teoretiska och metodologiska perspektiv. Den samstämmiga bilden är att videokonferenser i huvudförhandlingar har både för- och nackdelar i relation till förhandlingar där alla fysiskt befinner sig i samma sal. Kontrasten mellan enkätsvaren i Landström med flera (2012) och juristdomares inställning till videokonferenser på 2020-talet (Wilkman, Antfolk & Korkman 2024, Ask & Lindh 2024) visar att professioner i finska och svenska domstolar numera har en väsentligt mer positiv inställning till videokonferenser som alternativ deltagarform. Wilkman med fleras (2024) resultat visar exempelvis att bedömningen av brukarnas trovärdighet inte påverkas negativt, medan juristdomarna i Ask & Lindhs (2024) studie lyfter fördelarna med att kunna erbjuda våldsutsatta målsägande möjligheten att inte möta sin förövare fysiskt i rättsalen.

De farhågor som uttrycktes i Landström med flera (2012) speglas däremot i de enkät- och intervjustudier som gjorts av McKay (2016 och 2018), Rowden & Wallace (2019) och Walker (2024). Resultaten från dessa studier visar att känslan av delaktighet uteblir och att man som brukare blir observatör

i en förhandling som handlar om den egna personen. En annan aspekt är att expertvittnen inte upplever att de ges samma möjlighet att sakligt redogöra för en utredning som ligger inom det egna expertområdet. Slutligen finns också risken att det uppstår svårigheter att höra vad som sägs, att det finns en begränsad möjlighet att följa med i den dokumentation som åberopas (Walker 2024) och att det uppstår en känsla av exkludering för den som inte fysiskt delar rummet med alla andra i förhandlingen (McKay 2016 och 2018, Ask & Lindh 2024). Domstolen blir heller inte en plats för mötet mellan medborgare och stat, vilket begränsar de naturliga auktoriteterna och rättssalarna riskerar att inte framstå som ”rum där allvar ska råda” (Svingstedt 2012:104).

Sammantaget kan vi dra några slutsatser som baseras på denna forskningsgenomgång. Vi menar att de institutionella regler som stipuleras i rättegångsbalkens 46 kap. utmanas av det upplevda avståndet mellan jurister som fysiskt befinner sig i rättssalen och de brukare som deltar via videokonferens, eller tvärtom. I tidigare artiklar som berör videokonferenser i brottmålsförhandlingar har vi i Ask & Lindh (2024) vägt för- och nackdelar med videokonferenser i huvudförhandlingar mot varandra och diskuterat hur videokonferenser kan tänkas att påverka brukares upplevelser av att delta i ett institutionellt sammanträde utan att fysiskt ha befunnit sig i rummet. I Ask & Lindh (2025) visar vi hur åklagare i förhörssituationer med brukare som deltar via videokonferens måste kompensera för svårigheterna att tolka brukarens icke-verbala språkhandlingar genom att verbalisera dem i interaktionen. Genom att verbalisera icke-verbal kommunikation i förhör minskar risken för att en del av berättelsen som lämnas försvinner, eftersom den inte kommer med på inspelningen (jfr Stokoe 2009).

Denna samlade bild av svensk och internationell forskning om brukares medverkan via videokonferenser visar en komplex bild av hybridmöten som deltagandeform i huvudförhandlingar. I en tidigare studie (Ask & Lindh 2024) har vi diskuterat dels om hur rättssystemets regler och konventioner utmanas när alla inte är på plats i rättssalen, dels hur villkoren för kommunikation förändras. Slutsatserna är att det finns såväl fördelar som nackdelar med hybridformatet. Vad vi visat är att vår och annan svensk forskning (Lindh 2022, Ask & Lindh 2025, Landström med flera 2012) överensstämmer med de resultat som publicerats i internationella tidskrifter (McKay 2016, McKay 2018, Rowden & Wallace 2019), även om rättssystemen fungerar delvis olika. Det finns alltså en samlad bild av vilka negativa implikationer som hybridförhör kan medföra i såväl huvudförhandlingen som helhet som i förhören i synnerhet. Samtidigt visar vi i Lindh (2022) och Ask & Lindh (2025) att när rätt åtgärder vidtas minskar också risken för att brukare känner sig exkluderade eller tvivlar på att delar av deras berättelser når fram till rätten. Genom att ta avstamp i den mediaforskning som finns om videokonferenser i domstolar (Licoppe 2015, Horstmann & Linke 2022) är en enkel åtgärd för domstolen att försäkra sig om att kamerornas zoomning är anpassad efter situationen för att i möjligaste

mån kompensera för det upplevda avståndet. Lösningen på problemet med föråldrad eller bristfällig teknik i brukares hemmiljö kan endast lösas med minimikrav på vilken utrustning en brukare måste ha för att tillåtas att delta från hemmiljö. Här är ett gångbart alternativ för domstolarna att hänvisa till platser i brukarens närområde som möjliggör deltagande via videokonferens utanför tingsrätter, anstalter och häkten.

Som diskuterats i denna artikel erbjuder den tekniska utvecklingen många uppenbara fördelar och kan minimera tidsåtgången för såväl tingsrätten som brukare och tjänstepersoner. Vi vill i denna del också framhålla den yrkesgrupp som har störst förtjänst av att kunna delta via videokonferens, nämligen poliser. De vittnar ofta i tjänsten och med hybridförhör kan de vittna från arbetsplatsen eller från hemmet om de inte är i tjänst när huvudförhandlingen hålls. En annan grupp är expertvittnen som getts uppdrag att exempelvis bedöma fysiska skador på en målsägande. Att ge dem möjlighet att höras via videokonferens är en ekonomisering som sparar både tid och pengar, vilket är gynnsamt för alla parter. På samma sätt kan en målsägande som känner rädsla för att möta sin förövare ges möjlighet att sitta i tingsrättens medhörningsrum och följa förhandlingen därifrån. De har då tillgång till tingsrättens utrustning för videomöten, och också teknisk support vid behov.

Avslutningsvis vill vi lyfta en aspekt som berör den auktoritet som finns i domstolar. Att uttalade regler och konventioner och respekt för domstolens auktoritet upprätthålls i rättssalar ses ofta som en självklarhet. Denna ordning tenderar dock att utmanas i videokonferenser. Som McKay (2018:248) och Komter (2014) diskuterat tidigare är arkitektur och möblering symboler för statens auktoritet och lagens legitimitet, vilka upprätthåller känslan av stundens allvar.

Litteratur

- Ask, Sofia & Lindh, Joacim (2024), "Digital medverkan i rättssalen: utmaningar och möjligheter", i Magnus Hagevi (red), *En ifrågasatt demokrati: Forskare och praktiker i dialog*. Göteborg och Stockholm, Makadam Förlag: 257–284.
- Ask, Sofia & Lindh, Joacim (2025), "Huvudförhandling i tingsrätten – interaktion i åklagardrivna förhör", I Christian Waldmann, Sofia Ask, Joacim Lindh, Malin Sandberg, Astrid Skoglund & Asbjörg Westum (red), *Svenskans beskrivning 39: Förhandlingar vid trettionionde sammankomsten*. Linnéuniversitetet, Växjö, 4–6 oktober 2023.
- Bailey Vavonese, Lisa, Ling, Elizabeth, Joy, Rosalie & Kobor, Samantha (2020), *How Video Changes the Conversation. Social Science Research on Communication Over Video and Implications for the Criminal Courtroom*. NLADA, New York: Center for Court Innovation.
- Bybee, Keith (2012), "Judging in Place: Architecture, Design, and the Operation of Courts", *Law & social inquiry* 37 (4):1014–1028.
- Dodson, Scott, Rosenthal, Lee & Dodson, Christopher (2020), "The Zooming of Federal Civil Litigation. *Judicature*. 104 (3): 13–21.

Domstol.se

- Donoghue, Jane (2017), "The Rise of Digital Justice: Courtroom Technology, Public Participation and Access to Justice", *The Modern Law Review*, Vol. 80, No. 6: 995–1025.
- En modernare rättegång II*. Prop. (2015/16:39).
- Epps, Willie & Hayter, Cailynn (2021), "ZOOMED IN TO JUSTICE: Remote Proceedings During a Pandemic", *The Judges' journal* 60 (3): 10–14.
- Halliday, Michael & Matthiessen, Christian (2014), *Halliday's introduction to functional grammar*. 4th ed. Oxfordshire, England, Routledge.
- Hindmarsh, Jon & Heath, Christian (2000), "Sharing the Tools of the Trade: The Interactional Constitution of Workplace Objects", *Journal of contemporary ethnography*. 29 (5): 523–562.
- Horstmann, Gernot & Linke, Linda (2022), "Perception of direct gaze in a videoconference setting: the effects of position and size", *Cognitive research: principles and implications*, 7 (1): 1–10.
- Jacobsson, Katarina (2006), "Vi kan inte göra hipp som happ. Åklagares formuleringar av en objektiv ordning", *Sociologisk Forskning*, 43(2): 30–61.
- Knapp, Mark, Hall, Judith & Horgan, Terrence (2014), *Nonverbal communication in human interaction*. Boston, Ma: Wadsworth Cengage Learning.
- Komter, Martha (2014), "Conversation Analysis in the Courtroom", I Jack Sidnell & Tanya Stivers (red), *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell: 612–629.
- Lag om ändring i rättegångsbalken*. SFS (2019:298)
- Landström, Sara, Willén, Rebecca & Bylander, Eric (2012), "Rättspraktikers inställning till modern ljud- och bildteknik i rättssalen", *Svensk Juristtidning* 2012 (3):197–218.
- van Leeuwen, Theo (2008), *Discourse and practice: new tools for critical discourse analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Licoppe, Christian (2015), "Video communication and 'camera actions'. The production of wide video shots in courtrooms with remote defendants", *Journal of pragmatics* (76): 117–134.
- Linell, Per (1998), "Discourse across boundaries: On recontextualizations and the blending of voices in professional discourse", *Text & Talk: An Interdisciplinary Journal of Language, Discourse & Communication Studies*, 18(2): 143–157.
- Lindh, Joacim (2022), *Berättelser med sanningsanspråk: Språklig och multimodal argumentation i huvudförhandling och dom*, Diss. Linnéuniversitetet: Linnaeus University press.
- Löfgren, Eva (2011), *Rummet och rätten: tingshus som föreställning, byggnad och rum i användning*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- McKay, Carolyn (2016), "Video links from prison: permeability and the carceral world", *International journal for crime, justice, and social democracy*, 5(1): 21–37.
- McKay, Carolyn (2018), "Video Links from Prison: Court 'Appearance' within Carceral Space", *Law, culture, and the humanities*, 14(2): 242–262.

- Orrbén, Sofia (2024), *Gränser mellan frivillighet och ofrivillighet: Språkvetenskapliga diskursanalyser av sexualbrottsdomar från svensk tingsrätt*, Diss. Uppsala universitet.
- Rossner, Meredith & Tait, David (2023), "Presence and participation in a virtual court", *Criminology & criminal justice*, 23 (1): 135–157.
- Rowden, Emma & Wallace, Anne (2018), "Remote judging: the impact of video links on the image and the role of the judge", *International journal of law in context*, 14(4): 504–524.
- Rättegångsbalk (1942:740)
- Stokoe, Elizabeth (2009), "For the benefit of the tape: Formulating embodied conduct in designedly uni-modal recorded police–suspect interrogations", *Journal of Pragmatics*, 41 (10): 1887–1904.
- Sanders, Anne (2021), "Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic", *International Journal for Court Administration* 3. 12(2): 1–21.
- Svingstedt, Anette (2012), *Servicemötetets praktik: på en tingsrätt, ett äldreboende och ett hotell*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2012.
- de Vocht, Dorris (2022), "Trials by video link after the pandemic: the pros and cons of the expansion of virtual justice", *China-EU Law Journal*. 8 (1–2): 33–44.
- Walker, Charlotte (2024), "Defendants' experiences: Video hearings from prison(s) to court(s)", *Howard Journal of Crime and Justice* 63 (2): 127–141.
- Wilkman, Jonas, Antfolk, Jan & Korkman, Julia (2024), "Finnish district judges' assessments of live versus video-mediated party statements in court", *Scandinavian journal of psychology* 65 (5): 827–845.

Icke satsformade meningar i ett svensk-franskt översättningsperspektiv

Mari Mossberg

För att nå en djupare förståelse av ett språks funktionssätt kan en jämförelse med ett annat språk vara en fruktbar väg att gå. I denna artikel ska icke satsformade meningar och deras anknytning till traditionellt satsformade meningar belysas genom en kontrastiv jämförelse av textpassager hämtade från originalskrivna och översatta franska och svenska romaner. Undersökningen bygger vidare på en tidigare studie av artikelförfattaren (Mossberg 2021) och utgår från samma definition av begreppet *icke satsformad mening*:

Med icke satsformad mening avses här en grafisk mening som förekommer i löptext och som börjar med stor bokstav och slutar med stort skiljetecken (punkt, utropstecken, frågetecken, tre punkter, semikolon eller kolon)¹ men saknar fullständig huvudsats. (Mossberg 2021: 102)

Enligt denna definition är alltså den icke satsformade meningen en grafisk enhet som saknar en fullständig huvudsats med en nexusförbindelse mellan ett subjekt och ett finit verb. Meningstypen kan vara såväl enledad som tvåledad (jfr SAG 1999 kap. 39 § 26) och konstrueras på en mängd olika sätt på båda språken. Här några svenska exempel:

- **Enledade exempel:** *Heltokigt!* / *Ett kul exempel:* / *En vanskelig operation?* / *Att vägra se sanningen.* / *Måndagen den 2 september.* / *En kreativ lösning som ingen hade tänkt på tidigare.*
- **Tvåledade exempel:** *Jag hundmänniska?* / *Varför jobba i onödan?* / *Bort med skräpet.* / *Bergen blåvita konturer i fjärran.* / *Detta för att inte störa barnen som redan somnat.*

Även om det svenska och det franska bruket av icke satsformad mening uppvisar stora likheter finns det också betydande skillnader. Syftet med den här studien är att beskriva och i viss mån förklara dessa olika mönster utifrån ett kontrastivt perspektiv. Två relativt lättavgränsade konstruktionstyper har valts ut för att illustrera språkens olika funktionssätt, nämligen efterställda kommenterande nominalfraser i obestämd form och beskrivande led som icke satsformad mening. Analysen görs i huvudsak från franska till svenska med

¹ Att även semikolon och kolon omfattas av definitionen beror på att de normalt föregås av en finit konstruktion.

fokus på svenskan, men även det franska bruket av icke satsformade meningar behandlas.

En utgångspunkt för studien är att olikheterna mellan språken kan härledas till typologiska skillnader mellan så kallade endogena och exogena språk (Lundquist 2005, Baron & Herslund 2005²; se även Eriksson 1997: 329 som talar om substantivorienterade vs verborienterade språk). Att ett språk är endogent innebär, enligt Baron och Herslund (2005), att språkets grundläggande verb är förhållandevis innehållstunga och att en stor del av satsens semantiska innehåll är koncentrerat till satsens kärna, det vill säga verbfrasen. Exempel på sådana språk är svenskan och övriga germanska språk (jfr svenskans *gå, köra, resa, åka* vs franskans *aller*). I exogena språk, som franskan och övriga romanska språk, finns istället en motsatt tendens att samla den huvudsakliga informationen i nominalfrasen (jfr franskans *broc, cruche, pichet, pot* och svenskans *kanna*)³. Som vi ska se får detta en avgörande betydelse för hur svenskan och franskan väljer att fördela ett semantiskt innehåll över satsen.

Artikeln inleds med en teoretisk genomgång av hur de båda språken skiljer sig åt i fråga om möjligheterna att bilda icke satsformade meningar. Därefter analyseras var och en av de båda utvalda konstruktionstyperna på grundval av översatta exempel. Artikeln avslutas med en kort diskussion, där de kontrastiva skillnaderna sätts in i ett vidare typologiskt, skriftspråkligt och kulturellt sammanhang.

1 Teoretisk bakgrund

Icke satsformade meningar utgör ett framträdande inslag i en rad olika genrer och texttyper på både franska och svenska (Lefevre 1999, *Språkriktighetsboken* 2005: 335–336, Abeillé & Godard 2021 XX–3.2.1). Den utbredda användningen har sannolikt flera förklaringar:

- Utelämnning av innehållslätta element lämnar mer textutrymme för ytterligare information och större möjlighet att framhäva det centrala innehållet.
- Meningslängden kan hållas nere, något som är särskilt önskvärt när texten läses i spalter eller digitalt på webben.
- Om fler konstruktionstyper alternerar blir texten stilistiskt mer varierad och därmed mer tilltalande för läsaren.
- Icke satsformade meningar kan utnyttjas som textbindande segment.

² De danska lingvisterna Lundquist (2005) och Baron & Herslund (2005) kontrasterar danska och franska, men det som sägs om danskan i egenskap av endogent språk gäller även för svenskan.

³ För en utförlig förklaring av skillnaderna i lexikaliseringsmönster i exogena och endogena språk, se t.ex. Baron & Herslund (2005), Lundquist (2005), I. Korzen (2015).

- Avsaknaden av explicit subjekt kan möjliggöra en glidning mot ett annat perspektiv och fritt indirekt tal (*erlebte rede*).
- Konstruktionen kan utnyttjas för att uppnå en rad stilistiska effekter: ge emfas åt ett textsegment, tillfälligt bromsa tempot i läsningen, överraska läsaren, efterlikna talspråk, ge ett intryck av vana eller tidlöshet, förmedla ett sinnesintryck, skapa en impressionistisk stil etc. (jfr Ballard 1996, Delorme 2004, Combettes & Kuyumcuyan 2010, Mossberg 2021).

Trots att både svenskan och franskan har grammatisk ordföljd och i de flesta fall platshållartvång, det vill säga krav på såväl finit verb som explicit subjekt (Hammarberg & Viberg 1979: 38)⁴, skiljer de sig åt i fråga om frekvensen av icke satsformade meningar. I en stor jämförande undersökning av den svenska och franska meningsstrukturen i skönlitterära texter fann Eriksson (1997: 121–125) att franskans starka nominaliseringstendens bland annat manifesterar sig i att översättare ibland väljer en icke satsformad konstruktion vid översättning av fullständiga meningar från svenska till franska. Att franskan har en större förkärlek för icke satsformade meningar än svenskan var också ett tydligt resultat i Mossbergs (2021: 119–120) komparativa studie av journalistisk text (för liknande observationer, se citat i Ballard 1996: 179–180). Det finns dessutom en rad franska konstruktioner som lexikaliserats utan finit verb och som blivit förstahandsalternativet i många kontexter (jfr Mossberg 2021: 151, 155, 167). I denna studie kontrasteras skönlitterära texter, och där är det svårare att tala om tydliga frekvenskillnader mellan språken, men som vi ska se längre fram finns det en rad konstruktionsmöjligheter i franskan som underlättar användningen av icke satsformade meningar.

1.1 Icke satsformad mening på svenska

Ur ett svenskt perspektiv beskrivs icke satsformade meningar i bland annat *Språkriktighetsboken* (2005: 335–343). Där benämns konstruktionen *ofullständig mening*, och fem centrala kategorier identifieras (exempel hämtade ur *Språkriktighetsboken* s. 338–342):

- Precisering eller kommentar till föregående mening (*Just så skulle en partiledare vara. En människa som höll när andra tvekade.*)
- Led i uppräknings- eller subjektslös fortsättningsmening (*Kvällssol över ett risfält, människor på huk i arbete, jordbruk som på en kolonilott, planta för planta. / Kommer strax.*)
- Rubrik som inledning till nytt perspektiv eller nytt tema i texten (*Medelklass? / Ett exempel.*)

⁴ Det franska platshållartvånget är dock inte lika nödvändigt ur ett funktionellt perspektiv (se Hammarberg & Viberg 1979 s. 47–49).

- Textbindande fras (*Så långt... / Allt enligt...*)
- *Detta*-mening (*Detta eftersom avfallet transporteras på lastbilar som annars skulle gå tomma.*)

Vidare indelas de ofullständiga meningarna i två grammatiska huvudtyper (ibid. 336–337):

- Meningsfragment: ofullständig mening som kan analyseras som ett icke nödvändigt satsled utbrutet ur föregående mening (t.ex. appositionell nominalfras, prepositionsfras, adjektivfras, particip-fras, bisats)
- Icke satsformad mening: ofullständig mening som fungerar självständigt i förhållande till omgivande meningar (t.ex. retorisk fråga, textinitialt tids- eller rumsadverbial, led i uppräknings).

Dessa huvudtyper kan ha mycket varierande uppbyggnad och expanderas med optionella led, men textgrammatiskt verkar det finnas vissa restriktioner: ”I praktiken finns [...] mer eller mindre tydliga begränsningar för hur en ofullständig mening fungerar betydelsemässigt i förhållande till omgivande meningar” (ibid. s. 342). Det är bland annat dessa kontextuella betydelse-restriktioner som ska identifieras och analyseras här.

1.2 Icke satsformad mening på franska

1.2.1 Franskans perifera satsled och lösa referensbindning

En första egenskap hos franskan, som skulle kunna bana väg för fler icke satsformade meningar, är att detta språk, i egenskap av exogent språk (Lundquist 2005, Baron & Herslund 2005), har stor potential att utlokalisera emfatiska led till satsens periferi. Ett exempel på detta är franskans initiala och finala dislokationer med pronominal kopia i den inre satsen (Pedersen m.fl. 1982: 34–35, Riegel m.fl. 1998 XI–6.1, Larsson Ringqvist 2003, 2010). I talspråk signaleras dislokation med en särskild intonation, i skrift oftast med ett kommatecken (Riegel m.fl. XI–6). I detta sammanhang är vänsterdislokerade led av störst intresse, dels för att de har fler funktioner på franska än på svenska (Larsson Ringqvist 2010: 69–72), dels för att de får stor kommunikativ effekt genom sin spetsställning i satsens inledning och sin kapacitet att knyta an till en vidare kontext och annonsera ett nytt perspektiv på ämnet (Larsson Ringqvist 2003: 127). Typiska vänsterdislokerade led i franskan är personliga pronomen och nominalfraser, men många andra ledtyper förekommer, såsom infinit verbfraser (artikelförfattarens exempel):

Ce chien, je l’adore. / Je l’adore, **ce chien**.

Den här hunden, jag älskar den. / Jag älskar den, den här hunden.

Un chien, ça demande un engagement à long terme.
En hund, det kräver ett långtidsengagemang.

Les vacances, je n'y vais jamais sans mon chien.
Semestern, jag åker aldrig på den utan min hund.

Travailler, c'est trop dur pour moi.
Arbeta, det är för jobbigt för mig.

Dislokation är vanligt på båda språken, men det som är utmärkande för franskan är att konstruktionen förekommer i alla stilarter, från formellt till informellt språk, till skillnad från svenskan där dislokation främst tillhör talspråket (Pedersen m.fl. 1982: 35; SAG kap. 36 § 2; Larsson Ringqvist 2003: 141, 2010: 74, 77). Denna kontrastiva skillnad kan förklaras med att franskan, som icke V2-språk⁵, kan ha mer än ett satsled före huvudsatsens finita verb, medan svenskan, i egenskap av V2-språk, håller ihop den inre satsen mer och i normalfallet inte tar mer än ett satsled initialt före huvudsatsens finita verb. I svenskan är det istället den satsgrammatiskt mer sammanhållna konstruktionen topikalisering med inversion (*Den här hunden älskar jag*) som uppfattas som den omarkerade strukturen (Larsson Ringqvist 2003: 126–128, 143, 2010: 73–74). Kommunikativt och textbindningsmässigt skiljer sig topikaliseringen markant från dislokationen, bland annat genom att den har en mer lokal räckvidd och knyter an till närmast föregående kontext (Larsson Ringqvist 2003: 127).

Från en spetsställd dislokation med prominens i den franska satsen är steget inte långt till en avdelad framåtpekande icke satsformad mening, så att vi exempelvis får: *Ce chien ? Je l'adore.* eller *Ce chien ! Je l'adore.* Om man istället avverbaliserar satsen, vilket är vanligt på franska (Eriksson 1997: 122, 329, Lundquist 2005: 80), resulterar dislokeringen i en tvåledad icke satsformad mening (artikelförfattarens exempel):

Ce chien, adorable ! / Adorable, ce chien !
Denna hund, jättegullig ! / Jättegullig, denna hund !

Un chien, quel travail !
En hund, vilket arbete !

Les vacances, jamais sans mon chien.
Semestern, aldrig utan min hund.

Travailler, très peu pour moi.
Arbeta, mycket lite för mig. (dvs arbeta undviker jag helst)

⁵ V2-språk = språk där huvudsatsens finita verb i typfallet står på andra plats (t.ex. *Han kom igår* / *Igår kom han*).

En annan skillnad mellan språken som kan gynna uppkomsten av icke satsformade meningar på franska är att det finns ett stort antal icke finita satsförkortningar, ofta initialt eller finalt placerade i satsens periferi, i vissa fall utan direkt svensk motsvarighet. Denna kontrastiva skillnad förklarar Lundquist (2005: 80) med att de jämförelsevis betydelselätta franska verben kompenseras av en omfattande verbböjning (beroende på hur man räknar, finns det utrymme för över 40 olika verbformer i skrift enligt Pedersen m.fl. 1982: 223), där ett stort antal icke finita former ingår. Enligt Lundquist (ibid.) är det denna rika tillgång till icke finita verbformer som ligger till grund för franskans mer hierarkiska satsstruktur med många satsförkortningar. Endogena språk med relativt betydelselätta verb och ett fåtal verbformer, som danskan och svenskan, föredrar istället en linjär och parataktisk satsstruktur, där satsleden hålls ihop i finita satser med explicit subjekt och predikat (Lundquist ibid.). De franska satsförkortningar som genom sin lösa anknytning torde stå närmast på tur att avknoppas i en icke satsformad mening är franskans appositioner och fria predikativ i initial eller final ställning, normalt avdelade med kommatecken. Det råder viss oenighet om hur enheterna ska definieras på franska (H. Korzen 2000: 158–161); här följer jag Pedersen et al. (1982: 30–32)⁶ som, något förenklat, beskriver dem så här (artikelförfattarens exempel):

- **apposition:** direkt efterställt led som har lös anknytning till ett nominalt uttryck och som utgör eller kan omvandlas till appositionell relativbisats; ofta förklarande/preciserande kommentar. Exempel: *Le chien, **fatigué**, se coucha sous la table.* ('Hunden, (som var) **trött**, lade sig under bordet.'). Konstituenten: appositionell relativbisats, infinit verbfras, absolut konstruktion (se nedan), egennamn/titel och framför allt adjektiv- och substantivfras.
- **fritt predikativ:** för- eller efterställt led som har lös anknytning till ett nominalt uttryck (oftast subjektet) och som **inte** utgör eller kan omvandlas till appositionell relativbisats; förställt uttrycker det ofta tid, orsak, villkor, medgivande som reduktion av en bisats; efterställt uttrycker det ofta beledsagande omständighet som reduktion av en huvudsats. Exempel: ***Fatigué**, le chien se coucha sous la table. / Le chien se coucha sous la table, **fatigué**.* '[Eftersom] **trött**, hunden lade sig under bordet.' / 'Hunden lade sig under bordet, [den var] **trött**.' Konstituenten: adjektivfras, artikellös substantivfras, participfras, absolut konstruktion.

Av ovanstående beskrivning framgår att appositionen måste stå intill det nominala uttryck det hänför sig till, medan det fria predikativet har en

⁶ Observera att apposition och fritt predikativ definieras annorlunda i svensk grammatisk tradition (jfr SAG vol. 1 s. 154, 173).

betydligt friare placering och kan stå åtskilt från sin antecedent. I detta sammanhang ska också nämnas franskans fria nominala tillägg, som inte hänför sig till ett specifikt satsled utan har räckvidd över hela satsen.⁷ Denna frastyp uttrycker i allmänhet en subjektiv värdering men kan även fungera som textbindande fras (exempel i Abeillé & Godard 2021 IV–6.5.2, artikel-författarens översättning):

Chose curieuse, Jean a mis son pullover à l'envers.

Konstig sak, Jean har satt på sig tröjan bakochfram.

La voiture est tombée en panne. **Résultat**, ils sont arrivés en retard.

Bilen gick sönder. **Resultat**, de kom för sent.

En idiomatisk svensk översättning av ovanstående fraser skulle resultera i en mer sammanhållen, ”endogen” konstruktion med inversion, till exempel *Den trötta hunden lade sig [...], Eftersom hunden var trött lade den sig [...], Resultatet var att [...]* respektive *Det underliga är att / Konstigt nog har Jean [...]*. På franska har dessa konstruktionstyper istället en benägenhet att bli än mer ”exogena” genom att avskiljas i en icke satsformad mening (t.ex. *Fatigué. Le chien se coucha [...], Résultat?, Chose curieuse :*).

Konstruktionsmässigt kan appositioner, fria predikativ och fria nominala tillägg vara såväl enledade som tvåledade. Som tvåledade utgör de en så kallad absolut konstruktion, en typiskt fransk företeelse utan svensk motsvarighet. Enligt Pedersen m.fl. (1982: 28–29) kan denna definieras som en satsförkortning bestående av två solidariska led, som uppträder som adverbial (det första exemplet nedan), apposition eller fritt predikativ (de två senare exemplen) (exempel citerade i Pedersen m.fl.: 29, 117, artikel-författarens översättning):

Le chat parti, les souris dansent.

[När/Eftersom] **katten** [är] **borta**, dansar mössen.

Le pianiste jouait, **les yeux fermés**.

Pianisten spelade, [med] **ögonen slutna**.

Elle s'installe, **un tricot bleu pâle sur les genoux**.

Hon slog sig ned, [med] **en ljusblå stickning i knät**.

Som tidigare nämnts tenderar framförställda fria predikativ att uppvisa en adverbial valör, vilket sätter ljuset på ännu en skillnad mellan språken, nämligen att franska fria predikativ, framför allt i spetställning, inte alltid ger en explicit anvisning om relationen mellan satsleden utan måste tolkas utifrån

⁷ Abeillé & Godard (2021 IV–6.5.2) benämner frastypen *ajout nominal de commentaire* ’kommenterande nominalt tillägg’ (jfr fritt annex SAG kap. 36 § 12).

en vidare kontext och läsarens omvärldskunskap (exempel och översättningar i Pedersen m.fl. 1982: 32):

Petite, cette main devait appartenir à un enfant.
Eftersom handen var ganska liten, måste den vara ett barns.

Âgée, elle avait gardé sa vivacité.
Även om hon hade blivit äldre (Även som gammal), hade hon bevarat sin livlighet.

Som Delorme och Lefeuvre (2004: 287–288) visar kan dessa framförställda satsförkortningar avdelas i en icke satsformad mening, en konstruktion som torde vara omöjlig på svenska (artikelförfattarens översättning):

Libre. Vous pouvez résilier votre contrat d'assurance sans attendre un an.
(reklamtext, i Delorme & Lefeuvre 2004: 287)
[Eftersom ni är/Genom att ni är/ Ni är fri och...] **Fri.** Ni kan säga upp er försäkring utan att vänta ett år.

Enligt Lundquist (2005: 83 f.) bereder de adverbiala framförställda fria predikativet väg för ytterligare en fransk egenhet: det omfattande bruket av *anaphore infidèle* (= otrogen anafor). Med detta uttryck avses i fransk textgrammatik en diskursreferent som döps om när den upprepas och ofta byggs ut med ny information (jfr Riegel m.fl. 1998 XXI–3.2.2)⁸. Lundquist (ibid.) menar att källan till franskans *anaphore infidèle* finns i det fria predikativet (nedan *travailleur méthodique*) och illustrerar sitt resonemang med följande sekvens, där det fria predikativet flyttats ut för att inleda en ny mening (artikelförfattarens översättning):

Travailleur méthodique, Dupont augmentait sa clientèle. > Dupont était depuis 1980 gérant de l'entreprise. **Ce travailleur méthodique** en augmentait la clientèle.
(Lundquist 2005: 83)
[Som den] **metodiskt arbetande person** Dupont [var], ökade han sin kundkrets.
> Dupont var sedan 1980 chef för företaget. **Denne metodiskt arbetande person** ökade dess kundkrets.

Även om *anaphore infidèle* förekommer även i endogena språk som svenskan är de sällsynta och stilistiskt markerade. I dessa språk föredras istället en referensbindning med *anaphores fidèles* (= trogna anaforer), det vill säga identisk eller modifierad upprepning av egennamn/substantiv eller pronominalisering (Lundquist 2005: 74–78). Skillnaden mellan språken kan illustreras med följande exempel (min översättning):

⁸ Denna typ av referensbindning påminner om svenskans *varierad upprepning* (Hellspong & Ledin 1997: 83) men möjligheterna till omformulering och tillägg av ny information om referenten är större.

Qui est Nestor Kirchner ? Le gouverneur de la lointaine et riche province pétrolière de Santa Cruz (Patagonie) reste un mystère. [...] Ce patagon de 53 ans est apparu sur la scène électorale [...] [Le programme] de ce poulain sans charisme reste flou [...] (Lundquist 2005: 74, 78)

Vem är Nestor Kirchner? Guvernören från den fjärran och rika oljeprovinsen Santa Cruz (Patagonien) förblir ett mysterium. [...] Denne 53-årige patagonier uppträdde på valscenen [...] Denne okarismatiska protégé har ett otydligt program [...]

Den här typen av lös anknytning mellan sambandsled är vanligt förekommande i framför allt fransk tidningsprosa, men letar sig ibland in i även andra texttyper. I ovanstående textavsnitt måste läsaren exempelvis kunna upprätta en associativ länk mellan "Nestor Kirchner" och sambandsleden "guvernören", "denne 53-årige patagonier" respektive "denne okarismatiska protégé" – kopplingar som aktualiserar information som inte är tillgänglig i den franska texten. Lundquist (ibid. 77–78) konstaterar att en dansk direktöversättning av sambandsleden inte är särskilt lyckad i exemplen ovan, och detsamma måste sägas gälla för svenskan. Även om referensbindningen inte är omöjlig att tolka, blir de tvära kasten onaturliga och svårtolkade för en skandinavisk läsare.

Franskans annorlunda mönster för referensbindning i kombination med de rika möjligheterna till perifera satsled får, som vi ska se i analysen av översättningsexemplen, en avgörande inverkan på bruket av icke satsformade meningar.

1.2.2 Franskans *prédication seconde* och *prédication autonome*

Franska icke satsformade meningar indelas ibland i tilläggskonstruktioner, så kallade *prédications secondes* eller *constructions d'ajout*, respektive självständiga icke satsformade meningar, så kallade *prédications premières* eller *prédications autonomes*⁹ (se t.ex. Delorme & Lefeuve 2004, Combettes & Kuyumcuyan 2010). *Prédication seconde* motsvarar ungefär det som *Språkriktighetsboken* (2005: 336) kallar för meningsfragment, det vill säga ett icke nödvändigt satsled som kan betraktas som utbrutet ur föregående mening. Exempelvis skulle ett fritt predikativ kunna avdelas till *prédication seconde* på följande sätt: *Elle s'arrête. Inquiète. / Inquiète. Elle s'arrête.* ('Hon stannade till. Orolig.' / 'Orolig. Hon stannade till.'). Och en utbruten final apposition i form av en nominalfras skulle kunna formuleras så här: *Anne travaillait 57, rue de Varenne. Une adresse bien connue à Paris.* ('Anne arbetade på rue de Varenne 57. En välkänd adress i Paris'). Möjligheten att bryta ut ett fritt predikativ i såväl initial som final position leder till ytterligare en skillnad mellan språken, nämligen att en fransk icke satsformad mening, i vissa sammanhang, kan tolkas som både framåtpekande och bakåtpekande.

⁹ Även andra termer, definitioner och indelningar förekommer. Det verkar inte finnas någon konsensus på området.

Dessa meningar kallas ibland på franska för pivå-meningar (Delorme & Lefeuve 2004: 287–288):

La dernière fois, une délégation de salariés est venue la voir. **Inquiets**. Le patron de l'usine était en train de déménager les machines en douce. (*Le Monde*, 18–24 nov 2004, i Delorme & Lefeuve 2004: 287)

Den sista gången kom en delegation anställda för att träffa henne. **Oroliga**. Fabrikschefen höll på att flytta maskinerna i smyg. (artikelförfattarens översättning)

Här skulle den franska passagen kunna läsas som antingen 'Den sista gången kom en delegation [oroliga] anställda för att träffa henne' eller som '[De anställda var] oroliga [därför att] fabrikschefen höll på att flytta maskinerna i smyg' (jfr Delorme & Lefeuve 2004: 287). Alternativt skulle båda tolkningarna kunna vara aktuella samtidigt.

Den andra typen av fransk icke satsformad mening, *prédication autonome*, är textgrammatiskt och betydelsemässigt självständig i förhållande till den omgivande kontexten och kan sällan integreras i den föregående meningen utan att det uppstår tolkningsproblem. Till viss del motsvaras franskans *prédication autonome* av en svensk självständig icke satsformad mening (*Språkriktighetsboken* 2005: 336), men franskans *prédication autonome* verkar ha en betydligt större självständighet än den motsvarande svenska konstruktionen. En hypotes i den här artikeln är att det är franskans stora tolerans för en lösare referensbindning och goda möjligheter till dislokation, lös apposition, fritt predikativ och fritt nominalt tillägg som skapar förutsättningar för konstruktionens autonomi. Här ett exempel följt av min svenska översättning:

[Zoé] a commencé par vendre des sandwiches sur le port, puis elle a monté les 393 marches de la Kali Strata et elle a ouvert chez les gens d'en haut, chez les gens qui comptent, une taverne à son prénom, comme une mère lyonnaise. **Une vraie Grecque, effacée, invisible dehors, mais souveraine chez elle.** (slutet på ett stycke, *Le Nouvel Observateur*, 26 juni–2 juli 2003, i Delorme & Lefeuve 2004: 294)

Zoé började med att sälja smörgåsar i hamnen, sedan flyttade hon upp de 393 trappstegen på Kali Strata och öppnade hos människorna däruppe, hos människorna som räknas, en taverna i sitt eget förnamn, som [om hon vore] en lyonesisk kvinna. **En riktig grekiska, tillbakadragen, osynlig utomhus, men suverän hemma hos sig.**

I citatet syftar den självständiga icke satsformade meningen på subjektet i föregående mening och skulle inte utan tolkningsproblem kunna införlivas i den föregående meningen. Den fetstilta meningen måste därför uppfattas som en subjektiv kommentar skild från det objektiva berättandet i den föregående meningen. Som Delorme och Lefeuve (2004: 295) framhåller handlar det inte här om att klassificera den omtalade kvinnan som "en äkta grekiska" (*Zoé, *une vraie Grecque*...) – det är något läsaren redan kunnat räkna ut.

Istället handlar det om att karakterisera henne på ett starkt värderande sätt, en tolkning som framhävs av adjektivet *vraie*, som i det här sammanhanget får tolkas som ett modalt adjektiv. På franska kan alltså *la prédication autonome* innehålla en subjektiv markör, som ett modalt adjektiv (t.ex. *vrai*) eller adverb (t.ex. *apparemment* 'tydligt', *sans doute* 'antagligen'), och även ha en annan interpunktion än föregående mening (t.ex. frågetecken eller utropstecken istället för punkt, jfr *Une vraie Grecque !* 'En riktig grekiska!'). Därigenom kan den anses uttrycka en självständig språkhandling utan stöd av kontexten. Genom att en ny röst kan bryta in i texten på det här sättet menar flera franska lingvister att *la prédication autonome* har potential att signalera ett perspektivbyte, i form av ett svävande perspektiv eller fritt indirekt tal (jfr Ballard 1996: 186; Delorme 2004: 347, 349; Delorme & Lefevre 2004: 296). På franska fungerar den icke satsformade meningens långtgående självständighet alldeles utmärkt, men den svenska direktöversättningen hänger i luften. Här hade det varit bättre med en satsformad konstruktion (t.ex. "Hon är en riktigt grekiska..."), som klargör syftningen på subjektet i föregående mening. En sådan översättningslösning skulle dock innebära en betydelseglidning, eftersom meningens språkhandling skulle ändras från utrop till påstående samtidigt som perspektivbytet i den franska texten går förlorat. Flera franska studier har ägnats åt att försöka bestämma gränslinjen mellan den underordnade *prédication seconde* och den självständiga *prédication autonome*. Svaret tycks vara att det rör sig om en glidande skala, där flera kontextuella faktorer spelar in (Delorme & Lefevre 2004, Combettes & Kuyumcuan 2010). Frågan här är om svenska översättningar kan bidra till att bringa mer klarhet.

Vi kan alltså konstatera att en rad olika grammatiska processer underlättar bildandet av franska icke satsformade meningar, medan den bristande tillgången till vissa konstruktioner begränsar svenskans handlingsutrymme. Som exogent språk med icke V2-ordföljd har franskan betydligt större kapacitet än svenskan att utlokalisera betydelsetunga enheter initialt och finalt i satsens periferi, avverbalisera satsen, implicitgöra subjektet och förlita sig på en lösare referensbindning. Det endogena språket svenska håller i mycket högre grad ihop satsen kring den betydelsetunga verbkärnan, vilket resulterar i mer paratax, finithet, bibehållet subjekt och relativt explicit referensbindning. I det följande ska vi se hur dessa typologiska skillnader påverkar möjligheterna att översätta en fransk icke satsformad mening till en motsvarande icke finit svensk konstruktion och i vad mån det går att skönja ett mönster i de franska och svenska bruket av icke satsformade mening.

2 Metod, material och avgränsningar

Textutdragen som ligger till grund för den här undersökningen är hämtade från sex franska romaner översatta till svenska kort tid efter utgivningen i Frankrike. Som kontroll har även två svenska romaner och deras franska översättningar använts. Översättningarna är gjorda av åtta olika översättare,

alla med ett stort antal översatta titlar bakom sig. Även om två av romanerna är skrivna av samma författare, borde bredden av översättare garantera att beskrivningen av hur icke satsformade meningar behandlas i översättningar är någorlunda representativ. De utvalda texterna är inbördes mycket olika och har var och en sin karakteristiska stil, men det är inte de enskilda författarnas eller översättarnas stil som är av intresse här – textexemplens enda funktion är att illustrera övergripande språkliga tendenser, långt bortom personliga uttryckssätt.

Eftersom undersökningen har en textgrammatisk inriktning med särskilt fokus på textbindning är samtliga exempel hämtade ur löptext. Det innebär att förekomster i direkt anföring, rubriker eller annan specialtext inte tagits med. Även om det föreligger en uppenbar risk för interferens från källspråket ska det framhållas att översättarna inte påverkats av en testsituation när de gjort sina val, utan utfört sin uppgift helt omedvetna om att deras lösningar ska komma att appliceras som test för vilka restriktioner som styr nyttjandet av icke satsformad mening på de båda språken (om interferens i översättningskorpusar, se Lauridsen 1996).

I det följande ska två kategorier analyseras som är relativt frekventa i materialet och som särskilt tydligt avslöjar de textgrammatiska restriktioner som styr bruket av icke satsformad mening på de båda språken: efterställda kommenterande nominalfraser i obestämd form (avsnitt 3) och beskrivande led i form av icke satsformad mening (avsnitt 4). I de citerade exemplen står de icke satsformade meningarna och deras översättningsmotsvarigheter i fetstil, i vissa fall med det finita verbet understruket för att framhäva växlingen mellan finit och icke finit konstruktion. I de få exempel där översättaren avviker något från källtexten återfinns inom klammerparentes artikelförfattarens direktöversättning av den franska icke satsformade meningen.

3 Efterställda kommenterande nominalfraser i obestämd form

Det svenska och det franska bruket av efterställd kommenterande nominalfras i obestämd form, eventuellt utbyggd med ett eller flera underordnade led (jfr *Språkriktighetsboken* 2005: 338), uppvisar många gemensamma drag, men också vissa olikheter. I det följande analyseras översatta icke satsformade meningar med en ökande grad av självständighet i relation till sin kontext.

3.1 Icke satsformade meningar med explicit lexikal koppling

En icke satsformad mening i form av en efterställd nominalfras i obestämd form kan vara lexikalt knuten till föregående mening med hjälp av ett funktionsord: konjunktion (*och, men*), subjunktion (*om, eftersom*), konjunktionellt adverb (*först, på grund av, därav, sedan, även*), modalt eller fokuserande adverb (*kanske, till exempel, bland annat, endast, åtminstone*), preposition, negerande uttryck (*inte, aldrig, inget*) eller textbindande

pronomen (*detta, annan, enda*). I journalistisk text verkar denna textbindningstyp vara vanligare på svenska än på franska (Mossberg 2021: 138–139), men i skönlitterära texter är den stilistiska variationen så stor att det är svårt att avgöra om det finns några klara skillnader mellan språken. Nedan presenteras några svenska exempel inledda med ett prepositionellt *som* (1), en konjunktion (2) respektive en adversativ konjunktion tillsammans med en emfatisk negation (3). Som framgår av de franska översättningarna finns likartade konstruktionstyper på franska (jfr Combettes & Kuyumcuyan 2010: 2):

(1) Då trädde han själv fram, det som var han, och visade sig för honom. **Som en mörk och väldig främling.** (Gardell 1998: 70)
C'est alors que ça apparaissait, ce qui est lui. **Comme un étranger colossal et ténébreux.** (2000: 93)

(2) Kvar fanns bara en stor, avgrundsdjup förvirring. Sorg. **Och en långsamt växande elakhet.** (Niemi 2000: 29)
Ne restait qu'une confusion abyssale. Du chagrin. **Et une méchanceté en lente progression.** (2004: 38)

(3) Vi fick lära oss Kinnekulle, höjd 306 meter över havet. **Men inte ett ord om Käymävaara, höjd 348.** (Niemi 2000: 47)
Nous apprenions que Kinnekulle, culminait à 306 mètres au-dessus du niveau de la mer. **Mais pas un mot sur la Käymävaara, haute de 348 mètres.** (2004: 59)

Likheterna mellan de båda språken framgår också om man vänder på perspektivet och utgår från franskan. I följande textpassager är de franska icke satsformade meningarna sammanlänkade med föregående mening genom en adversativ konjunktion i kombination med ett konjunktionellt adverbial (4), ett fokuserande adverbial (5) respektive en emfatisk negation (6). De svenska översättningslösningarna följer troget den franska källtexten och är även de icke satsformade:

(4) Au contraire, je la laissais me distancer, je sentais une langueur de plomb monter dans mes jambes. **Mais aussi une sorte de soulagement à mesure qu'elle s'éloignait.** (Modiano 2001: 27–28)
Tvärtom lät jag avståndet öka mellan oss, jag kände en blytyngd i benen. **Men också ett slags lättnad allteftersom hon avlägsnade sig.** (2012: 21)

(5) Il n'y a ni engagement, ni obligation, aucun prix à payer. **Juste une heure à partager, au fond de ce faubourg, dans un garage désaffecté.** (Colombani 2021: 94)
Det förekommer inga förpliktelser eller krav, det kostar ingenting. **Bara en timme för att vara med, mitt i denna stadsdel, i en nedlagd bilverkstad.** (2022: 73)

(6) Le mot suggère quelque chose de somptueux, la résidence d'une reine. **Pas un établissement pour femmes en difficulté.** (Colombani 2019: 42)

Namnet antyder en praktfull byggnad, en drottningens bostad. **Inte en anstalt för utsatta kvinnor.** (Colombani 2020: 40)

Vi ser i alla dessa exempel att de franska och svenska icke satsformade meningarna utgör en direkt fortsättning på föregående mening men att satsinnehållet får prominens genom sin positionering i en egen grafisk mening. Med en lätt betydelseförskjutning skulle det stora skiljetecknet på båda språken kunna strykas alternativt bytas ut mot ett kommatecken, vilket visar de täta textgrammatiska och betydelsemässiga banden mellan de grafiska meningarna. I den mån de icke satsformade meningarna kan sägas uttrycka en språkhandling, så är den underordnad språkhandlingen i den närmast föregående meningen. Franska och svenska icke satsformade meningar av detta slag får därför klassificeras som tilläggskonstruktioner / meningsfragment. Det ska betonas att icke satsformade meningar av ovanstående typ främst förmedlar en beskrivande, preciserande eller kontrasterande nyans utan den självständigt kommenterande valör som ofta kännetecknar nominalfraser som saknar dessa textbindande funktionsord.

3.2 Icke satsformade meningar med stark anaforisk bindning

Även vid avsaknad av explicita lexikala band kan den icke satsformade meningen uppfattas som tätt förbunden med den föregående meningen. Det är särskilt fallet när den efterställda nominalfrasen upprättar en tydlig betydelsemässig länk bakåt till en referent i föregående mening. Här räknar jag med tre olika varianter av stark anaforisk bindning (jfr Hellspong & Ledin 1997: 81–84): identisk upprepning (samma benämning upprepas), modifierad upprepning (någon del av uttrycket återkommer) och varierad upprepning, varvid den senare används som en samlingsbeteckning för situationer där samma referent upprepas genom (nära) synonymi, precisering, hyponymi eller partonymi. Först några svenska exempel på identisk upprepning (7), modifierad upprepning (8) respektive varierad upprepning (9):

(7) Anna tänker att risken är oerhört liten att det skulle vara någon bekant. **En försumbar risk, som Håkan skulle säga.** (Gardell 1998: 130)

Anna pense que le risque que ce soit quelqu'un qu'elle connaît est infime. **Un risque négligeable, comme dirait Håkan.** (2000: 177)

(8) Sedan drog han ett solo. **Ett knastrande och brölände gitarrsolo, djuriskt manligt, ofattbart för att komma från denne spåde trettonåring.** (Niemi 2000:153)

Puis il entama un solo. **Un solo de guitare crépitan et meuglant, animal et viril, insensé de la part de ce jeune garçon de treize ans.** (2004: 195)

(9) Elbolaget har skickat Håkan en Avbrottsförsäkring. **Ett papper som högtidligt talar om för Håkan att han finns.** (Gardell 1998: 60)

La compagnie d'électricité a envoyé à Håkan une assurance en cas de coupure d'électricité. **Un papier qui dit solennellement à Håkan qu'il existe.** (2000: 80)

Om man istället går från franska till svenska ser man att identisk (10), modifierad och varierad (11) – (12) upprepning fungerar enligt samma principer, även om varierad upprepning, i alla fall i det undersökta materialet, verkar föredras i franska originaltexter:

(10) Elle a des cheveux blond platine et très secs mais ce qui frappe Louise, c'est sa peau. **Une peau violacée, couverte de grosse taches brunes.** (Slimani 2016: 69) Hon har väldigt torrt platinablont hår, men det som förundrar Louise är hennes hud. En violettaktig hud täckt med stora bruna fläckar. (2018: 69–70)

(11) Tout le monde savait peindre, voulait peindre... Pour moi, cette étrange obsession avait d'abord été celle de mon père. **Une volonté sourde, mystérieuse, qui l'éloignait de moi, puisque je faisais partie de sa vie, et que sa vie ne lui suffisait pas.** (Delerm 1998: 43)

Alla kunde måla, ville måla... För mig hade denna underliga besatthet först varit min fars. **En hemlig, mystisk drivkraft som förde honom bort från mig, eftersom jag var en del av hans liv och hans liv inte räckte till för honom.** (2001: 39)

(12) Pour se rassurer, elle s'est rendue dans une agence qui venait d'ouvrir dans le quartier. **Un petit bureau, décoré simplement, et que tenaient deux jeunes femmes d'une trentaine d'années.** (Slimani 2016: 24)

För att kunna känna sig tryggare gick hon till en förmedling som just hade öppnat i kvarteret. **Ett litet kontor som var enkelt inrett och sköttes av två kvinnor i trettioårsåldern.** (2018: 22)

I samtliga franska och svenska exempel ovan skulle det rent teoretiskt vara möjligt att byta ut punkten mot ett kommatecken, men inte utan en betydande förändring av informationsstrukturen. De relativa bisatser som ofta följer den icke satsformade meningens inledande nominalfras måste betraktas som hävdade och därmed bärare av en egen språkhandling. Att integrera de icke satsformade meningen i den föregående meningen skulle tona ner dess innehåll avsevärt och påverka textens rytm och läsbarhet. Trots det får även denna typ av franska och svenska icke satsformade meningar betecknas som tilläggskonstruktioner / meningsfragment genom att den icke satsformade meningen är starkt beroende av kontexten till vänster för sin tolkning. Dessutom är språkhandlingen i den icke satsformade meningen alltid av samma typ som i den föregående satsformade meningen (här: påstående).

3.3 Icke satsformade meningar med svag anaforisk bindning

Betydligt självständigare är efterställda icke satsformade meningar som svårligen eller inte alls skulle kunna integreras i föregående mening utan omskrivningar eller tillägg. Här är referensbindningen svagare och baserad på en konceptuell anafor eller en associativ anafor. Den förstnämnda termen syftar på en nominalfras som sammanfattar hela eller delar av föregående mening eller textavsnitt (Riegel m.fl. 1998 XXI–3.2.2), medan en associativ anafor upprättar en mer indirekt förbindelse till föregående kontext på

grundval av delad omvärldskunskap eller gemensamma värderingar (Riegel ibid.). I många fall är det svårt att skilja en fransk icke satsformad mening med svag anaforisk koppling från en äkta *prédication autonome*, det vill säga den typ av självständig icke satsformad mening som presenteras nedan i avsnitt 3.4. I viss utsträckning, men långt ifrån alltid, kan de svenska översättningarna vara till hjälp vid tolkningen: om de franska icke satsformade meningarna har översatts till svenska med en icke satsformad konstruktion kan de i regel tolkas som ett meningsfragment / en tilläggskonstruktion. Om den svenska översättaren istället har valt en finit konstruktion eller en helt annan typ av översättningslösning kan det röra sig om en *prédication autonome*.

Meningar med svag anaforisk bindning är särskilt vanliga i fransk tidningstext (Mossberg 2021: 138). Vad gäller frekvensen av svag anaforisk bindning i skönlitterär text är det betydligt svårare att dra några generella slutsatser eftersom enskilda författarstilar är så varierande, men genomgången av det förhållandevis begränsade skönlitterära materialet tyder på att franskan gärna använder sig av svag anaforisk bindning även i denna texttyp.

Först två svenska exempel på vad som kan analyseras som en konceptuell anafor (13) respektive association (14):

(13) Att vara trettio är att vara för gammal för blått nagellack och för ung för ansiktslyft. **En jävla skitålder som dessutom förväntas vara ens bästa tid i livet.** (Gardell 1998: 13)

Avoir trente ans et être trop vieux pour du vernis à ongle bleu et trop jeune pour un lifting. **Un âge de merde qui en plus est censé être le meilleur moment de l'existence.** (2000: 14)

(14) Femton kilo gick hon upp. **Ett otäckt lager av fett över hela kroppen.** Dallrande, hängande svällande. (Gardell 1998: 15)

Elle a pris quinze kilos. **Une infâme couche de graisse sur tout le corps.** Mouvante, flasque, bouffie. (2000: 17)

I båda dessa exempel får den fetstilta icke satsformade meningen betecknas som relativt löst länkad till den föregående meningen. Den konceptuella anaforen i (13), ”en jävla skitålder”, kombineras här med en relativ bisats som framstår som hävdad, en tolkning som förstärks av konnektivet *dessutom*. Därigenom skulle den efterställda icke satsformade meningen kunna sägas uttrycka en egen språkhandling. Associativa anaforer (14) med en tydligt kommenterande funktion är svåra att hitta i det svenska materialet. Om man slår ihop den fetstilta meningen i (14) med föregående mening och expliciterar relationen med ett finit verb framgår det att den icke satsformade meningen snarare uttrycker en följd än en subjektiv kommentar: ”Femton kilo gick hon upp, vilket **ledde** till ett otäckt lager [...]”. Som framgår av de franska översättningarna ovan finns motsvarande efterställda konstruktioner på franska, vilket möjliggör källtexttroga franska översättningslösningar.

I omvänd riktning, från franska till svenska, kan en konceptuell anafor (15) respektive en associativ anafor (16) te sig så här:

(15) S'il y avait eu une porte, c'est certain qu'elle aurait claqué de nouveau. **Une séquence digne des séries mexicaines doublées en arabe dont ma mère raffole.** (Guène 2014: 19)

Hade det funnits en dörr skulle den utan tvekan ha smällt igen. **En sekvens värdig de mexikanska teveserierna dubbade till arabiska som mamma är galen i.** (2015: 14–15)

(16) Elle a vu des reportages sur ces manufactures de la *Carpet Belt*, dans le Nord, où les enfants sont enchaînés aux métiers à tisser et travaillent jusqu'à vingt heures par jour, toute l'année. **Un esclavage moderne qui broie les couches les plus pauvres de la société.** La communauté des Intouchables est la principale concernée. (Colombani 2021: 17)

Hon har sett reportagen om *Carpet Belt*, mattfabrikerna i norr, där barnen måste sitta vid vävstolarna upp till tjugo timmar om dygnet, hela året om. **Ett modernt slaveri som krossar de fattigaste i samhället.** Det drabbar främst gruppen oberörbara. (2022: 12)

Här avslutar den icke satsformade meningen i (15) en dramatisk scen i flera turer med den konceptuella anaforen *une séquence* ('sekvens'), medan den associativa anaforen i (16), *un esclavage moderne* ('ett modernt slaveri') bygger på att läsaren delar vissa värderingar och kan tolka situationen i föregående mening på samma sätt som skribenten. Här är det tydligt att de franska meningarna uttrycker en egen språkhandling, skild från den föregående satsformade meningen. Som framgår av exemplen är det ofta möjligt att översätta de franska konstruktionerna med en motsvarande svensk konstruktion. Skillnaden ligger främst i att renodlade associativa anaforer och självständigt kommenterande icke satsformade meningar verkar vara mer sällsynta på svenska än på franska (jfr Mossberg 2021: 138).

Genom sin preciserande eller kommenterande betydelsen yans framstår textpassagera i detta avsnitt som semantiskt mer självständiga än de lexikalt eller anaforiskt bundna exemplen i avsnitt 3.1 och 3.2. Analysen visar att språken fungerar på ett snarlikt sätt, även om de svenska exemplen är få, i originalskrivna texter såväl som i översättningar, och den franska referensbindningen ofta framstår som mer associativ än den svenska.

3.4 Självständiga icke satsformade meningar

Två av de franska författarna i det utvalda materialet, Laetitia Colombani (2019, 2022) och Faïza Guène (2014), använder sig av en typ av icke satsformade meningar som får betraktas som helt självständiga i relation till kontexten, så kallade *prédications autonomes*. Direkta svenska motsvarigheter till denna konstruktionstyp förekommer inte i de båda undersökta svenska romanerna och torde vara svåra att finna i svenska romantexter. Kännetecknande för dessa typiskt franska meningskonstruktioner är att de

uttrycker en subjektiv värdering eller kommentar till föregående kontext utan att peka på ett enskilt textsegment. Därutöver kan de innefatta ett modalt uttryck som kommenterar språkhandlingen, införa ett perspektivbyte (svävande perspektiv eller övergång till fritt indirekt tal) och introducera en övergång till en ny typ av språkhandling (t.ex. från påstående till utrop). En förklaring till varför de fungerar så väl på franska skulle kunna vara de franska läsarnas vana vid fritt predikativ, lös apposition, kommenterande nominalt tillägg och jämförelsevis implicit referensbindning (framför allt *anaphore infidèle* och associativ anafor), det vill säga konstruktioner som alla kräver en tämligen omfattande tolkningsinsats av läsaren. Som vi såg ovan i (13) – (16) förekommer relativt självständiga icke satsformade meningar även på svenska, men ju mer självständigt kommenterande de franska icke satsformade meningarna är, desto mer tenderar de svenska översättarna att fjärma sig från källtextens syntaktiska konstruktion och välja alternativa lösningar. Det är omöjligt att säga exakt var gränsen går för när en fransk icke satsformad mening övergår i *prédication autonome* (jfr Delorme & Lefevre 2004: 296, Combettes & Kuyumcuyan 2010: 3, 24–26). Snarare rör det sig om ett kontinuum, där de mest renodlade fallen verkar omöjliga att översätta till svenska utan modifikation.

En strategi som de svenska översättarna använder för att parera svårigheterna med att översätta franskans självständiga icke satsformade meningar är att lägga till ett funktionsord (17), eventuellt i kombination med en verbal konstruktion (18) alternativt välja en helt annan typ av lösning, till exempel en bisats (19):

(17) De là où elle est, Léna ne voit qu'un pan du couloir, masqué par la lugubre silhouette du squelette derrière lequel elles se sont réfugiées. **Sombre présage.** [direktöversättning: Ont varsel.] (Colombani 2021: 154)

Från där hon står ser Léna bara en bit av korridoren genom den makabra silhuetten av skelettet bakom vilket de tagit sin tillflykt. **Som ett ont varsel.** (2022: 120)

(18) Ça lui donnait un drôle d'air. **Un air de menteur.** [direktöversättning: Det gav honom ett skumt utseende. Ett lögnaktigt utseende.] (Guène 2014: 187)
Det gav honom ett skumt utseende. **Som en som ljugar.** (2015: 154)

(19) Pour son client, le juge a retenu la prison ferme, des millions d'euros de dommages et intérêts. **Une vie entière à payer.** [direktöversättning: Ett helt liv för att betala.] (Colombani 2019: 14)

Hennes klient hade dömts till fängelse och böter på flera miljoner euro, **som han skulle behöva betala av i resten av sitt liv.** (2020: 14)

Översättaren kan också välja att dämpa den icke satsformade meningens självständiga status genom att göra den mer beskrivande än kommenterande. I följande passage har till exempel det modala adjektivet *vrai* ('riktig', 'verklig') översatts med det deskriptiva adjektivet *rejäl*, i kombination med en omvandling av franskans utrop till ett påstående:

(20) En parallèle, elle va devoir obtenir l'accord des autorités éducatives et scolaires de l'État, tout en se soumettant aux lois et aux règlements établis par le gouvernement. **Un vrai casse-tête indien !** [direktöversättning: En verklig indisk tankenöt!] (Colombani 2021: 120)

Samtidigt måste hon få de statliga utbildnings- och skolmyndigheternas godkännande och visa att hon följer de lagar och förordningar som regeringen har ställt upp. **En rejäl indisk tankenöt.** (2022: 93)

Den franska texten i (20) får en närmast polyfon karaktär genom att en annan röst bryter in och med ett utrop värderar påståendet i föregående mening, ett perspektivskifte som går förlorat i den svenska översättningen, som torrt sammanfattar de uppräknade problemen i en konceptuell anaför.

Men det vanligaste sättet att översätta franskans självständiga icke satsformade meningar till svenska är att omvandla dem till en fullständig huvudsats, i allmänhet genom införande av en böjningsform av verbet *vara* eller *ha* eller något annat betydelselätt verb, som i kraft av sin finithet förankrar meningen i sin kontext. Samtidigt innebär expliciteringen av subjektet att det svävande perspektivet i den franska meningen försvinner i översättningen och den svenska meningen får en objektivt beskrivande nyans. Några exempel av denna typ:

(21) Ma mère grimaçait, se tenait la poitrine et avalait son verre d'eau d'une traite. **Un vrai numéro de tragédienne.** [direktöversättning: Ett riktigt tragedi-skådespelarnummer.] (Guène 2014: 11)

Mamma gjorde grimaser och höll sig för bröstet medan hon svepte vattenglaset. **Hon hade ett verkligt sinne för tragik.** (2015: 9)

(22) Cette réalité porte un nom, celui de « conjointe collaboratrice ». **Une belle arnaque, dans les faits.** [direktöversättning: Ett vackert bedrägeri i själva verket.] (Colombani 2019: 144)

Det finns en benämning för det: "medarbetande maka". **I praktiken är det en sorts bedrägeri.** (2020: 134)

(23) C'est là qu'Usha lui est apparue, à la faveur d'un reportage télévisé diffusé sur un vieux poste, un soir où, miraculeusement, l'électricité fonctionnait. **Un témoignage en forme de révélation.** Dès le lendemain, Preeti a contacté les leaders de la brigade locale et s'est enrôlée. [direktöversättning: Ett vittnesmål i form av en uppenbarelse.] (Colombani 2021: 89)

Det var där som hon fick se Usha, tack vare ett teveprogram på en urgammal apparat en kväll då mirakulöst nog elektriciteten fungerade. **Det hon såg var som en uppenbarelse.** Redan dagen därpå tog Preeti kontakt med den lokala brigaden och blev medlem. (2022: 69)

(24) Elle disposerait d'un logement de fonction, d'un chauffeur, de gages réguliers et conséquents. **Une place enviable, dont rêveraient de nombreux professeurs.** [direktöversättning: En avundsvärd plats, som många lärare skulle drömma om.] (Colombani 2021: 125)

Hon skulle få tjänstebostad, chaufför och regelbunden och fortlöpande lön. **Det**

vore en avundsvärd arbetssituation som många lärare skulle drömma om.
(2022: 97)

I alla dessa franska passager är de icke satsformade meningarna helt självständiga gentemot föregående kontext. De innebär alla att berättarrösten ändrar karaktär och kommenterar eller värderar innehållet i föregående mening. I (21) och (22) framhävs perspektivskiftet i den franska texten dessutom av ett modalt adjektiv som signalerar språkhandlingens självständighet gentemot omgivande kontext (*vrai* respektive *belle*). Båda dessa meningar fungerar därigenom som utrop på franska men påståenden på svenska. På svenska däremot är det svårt att känna att berättarrösten ändrar karaktär – den fetstilta meningens förblir neutralt beskrivande.

Även som artikellösa nominalfraser kan franska icke satsformade meningar kännetecknas av en stor självständighet i förhållande till sin kontext. I följande passage kommenterar den icke satsformade meningen innehållet i den föregående fullständiga meningen, samtidigt som den pekar framåt mot förklaringen till varför övertalningsförsöket är meningslöst:

(25) Elle se reprend aussitôt et s'explique : l'argent n'est pas pour elle mais pour la brigade, pour la cause qu'elles défendent. **Tentative inutile**. La jeune femme est fière ; elle n'accepte pas l'aumône, encore moins venant d'une étrangère. [direktöversättning: Lönlöst försök.] (Colombani 2021: 42)

Hon finner sig genast och förklarar: pengarna är inte till henne utan till brigaden, för den goda saken som de kämpar för. **Försöket tjänar ingenting till**. Den unga kvinnan är stolt. Hon tar inte emot allmosor, allra minst från en främling. (2022: 31–32)

Här får den icke satsformade meningen en satsbindande funktion på franska och skulle genom sin samtidiga framåt- och bakåtpekande verkan kunna betraktas som en pivå-mening (jfr Delorme & Lefevre 2004: 287–290). Exempelvis skulle det vara möjligt att omvandla den icke satsformade meningen till ett fritt predikativ med kausativ valör *Tentative inutile, [car] la jeune femme est fière* 'Lönlöst försök [för] den unga kvinnan är stolt', på samma gång som meningen pekar bakåt och kommenterar innehållet i föregående mening. Även i det här sammanhanget har den svenska översättaren bedömt att en svensk nominalfras skulle bli otillräcklig. Det är intressant att notera att om nominalfrasen istället översätts med ett svenskt predikativ (t.ex. *Lönlöst*.) skulle det vara lättare att behålla en icke satsformad konstruktion, något som förmodligen hänger samman med språkens grundläggande struktur: endogena språk som svenskan har större kapacitet att utnyttja predikativa och adverbiala satsled som är en del av verbfrasen, och exogena språk som franskan har en större repertoar av möjligheter i nominalfrasen.

En annan situation där självständigheten hos de franska icke satsformade meningarna blir särskilt påtaglig är när dessa kommenterar ett citat (kursiverat i (26)) alternativt en övergång från ett citatliknande påstående, som i (27) (jfr

Mossberg 2021: 127–128). Också i dessa fall är det som om en subjektivt värderande röst plötsligt bryter in i löptexten i den festilta meningen. Och även här föredrar de svenska översättarna att skjuta in ett finit verb för att markera övergången från direkt anföring till en berättarkommentar och en ny språkhandling:

(26) Elle marque un temps, comme si elle hésitait à prononcer le mot qui est plus qu'une insulte ici, une condamnation : *Intouchable. Chez nous, on dit Dalit*, précise-t-elle. **Une communauté mal-aimée, méprisée du reste de la population.** Elle-même a cessé d'aller en classe à l'âge de onze ans [...][direktöversättning: En avskydd grupp, föraktad av resten av befolkningen.] (Colombani 2021: 62)

Hon gör ett uppehåll, som om hon tvekade att uttala ordet som är värre än en förolämpning i Indien, det innebär fördömdelse, ett straff: *Oberörbar. Här säger vi dalit*, förklarar hon. **De utgör en avskydd grupp som resten av befolkningen ser ned på.** Själv slutade hon att gå i skolan när hon var elva år gammal. (2022: 48)

(27) 25 000 fillettes mariées de force, chaque jour dans le monde, a-t-elle lu. **Un chiffre abstrait sur un bout de papier, qui s'incarne aujourd'hui.** [direktöversättning: En abstrakt siffra på en bit papper, som förkroppsligas idag.] (Colombani 2021: 193)

25 000 små flickor i hela världen tvingas gifta sig varje dag, har hon läst. **Det är en abstrakt siffra på en bit papper som får kött och blod idag.** (2022: 152)

Som vi har sett i tidigare avsnitt kan även franska *ikke satsformade meningar* vara starkt beroende av kontexten till vänster, men framför allt har de, som exempel (17) – (27) visar, potential att bilda självständiga *prédications autonomes*, vilka i sin tur kan uttrycka flera olika betydelsenyanser. I denna senare funktion verkar de ta avstamp i franskans fria predikativ, lösa appositioner, kommenterande nominala tillägg och jämförelsevis fria referensbindning och därigenom vinna större semantisk och textgrammatisk självständighet i relation till kontexten. Det finns inte någon absolut gräns för när en fransk *ikke satsformad mening* inte längre kan översättas med en motsvarande svensk konstruktion; snarare har vi att göra med en glidande skala där översättarna blir mer och mer benägna att välja alternativa lösningar, ju mer självständiga de franska *ikke satsformade meningarna* ter sig. För att kunna säkerställa att dessa tendenser gäller alla språknivåer och stilarter skulle förstås en mycket större kontrastiv undersökning behöva göras, baserat på en avsevärt större textmängd och fler texttyper. Den enda slutsats som kan dras är att de svenska *ikke satsformade meningarna* i det undersökta materialet framstår som mer beroende av den föregående meningen än de franska och att svenska meningar generellt kräver en tydligare referensbindning, som förankrar den *ikke satsformade meningen* i sin kontext.

4 Beskrivande led i form av icke satsformad mening

På såväl franska som svenska är det vanligt att en icke satsformad mening används för spatiala beskrivningar eller beskrivningar av föremål och levande varelser. Utmärkande för den typ av beskrivningar som ska behandlas här är att de upplevs som statiska och tidlösa¹⁰; i den mån det förekommer ett finit verb är det förpassat till en underordnad bisats. Känslan av tidlöshet blir särskilt framträdande i franskan, där bisatsens verb i regel står i presens eller i *imparfait*, franskans imperfektiva och beskrivande dåtidstempus.

Så länge de beskrivande icke satsformade meningarna innehåller en lexikal förankring, till exempel ett tidsadverbial (nedan *de nouveau* 'på nytt') eller ett textbindande element (nedan konjunktionen *et* 'och'), finns det goda förutsättningar för en icke satsformad mening med deskriptiv funktion på båda språken:

(28) Il n'avait pas l'air déçu de ma réponse. **De nouveau, ce regard clair qui m'enveloppait et me faisait baisser les yeux. Et les belles mains, à plat sur la table, dont j'imaginai les doigts longs et fins courant sur les touches d'un piano.** J'étais si sensible aux regards et aux mains... [direktöversättning andra fetstilt mening: Och de vackra händerna, platt på bordet, vars långa smala fingrar jag föreställde mig löpande över pianotangenterna.] (Modiano 2001: 38) Han verkade inte besviken över mitt svar. **På nytt denna klara blick som omslöt mig och fick mig att titta ner. Och de vackra händerna som låg platt på bordet och vars långa smala fingrar jag i min fantasi såg löpa över pianotangenterna.** Jag var så känslig för blickar och händer... (2012: 29)

I (28) har dessutom såväl den franska som den svenska versionen av de båda icke satsformade meningarna formen av en nominalfras följt av relativbisats. På så sätt upprätthålls en viss grammatisk symmetri mellan de beskrivande leden, vilket ytterligare underlättar en icke finit översättningslösning.

En icke satsformad beskrivande mening kan också vara anaforiskt förankrad genom partonymi eller hyponymi, ofta tillsammans med en uppräknings. Även i sådana kontexter fungerar språken på jämförbart sätt:

(29) Au bout du couloir, nous sommes entrés dans sa chambre. **Un matelas à même le sol, et des livres empilés le long des murs.** (Modiano 2001: 40) I slutet av korridoren steg vi in i hans rum. **En madrass direkt på golvet, böcker staplade utefter väggarna.** (2012: 30)

På franska är det dock tydligt att tvåledade beskrivningar kan vara mer självständiga än motsvarande svenska och att de inte behöver samma explicita förankring i kontexten till vänster för att fungera. Exempelvis är inte statiska positionsverb, det vill säga franska motsvarigheter till verb som *finnas*, *sitta*,

¹⁰ Analysen gäller med andra ord inte sekventiella beskrivningar i kombination med perfektivt *passé composé* av typen: "J'ai poussé la porte vitrée. **Une sonnerie légère, cristalline.** Elle a levé la tête." (Modiano 2001: 86) > "Jag öppnade glasdörren. **En svag, kristallklar ringsignal.** Hon tittade upp." (2012: 64)

stå och *ligga*, alltid nödvändiga. En beskrivande tvåledad icke satsformad mening, inskjuten mellan konventionellt satsformade meningar, kan utan problem fungera självständigt i många sammanhang:

(30) Je regardais discrètement à travers le rideau du salon.

Assis à la place du conducteur, un genre de jeune ténor du barreau. Il portait une montre énorme [...] **Sur le nez une paire de lunettes de soleil qu'on ne met que pour skier.** Je trouvais ça ridicule [...] [direktöversättning: Sittande på förarplatsen, nån sorts ung stjärnadvokat (...)] På näsan ett par solglasögon som man bara sätter på sig för att åka skidor.] (Guène 2014: 24–25)
Jag spanade diskret på den genom gardinen i vardagsrummet.

I försädet satt någon ung stjärnadvokat. Han hade ett enormt armbandsur [...] **På näsan satt ett par solglasögon, såna som man har när man åker skidor.** Jag tyckte det såg fånigt ut [...] (2015: 19)

(31) En baissant le pare-soleil poussiéreux pour attraper la carte grise, une petite pochette m'était tombée sur les genoux. **À l'intérieur, une photo.** [direktöversättning: Inuti, ett foto.] (Guène 2014: 71)
När jag hade fällt ner det dammiga solskyddet för att ta fram papperen hade en liten plastficka ramlat ner i knät. **Inuti låg ett fotografi.** (2015: 58)

(32) L'immeuble écrasait tous les autres bâtiments de sa masse sombre. On se demandait pourquoi on l'avait construit dans cette rue. **Au rez-de-chaussée, un magasin d'alimentation sur le point de fermer.** On avait déjà éteint les néons et il ne restait plus qu'une lumière à la caisse. [direktöversättning: På nedre botten en livsmedelsaffär på väg att stänga.] (Modiano 2001: 22)
Med sin mörka massa krossade byggnaden alla de andra husen. Man kunde fråga sig varför den hade uppförts på den här gatan. **På nedre botten fanns en livsmedelsaffär som just höll på att stänga för dagen.** Lysrören hade redan släckts och kvar var bara en lampa vid kassan. (2012: 16–17)

I exemplen ovan skulle det inte vara otänkbart med en svensk icke satsformad mening, till exempel en direktöversättning av den franska meningsstrukturen. Men de svenska översättningarna har känt att det skulle ha varit en mindre lyckad lösning, förmodligen för att den icke satsformade tvåledade konstruktionen skulle komma alltför abrupt i textflödet. På franska är rumsadverbial följt av nominalfras en vanlig och inte alls lika markerad konstruktion (jfr översatta exempel i Eriksson 1997: 123), även om konstruktionen är mer frekvent hos vissa skribenter och i vissa texttyper.

I det följande ska utdrag ur Philippe Delerm's roman *Sundborn eller dagar ljus* analyseras. Boken är en fiktiv brevroman, som utifrån en påhittad karaktärs synvinkel fritt återskapar de skandinaviska konstnärernas liv i Grez-sur-Loing, Skagen och Sundborn i slutet av 1800-talet. En bärande inslag i romanen är allusioner till och ibland detaljerade återgivningar av konstnärernas berömda målningar. Dessa beskrivningar vävs sömlöst in i texten och blir en del av miljöerna och situationerna i romanen. En av Delerm's främsta tekniker för att klä konsten i ord är att använda sig av icke finita

meningar, ofta i form av flera uppräknade led. Den svenska översättaren ger en mycket trogen återgivning av de franska konstruktionerna, men avviker på vissa punkter. En närmare analys av översättningslösningarna visar att översättaren tenderar att låta en traditionell finit mening fungera som ankarmening åt de beskrivande leden:

(33) Pour le reste Grez n'était rien qu'un village de l'Île-de-France, avec ses petites rues arrondies, pavées, montant depuis les bords du Loing. **Au coin d'une place, la tombe de Laure de Berny, l'amour de Balzac qui dort là de son sommeil tranquille de lys dans la vallée.** Partout des murs de pierre, tenant à l'enclos les vergers, les potagers. Les silhouettes tutélaires de la tour de Ganne mangée de lierre, du château, de l'église Saint-Laurent. La rivière, surtout, avec les sept arches inégales du pont, qui s'amenuisent en approchant de la rive droite, comme pour apprivoiser le village. Tous ces pontons, tous ces lavoirs pour justifier l'appel de l'eau, lui associer la caution d'un travail. [direktöversättning: I hörnet av ett torg, Laure de Bernys grav, Balzacs älskade som sover där liljelugnt i dalen.] (Delemer 1998: 33)

I övrigt var Grez bara en by i Île-de-France, med små kullerstengator upp från stränderna längs Loing. **I hörnet av ett torg låg Laure de Berny begravd, hon som var Balzacs kärlek och nu vilar liljelugnt i dalen.** Överallt murar av sten runt frukt- och köksträdgårdar. De skyddande silhuetterna av det murgröneinlindade tornet på Ganne, slottet och Saint-Laurentkyrkan. Och framför allt floden, med brons sju ojämna valv som krymper ihop ju närmare den högra stranden de kommer, som för att tämja byn. Alla dessa flytbryggor och klappbryggor som skulle rättfärdiga lockropen från vattnet och förknippa det med arbete. (2001: 29)

På franska är redan den fetstilta meningen icke satsformad, och det verkar inte behövas ett betydelselätt positionsverb som förankrar de efterföljande icke satsformade meningarna i tid och rum – den första satsformade meningen i citatet räcker som introduktion till de beskrivande leden. I den svenska översättningen däremot börjar de icke satsformade leden först efter den fetstilta meningen, som får fungera som ankarmening åt de efterföljande beskrivande leden. De svenska beskrivande leden framstår därmed som mer beroende av kontexten till vänster och i grunden elliptiska (utelämnat positions- eller relationsverb). Även om Delemer:s stil får betecknas som poetisk och mycket särpräglad, är den textgrammatiska konstruktionen, med flera icke finita led efter varandra för att måla upp en scen, inte något som är specifikt för hans författarstil, utan ett mönster som ofta återkommer i beskrivande franska textpassager.

Andra exempel på hur franskan lättare kan klara sig utan betydelselätta positionsverb i beskrivningar är (34) och (35) nedan. I den franska versionen av (35) nyttjas dessutom den verblösa fetstilta meningen till att introducera en övergång till fritt indirekt tal och protagonistens visuella perspektiv, en betydelseglidning som inte blir märkbar i den svenska texten förrän i den andra fetstilta meningen:

(34) Les bords des fenêtres, les poutres extérieures, les portes étaient soulignés d'un vert amande légèrement bleuté. **À droite du corps d'habitation principal, tout près du plus gros bouleau, une longue table de bois rustique, deux longs bancs, une chaise oubliée, du même orangé que les murs de la maison** : on sentait là l'été... [direktöversättning: Till höger om själva boningshuset, alldeles i närheten av den största björken, ett långt, rustikt träbord ...] (Delem 1998: 165) Fönsterkarmar, lister och dörrar var markerade i grönt, med en dragning åt blått. **Till höger om själva boningshuset, under den största björken, stod ett långt, rustikt träbord, två långa bänkar och en kvarglömd stol, allt målat i samma ljust röda färg som husväggarna**: här kände man sommaren ... (2001: 159–60)

(35) À la gare de Nemours, le train de Paris était passé depuis longtemps déjà quand j'arrivai sur la petite place encadrée de tilleuls. **Pas de voitures attelées sous les ombrages, aucun employé sur les quais. Et cette silhouette, debout dans le soleil.** La robe bleu marine serrée à la taille, de longs cheveux roux flottants. Un gros sac de voyage à ses pieds, contre ses jambes un carton à dessins. [direktöversättning: Inga förspända vagnar under lövverket, ingen järnvägstjänsteman på perrongerna. Och denna siluett, stående i solen.] (Delem 1998: 45) Vid stationen i Nemours hade Pariståget gått förbi för längesedan när jag kom fram till det lilla lindinramade torget. **Inga vagnar stod förspända i skuggan under träden, ingen järnvägstjänsteman syntes till på perrongerna. Men denna gestalt som stod i solen.** I en marinblå klänning som satt åt runt midjan och med böljande, långt rött hår. Vid hennes fötter en stor resväska och lutad mot hennes ben en skissmapp. (2001: 41)

En annan olikhet mellan språken är att en fransk icke satsformad mening kan utgöras av en ensam nominalfras, som inledning till en längre beskrivning. I (36) får dessutom samma nominalfras (*silence* 'tystnad'), genom en upprepning, inrama den beskrivna scenen i den franska versionen. Än en gång inför den svenska översättaren en finit konstruktion för att förankra scenen temporalt och i ett bestämt perspektiv. Därefter kan de efterföljande icke satsformade leden fungera självständigt på svenska och hållas ihop genom en hyponymi- och partonymirelation till den överordnade referenten, dottern Vibeke:

(36) Au début de l'après-midi, Søren voulut prendre quelques photos de sa fille. **Le silence de Vibeke.** Cette tenue de petite fille modèle. Une robe blanche, avec des brodures, des dentelles. Une coiffure trop étudiée : [...]. Un petit bout de lèvres qui dépasse, lui donnait un air boudeur. Et puis tout ce silence. [direktöversättning: Vibeke's tystnad.] (Delem 1998: 204) Tidigt på eftermiddagen ville Søren ta några foton av sin dotter. **Vibeke sade ingenting.** En liten modell som poserar. Vit klänning, med brodyrer och spetsar. En alltför utstuderad frisyr: [...]. Lite läpp som sticker ut och gör att hon ser lite tjurig ut. Och så denna tystnad. (2001: 200)

Sammanfattningsvis visar översättningsanalysen att franska icke satsformade beskrivande led i betydligt större utsträckning än sina svenska motsvarigheter kan fungera självständigt i förhållande till sin kontext, det vill säga som

prédications autonomes. De svenska icke satsformade beskrivningarna måste istället betraktas som i grunden elliptiska, eftersom de för att passa väl in i textflödet behöver en lexikal förankring (t.ex. ett funktionsord eller tidsadverbial), en introducerande satsformad ankarmening eller kontextuellt stöd i form av uppräknings eller grammatisk symmetri.

5 Avslutande diskussion

Icke satsformade meningar används flitigt i både svenska och franska romaner, i vissa texter så ofta att de får en avgörande inverkan på stilen. Trots att de svenska översättarna i denna undersökning verkar ha strävat efter att ligga nära källtexten, grammatiskt såväl som lexikalt, visar analysen att vissa varianter av franska icke satsformade meningar har en tendens att översättas till svenska med en finit konstruktion. Gemensamt för flera av dessa franska konstruktioner är att de framstår som textgrammatiskt självständiga i relation till sin kontext, det vill säga som *prédications autonomes*. I jämförelse med franskans *prédications autonomes* framstår svenskans icke satsformade meningar som genomgående mer kontextuellt bundna. En viktig slutsats av undersökningen är att svenska översättningar trots allt inte kan nyttjas som ett tillförlitligt test för var gränsen går mellan franskans bundna *prédications secondes* och självständiga *prédications autonomes* – översättning av hela texter är en alltför komplex process för det – men återkommande undvikanden av en infinit konstruktion vid översättning av vissa typer av franska icke satsformade meningar är en stark indikation på att det föreligger en textgrammatisk skillnad mellan de båda språkens mönster för användningen av icke satsformad mening.

I viss utsträckning handlar de interlingvala skillnaderna om olika skriftspråkstraditioner; varje språk utvecklar sina egna preferenser för hur ett semantiskt innehåll ska paketeras. Men ett grundantagande i den här studien är att stilnormer och språkliga preferenser inte uppstår i ett tomrum utan ofta har sin källa i själva språkssystemet. Hänvisningen till de typologiska skillnaderna ska inte uppfattas som att det finns en direktverkan mellan den underliggande språkstrukturen och det stilistiska bruket av icke satsformade meningar. Snarare måste man se det som att svenskan och franskan har olika förutsättningar att konstruera icke satsformade meningar, i synnerhet av den självständiga typen, och att språkbrukarna kan välja att förstärka eller försvaga denna underliggande tendens. I egenskap av endogent språk tenderar svenskan att koncentrera en stor del av det semantiska innehållet i verbfrasen, samtidigt som de förhållandevis betydelselätta nominalfraserna begränsar svenskans tillgång till satsförkortningar, avverbialiserade meningar och lös referensbindning. I exogena språk, som franskan, finns det istället en motsatt benägenhet att utlokalisera den huvudsakliga informationen från satsens kärna till nominalfraser i satsens periferi och utnyttja underordning, satsförkortningar och nominaliseringar för att koncentrera och avverbialisera satsen. Utlokaliserade satsled, som dislokationer, lösa appositioner, fria

predikativ och kommenterande nominala tillägg, banar sedan väg för lösare referensbindning och bildande av autonoma icke satsformade meningar.

Det ska än en gång betonas att den här kontrastiva analysen grundar sig på översatta exempel hämtade från ett ytterst begränsat antal skönlitterära verk. För att kunna avgöra om tendenserna är giltiga för svenskt och franskt skriftspråk generellt skulle ett avsevärt större och bredare material behöva undersökas.

Litteratur

Primärmaterial

- Colombani, Laetitia (2019). *Les victorieuses*. Paris: Bernard Grasset.
- Colombani, Laetitia (2020). *Krigarinnor*. Övers. Anna-Stina Johnson. Stockholm: Sekwa.
- Colombani, Laetitia (2021). *Le cerf-volant*. Paris: Bernard Grasset.
- Colombani, Laetitia (2022). *Draken*. Övers. Ingrid Wikén Bonde. Stockholm: Sekwa.
- Delerm, Philippe [1996] (1998). *Sundborn ou les jours de lumière*. Paris: Gallimard.
- Delerm, Philippe (2001). *Sundborn eller Dagar av ljus*. Övers. Mats Löfgren. Stockholm: Bonnier.
- Gardell, Jonas (1998). *Så går en dag ifrån vårt liv och kommer aldrig åter*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Gardell, Jonas (2000). *Et un jour de plus*. Övers. Christophe Valens. Paris: Gaïa Éditions.
- Guène, Faïza (2014). *Un homme, ça ne pleure pas*. Paris: Fayard.
- Guène, Faïza (2015). *En riktig man gråter inte*. Övers. Lotta Riad. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Modiano, Patrick (2001). *La Petite Bijou*. Paris: Gallimard.
- Modiano, Patrick (2012). *Lilla Smycket*. Övers. Pontus Grate. Stockholm: Elisabeth Grate bokförlag.
- Niemi, Mikael (2000). *Populärmusik från Vittula*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Niemi, Mikael (2004). *Le goût du baiser d'un garçon*. Övers. Marc de Gouvenain & Lena Grumbach. Arles: Actes Sud.
- Slimani, Leïla (2016). *Chanson douce*. Paris: Gallimard.
- Slimani, Leïla (2018). *Vaggvisa*. Övers. Maria Björkman. Stockholm: Natur & Kultur.

Sekundärmaterial

- Abeillé, Anne & Danièle Godard (2021). *La grande grammaire du français*. Arles: Actes Sud.
- Ballard, Michel (1996). Enoncés sans verbes et registres en traduction. I: Paul Bensimon (red.). Niveaux de langue et registres de la traduction, *Palimpsestes* 10, s. 179–206. Paris: Presses de la Sorbonne Nouvelle.
<https://doi.org/10.4000/palimpsestes.1518>

- Baron, Irène & Michael Herslund (2005). Langues endocentriques et langues exocentriques. Approche typologique du danois, du français et de l'anglais, *Langue française* 145, s. 35–53.
<https://doi.org/10.3406/lfr.2005.6625>
- Combettes, Bernard & Anne Kuyumcuyan (2010). Les enjeux interprétatifs de la prédication averbale dans un corpus narratif : énoncés nominaux et représentation fictionnelle de processus énonciatifs et cognitifs, *Discours* 6. <https://journals.openedition.org/discours/7703>
- Delorme, Benjamin (2004). Prédication averbale et ruptures de repérage, *Verbum* XXVI, 3, s. 343–353. https://www.persee.fr/doc/verbu_0182-5887_2004_num_26_3_1786
- Delorme, Benjamin & Florence Lefeuve (2004). De la prédication seconde à la prédication autonome, *Verbum: Analecta Neolatina* XXVI, 4, s. 281–297. <https://shs.hal.science/halshs-00138116>
- Eriksson, Olof (1997). *Språk i kontrast: en jämförande studie av svensk och fransk meningsstruktur*. Göteborg: Akademiförlaget.
- Hammarberg, Björn & Åke Viberg [1975] (1979). Plats hållartvånget, ett syntaktiskt problem i svenskan för invandrare, SSM-rapport 2. Andra omarbetade uppl. Stockholms universitet: Institutionen för lingvistik. https://www.ling.su.se/polopoly_fs/1.14090.1320939585!/SSM_02_1979.pdf
- Hellspong, Lennart & Per Ledin (1997). *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Korzen, Hanne (2000). Frie prædikativer på dansk og fransk. En kontrastiv analyse af en problematisk ledtype, *Ny Forskning i Grammatik* 8(7), s. 155–178. <https://doi.org/10.7146/nfg.v8i7.23959>
- Korzen, Iørn (2015). Sprogtypologi og anaforer. Om anaforrelationer i endo- og exocentriske sprog, *Ny Forskning i Grammatik* 23(22), s. 121–146. <https://doi.org/10.7146/nfg.v23i22.23490>
- Larsson Ringqvist, Eva (2003). Dislokation i franska och svenska. I: Eva Larsson Ringqvist (red.), *Ordföljd och informationsstruktur i franska och svenska*, *Acta Wexionensia* nr 27, s. 121–146. Växjö: Växjö University Press.
- Larsson Ringqvist, Eva (2010). La dislocation en français et en suédois : aspects contrastifs et acquisitionnels. I: Olof Eriksson (red.), *Langues et textes en contraste. Les Cahiers* 13–14, s. 69–80. Lyon: Sens Public.
- Lefeuve, Florence (1999). *La phrase averbale en français*. Paris: L'Harmattan.
- Lauridsen, Karen, M. (1996). Text corpora and contrastive linguistics: Which type of corpus for which type of analysis? I: Karin Aijmer, Bengt Altenberg & Mats Johansson (red.), *Languages in Contrast. Papers from a symposium on text-based cross-linguistic studies, Lund 4–5 March 1994, Lund Studies in English* 88, s. 63–71. Lund: Lund University Press.
- Lundquist, Lita (2005). Noms, verbes et anaphores (in)fidèles. Pourquoi les Danois sont plus fidèles que les Français ?, *Langue Française* 1:145, s. 73–91. <https://doi.org/10.3917/lf.145.0073>
- Mossberg, Mari (2021). ”Icke satsformade meningar i svensk-fransk kontrastiv belysning”. I: *Två svensk-franska studier. Nordlund* 35, s. 99–172. Lund: Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet.

https://projekt.ht.lu.se/fileadmin/user_upload/project/nordlund/Nordlund/Nordlund_35_Mari_Mossberg.pdf

- Pedersen, John, Ebbe Spang-Hanssen & Carl Vikner (1982). *Fransk universitetsgrammatik*. Övers. och bearbetn. Olof Eriksson & Lars Lindvall. Göteborg: Esselte Studium och Akademiförlaget.
- Riegel, Martin, Jean-Christophe Pellat & René Rioul [1994] (1998). *Grammaire méthodique du français*. 4 uppl. Paris: Presses Universitaires de France.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson (1999). *Svenska Akademiens grammatik*. Vol. 1 och 4. Stockholm: Svenska akademien.
- Språkriktighetsboken*, (2005). Första upplagan, Skrifter utgivna av Svenska språknämnden, 93. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag.

Kreativa arbetssätt i berättande och utredande skrivande

Astrid Regnell

Introduktion: Skrivundervisning med litterära förebilder

På en lärarutbildningskurs i litteraturhistoria fick studenterna skrivuppgifter med utgångspunkt i en litteraturhistorisk genre. De fick dels skriva en egen skräckromantisk berättelse och därefter en analyserande text *om* en skräckromantisk berättelse. På samma sätt som i den antika traditionens skrivundervisning användes litterära exempel som förebilder.

Studiens syfte och forskningsfrågorna

Hur gynnas förutsättningarna för att uppleva kreativitet? I vilken mån upplevde studenterna att den berättande uppgiften var friare, den analyserande mer begränsande? Lade arbetssättet på den berättande uppgiften, som mer uppenbart byggde på deras kreativitet, grunden för ett kreativt arbetssätt även på den utredande uppgiften? I uppgiftsformuleringarna lyftes skrivande som både målstyrt och intuitivt. Den inställningen diskuteras utifrån studenternas generella uppfattning att det var svårare att känna sig kreativ på den utredande uppgiften.

Metod

Studenternas synpunkter och upplevelser av huruvida de båda skrivuppgifterna fungerat kreativt undersöktes genom frågor som gällde hur en fritt formulerad uppgift (den berättande) respektive en mer ”följa-regler-uppgift” (den akademiska/utredande) påverkade deras skrivprocess. De anses arbeta kreativt när de till exempel beskriver hur instuderade fakta väljs ut och omvandlas för att fungera i en berättelse eller i en analyserande text, dvs. hur den litteraturhistoriska kunskapen sätts i bruk, och när de beskriver att de upptäcker sammanhang i sitt skrivande (Curtis 2009: 115). Studenterna fick skriva om hur kompositionen av texten vuxit fram. Deras resonemang om det kommer belysas av synpunkter i litteraturen om skrivprocessen – till exempel om hur retoriska och innehållsmässiga delar interagerar (Hayes & Flower, 1981).

Genomgången av materialet präglas främst av enskilda students svar, men då det funnits stor samstämmighet i svaren ges även allmänna överblickar.

Studenterna kallas för bokstäver som student X, Q, Z. Att somliga kallas för han och andra för hon är slumpartat. De tillfrågades om de gick med på

att jag gjorde en undersökning av skrivupplägget och använde deras svar, vilket samtliga gjorde.

Material – utvärderingsfrågor om upplevd kreativitet

Materialet kommer från två olika klasser som gick kursen samtidigt på olika orter – i Växjö och i Kalmar. I Kalmarklassen slutförde sex studenter samtliga uppgifter. Det finns alltså sex utvärderingar att utgå ifrån i den klassen. I Växjö avslutade fjorton studenter kursen och svarade på utvärderingarna. De utförligaste redogörelserna fanns i den mindre klassen varför det oftast är dessa som kommer upp som exempel i det följande.

I den utvärderande texten av berättelseuppgiften fick studenterna ange vilka litterära grepp från den skräckromantiska genren de använt och de skulle förklara hur dessa inspirerat deras egen berättelse. Det fanns också en mer allmänt hållen fråga: Vad behövde de vara uppmärksamma på i det första idéskapande stadiet och i det andra stadiet där berättelsen skulle skrivas ner? De bads därefter reflektera över hur de ansåg att skrivövningar av detta slag kan påverka skriv-, läs- och analysförmåga och huruvida de ansåg att ett liknande upplägg skulle fungera i deras framtida undervisning.

Beträffande den analyserande uppgiften anges det i uppgiftsformuleringen att de ska utgå från en fråga de själva formulerar till den litterära texten. Det föreslås frågor, och hur dessa kan utvecklas i en analys, men de är formulerade som förslag för att visa exempel. Själva frågeformuleringen gav alltså möjlighet att fritt formulera syftet med uppgiften. Det ges däremot ganska ingående instruktioner om att det gäller att bygga upp en tydlig struktur där det märks att de har en läsare i åtanke.

Den första utvärderingsfrågan för den analyserande uppgiften var vilken fråga de valt att utgå ifrån och hur de kommit fram till den. Därefter var det samma frågor som på den berättande uppgiften med tillägget att de skulle reflektera över likheter och skillnader mellan uppgifterna och huruvida de ansåg att arbetet fungerat kreativt. Det är framför allt den frågan som gett stoff till undersökningen.

Hur vet studenterna om de arbetar kreativt? Skrivandets två faser.

En av studenterna har svarat att hennes kreativa process fungerade bäst om hon fick sitta med pennan i hand och "låta tankarna födas på pappret". Skrivprocessen tycks alltså för henne fungerat som ett medel för tänkandet, vilket är ett drag i en kreativ skrivprocess som professionella skribenter lyfter fram: Det kreativa användandet av kunskap bygger på föreställningen att tankarna och resonemangen kommer till i den stund de skrivs eller utsägs (Bech-Karlsen 1999: 13). Det gäller att lita på det som kommer i stunden: "[W]riters abandon their need for certainty and security and, find out what

they have to say in the course of writing itself” (Celia Hunt och Fiona Sampson, 2006: 65).

I ett kreativt skrivande-perspektiv upprättas *förbindelser*. Det är inte i stunden man blir proppad med visdomar man lär sig, utan när *förbindelser* mellan saker man hört tidigare uppstår i det man tänker/skriver/gör – saker som man inte riktigt räknat med. Så det som sker intuitivt kan till exempel göra att förbindelser uppstår mellan olika stoff (Curtis 2009: 115). Inriktningen på kreativitet i läroprocesser handlar om saker man tidigare lärt sig, men som man inte medvetet aktualiserat i en given situation. Originella idéer som utan synbarlig ansträngning dyker upp i ett oväntat ögonblick förutsätts ha sin grund i tidigare viljestyrda ansträngningar (Daniels-McGhee & Davies 1994: 167).

I den här undersökningen diskuteras studenternas svar utifrån skrivstrategier beträffande en målinriktad respektive en intuitiv skrivprocess, vilket överensstämmer med kognitionsforskningens syn på den kreativa processen. Den består dels av tänkande som är förankrat och i kontakt med existerande metoder, dels ett mer ”vilt” – spontant, intuitivt, oordnat (Finke 1996: 390–391). Även när man talar om kreativitet i en *skrivprocess* finns en sådan uppdelning – en idéproduktionsfas förknippad med associativt tänkande och en utvärderingsfas (Furst et al. 2017). Mer kunskap om den kreativa processen är ett medel att utveckla skrivstrategier (Flowers och Garbin 1989: 161).

Ett särdrag i kreativt tänkande är alltså att det inte enbart bygger på en målinriktad process och att delen som är mer oordnad kanaliseras genom sinnen och upplevelser. Filosofen/-pedagogen/-psykologen Deweys tänkande har inspirerat till begreppet *estetiska läroprocesser* (Hjertström Lappalainen 2014) I *Art as Experience* [1934] (2005) understryker han att det som förmedlas via sinnesintryck blir en del av tänkandet eftersom man samlar upp tänkande *genom* sinnena. Tänkandet uppstår enligt honom i en ännu inte medvetandegjord erfarenhet, det vill säga på ett intuitivt sätt. I begreppet estetisk läroprocess finns tanken att inläring inte sker i ett vakuum utan att människors tidigare erfarenheter spelar in (Lappalainen 2014: 30–33).

I instruktionerna till studenterna lades betoning på kreativitet i skrivandet. Ett kreativt arbetssätt *känns* spännande. Det ger energi och engagemang i studierna. När arbetet blir tråkigt och formaliserat och energin i skrivandet försvinner är kreativiteten också borta. För att få tillbaka den kan man till exempel börja uppmärksamma saker som inte passar i förut tänkta kategorier. Ett allt för väl-kategoriserat material riskerar leda till att det spännande och motsägelsefulla uttrangeras (Helin 2015: 188).

Undersökningen

Alla som gjorde skrivuppgifterna svarade också på utvärderingen. Den handlade om huruvida de upplevt skrivandet kreativt och *inte* om huruvida upplevelsen av kreativitet *inverkar på arbetenas kvalitet*. Svaren avspeglar att de

känt sig kreativa och att de förstått att båda uppgifterna gick ut på att de skulle visa sin genrekunskap, vilket fungerat bäst beträffande den berättande uppgiften. Svaren på den analyserande och den berättande uppgiften sammanställs och diskuteras nedan utifrån de fördelar och nackdelar arbetssättet gett studenterna där syftet varit att de skulle uppleva kreativitet. Hur kan fokuset på genrekunskapen, ett medvetet arbetssätt, korrelera med ett intuitivt, som också ingår i kreativa skrivprocesser?

Anpassning fackkunskaper/berättande – medvetet och intuitivt

Många svar i undersökningen visar positiv respons gällande fria uppgiftsformuleringar som uppmuntrar till kreativt tänkande – även om studenterna också ansett att den kreativa processen behövt kontrolleras. Studenten X ger ett exempel på detta. När typiska berättargrepp för den romantiska skräckberättelsen används i ett handlingsförlopp behövde man, menade han, fokusera på –

övergången från teman och motiv till ett handlingsförlopp, och slutligen till en berättelse. Detta för att de litterära greppen som man är väl medveten om när man beskriver handlingsförloppet sällan får samma vikt när man går från handlingsförlopp till berättelse. Då kan helt andra saker få fokus.

X tycks ha fått bra kontroll över skrivandet genom att begreppsliggöra det han läser eller skriver om som teman och motiv vilka vidareutvecklas till ett handlingsförlopp. X visar sig också medveten om att berättelsen inte bara *blir till* genom att man använder sin kunskap om genren utan att det också krävs en anpassning till själva berättandet. Enligt Hayes och Flower (1981) behöver man balansera uppbyggnad och innehåll i berättandet, dvs. göra medvetna val under skrivandets gång – göra sig medveten om sina egna tankeprocesser. Det tycktes studenten X klara av. Vana skribenter har enligt Flower och Hayes ett ständigt aktivt metakognitivt tänkande i skrivprocessen: ”Nu skriver jag så här för att uppnå det här”. Det handlar om att portionera ut sin kunskap så den inte står i vägen för det texten handlar om. ”Part of the drama of writing is seeing how writers juggle and integrate the multiple constraints of their knowledge, their plans, and their text into the production of each new sentence” (1981: 371). Det finns alltså en motsättning mellan vad man som författare vet om ett ämne och vad som är produktivt att ta upp i förmedlandet av det ämnet, precis som X noterar.

I svaren på frågorna huruvida studenterna upplevde att arbetet fungerat kreativt ges de möjlighet till metareflexivt tänkande kring sitt eget skrivande. De fick redogöra för hur de tänkte under skrivprocessen – vilka *medvetna* val de gjorde. ”Genom att styra metareflektioner med frågor kan man hjälpa studenter att skriva *medvetet och metodiskt* [min kurs.], snarare än intuitivt”, skriver Santesson (2014: 13–14). Hon relaterar forskning (Hoel, 2010) som

visar att studenterna är som mest mottagliga för lärdomar i skrivandet under tiden de håller på med en skrivuppgift. Det handlar genomgående om att sätta de sakerna i bruk de lärt om skrivprocessen.

Santesson betonar det medvetna i skrivprocessen och avfärdar det intuitiva, men när man har arbetat medvetet och metodiskt finns det, utifrån ett kognitivt perspektiv på kreativitet, skäl att ta vara på det som också kan uppstå av sig själv – förbindelser uppstår i ett material utan att man medvetet tänkt på det i det skrivande ögonblicket. Att arbeta kreativt inbegriper kunskap om en rad verktyg för att komma till målet att denna kunskap omvandlas och blir studentens egen – en omvandling som inte helt kan övervakas, eller helt medvetandegöras, varken av lärare eller studenter (Bech-Karlsen). Arbetet sker medvetet i en kreativ process men det sker *också* intuitivt. Studenternas egen känsla av att styra ett material, att det inte enbart gäller att följa mallar för en text utan att saker ibland finner sin plats av sig själv, kan uppstå när man är väl inläst på ett ämne. Mycket sker i själva skrivandet – idéer föds som både kan handla om vad som ska finnas med i texten och hur det ska presenteras.

Y, som uttalar sig om den analyserande texten talar om att man i denna text, om man utgår från en specifik fråga, kan komma fram till en *förståelse*. Formuleringen antyder att en kreativ process har ägt rum – när man tolkar en text utifrån en specifik vinkel kan man lyckas ”skapa en förståelse och länk mellan det som man har läst och hur man kan använda sig av det i sina arbeten”. Så han skriver om en form av lärdom som kan appliceras i olika sammanhang, inte enbart faktainläring, utan något som fungerar som en generell kompetens. I forskning om generella kompetenser handlar den mest kvalificerade kompetensen om studenters förmåga att omvandla eller transformera kunskap till något produktivt i ett nytt sammanhang. På den mest utvecklade nivån handlar det om att producera ny kunskap (Barrie 2007: 440). I pedagogik som innebär att eleverna inte bara ska reproducera kunskap utan även producera sådan behövs uppgifter som kräver hög kognitiv kvalitet i arbetet (Gibbons 2010). Betoningen på upplevelsen av kreativitet i skrivuppgifterna var tänkt att möjliggöra förståelse av vad som menas med att producera ny kunskap. Det kan handla om att upptäcka nya förbindelser i ett material. Något nytt utvecklas utifrån en tillägnad förmåga att kombinera och strukturera ett material. Det kan vara de slutsatser som dras i syfte att förmedla en poäng eller lösa en uppgift.

Känslan av kreativiteten mest påtaglig i idékläckningsfasen

De allra flesta upplevde idéstadiet som fritt och inspirerande, vilket gällde framför allt den berättande uppgiften och i mindre utsträckning den analyserande. X skiljer uppgiften från ”vanliga uppgifter, där målet redan är utsatt”. Han beskriver en form av brainstorming där idéer kom upp snabbare än de gick att skriva ner. Inledningen av skrivprocessen fungerade alltså på ett sätt som upplevdes kreativt. Det fanns ett *men* – arbetet blev enligt X

”något överambitiöst”, vilket torde inneburit att han inte upplevde sig ha full kontroll över processen. X förklarar vidare att arbetet fungerade bäst i idé-kläckningsfasen. Det började kännas trögare när det var dags att skriva ner – i den strukturerande fasen eller urvalsfasen (se ovan Furst et al, 2017). Även Q skriver att man ”hela tiden var tvungen att tänka över vad man gjorde och inte bara låta det kreativa skrivandet gå överstyr”.

En analyserande text kräver ett större mått av kontroll och motivation. Svårt att sätta kunskapen i bruk.

Man behövde jonglera en del med sin kunskap i den berättande texten – allt passade inte in i berättelseflödet. Flertalet studenter upplevde sig ändå kreativa beträffande den uppgiften, men hade svårare med den analyserande. Hindret med den var framför allt osäkerhet kring den striktare formen och på hur materialet skulle organiseras. Z kände ett större behov av att kontrollera idé-flödet när det gäller den analyserande texten, vilket indikerar att hon liksom flertalet upplevde den berättande uppgiften friare. Några resonerar på ett mer intellektuellt plan om att analyserande arbete förstås också kan fungera kreativt, men ger samtidigt inte tydliga uttryck för att de upplevt det så. Studenterna fick genom studierna inför den berättande uppgiften stoff de kunde använda sig av i den utredande texten. Generellt sett tycks det inte ha varit brist på kunskap beträffande det de skulle skriva om de upplevt som hinder, utan hindren uppkom när de skulle *använda* detta stoff i den utredande texten.

Att de fick börja med den mer fritt hållna berättelseuppgiften (där de kände att de jobbade kreativt) för att kunna lösa även den utredande kreativt fungerade inte för flertalet studenter.

En analyserande uppgift *kan* dock lösas kreativt enligt X. Men han betonar att man behöver känna sig intresserad av uppgiften, vilket han menar hjälper både kreativiteten och att man lär sig något av det man håller på med. X ser alltså i motsats till flertalet studenter inte att kreativiteten är beroende av om man skriver analyserande eller berättande, utan att det handlar om vilket intresse man lyckas uppbåda för uppgiften. Så han ger uttryck för en brist på motivation för att skriva ytterligare en uppgift om skräckromantiska berättelser. Men det framgår att han fokuserat på vad han lärt sig faktamässigt och innehållsligt av uppgiften snarare än på en *skrivförmåga* han eventuellt kan utveckla genom att arbeta med en utredande text.

Ett exempel på akademiskt skrivande, där vikten av att känna intresse (som X framhåller), blir uppenbart, ger Helin (2015). Ett arbete med att organisera ett intervjumaterial hade gått i stå. Då kom hon på att hon i stället för att bara läsa materialet kunde *lyssna* på sina inspelningar. Då mindes hon saker som skedde i samspelet mellan samtalsdeltagarna, saker som inte direkt uttalades, men som hon påmindes om när hon hörde rösterna. Arbetet blev spännande igen, ökade motivationen (Helin 2015: 183–184).

Den analyserande uppgiften kan fungera kreativt

Några studenters svar avviker från den gängse standpunkten att restriktionerna kring den analyserande uppgiften gjorde det svårt att arbeta kreativt. Y anser visserligen, liksom flertalet, att den analyserande uppgiften innebar så många saker man behövde ha kontroll över att det inte riktigt fanns utrymme för kreativitet, men han talar också om att man i den analyserande texten, om man utgår från en specifik fråga, kan komma fram till en *förståelse*. Studenten T anser att den analyserande uppgiften krävde större precision, men menar att detta inte förtog känslan att skrivandet fungerat kreativt. Man var tvungen att vara kreativ för att *hitta vissa kopplingar*, menar han, så han noterar liksom gjorts här tidigare att man lär sig när *förbindelser* mellan saker man hört tidigare uppstår i det man tänker/skriver/gör (Curtis, 2009). För honom var således det målinriktade momentet i skrivandet inte främst hindrande, utan innebar ett tydligt mål att inrikta sin energi på:

Men bara för det så betydde det inte att kreativiteten i arbetet försvann. För att tolka och finna samband i den text man analyserade så var man tvungen att använda sig av sin fantasi och vara lite kreativ för att hitta vissa kopplingar. Man var dock tvungen att kunna backa upp dessa kopplingar med vad som är skrivet i berättelsen, men det tog inte död på kreativiteten utan hjälpte en i stället att rikta den mer. Som exempel så kunde jag koppla korpen i *the raven* till asaguden Odins korpar, *Hugin* och *Munin*. Det krävdes en hel del kreativitet, men eftersom deras namn står för *tanke och minne* så passade det in i berättelsens tema och atmosfär.

T ger här tydliga exempel på saker som gett honom kreativ energi och att det medvetna målinriktade arbetet hjälpte till med det. Även studenterna R och S lade fram fördelarna med hur arbetet fungerade beträffande den *analyserande* uppgiften. Båda menar att de slipper kravet på en enhetlig berättarröst. En analyserande uppgift består på ett tydligt sätt av olika delar som de då nog menar inte behöver innebära något enhetligt i själva uttryckssättet. De har alltså i motsats till majoriteten av studenter upplevt att den analyserande uppgiften som mindre begränsande.

Studie av egen undervisning

Att undersöka utvärderingsfrågor man själv skrivit har nackdelen att sättet man formulerat frågorna kan påverka studenternas svar. Vissa av studenternas formuleringar och beskrivningar av kreativt arbete är också präglade av ordval i instruktionerna till de uppgifter de löst. Men i undersökningsmaterialet framkommer deras egna exempel utifrån just den litterära text de valt i den analyserande uppgiften eller utifrån de genregrepp de utgått ifrån i den berättande texten. De sätter således sin kunskap om kreativa arbetsmetoder i bruk, vilket ger ett självständigt intryck.

Antalet deltagare i studien var begränsat till två klasser med 14 respektive 6 studenter. Med ett större urval hade fler nyanser kunnat framträda och mer generaliserbara slutsatser kunnat dras. Svaren som belyses mer ingående i

studien är framför allt de som svarat mest utförligt, men övriga deltagare finns med i övergripande resonemang

Diskussion: Hur kan medvetet och metodiskt arbetssätt korrelera med upplevelsen av kreativitet?

I arbetet med den *berättande* uppgiften förmedlas intrycket att den inledande fasen gett studenterna massor av idéer vilket de upplevt lustfyllt och kreativt. ("Idéklädningsfasen", vittnar en student om, tog dock väl stort utrymme, vilket sedan orsakade problem med att strukturera skrivandet). Så utifrån studien behöver idéflödet i den första fasen kontrolleras på den berättande uppgiften. När det kommer till det *utredande* skrivandet menar flertalet studenter att de inte behärskat förutsättningarna kring den skrivformen tillräckligt för att uppleva kreativitet i arbetet. De kände sig hämmade på grund av de formella kraven på den akademiska skrivuppgiften. Så det var tvärtom – *inte* ett överflöd av idéer som behövde begränsas, utan svårigheter med att lita på det egna omdömet om vad som var en intressant fråga att diskutera.

Behövs det då mer målstyrning eller mer intuitivt arbete för att uppleva kreativitet i arbetet med utredande uppgifter? Och vad finns det för *mål* i "målstyrt skrivande"? Enligt Flower och Hayes (1981) arbetar professionella författare målstyrt: "Nu skriver jag om detta för att uppnå den här effekten hos läsaren". Sådana har inte bara målet att *vissa saker ska nämnas* utan är också uppmärksamma på sättet och i vilket sammanhang de saker som ska nämnas dyker upp. En balans mellan vad och hur beskriver studenten X i sin arbetsprocess när han noterar att en del teman och motiv han studerat – *inte passar in* när det kommer till själva skrivandet (av den berättande uppgiften). Det är en tydligt målstyrd process med samtidigt fokus på innehåll och form. Studenten som resonerar så medvetet om skrivprocessen – om att ett specifikt innehåll kräver en överensstämmande form – arbetar målstyrt, men torde ha förmågan att utnyttja sin intuition kring vad som passar in på vilken plats under skrivandets gång.

Skrivprocessen kan också upplevas målstyrd om man tycker sig ha bra kontroll över materialet. Z upplevde ett större behov av att kontrollera processen på den analyserande uppgiften. Hon behövde ha god överblick över sitt material för att arbeta målstyrt och uppleva arbetet kreativt. Hos både X och Z verkar målstyrning kunna resultera i att skrivprocessen upplevs tryggare och därmed resulterar i ett kreativt arbetssätt.

Utifrån svaren i utvärderingarna är det också avgörande att studenterna upplevt uppgiften meningsfull. Studenten X ger uttryck för ett bristande engagemang inför den analyserande uppgiften, men T däremot har dragit nytta av instruktionen att fokusera på en tydlig fråga vilket gjorde att han började finna mönster i texten. Han tvingades precisera sig, arbeta mer målstyrt, och upplevde att han därmed fick syn på samband i texten han annars gått miste om. Det fungerade motiverande för honom och visar att en väl

kontrollerad process kan leda till upptäckter och därmed till känslan av kreativitet. I instruktionerna till den utredande uppgiften nämns just vikten av att hitta en fråga där saker jämförs och att sedan koncentrera framställningen kring den.

Ett för enögt fokus på vad man lär sig rent innehållsmässigt av en skrivuppgift (som här kunskap om genren skräckromantik) kan förklara varför studenten X tappade lusten att ”skriva ytterligare en text om skräckromantik”. Enligt Flower och Hayes föds kreativiteten (och lusten/energin) i det samtidiga fokuset på framställningssättet och innehållet. Sigrell (2003) nämner den expressiva skrivpedagogikens enögda fokus på kunskaps-innehållet som dess akilleshäl.

I materialet är det främst Z som gett uttryck för upplevelsen att arbetet tar form i samma stund som tankarna skrivs ner. Det kan vara ett utslag av att det retoriska och det innehållsliga kombinerats i skrivprocessen, och då fungerat – kreativt. Kunskapen om vad som gör en text bra kan alltså inte enbart uttryckas i regler eftersom tankar och resonemang i viss grad kommer till i den stund de skrivs eller utsägs.

Så till viss del rymmer en målstyrd kreativ skrivprocess ett moment av oförutsägbarhet. Man vet inte när i skrivprocessen förbindelserna mellan saker ska uppstå. Ett mer avlyssnande än regelstyrt förhållningssätt med uppmärksamhet på textens estetiska dimensioner (som Helin skriver om, 2015) är också en del av en kreativ process. Men en osäkerhet kring en sådan friare form av skrivande – med större fokus på sinnesupplevelser (lyssna, som Helin skriver!) än att ”bli klar med sin uppgift” – kan innebära att man går direkt till alla måsten, en press som flertalet studenter känt. Litteraturen om *kreativt* akademiskt skrivande är som i fallet beträffande Helin författad av akademiker som beskriver hur de utvecklat sitt eget skrivande. Och studenter som inte är vana vid akademiskt skrivande tenderar att fastna vid de objektiva kraven, önska sig utförligare regler, och ha svårt att ta in tanken att även i akademiskt skrivande finns utrymme för deras upplevelser av det de ska skriva om. Ett tolkande momentet av verkligheten/författarens subjektivitet är inte bannlyst i akademiska texter. När man skriver om det man forskar om, skapas resultatet i själva skrivakten, menar Halin (s. 197 i *Skrivande om skrivande*). Skrivprocessen uppfattas alltså som performativ – det händer något med ens resultat när man skriver om dem – ett tecken på subjektets inverkan, kan tänkas!

Flower och Hayes betonar i sin skrivmodell det från början målstyrda arbetet. Men liksom Helin skriver de om hur skrivvana personer arbetar – dvs de med förmågan att balansera det som ska sägas mot hur det ska sägas. Vana skribenter torde ha förutsättningarna att se förbindelser i material och kunna utnyttja sin kunskap i de rätta ögonblicken så att målstyrningen sker automatiskt, intuitivt. Helin kämpade sig fram med olika försök att kategorisera sitt intervjumaterial och tog till en intuitiv metod först när det målstyrda kategoriserandet började kännas som en återvändsgränd. Det blev

en metod att hitta tillbaka till energin i skrivandet. Så det är nog inte bara *om* arbetet sker målstyrt eller intuitivt som spelar in, utan också när det ena eller andra fokuset är lämpligt.

Konklusion

Studien visar att flertalet studenter haft svårigheter att känna sig kreativa när de skriver utredande. De flesta anför skälet att en sådan uppgift är svår och komplicerad. En som inte hade det problemet kände dock en bristande motivation för att skriva en utredande text och tyckte sig liksom redan "ha gjort jobbet" när han skulle göra den uppgiften. I båda dessa fall, både när det är för svårt och för lätt, skulle en större betoning på ett intuitivt förhållningssätt till den utredande uppgiften kunna lösa upp dels rädslan för det svåra, dels den bristande motivationen. Något mer behövs på analyserande än på berättande texter för att arbetet ska upplevas kreativt.

Utifrån hur kreativa skrivprocesser beskrivs är det inte produktivt att möta utmaningarna med akademiskt skrivande enbart genom att tillfredsställa studenternas kontrollbehov med mer och utförligare instruktioner utan att också genom inspiration från kreativt skrivande lyfta fram ett fokus på estetiska strategier där de får använda fler sinnen och förmågor – så de vågar växla mellan känslan av kontroll och att lyssna sig fram, vara uppmärksamma på hur det egna skrivandet går till: Kommer jag till ett stadium där jag plötsligt vet hur sakerna ska hänga ihop? Och före det stadiet kan jag inte arbeta på ett metodiskt sätt? Släpper jag lös för mycket i början av arbetet? Instruktioner kan också betona vikten av studenternas uppmärksamhet på hur den egna kreativiteten fungerar – när det behövs mer målinriktat arbete och när mindre. Balansen mellan målstyrd och intuitiv skrivprocess är något för var och en att lyssna in, men eftersom många av studenterna inte tyckte sig arbeta kreativt på den analyserande uppgiften och att skälet var att det fanns så många regler att följa, drar jag slutsatsen att de skulle gynnas av att också tränas på ett mer intuitivt akademiskt skrivande. De behöver upptäcka saker på egen hand, med målet att också producera ny kunskap.

Vidare studier

Jag skulle vilja ta reda på vilken form av kunskap studenterna tänker att skrivuppgifterna ska leda till. X verkar uppfatta det som ren kunskapsinhämtning när han ifrågasätter nyttan av att ha en ytterligare skrivuppgift om skräcklitteratur. Min tanke var att de framför allt skulle lära sig *en metod* att behandla och presentera ett innehåll – som råkade utgöra kursens innehåll, dvs. litteraturhistoriens genrer.

Vidare skulle det vara intressant att undersöka elevers motivation i skrivprocessen. Om man skiljer mellan studenter som skriver för att lära och de som enbart vill bli klara med uppgifterna visar det sig kanske att deras arbeten skiljer sig i kvalitetshänseende. Man skulle kunna stipulera att det att ha något att säga, att vilja något, också påverkar framställningsformens

kvalitet – att form och innehåll hänger ihop. I utvärderingarna kan man undersöka om de ser på skrivprocessen som en process där tankarna växer fram och inte bara som processen där man skriver ner sina tankar. Sen kan man se på huruvida de färdiga texterna visar prov på sammanhang mellan innehåll och form. ”Sammanhang mellan innehåll och form” skulle kunna fungera som en sorts konkretisering av ”deras upplevelse av kreativitet”. Det kan handla om tanken på ett samband mellan komposition och kommunikation. Kan ett angeläget ärende påverka inte bara till exempel språkets stilnivå utan även främja en god komposition? För vad menas mer konkret med ett samband mellan innehåll och form?

Litteratur

- Barrie, Simon, C. (2007), A conceptual framework for the teaching and learning of generic graduate attributes, i *Studies in Higher Education*, vol. 32, no. 4, 439–458. <https://doi-org.proxy.lnu.se/10.1080/03075070701476100>
- Bech-Karlsen, Jo (1999), *Jag skriver, alltså är jag*. Lund: Studentlitteratur.
- Curtis, Abi (2009), Rethinking the Unconscious in Creative Writing Pedagogy, i *New Writing*, 6:2, 105–116. <https://doi.org/10.1080/14790720903215216>
- Daniels-McGhee, Susan & Davies, Gary, A. (1994), The Imagery–Creativity Connection, i *Journal of Creative Behavior*, Volume 28, Number 3, Third Ourtier 1994, 151–176. <https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.1994.tb01189.x>
- Finke, Ronald. A. (1996), Imagery, Creativity and Emergent Structure, i *Consciousness and Cognition* 5, 381–393. <https://doi-org.proxy.lnu.se/10.1006/ccog.1996.0024>
- Flower, Linda, Hayes, John, R. (1981), A Cognitive Process Theory of Writing, i *College Composition and Communication*, Vol. 32, No 4, 365–387. <https://doi.org/10.2307/356600>
- Flowers, John, H. Garbin, Calvin, P. (1989), Creativity and Perception (1989) i *Handbook of Creativity*. <https://digitalcommons.unl.edu/psychfacpub/453>
- Fürst, G., Ghisletta, P., Lubart, T. (2017), An experimental study of the creative process in writing, i *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 11(2), 202–215. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/aca0000106>
- Gibbons, Pauline, (2010), *Lyft språket lyft tänkandet*. Lund: Studentlitteratur.
- Helin, Jenny (2015), Att skriva det levande, i B. Borgström, J. Helin, M. Norbäck, E. Raviola, (red.) *Skrivande om skrivande*, 177–194.
- Hjertström Lappalainen, Jonna (2014), Innan erfarenheten. Estetiska lärprocesser i ljust av Deweys Estetik, i *Konst och lärande*. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:718623/FULLTEXT01.pdf>
- Santesson, Sara (2013), Vad kan man när man kan skriva? Om metareflekationer som vägledning för lärare och studenter. I Å. Lindberg-Sand (Red.) *Utvecklingskonferens 13 Att skriva för att leva, lära och lyckas*, 13–16. https://www.ahu.lu.se/fileadmin/user_upload/ahu/PDF/LU-U13-Proceedings.pdf

Sigrell, Anders (2003), *Progymnasmata* och modern skrivretorik. I S. Hansson (Red.) *Progymnasmata. Retorikens bortglömda text- och tankeform*, 313–330.

”Ensamheten är något som jag vill bli av med och inte smaka längre” – högutbildade andraspråksskribenters poesianalyser

Henriikka Wilinger

1. Introduktion

Under det senaste decenniet har andelen studenter med ett annat förstaspråk än svenska ökat markant inom högre utbildning. Läsåret 2022/2023 hade 30 procent av förstaårsstudenterna utländsk bakgrund – en ökning med elva procentenheter sedan 2012 (Statistiska centralbyrån, 2024). Denna utveckling ställer krav på undervisning, bedömning och språkstöd vid universitet och högskolor. Således är det angeläget att uppmärksamma den stora gruppen studenter med svenska som andraspråk, som å ena sidan tillför akademiska utbildningar bredare kulturella och språkliga perspektiv, å andra sidan får handskas med fördomar och utmaningar – inte minst när det gäller att uttrycka sig på akademisk svenska.

Denna studie undersöker hur studenter med utländsk skolbakgrund analyserar svensk poesi inom ramen för en behörighetsgivande kurs i svenska för högskolestudier. Fokus ligger på hur dessa studenters analytiska litteracitetsförmågor kommer till uttryck i deras poesianalyser och hur dessa förhåller sig till akademiska och disciplinära normer. Gruppen är särskilt intressant eftersom deltagarna skriver på sitt andraspråk och befinner sig i övergången mellan språkstudier och reguljär högskoleutbildning.

Inom högskolepedagogiken kopplas frågor om flerspråkighet ofta till mål som inkludering och breddat deltagande (UKÄ, 2022). Forskning har dock främst fokuserat på svårigheter med akademisk svenska och på studenter för vilka den akademiska diskursen är ny (Ask, 2007; Hartman, 2009). Denna studie vill i stället nyansera bilden av *flerspråkiga studenter med svenska som andraspråk* genom att belysa deras analytiska och språkliga resurser inom en specifik ämnespraktik: poesianalys på svenska.

Studenter med svenska som andraspråk utgör en mycket heterogen grupp. Vissa har akademisk utbildning från andra länder och har migrerat som vuxna. Dessa ingår i så kallade *late-arrived students* (Ferris, 2009) och har särskilda förutsättningar vad gäller förkunskaper, bland annat inom akademiskt skrivande (Ferris, 2011). Deltagarna i den aktuella studien tillhör denna kategori. Trots tidigare högskolestudier krävs godkänt betyg i svenska (via svenska som andraspråk 3, Tisus-test eller behörighetsgivande slutprov)¹ för

¹ Tisus och det behörighetsgivande slutprovet består av tre delar – läsförståelse, skriftlig framställning och muntlig färdighet. Syftet är att bedöma om testdeltagaren har tillräcklig

tillträde till svensk högskoleutbildning. Kursen syftar till att utveckla färdigheter i akademisk och abstrakt svenska men innehåller även delmoment i skönlitteratur. Inträdeskravet är en genomförd gymnasieutbildning, men många studerande har redan en akademisk examen. Deltagare i studien befinner sig i slutskedet av den behörighetsgivande utbildningen.

Studien har en kvalitativ ansats, och materialet utgörs av 23 hemtentamina i poesianalys. Dessa analyseras tematiskt utifrån tre perspektiv: litteraturredaktik i en akademisk kontext, språkutveckling i svenska som andraspråk och ett litteracitetsperspektiv. Det sistnämnda omfattar både generiska färdigheter i akademisk litteracitet och disciplinspecifika aspekter av litteraturvetenskapligt präglad poesianalys, vilket ger studien högskolepedagogisk relevans.

Poesianalys² kan betraktas som en litteracitetspraktik (Barton & Hamilton, 2000) som återkommer i många utbildningskontexter, från ungdomsskolan till högre utbildning. På universitetsnivå förknippas lyrikstudium främst med litteraturvetenskap och främmande språk, där den kritiska analysen traditionellt har dominerat, medan upplevelsebaserad läsning ofta kritiserats inom den akademiska diskursen (se Persson, 2024; Warner, 2004).

De så kallade postkritikerna, bland andra Littau (2006) och Felski (2008), framhåller däremot att emotionell läsning har en legitim plats även i institutionella sammanhang. Receptionsteoretikern Louise M. Rosenblatt (1938, 1995), som varit särskilt inflytelserik inom litteraturredaktiken även i relation till poesianalys (1994), förespråkar *reader-response theory*,³ där mening uppstår i mötet mellan text och läsare snarare än i textens struktur. Rosenblatt är känd för begreppen *estetisk* och *efferent* läsning, där den första är upplevelsebaserad och den senare mer analytisk. Ofta är det kombinationen av dessa som ger den mest fruktbara tolkningen (Rosenblatt, 1938, 1995; Persson, 2012). Persson benämner denna kombinerade läsart *kreativ läsning*.

Poesianalys kan synliggöra olika aspekter av litteracitet hos andraspråksskribenter; i sammanhanget är både akademisk och disciplinär litteracitet centrala. Akademisk litteracitet omfattar kompetenser som krävs för att delta i den akademiska diskursen generellt – exempelvis studieteknik, akademisk socialisation och skriftfärdigheter (Lea & Street, 1998; Lillis & Scott, 2007). Disciplinär litteracitet avser däremot ämnesspecifika språkliga kunskaper och praktiker och betonar det språkbruk som krävs för att verka inom ett visst ämne (Jakobsson m.fl., 2022; Shanahan & Shanahan, 2012). Studien anknyter således dels till disciplinär litteracitet inom svenska som andraspråk och litteratur, dels till akademisk litteracitet eftersom både behörighetsgivande prov och Tisus omfattar generiska färdigheter i akademiskt skrivande.

språklig och akademisk kompetens för att klara högre studier på svenska. Se bilaga 2 för bedömningskriterier för skriftlig färdighet.

² I den här texten används *lyrik* och *poesi* som synonymer, men oftast ses lyrik som en av tre skönlitterära genrer, medan *poesi* fokuserar på formen.

³ Se även Fish (1980), Iser 1978 och Jauss (1982).

2. Syfte och forskningsfrågor

Studiens syfte är att undersöka hur högutbildade studenter med utländsk skolbakgrund analyserar poesi på sitt andraspråk i en hemtentamen. Vidare undersöks om en emotionell komponent kan förenas med analytisk förmåga hos målgruppen. Studien intresserar sig således för i vilken utsträckning distanserade och abstrakta läsararter utesluter, samverkar med eller sam-existerar med mer känslomässiga tolkningar. Därtill analyseras hur högutbildade andraspråksskribenters akademiska färdigheter blir synliga i deras poesianalyser.

Mina forskningsfrågor är:

1. Vilka läsararter tillämpar högutbildade andraspråksskribenter när de analyserar två dikter på svenska?
2. Hur framträder deras akademiska litteracitetsförmåga i poesi-analyserna?

Den första frågan belyser hur studenternas litterära tolkningar och upplevelser uttrycks i deras texter. Analysen utgår från läsararter enligt Rosenblatt (1938, 1995) – den estetiska och den efferenta – samt Perssons (2012) kombinerade, kreativa läsarart. Dessa kan betraktas som olika aspekter av studenternas ämnesrelaterade litteracitetspraktiker.

Den andra frågan fokuserar på hur studenterna visar sin generella akademiska skrivkompetens, vilket bedöms utifrån de kriterier som används i Tisus: akademisk analysförmåga, samband och struktur samt språklig korrekthet och precision.⁴

Studiens relevans ligger i att den synliggör en litterärt kompetent målgrupp som deltar i behörighetsgivande kurser (Wilinger, 2021), som dessutom kan antas besitta en hög nivå av akademisk litteracitet tack vare tidigare akademiska erfarenheter (Ferris, 2011). Genom att fokusera på lyrik – en genre som i hög grad förmedlar känslor och väcker emotionella reaktioner (Persson, 2024) – möjliggörs en undersökning av subjektiva inslag i det annars objektiva akademiska språk som provas i behörighetsgivande prov och Tisus.

En ytterligare aspekt av studiens relevans är dess bidrag till den i Sverige eftersatta poesididaktiken. Svenska studier som behandlar poesiläsning i utbildningskontext är anmärkningsvärt få (Sigvardsson, 2020), liksom forskning om litteraturanalys på svenska som andraspråk – särskilt när det gäller vuxna studenter.⁵

Målgruppen är särskilt intressant eftersom resultaten både kan ge didaktiska implikationer för undervisning på färdighetskurser i svenska som andraspråk och vara av betydelse för alla universitetslärare som undervisar och handleder högutbildade studenter med svenska som andraspråk. Ur ett

⁴ Se bilaga 2 för bedömningskriterier.

⁵ Se Wilinger (2021) för forskningsöversikt.

högskolepedagogiskt perspektiv står studenternas akademiska och disciplinära litteracitet i fokus, men studien uppmärksammar även de emotionella dimensioner som poesianalysen kan föra in i den akademiska diskursen. Artikeln ansluter därmed till diskussionen om det subjektiva akademiska skrivandets vara eller icke vara.

3. Tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter

3.1. Akademisk och disciplinär litteracitet

Teoretiskt knyter studien an till ramverket *Academic Literacies*, som omfattar både generiska akademiska färdigheter och disciplinära färdigheter (Christie & Maton, 2011). Begreppet akademisk litteracitet inkluderar förmågan att analysera, tänka kritiskt, argumentera, motivera och resonera (Lea & Street, 1998; Wingate, 2015). Dessa generiska färdigheter är centrala både för att prestera väl i den aktuella analysuppgiften och för att uppnå godkänt betyg på ett behörighetsgivande slutprov eller Tisus (se bilaga 2). Lillis och Scott (2007) betonar de kritiska och ideologiska dimensionerna av akademisk litteracitet och visar hur studenters röst, *voice*, ofta begränsas av institutionella normer, vilket kan relateras till den aktuella kontexten. De förmågor som efterfrågas i litteraturkursen är inte enbart generiska, utan även genrespecifika.

Forskning i Sverige har främst fokuserat på utvecklingen av akademisk litteracitetsförmåga (t.ex. Bergman & Davidsson, 2023; Eklund Heinonen & Lennartson-Hokkanen, 2019), medan denna studie inriktar sig på studenternas aktuella behärskning av akademiska färdigheter i en specifik ämneskontext, snarare än på inlärningsprocessen eller hur andraspråksstudenter kan stöttas språkligt i sina studier. Eftersom deltagarna redan är högutbildade kan deras akademiska litteracitetsförmåga antas vara utvecklad, men den behöver tillämpas och vidareutvecklas i en ny språklig och kulturell kontext (Cummins, 2008). För att uppnå den avancerade språknivå som krävs i det aktuella sammanhanget måste studenterna redan ha förvärvat abstrakta begrepp och akademisk vokabulär, antingen genom tidigare akademiska studier eller genom den aktuella kursen (jfr. Ferris, 2011).

3.2. Andraspråksstudenter med tidigare akademisk utbildning

Forskning visar att mötet med akademiskt språkbruk ofta är en utmaning för nya studenter – oavsett om de studerar på sitt andraspråk eller inte (Wingate, 2015). Hinkel (2003) påpekar att mer känslomässigt språkbruk är vanligare bland andraspråksskribenter, vilket dock ofta indikerar begränsad tidigare akademisk erfarenhet. Hinkels (2003) jämförelse av L1- och L2-studenters texter visade att L2-texter saknar den variation, precision och komplexitet som kännetecknar mer ”eleganta” akademiska texter (2003:129). Staaf (2015) påpekar att skillnaden i skrivförmåga mellan nya studenter och studenter med

tidigare högskoleerfarenhet faktiskt är större än skillnaden mellan svensk-språkiga och andraspråkstalare.

Det finns indikationer på att *late-arrived students* med tidigare högre utbildning kan kompensera för sen kontakt med svenska genom att dra nytta av tidigare akademiska erfarenheter (Ferris, 2009). Trots detta ses flerspråkighet ibland inte som en resurs när studenter skriver på sitt andraspråk. Eklund Heinonen och Nyroos (2023) lyfter fram klyftan mellan akademins språkrav och studenternas faktiska språkliga beredskap på svenska. Den aktuella studien fokuserar på vad högutbildade andraspråks-skribenter redan behärskar, snarare än på vad de behöver lära sig.

Två forskare som undersökt akademisk litteracitet hos studenter på behörighetsgivande svenskkurser är Hellmark (2024) och Zetterberg (2023). Inom litteraturredaktiken har Wilinger (2021) studerat samma målgrupp med fokus på prosaläsning och muntlig produktion, och visat att deltagarna ofta besitter gedigen litterär kompetens (Torell, 2002), såsom läsvana och erfarenhet av litteraturanals. Internationellt har Kim (2004) funnit att deltagare på högskoleförberedande språkkurser ofta tillämpar en abstrakt, metakognitiv läsart, där de diskuterar och utvärderar författarens hantverk. Dessa resultat är relevanta för den föreliggande studien.

3.3. Det akademiska andraspråket

Studien knyter an till andraspråksforskningen genom Cummins isbergmodell (1979) och interdependenshypotes (1981), med begreppsparat *Cognitive Academic Language Proficiency* (CALP) och *Basic Interpersonal Communication Skills* (BICS) som teoretisk kärna. CALP avser det akademiskt präglade språk som krävs för tänkande, resonemang, läsande och skrivande i utbildningskontexter, medan BICS betecknar vardagliga kommunikativa färdigheter som typiskt utvecklas före CALP, särskilt hos yngre individer (Cummins, 1979).

BICS är språkberoende och måste tillägnas separat, medan CALP kan överföras mellan språk. CALP omfattar akademiska litteracitetsförmågor som är relevanta för studien: att förstå och tillämpa ämnesbegrepp, läsa och skriva abstrakta texter samt föra logiska resonemang (Cummins, 2008). Dessa färdigheter motsvarar centrala krav i Tisus (se bilaga 2). Enligt Cummins interdependenshypotes (1981) bygger CALP på en gemensam underliggande språkförmåga (*Common Underlying Proficiency*, CUP), vilket gör det möjligt för individer med akademisk erfarenhet att överföra dessa färdigheter från förstaspråket till andraspråket. Exempel är förmågan att förstå abstrakta begrepp, strukturera texter, dra slutsatser, jämföra och analysera, liksom den metalingvistiska medvetenhet som gör det möjligt att reflektera över språkets form och funktion (Cummins, 2008), vilka är centrala både för akademisk litteracitet generellt och för litteraturkurser specifikt.

Cummins (2008) betonar att utveckling av CALP i förstaspråket stärker andraspråkets akademiska språkförmåga. Detta innebär inte två separata

CALP-former, utan en gemensam kognitiv förmåga som manifesteras i olika språkliga uttryck beroende på kontext, exempelvis fonologi, morfologi och syntax. I denna studie kan man anta att både BICS och CALP utvecklas parallellt; det kan tolkas som att känslospråk faller under BICS, medan det akademiska språket inom CALP relaterar till hur man sätter abstrakta ord på sina analyser på sitt andraspråk.

Även Ferris (2011) påpekar att L2-studenter med tidigare högre utbildning ofta kan överföra kunskap om akademiskt skrivande från L1 till L2. Dessa *strategic learners* (2011:42) är vana vid akademiska genrer och textkonventioner och har medvetenhet om planering, struktur och textrevision, även om de måste anpassa sig till nya språkliga normer. Analys av dikter på andraspråket kan ses som ett sätt att utveckla och tillämpa olika skrivstrategier.

3.4. Litteraturredaktik och poesi

I det svenska skolsammanhanget är poesiläsning en relativt marginaliserad praktik (Sigvardsson, 2020), till skillnad från många andra skolkulturer där höglitteratur, inklusive lyrik, ges större utrymme. I länder som Frankrike och delar av Östeuropa dominerar dessutom icke-läsarcentrerade analysmodeller (Johansson, 2015; Torell, 2002), vilket överensstämmer med äldre litteraturvetenskapliga traditioner där känslomässiga reaktioner på poesi länge ansågs ha begränsat analytiskt värde (t.ex. Beardsley & Wimsatt, 1954; Richards, 1929, 1956).

Nyare perspektiv problematiserar denna syn. Hermeneutiska principer betonar att textens mening inte kan förstås isolerat från helheten (Iser, 1978; Jauss, 1982). Iserns begrepp *obestämdhetsställena* beskriver läsning som en interaktiv process där läsaren tolkar ledtrådar, fyller i luckor och justerar förståelsen i mötet med texten. *Reader-response criticism* framhåller läsarens aktiva roll i skapandet av textens mening (Fish, 1980; Iser, 1978; Rosenblatt, 1994), där subjektiva erfarenheter och känslomässiga reaktioner är nödvändiga för en fullständig förståelse.

Culler (2015) erbjuder en mer textcentrerad hållning: meningen i en dikt kan förstås utifrån textens struktur och språk, även om läsarens kontext bidrar till tolkningen. Culler betonar diktläsningens värde som en språklig händelse och att det lyriska *jaget* inte bör tolkas som poeten som individ, utan som en röst i ett språkligt rum där läsaren deltar.

Poesianalys är ett fruktbart forskningsområde eftersom disciplinsspecifika förmågor att tolka lyrik – precis som akademisk litteracitet – kan överföras mellan språk och kulturella kontexter (Wilinger, 2021). Individens kulturella uppfattningar om litteraturanalys kan tänkas variera (jfr. Johansson, 2015; Torell, 2002), men kursens instruktioner och analysmodeller ger verktyg för att även mindre litterärt bevandrade studenter ska kunna genomföra adekvata analyser.

3.5. Receptionsteori som litteraturredaktiskt verktyg

För hemtentamen krävs både generella akademiska litteracitetsfärdigheter och disciplinspecifika litteraturvetenskapliga begrepp. Studenterna behöver följa en analysmodell, men det är oklart hur subjektiv tolkningen får eller bör vara. Denna spänning mellan neutral analytisk läsning och subjektiv tolkning kan förstås via receptionsteori (Iser, 1978; Jauss, 1982; Rosenblatt, 1938, 1995).

Rosenblatts begrepp *estetisk läsning* kontrasteras mot *effe- rent läsning*, vilket motsvarar emotionell respektive distanserad läsning. Eco (1994) diskuterar på liknande sätt läsarens aktiva roll genom uppdelningen *estetisk* och *analytisk läsning*. Stockwell (2005) menar det finns ett "gap" mellan vardagsläsning, ofta känslomässig, och professionell läsning, som förväntas vara analytisk. Denna dikotomi används i artikeln för att särskilja subjektiva läsarter från jag-neutral analytisk läsning. Jag lutar mig dock mot uppfattningen att det är möjligt och eftersträvänsvärt att kombinera dessa (Felski, 2008; Persson, 2012) – detta oavsett hur kursens mål och studenternas faktiska analyser ser ut.

Persson (2012) kallar denna kombination för *kreativ läsning*, som omfattar metakognitiva färdigheter, såsom att läsa mellan raderna, tolka och värdera. Även Tengberg (2011) lyfter fram metakognitiva läsarter, där läsaren reflekterar över hur det lästa väcker egna eller hypotetiska tankar och känslor. Forskning visar att många högutbildade L2-talare kan använda dessa läsarter effektivt på sitt andraspråk (Kim, 2004).

3.6. Känslornas plats i litteraturan- alysis och akademien

Känslornas roll och existensberättigande i litteraturan- alysis har diskuterats länge i litteraturvetenskapliga sammanhang, och perspektiven är många. Moralfilosofen Nussbaum (2001) betonar den narrativa fantasin – vi behöver bli känslomässigt berörda för att utveckla vårt tänkande kring det lästa, även om litteraturen samtidigt ses som etisk och intellektuell. Sontag (1966) framhåller den konstnärliga upplevelsen och avvisar att analysen ska dominera läsoplevelsen. Littau (2006) betraktar läsning framför allt som en kroppslig, affektiv och materiell praktik.

Felski (2008) erbjuder ett nyanserat sätt att förstå känslornas roll i litteraturläsning genom begreppet *modes of engagement*. Hon identifierar fyra centrala "läsartressen" som lockar oss till att läsa: *förtrollning*, då läsaren uppslukas av texten, *igenkänning*, där läsaren speglar sig själv i det lästa, *kunskap*, där litteraturen fungerar som social insikt samt *chock*, där texten väcker förvåning eller motstånd. Persson (2024) betonar känslornas betydelse i lyrikläsning och menar att tolkningar, även om de bottnar i texten, ofta är nära förknippade med subjektiva känslor. Felski (2020) understryker att emotionell läsning dock inte betyder en omedelbar affektiv reaktion, utan handlar om engagemang i textens mening.

Nyare forskningsfält som genusvetenskap och kreativt skrivande problematiserar traditionella akademiska ideal som objektivitet och distans (Lykke, 2014), vilket berör disciplinära skrivgenrer och frågan om vem som får höras i akademiska texter (Christie & Maton, 2011). Lillis och Scott (2007) samt Ivanič (1998) fokuserar på studentens röst; Ivanič skiljer mellan det *självbiografiska jaget*, som uttrycker individens erfarenheter, och det *diskursiva jaget*, som anpassar sig till akademisk diskurs. Utifrån detta kan kreativt akademiskt skrivande betraktas som en genre som tillåter subjektiva och emotionellt upplevda inslag. Den känslomässigt upplevande läsningen i poesianalyser kan därmed ses som en disciplinrelaterad akademisk färdighet och en skrivgenre. Samtidigt kvarstår komplexiteten: akademins objektivitetskrav påverkar hur lärare bedömer emotionella och subjektiva inslag, särskilt inom traditionella discipliner. För andraspråksskribenter kan dessutom språkliga avvikelser i stilistisk precision förstärka denna problematik (jfr. Hinkel, 2003).

4. Material och metod

4.1. Studiens deltagare och hemtentamen

Det empiriska materialet består av 23 hemtentamen som samlades in vid förra decennieskiftet på en behörighetsgivande utbildning vid ett svenskt universitet. Jag var inte undervisande lärare på kursen. Det var innan användningen av AI blivit utbrett och jag utgår ifrån att studenterna skrivit sina tentamina på egen hand, vilket jag dels baserar på det faktum att det fanns språkliga fel i samtliga texter, dels på min långa erfarenhet av att undervisa på dessa kurser där studenterna generellt är mycket studiemotiverade och självständiga.

Litteraturkursen omfattade fem lektioner varav tre var koncentrerade på lyrik. I den avslutande hemtentamen skulle studenterna analysera dikter skrivna av Tomas Tranströmer, Karl Vennberg och Sonja Åkesson. När det gäller Vennberg fick studenterna välja mellan *Blott icke samma ensamhet* eller *Du måste värja ditt liv*. 21 valde den förstnämnda, två den andra. Av Tranströmers dikter *Romanska bågar*, *C-dur*, *Allegro* och *En skiss från 1844* valde fem studenter den förstnämnda, medan *Allegro* analyserades av fyra. De två övriga lästes av två. Av Åkesson analyserade alla samma dikt, *Åktenskapsfrågan*, men eftersom den inte var valbar fanns det inga motiveringar av diktval att utforska, varför Åkesson uteslöts.

I tentamen ställdes två tvådelade frågor berörande poeterna.⁶ Instruktionen lyder: ”Två dikter av Vennberg/fyra dikter av Tranströmer ingår i kursen. Välj en av dem och analysera den utifrån den diktanalysmodell som ingår i kursen. Skriv något om varför du valde just den dikten”.

⁶ Se bilaga 1 för tentamensfrågorna i sin helhet.

En egen motivering av diktvalet gav studenterna en möjlighet till personlig läsning och mig en chans att analysera hur subjektiva respektive neutrala motiveringarna var. Det som bedöms på kursen enligt instruktionen är: a) språk, stil och struktur och b) väl genomförd analys utifrån kursens analysmodeller. Dessa litteraturvetenskapligt inriktade modeller, sammanställda av den undervisande läraren, presenterades på en PowerPoint som jag fick ta del av. Instruktionen för hemtentamen förklarade att analys innebär tillämpande av någon av kursens analysmodeller, inte att beskriva handlingen. Detta stämmer överens med Culler (2015) som hävdar att lyriken, till skillnad från prosa, handlar om att skapa en upplevelse i nuet snarare än att återge ett förlopp.

Uppgifter och textval påverkar läsarnas möte med den skönlitterära texten och präglas av bakomliggande litteratursyn (Tengberg, 2011). I instruktionen stod ingenting om huruvida man skulle, respektive fick, uttrycka känslor. Eftersom lärarens instruktion inte var mer detaljerad än så, utgick jag ifrån att det skulle ge studenterna utrymme att presentera sina analyser på ett personligt sätt.

4.2. Etiska överväganden

Studenterna gavs möjlighet att skriftligen ge sitt samtycke för deltagandet vid inlämningen av hemtentamen. Samtliga gav sitt medgivande och svarade därefter på ett mejl med en fråga om tidigare högre studier vilket alla i gruppen hade minst ett års erfarenhet av. Deltagarna förblir anonyma, och jag har ingen kunskap om deras namn, modersmål, ålder, etnicitet eller kön. I ett svar framkommer skolgångslandet. Därmed följer studien Vetenskapsrådets föreskrifter (2024) och kräver inte någon etikgranskning. Det ska betonas att föremålet för analysen inte är deltagarna utan texterna som de författat.

4.3 Avgränsningar

Studien avgränsas till att undersöka hur högutbildade andraspråksskribenter analyserar poesi i ett särskilt sammanhang. Fokus ligger på de litteraturanalytiska och litteracitetsmässiga aspekterna av studenternas textproduktion, inte på deras språkutvecklingsprocess i sig, lärarens bedömning eller didaktiska metoder. Således kommer studien exempelvis inte att kunna belysa litteraturens potential som språkinlärningsverktyg.

Materialet består av texter skrivna på en specifik kurs, vilket innebär att resultaten inte kan generaliseras till att gälla alla andraspråksskribenter eller motsvarande kurser på andra universitet, eftersom upplägget på litteraturmomenten är lärosätesspecifika.

Analysen avgränsas till två dikter, vilket begränsar studiens bredd. Vidare fokuserar studien på skriftliga analyser och inte på muntliga prestationer. De teoretiska ramarna utgörs av litteraturredaktiska, andraspråksrelaterade och litteracitetsorienterade perspektiv medan exempelvis forskning om kreativt akademiskt skrivande inte behandlas närmare. Det ska påpekas att trots att ett så litet underlag inte kan ge information om mer än det som framkommer just

i de enskilda fallen, kan undersökningen ändå ge en fingervisning om vissa tendenser, vilket är viktigt i en studie som har som syfte att vinna ny mark.

4.4. Metod och genomförande

Vid analys av empirin kombinerar studien tre teoretiska ingångar, vilka kompletterar varandra och belyser olika aspekter i materialet. Studien har en huvudsakligen induktiv ansats (Bryman, 2011), då analysen utgår från studenternas texter och låter mönster växa fram ur dem. Samtidigt används redan etablerade begrepp, såsom läsararter och akademiska färdigheter enligt Tisus-kriterierna, vilket innebär att analysen också har deduktiva inslag.

4.4.1. Översiktläsning

Analysen genomfördes i flera steg. Den tillämpade kvalitativa metoden ligger nära tematisk analys och har även likheter med diskursanalys (Bryman, 2011). För det första lästes texterna översiktligt för att få ett första intryck. Jag ville närma mig materialet induktivt och utforskande, utan en på förhand bestämd struktur. Intrycket jag fick var att merparten hade skrivit god svenska, använt analysmodeller på ett ändamålsenligt sätt och tagit med subjektiva inslag. Jag skrev förutsättningslösa anteckningar exempelvis ”intressant resonemang om eget konstintresse”. Syftet var förutom att skapa en initial förståelse kontrollera att alla besvarat frågorna. Inga studenttexter uteslöts.

4.4.2. Närläsning

För det andra genomfördes en närläsning, där allting för forskningsfrågorna relevant gällande läsararter och akademiska färdigheter ströks under med olika färger. Detta steg var induktivt med deduktiva inslag eftersom jag utgick ifrån forskningsfrågorna och Tisus-kriterierna, men målet var inte att pröva någon teori. Saker som jag markerade med en viss färg var exempelvis litteraturvetenskaplig analys utifrån analysmodellerna medan känslouttryck markerades med en annan.

4.4.3. Kategorisering av motiveringar av diktval

För det tredje började jag identifiera teman och mönster ur materialet för att skapa kategorier. Texterna kategoriserades en tentamensfråga, det vill säga författare, för sig för att undersöka vilken typ av egen motivering frågorna genererade (se tabell 1). Detta gjordes eftersom det subjektiva i texterna syntes just i motiveringarna men inte hos alla.

Motiveringarna visade sig vara antingen mestadels neutrala eller mestadels subjektiva, vilket illustreras i tabellen nedan. Båda kategorierna kunde innefatta även utvecklade, allmänmänskliga och metakognitiva motiveringar, som kunde vara subjektivt tolkande eller objektivt litteraturanalytiska – antingen eller, eller både och. Exemplifieringen av dessa utvecklade resonemang utgör en egen kolumn i tabellen.

Tabell 1. Typ av motivering

Vennberg		
<i>Neutrala</i>	<i>Känslomässiga</i>	<i>Utvecklade, allmänmännsliga, metakognitiva</i>
Jag har valt denna dikt eftersom den är kort och språket är lätt att förstå. (Student 6)	Jag valde <i>Blott icke samma ensamhet</i> eftersom det som jag är mest rädd för i livet är ensamhet. (Student 15)	Det känns som Vennberg lyckades uttrycka något som är mycket nära för mig. Jag tror att varje person står inför ensamhet i sitt liv, och det är inte vad som man vill uppleva igen. Därför är dikten förståelig och har den universella betydelsen. (Student 2)
Tranströmer		
Dikten består av bara sex strofer. Även om det är så, dikten berättar många saker och man kan tolka det på olika sättet. Det var det som intresserade mig med den här dikten. (Student 7)	Jag har valt just den dikten eftersom jag tycker den påverkar mig starkt. Dikten lugnar mig, jag får en känsla av trygghet och att allting kommer bli bra. Att det finns hopp. (Student 12)	Jag har valt att analysera dikten <i>Romanska bågar</i> , skriven av Tomas Tranströmer, därför att jag anser att det är en dikt som vänder sig till alla som uppsöker lättnad och förlåtelse för deras synder. (Student 14)

Det var problematiskt att det i vissa fall saknades djuplodande motiveringar vilket ledde till att de tolkades som neutrala om emotionella resonemang saknades (se student 6 ovan). Om de subjektiva inslagen var textnära men utvecklade placerades de i kolumnen till höger (se student 2). När subjektiviteten var mer associativ placerades svaret under kategorin ”känslomässiga” (se excerpt 8, student 3).

4.4.5. Holistisk analys av hemtentamen

I ett fjärde steg beskrev jag alla individuella texter utifrån de kategorier som analyserats fram, och skrev upp olika för studien intressanta drag som kunde hittas i kategorierna, både gällande läsarna och den akademiska litteracitetsförmågan. Detta gjordes för att få en holistisk uppfattning av varje individuellt svar (se tabell 2).

Analysen formades utifrån de mönster som jag observerat. Texterna som helhet dominerades av antingen subjektiv eller neutral läsning, som vidare var mer eller mindre litteraturanalytisk utifrån kursens analysmodeller. Dessa i sin tur hade olika nivå på akademiska litteracitetsfärdigheter utifrån Tisuskriterierna.

De tendenser som upptäcktes i kategoriseringen utifrån beskrivningar av varje tentamenssvar illustreras genom tabellen nedan. Här placerades de holistiskt subjektiva respektive neutrala motiveringarna i en kategori medan

de litteraturvetenskapligt analytiska inslagen utgjorde en annan. Det ska dock poängteras att den ena kategorin inte behöver utesluta det andra – snarare handlar skillnaderna om existensen av det subjektiva.

Tabell 2. Tendenser gällande subjektivitet, litteraturvetenskaplig analys och akademisk litteracitet

Student	Subjektiv/neutral läsning	Litteraturvetenskaplig analys	Akademisk litteracitet enligt Tisus-kriterierna
3.	Starkt subjektivt <u>Utomtextuellt</u>	Analysmodellen följs Få begrepp Egna reflektioner Metakognitiv läsning Utvecklad analys	a) Självständig analys b) Bra samband och struktur c) Bra språk och formalia
5.	Neutralt, allmänt Textnära	Analysmodellen följs till en viss del Vissa begrepp och exempel används Instrumentell analys	a) Tankegångarna utvecklas inte. Opersonligt och distanserat, b) Samband finns men ingen komplexitet i strukturen c) Ordvalsfel, syftningsfel, ej kärnmeningar mm.

Det som antecknades i första kolumnen var graden av subjektivitet och närheten kontra avståndet till texten. I nästa kolumn beskrevs användningen av analysmodellerna och litteraturvetenskapliga begrepp, inklusive drag av metakognitiv läsning, reflektioner, resonemang och tankegångar. Den tredje kolumnen jämför texterna mot Tisus-kriterier.

Tendenserna utmynnade i följande kategorier:

- a) Personliga kommentarer, erfarenheter och känslor = subjektiva läsarter
- b) Litteraturvetenskaplig analys enligt modellerna = litterära läsarter
- c) Utvecklade egna tankegångar och djupare analys, förmåga att abstrahera, sammanfatta och följa det akademiska andraspråkets konventioner = akademisk litteracitet

Kategorierna ovan representerar olika nivåer eftersom a) och b) är läsarter medan kategori c) kan omfatta båda och bildar ett spektrum gällande akademisk litteracitetsförmåga.

Den tredje kolumnen avser nivån av akademisk litteracitet vilket beskrevs genom att jämföra studenters akademiska skrivfärdigheter mot så kallade *analytiska* Tisuskriterier i skriftlig färdighet.⁷ Kriterierna, som jag använder – och som preciserades något för att passa studiens syfte – är följande:

⁷ Kriterierna finns på <https://www.su.se/tisus/om-tisus/skriftlig-fardighet> (bilaga 2). Delprovet består av skriftlig och muntlig färdighet samt läsförståelse. Slutprovet på högskoleförberedande kurs är inte ett Tisus-prov men motsvarar det, och ger samma behörighet i svenska.

- a) förmåga att föra ett självständigt resonemang på ett generellt plan vilket bärs upp av ett tillräckligt språkligt omfång i fråga om abstraktion och variation = *akademisk analysförmåga*
- b) förmåga att producera en sammanhängande och strukturerad text, där textens olika delar är identifierbara och textbindningen är logisk och varierad = *struktur och samband*
- c) intrycket av den språkliga korrektheten och precisionen i andraspråket t.ex. syntax, lexikon, morfologi, stil, formalia och stavning = *språk*

Kriterium a) och b) utgör generiska färdigheter som i viss mån är överförbara från en kontext till en ny (Cummins, 2008). Jag kallar kriterium a) ”akademisk analysförmåga” och b) ”struktur och samband”. Kriterium c), som handlar om språkspecifika lexikala och grammatiska aspekter kallas här ”språk”. Det som påverkar detta kriterium positivt är att kunna uttrycka sig på svenska på ett sätt där begriplighet och flyt garanteras och felen inte stör läsningen gällande exempelvis ordföljd, tempus eller bestämdhet – tre vanligt förekommande fel i svenskinlärares texter (Ekerot, 2011). Eklund Heinonen och Nyroos (2023) delar andraspråksskribenternas fel i akademiska texter i brott mot stavningskonventioner och böjningsregler samt problem med genrespecifika drag. Dessa räknas i min undersökning som en del av kriterium c).

Kombinationen av subjektiva läsarter, litterära läsarter och akademisk litteracitet genererade tre separata studentgrupper som presenteras i följande kapitel. Vidare behandlas varje underkategori som faller under dessa tre aspekter. Exempelen har valts ut för att illustrera ”typexempel”, men de är förstås specifika individuella svar som dock ingår i uppdelningen jag analyserat fram. För att visa på bredden och samtidigt övergripande tendenser hämtas exemplen från olika studenter. Språkliga avvikelser från standardspråket har bevarats, dels eftersom språket över lag var högst begripligt, dels eftersom det ibland har relevans för förmågan att ”tillämpa analysmodeller”.

5. Resultat

5.1. Resultatsammanfattning

Svaren på den första forskningsfrågan – Vilka läsarter tillämpar högutbildade andraspråksskribenter när de analyserar två dikter på svenska? – kunde kategoriseras i två övergripande läsarter: a) subjektiv läsning och b) litterär analys. I majoriteten av hemtentamenssvaren framträdde antingen en känslomässigt färgad men metakognitiv och analytisk läsning eller en

distanserad, enbart akademiskt präglad analys, båda tydligt uppfyllande kraven för en godkänd Tisus-nivå.⁸

Båda typerna indikerar god disciplinrelaterad litteracitet, oavsett om känslor är närvarande. Studenter som uppvisade stark subjektivitet tillämpade en kreativ läsart (Persson, 2012) med inslag av både estetisk och efferent läsning (Rosenblatt, 1938, 1995). Ett tydligt mönster var att studenter som uttryckte känslor förblev personliga i analyser av båda poeterna, medan de med neutralt förhållningssätt var opersonliga konsekvent.

Analysen visade också skillnader i generella akademiska litteracitetsfärdigheter. Den andra forskningsfrågan – Hur framträder de akademiska litteracitetsförmågorna i studenternas analyser? – belyste att studenter med hög akademisk kompetens och ordförråd inom CALP (Cummins, 1979) använde begrepp och analysmodeller på ett sätt som gav utvecklade analyser, oavsett om förhållningssättet var subjektivt eller neutralt.

Att texter med subjektiva perspektiv dessutom kännetecknades av både hög akademisk litteracitet i form av generiska färdigheter och god litterär performanskompetens var studiens mest förvånande resultat. Även om det kan relateras till tidigare disciplinära litteracitetsfärdigheter i litteraturvetenskap, visar tidigare forskning att litteraturundervisning i många länder sällan uppmuntrar subjektivitet eller emotionella inslag (Johansson, 2015; Torell, 2002; Wilinger, 2021). Detta bör dock nyanseras eftersom bakgrundsfaktorer som skolgångsland låg utanför den aktuella studiens fokus.

I kontrast saknades subjektiva inslag i texter med stora brister i akademisk litteracitet, vilket utmanar antagandet att det främst är litterärt mindre kompetenta läsare som fokuserar på känsloreaktioner (jfr. Kim, 2004) eller att L2-skribenters akademiska texter tenderar innehålla mer känslomässigt resonemang än L1-texter (jfr. Hinkel, 2003). Det förekom även neutrala svar med hög akademisk och litterär kompetens, men dessa var i minoritet.

Tre grupper av studenter kunde identifieras utifrån förekomsten av subjektiva och analytiska läsarter samt nivån på akademisk litteracitet, med två undantag. Grupperna illustreras i tabellen nedan och beskrivs sedan separat. Därefter presenteras de två övergripande läsarterna subjektiv och litterär läsning med tillhörande underkategorier. Slutligen visas hur de tre Tisus-kriterierna – akademisk analysförmåga, struktur och samband samt språk – manifesterar sig i tentamenssvaren. Om samtliga eller två kriterier uppfylls har texten kategoriserats som ”hög nivå av akademisk litteracitet”; om inget eller endast ett kriterium uppfylls, hamnar det under ”låg nivå”. Uppdelningen är grov men tillräcklig, eftersom endast en text uppfyllde två kriterier och dessutom utgjorde ett undantag.

⁸ Tack vare femton års erfarenhet av att bedöma Tisus och behörighetsgivande slutprov samt regelbunden sambedömningsutbildning är jag van vid att avgöra gränsen för en godkänd prestation.

Tabell 3. Tre grupper

Grupp	Student nr.	Subjektivitet	Litterär analys	Akademisk litteracitetsförmåga
Grupp 1	2, 3, 4, 9, 10, 12, 17, 20, 22	Hög grad	Utvecklad	Hög nivå
Grupp 2	1, 7, 13, 16, 19	Neutral	Utvecklad	Hög nivå
Grupp 3	5, 6, 8, 14, 18, 21, 23	Neutral	Instrumentell	Låg nivå
Övriga	11, 15			
Totalt	23			

5.1.1 Grupp 1

Grupp 1 var störst och bestod av nio studenter. Där placerades alla svar som innehöll subjektivt präglat läsning. De som var personliga i sina svar var det i en hög grad inom en del av texten, men det känslolösa äventyrade inte den övergripande akademiska analysförmågan (jfr. Hinkel, 2003). Svaren höll en god akademisk litteracitetsnivå enligt de tre Tisus-kriterierna, trots förekomsten av subjektiva inslag. De flesta visade känslor och engagemang både på ett omedelbart och ett distanserat sätt, vilket vittnar om metakognitiv läsning som hade personliga inslag (jfr. Tengberg, 2011). Från ett disciplinärt perspektiv var dessa analyser oftast tämligen lyckade. Stilistiskt skulle man kunna kalla dem till och med ”eleganta” (jfr. Hinkel, 2003).

Följande excerpt illustrerar hur det kunde se ut när subjektiva inslag var tydliga men kombinerades med mer abstrakt analys. Studenten inleder sitt svar med följande stycke, där den akademiska litteraciteten håller en hög nivå gällande samtliga Tisus-kriterier.

Excerpt 1.

Blott icke samma ensamhet av Karl Vennberg är en av de mest expressivast dikter jag har någonsin läst. Genom dikten uttrycker poeten sin djupa smärta och gränslös desperation. Han väddar till sin älskade kvinna och ber henne att hon inte lämnar honom. Från diktens innehåll förstår läsaren att Vennberg redan har upplevt tomheten av ett ensamliv och att han är beredd på att acceptera vilka villkor som helst bara att hans älskling stannar. Karl Vennberg använder ingen definierade diktform: dikten indelas i fyra strofer och i varje strof finns det olika mängd rader. Orden och raderna hoppar hipp som happ framför läsarens ögon. Denna tryckform förmedlar Vennbergs förvirring - kaos på pappret avspeglas kaoset av känslor som författaren upplever. (Student 9, Grupp 1).

Excerptet visar frekventa avancerade konstruktioner som sätter ord på resonemanget; dessa står i kursiv. Metakognitionen syns bland annat i uttrycket ”förstår läsaren”, medan de litterära läsarerna blir synliga i utvärderingen av författarens hantverk (Kim, 2004), något som kan ses i formuleringar som ”förmedlar Vennbergs förvirring”, vilket också ger uttryck

för god behärskning av CALP. Till skillnad från Cullers (2015) påstående att det lyriska "jaget" inte ska förstås som den biologiska varelsen, tillika poeten som individ, förhåller sig studenten till Vennberg som om denne var identisk med diktens "jag" i "...Vennberg redan har upplevt tomheten av ett ensamliv". Detta kombineras med egna subjektiva inslag i det avslutande stycket, skriven av samma student, vilket återges nedan:

Excerpt 2.

Till sist vill jag berätta varför jag valde just denna dikt. Detta gjorde jag eftersom jag själv kan relatera till vad Vennberg vill medföra till läsaren. För några år sedan kunde jag inte uppfatta vad ensamhet egentligen betyder, eftersom var jag aldrig ensam. Men nuförtiden har livet blivit mer komplicerat än jag hade förväntat mig. Därför relaterar jag till alla framställningar i dikten och håller med att det är väldigt svårt när en känner sig ensam. Ensamheten är något som jag vill bli av med och inte smaka längre. (Student 9, Grupp 1)

Excerpt 2 utgör ett typexempel på hur egna upplevelser bakas in i abstraktare analys som bottnar i texten, bland annat i det kursiverade "relaterar jag till alla framställningar". Den avslutande meningen har poetiska inslag i sig själv.

Samtliga studenter i Grupp 1 kombinerade subjektiva inslag och abstrakt analys i sina svar. Övergångarna var naturliga och de subjektiva inslagen sänkte inte helhetsintrycket som i stort präglades av en hög akademisk litteracitetsförmåga. Således kan det konstateras att dessa tentamenssvar präglades av god disciplinär litteracitetsförmåga enligt en definition där subjektiva inslag är nödvändiga för litterär förståelse (Fish, 1980; Rosenblatt, 1994).

5.1.2. Grupp 2

Grupp 2, som bestod av fem studenter och därmed var den minsta, präglades av ett objektivt förhållningssätt. Subjektiva inslag var i princip helt frånvarande, men den akademiska litteraciteten var välutvecklad och texterna uppfyllde Tisus-kriterierna. Relevanta litterära begrepp användes korrekt, och svaren följde vedertagna analysmodeller. Tolkningarna var övergripande och fokuserade mer på författaren än på läsarens upplevelse; detta avviker från teorier om läsarens nödvändiga personliga engagemang i tolkningsprocessen (jfr. Fish, 1980; Rosenblatt, 1938, 1995).

Även om texterna också innehöll allmänmänskliga reflektioner och välutvecklade metakognitiva resonemang, präglades motiveringarna av en neutral och distanserad hållning. Det kan därför hävdas att analyserna i hög grad präglades av en kritisk-analytisk äldre litteraturvetenskaplig ansats, som Warner (2004) beskriver den. Däremot inte sagt att analyserna skulle vara något annat än disciplinärmässigt utvecklade. En möjlig förklaring till att vissa analyser var så neutrala kan vara att studenternas tidigare erfarenheter av litteraturanalyser inom utbildningskontexten inte tillät känslorna att synas (se Wilinger, 2021), vilket kan ha påverkat deras tolkning av uppgiften. Detta blir tydligt i det excerpt som presenteras nedan.

Excerpt 3

Författaren utgår från sig själv men han förstår att innehållet berör många läsare. Dikten *kan gälla* olika typsituationer, t.ex. kärlek, smärta, sorg, död, ensamhet m.fl. Dessutom väddar han sig inte till vårt förnuft utan till våra känslor, vilket han lyckas göra med hjälp av bildspråk. (Student 13, Grupp 2)

Skribenten spekulerar kring den rätta tolkningen, vilket de andra i gruppen också gjorde. I stället för att ge sig själv tolkningsföreträde som läsare (jfr. Rosenblatt, 1994) skriver hen om författarens intentioner (Tengberg, 2011) och utvärderar hans hantverk (Kim, 2004). Detta syns när studenten använder ordet "lyckas", men hen visar ändå på osäkerhet genom att säga "*kan gälla*", vilket dock också kan syfta på hypotetiska läsarreaktioner.

Exemplet ovan visar vidare att samtidigt som de metakognitiva läsarerna (Tengberg, 2011) är närvarande i reflektioner kring hur författaren vill påverka läsaren, skrivs det om författarens känslor och associationer, inte ens egna. "Vi"-formen används opersonligt och syftar på läsare i allmänhet. Analysen ovan är dessutom textnära, och når inte samma djup som när de subjektiva inslagen är närvarande. Detta till trots skulle denna typ av analys potentiellt kunna generera högre poäng på ett Tisus-test eller slutprovet på behörighetsgivande kurs, tack vare sin opersonlighet.

5.1.3. Grupp 3

Grupp 3 bestod av sju studenter. Den kännetecknades av att motiveringarna var opersonliga och tonen neutral precis som i Grupp 2, men tankegångarna utvecklades inte utan var snarare konstateranden. Den litterära analysen kan karakteriseras som instrumentell, ett försök till efferent läsning, som ändå inte lyckades genomföras på ett utvecklat sätt. Detta illustreras nedan.

Excerpt 4.

Dikten känns känslomässig på negativ sätt, dikter känner sig inbunden, begränsad. Fastän titeln påpekar att den ska kännas livligt. (Student 18, Grupp 3)

De egna känslorna var inte närvarande i denna grupps texter heller (se excerptet ovan). Detta strider mot att studenter som har språkliga utmaningar skulle använda mer känslösamt språk i akademiska sammanhang (Hinkel, 2003) eller ha lättare för BICS (Cummins, 2008). Exempelvis uttrycket "känns känslomässig" och "inbunden, begränsad" utvecklas inte särskilt mycket vare sig subjektivt eller neutralt analytiskt.

Analysverktyg och begrepp användes även av denna grupp, men resonemangen förblev ytliga, vilket gav intrycket att studenterna inte behärskade de disciplinspecifika konventionerna fullt ut – inte heller det abstrakta litteraturanalytiska metaspråket kring dikten och läsakten. Exemplifieringen var ofta osjälvständig och ibland bristfällig. Texter visade låg akademisk litteracitetsnivå, begränsat språkligt flyt och bristande precision och skulle sannolikt inte uppfylla Tisus-kriterierna.

5.1.4. Undantag

Det fanns två undantag. Student 15 visade på subjektiva inslag och använde modellerna självständigt, men uppvisade låg nivå av akademisk litteracitet. Studenten behärskade BICS snarare än CALP, och hade förmodligen mindre akademisk erfarenhet. Hos student 11 var det tvärtom låg nivå på subjektivitet och litteraturanalys, men hen hade skrivit en språkligt utvecklad, abstrakt text. Här kan vi tänka oss att studenten hade tidigare akademisk erfarenhet och därför tog avstånd från det subjektiva, eller hade bättre behärskning av det överförbara CALP och CUP än BICS (Cummins, 2008), men saknade erfarenhet av litteraturanalys.

5.2. Subjektiva läsarter

Läsarterna som framträdde i materialet kunde delas upp i subjektiva och litterära läsarter. De förstnämnda kunde i sin tur delas upp i underkategorierna erfarenhetsbaserade läsarter, emotionella läsarter, religiösa läsarter, konstnärliga läsarter och känslomässiga rektioner på uppgiften. Uppdelningen är detaljerad, men jag vill synliggöra bredden. Subjektiviteten syntes i synnerhet i motiveringarna av vilken dikt som valts av respektive författare. Exempelen nedan illustrerar hur dessa typer av subjektiva inslag kunde se ut.

5.2.1. Erfarenhetsbaserade läsarter

Subjektiviteten relaterade ofta till livsfrågor. Den kom i uttryck genom existentiellt resonemang kring det egna jaget och tidigare erfarenheter i livet som var känslomässiga i olika grad. Detta illustreras väl i exemplet nedan:

Excerpt 5.

Vid genomläsning av Karls dikter fastnade jag just för denna eftersom jag genast tänkte på den ensamheten som jag har upplevt för inte så länge sedan. Den ensamheten som jag kände när jag nästan helt ensam flyttade till Sverige. Den personen som fick mig att ta det steget var min man, kärleken till honom och längtan efter ett bättre liv. Och när jag tänker på den tiden är det just den ensamheten jag inte vill tillbaka till. Min man var med mig, men det var endast vi två. Nu är det inte ensamhet jag upplever, jag har ett mål för vad jag vill arbeta med och många goda vänner som har blivit som min familj. (Student 4, Grupp 1)

I excerptet finns existentiella drag, som att skribenten inte "vill tillbaka till" ensamheten. I stort är analysen resonerande men texten hamnar utanför ramarna för den traditionella akademiska domänen trots att den generella skrivförmågan är god – med undantag av en ofullständig mening vilket dock kan betraktas som ett stilistiskt val. I denna del är språket mer informellt än i fortsättningen av texten, vilket illustreras senare i excerpt 15. Studenten förefaller således behärska såväl CALP som BICS.

5.2.2. Emotionella läsarter

Vissa subjektiva inslag kopplas till egna emotioner som inte direkt resonerar med författarens verk (jfr. Culler, 2015), men det gör inte att resten av analysen skulle vara enbart känslobaserad (jfr. Felski, 2008). Några av de

emotionella reaktionerna var dock omedelbara. Nedan ser vi hur en student beskriver sina känslor – till och med kroppsliga reaktioner – på följande sätt:

Excerpt 6.

Jag valde just den dikten eftersom man känner sig lugn och avslappnad efter läsningen. Man känner värme.
(Student 22, Grupp 1)

Citatet ovan bekräftar det som Littau (2006) skriver, nämligen att läsning av skönlitteratur ofta har en tät koppling till kroppsliga förnimmelser. Det är troligt att analysernas anonymitet dels förstärkte tendensen till öppen subjektivitet och personliga läsarter; dels bekräftar många tentamenssvar uppfattningen att just poesi har en mycket tät koppling till emotioner (Persson, 2024). Samtidigt är reaktionerna här tätt anknutna till ett abstrakt akademiskt förhållningssätt i övriga delar av texten och således inte renodlat ”affektiva” (jfr. Felski, 2020).

5.2.3. *Religiösa läsarter*

Vissa av de subjektiva dragen anknyter till religion, vilket var oväntat i en svensk, i synnerhet akademisk, kontext. Detta visas nedan, och konstateras dessutom av studenten själv.

Excerpt 7.

Jag har valt dikten ”Romanska bågar” av Tomas Tranströmer, eftersom jag är en religiös person. Dessa känslor upplever jag varje besök till kyrkan och i slutändan lämnar jag kyrkan alltid med lättnad, glädje och frid. // Denna dikt är fylld med spirituella metaforer som antyder att vi befinner oss långt ifrån det som verkligen händer och sker i Sverige. (Student 20, Grupp 1)

De religiösa anspelningarna var varken helt förgivettagna eller enbart generella. I excerpt 7 inleder studenten visserligen med starkt subjektiva inslag men de övergår till det mer generella, och anknyter dessutom till kunskap om det svenska samhället. Detta ger stöd åt uppfattningen att diktomier ofta är förenklade (Persson, 2012). Här ser vi flera effekter som även institutionell läsning kan ha, särskilt igenkänning (Felski, 2008), vilket många av tentamens svaren innehöll.

5.2.4. *Konstnärliga läsarter*

Vissa av svaren i Grupp 1 uppvisade kopplingar till andra konstarter som bildkonst och musik från ett personligt perspektiv. I nästa excerpt rör vi oss långt ifrån textens formella struktur, men skribenten förmår ändå förmedla känslor på ett stilistiskt övertygande sätt som skulle kunna beskrivas som elegant (jfr. Hinkel, 2003). Trots det tydliga avståndet från textens språkliga uttryck i den här delen av studentens analys är känslorna precis återgivna och tematiskt relaterade till diktens innehåll. Känslomässiga reaktioner behöver inte betraktas som irrelevanta, även om deras koppling till texten är indirekt (Felski, 2020), eftersom en emotionell resonans kan uppstå i mötet med

poetens val av ord och tema – och därigenom skapa associationer till andra konstnärliga uttryck, såsom musik i excerptet nedan.

Excerpt 8.

Av fyra dikter av Tomas Tranströmer har jag valt *Allegro*. Eller borde jag kanske säga att den har valt mig, för att det inte fanns något val. Först läste jag *Romanska bågar* och *C-dur* - två fina dikter, sedan *Allegro*. Denna överväldigande känsla av att hitta mig själv, att känna igen till varje vers, till varje känsla som finns bakom orden. ...//... Musik ger tröst efter en hård dag, den ger stöd för mans vilja, hopp för att allt i livet kan förbättra, den ger styrka till att leva. Alla problemen kan lösas och till sist blir livet som det borde vara från början. Enkel och ren, där lag och ordning råder och människor strävar efter att leva i fred. //...Musik kan ljuga så vackert och jag får aldrig nog att lyssna på dennes lögn. (Student 3, Grupp 1)

Här kan vi dessutom se hur skrivuppgiften ger möjligheten att låta språket blomma ut, att uttrycka sin egen kreativitet och använda den estetiska svenskan. Den allmänna skrivkompetensen lyser igenom, men den är inte bara akademisk, utan skönlitterär i sig. Ivaničs (1998) begrepp ”det autobiografiska och det diskursiva jaget” blir tydliga genom den egna rösten i den akademiska diskursen – i en kontext som också är disciplinspecifik.

5.2.5. Reaktioner på uppgiften

Slutligen fanns det ett fall där den känslomässiga reaktionen var riktad mot själva uppgiftsformuleringen:

Excerpt 9.

Bara några ord av en generell inledning. Det ska bli svårt för mig att göra en analys. Det är lätt när det gäller känslor som konst väcker. Den svåraste delen är att göra den tekniska analysen och det var alltid svårt för mig. Jag har en bra förståelse för matte, datorer, jag tycker om teknik. Men ”Konst är mat för själen” som vi säger i X-landet [studenten nämner sitt hemland]. Mitt hela inre protesterar mot att dela upp i beståndsdelar något som har en andlig dimension. Emellertid ska jag göra min bäst för den här uppsatsen. (Student 12, Grupp 1)

Studenten opponerar sig mot både litteratursynen och analysuppgiften genom sin starkt subjektiva åsikt om ”teknisk” analys i samband med läsning. För hen är läsning lika med att uppleva, inte analysera, vilket är i linje med Sontags konstaterande: ”Interpretation is the revenge of the intellect upon art” (1966:14) – det vill säga att om vi tolkar för mycket försöker vi ersätta konstupplevelsen med intellektuell analys. Vi ”översätter” konst till begrepp och därigenom förlorar vi konstverkets direkta, sensuella kraft, menar Sontag (1966).

5.3. Litterära läsarter

Litterära läsarter i Grupp 1 och 2 var utvecklade och modellerna användes självständigt även om mängden personlig analys varierade. I Grupp 3 var analyserna instrumentella och nivån på ämneslitteracitetförmåga var därmed inte hög. Båda typerna av analyser exemplifieras nedan. Den första kallas ”utvecklad litterär analys” och den andra ”instrumentell användning av analysmodellen”.

5.3.1. Utvecklad litterär analys

Analyserna i Grupp 1 och 2 var fördjupade, tolkande och metakognitiva (Tengberg, 2011) och visade på välutvecklad disciplinspecifik litteracitet, oavsett om subjektiva inslag förekom eller inte. Det fanns viss variation i självständighet; koppling kunde skönjas mellan egen tolkning och förekomsten av känslomässiga inslag. Flera studenter i Grupp 1 reflekterade över öppenheten att tolka symbolik och budskap på olika sätt (jfr. Iser, 1978) eller gjorde tydliga egna tolkningar, ofta formulerade abstrakt. I Grupp 2 antydde tolkningarna i stället, som Persson (2024:49) skriver om nykritiken, att läsupplevelsen fungerade som en ”nödvändig omväg” till den ”färdiga tolkningen”.

Att vissa studenter sökte en ”rätt” tolkning är inte förvånande; tidigare forskning visar att skolans litteraturundervisning i många länder ofta uppmuntrar elever att finna författarens avsedda budskap (Kim, 2004; Wilinger, 2021). Exemplet nedan illustrerar en student som utövar en sådan ”intentionsorienterad läsart” (Tengberg, 2011).

Excerpt 10.

Författaren använder sig av anafor: ”Vad som helst blott icke ensamhet på nytt” upprepar berättaren på flera platser i dikten vilket har förstärkningseffekt; han vill understryka hur kraftfull denna känsla kan vara. (Student 13, Grupp 2)

Detta är ett exempel på att akademisk litteracitet avser frågor som att abstrahera och sammanfatta, inte bara beskriva (Wingate, 2015), vilket syns när studenten använder ordet ”förstärkningseffekt”.

Litteraturvetenskaplig terminologi förekom frekvent, vilket flera exempel visar. Ibland var den nyskapande, som i nästa citat, som innehåller en stilfigur i sig, när studenten själv använder *en besjälning* – ”titeln beordrar oss” – i stället för att nämna begreppet. De egna resonemangen och självständiga tolkningarna särskilt i Grupp 1 kunde synas även när de litterära läsarterna var närvarande, som nedan:

Excerpt 11.

Titeln beordrar oss att arbeta hårt för att skydda vårt liv och på grund av detta kan man direkt ana att det finns något hinder framför oss, en fiende eller nästan en apokalyps. (Student 20, Grupp 1)

Användningen av litteraturvetenskapliga begrepp på ett subtilt sätt som ovan kan vittna om en tidigare inhämtad litterär kompetens, men det är också möjligt att den generiska förmågan leder studenten att prova ett mer personligt uttryckssätt i den aktuella kontexten, trots att den behörighetsgivande kursen i stort annars är präglad av akademisk objektivitetssträvan.

5.3.2. Instrumentell användning av analysmodellen

I några fall fallerade analysen, vilket kan bero på att språket inte räckte till eller att analysmodellerna inte förstods fullt ut. Detta var kännetecknande för

Grupp 3. Det verkade som att studenter med bristande akademisk litteracitetsförmåga – kanske beroende på omfattningen av tidigare högskolestudier – inte kunde använda terminologin självständigt vilket följaktligen ledde till disciplinmässiga brister. Vissa tycktes fastna vid analysmodellerna och följa dem instrumentellt, vilket dels ledde till misslyckad efferent läsning (Rosenblatt, 1938, 1995), dels till att man läste undertext utan att uppvisa förståelse för vad som stod – eller kunde stå – mellan raderna.

Exempel på detta var de tre studenter som använde sig av punktlistor för att rada upp begrepp, liksom studenten nedan:

Excerpt 12.

Bildspråk:

Liknelser: det är som det skall

Metaforer: "föstes ut på den solsjudande piazzan" guds budskap.

Personifikation: öppnar sig valv bakom valv. En ängel utan ansikte omfamnade mig och viskade.

Stilmedel: Anafor: öppnar sig valv bakom valv oändligt, öppnade sig valv bakom valv oändligt.

(Student 14, Grupp 3)

Som skribenten ovan visade de som använde modellerna mest slaviskt inga avancerade färdigheter i akademisk litteracitet. Exempelvis har studenten i fråga brister i användningen av skiljetecken och versaler.

Studenter i Grupp 3 hade över lag det svårare än andra att uttrycka sig på svenska. De verkade vara tvungna att förlita sig på modellen eftersom språket inte bar. De som skrev i löpande text utvecklade inte heller sina resonemang nämnvärt, vilket kan ses i följande excerpt. Andraspråksfelen störde sällan begripligheten men gav ändå en indikation om studentens språkliga färdigheter, som nedan.

Excerpt 13.

Dikten är en monologi av en person som han känner sig ensam. Ensamheten som "är djupare än havet" och "vassare än kniven mot öppet öga". Personen är oerhört sorligt eftersom ensamheten är spetsigare än knivhugg i ögat och dessutom är svårt att andas "...kväv dess strupe...". Den person längtar efter kärleken, därför att han vill ge "... nycklarna till fångelse..." till den andra. Lyrikens jag är också full av starka känslor ... (Student 23, Grupp 3)

Felen är här förutom grammatiska även lexikala, exempelvis när studenten använder ordet "lyrik" i stället för "dikt" vilket indikerar brist gällande precision och korrekthet (Tisus- kriterium c).

5.4. Akademisk litteracitet i analyserna

Det fanns flera exempel på utvecklade analyser som hade en balans mellan känsla och distans, egna slutsatser och relevant terminologi samt en hög nivå av akademisk litteracitet enligt Tisus-kriterierna. De mest avancerade litterära analyserna innebar en tillämpning av modellerna genom strategier och uttryckssätt som kan förknippas med akademisk litteracitet – särskilt förmågan att reflektera, använda adekvat terminologi och förklara sina motiveringar på ett abstrakt språk (Lillis & Scott, 2007). Alla tre Tisus-kriterier för skriftlig färdighet var uppfyllda hos de skribenter som kunde

anses ha hög nivå på akademisk litteracitet, det vill säga samtliga i Grupp 1 och 2. Kriterierna överlappar varandra i tentamenssvaren men presenteras nedan en aspekt i taget.

5.4.1. Kriterium a: Akademisk analysförmåga

Tecken på kriteriet syns i citatet nedan, som präglas av ett utvecklat innehåll, tankemässigt flyt i resonemanget, metakognition och komplexitet. Detta blir synligt i uttryck som står i kursiv, exempelvis ”kombinerar Vennberg verkliga saker och metaforiska uttryck” eller ”Allt detta skapar”. Det är tydligt att ”resonemangen bärs upp av ett tillräckligt språkligt omfång i fråga om abstraktion och variation” (se bilaga 2).

Excerpt 14.

Dessutom kombinerar Vennberg verkliga saker och metaforiska uttryck tillsammans: ”mitt blod och mina händer och nycklarna till fängelset i tusen drifter”. *Läsaren kan tolka denna mening både på direkt och indirekt. Å ena sidan kan det betyda att poeten är redo att ge sitt blod och att låta fasta sig. Å andra sidan kan man inbilla sig en sorts metaforiskt fängelse där poeten går med på. Han snarare ska vara i fängelse med andra människor än vara fri ensam. I texten finns också symboliska uttryck så som ”månens stillhet”, ”lommens skri”, ”vindlös ro” och ”strandens trygghet”. De alla hjälper att måla upp en sådan bild och till och med att se eller höra något i ljusare färger. Allt detta skapar en ännu mer dramatisk atmosfär i det poetiska verket.* (Student 1, Grupp 2)

Vidare präglas utdraget av ett tydligt akademiskt resonemang med uttryck som ”å ena sidan – å andra sidan” och ”direkt och indirekt”, som även visar samband. Det fanns också inslag av metakognitiva läsarter (Tengberg, 2011), som när skribenten drar slutsatser om hur budskapet kan landa hos läsaren, till exempel ”läsaren kan tolka” och ”hjälpes att måla upp en sådan bild och till och med att se eller höra...”. De vanliga morfologiska och syntaktiska andraspråksfelen varken stör begripligheten eller sänker intrycket av skrivkompetensen.

5.4.2. Kriterium b: Struktur och samband

Grupp 1 och 2 förvandlade analysen och de olika komponenterna till en sammanhängande text med en tydlig inledning och avslutning. De studenter som kombinerade distanserad analys och subjektiva inslag gjorde det också skickligt och övergångarna var mjuka.

Nedan visas ett tentamenssvar där studenten behärskar den akademiska genren och har en förmåga att visa logiska samband. Användningen av sambandsord, satsförkortningar och varierad ordföljd skapar flyt och komplexitet.

Excerpt 15.

Ensamheten beskrevs av Vennberg på ett elegant sätt. Han använder sig betydelsefulla och mäktiga ord. Dessutom finns det några ord som refererar till att dikten är skriven för länge sedan eftersom det förekommer ord som ”icke” och ”blott” som användas inte nuförtiden. Detta förklarar att han använde sig några sinnen som uttrycker metaforer för att beskriva ensamheten. Att se ensamhetens djuphet, att smaka ensamhetens bitterhet och att känna ensamhetens skarpa beskriver hur väldigt svårt det är att vara ensam. Dessa metaforer ger förklarande anledningar till varför han vill inte uppleva ensamheten igen. Dessutom använder Vennberg symboler också för att berika språket i dikten. (Student 4, Grupp 1)

Exempel på ord som visar samband är "eftersom", "detta" och "dessutom". Satsförkortningar som visar på vilken effekt poetens formuleringar har, som "för att berika" och "för att beskriva", driver texten framåt vilket ökar intrycket av textuellt djup och framåtrörelse. Detta stycke har både tydlig struktur och utvecklade tankegångar vilket ger ett akademiskt kompetent intryck trots att det förekommer små fel gällande böjningsformer och ordföljd. Detta bekräftar det faktum att en text som är språkligt korrekt på ytnivå inte är samma sak som en funktionell och innehållsligt avancerad text med djupare resonemang (jfr. Cummins, 2008).

5.4.3. Kriterium c: Språk

Indikationer på CALP (Cummins, 1979) är förmågan att använda abstrakta ord och idiomatiska uttryck. Att känna till dem räcker dock inte ensamt för att uppnå hög abstraktion och precision, utan även det övriga språket måste räckta till syntaktiskt och morfologiskt. Följande exempel visar hur studenten använder abstrakta ord skickligt, dels för att skapa flyt och samband i texten, dels för att uttrycka sig precist.

Excerpt 16.

Ensamhet är en känsla som är *känd för alla oavsett rum och tid*. Vissa uppfattar det som *något negativt* medan andra tycker att det kan representera *ett naturligt sätt att leva utan för många "komplikationer"*. Dikten "Blott icke samma ensamhet" av Karl Vennberg beskriver en värld där ensamheten har *förödande effekter* på hela existens. Jag kommer att analysera den här dikten därför att *jag delar författarens åsikt* om ensamhet. (Student 16, Grupp 2)

De kursiverade orden fungerar idiomatiskt och bildar ofta kollokationer – ord som tenderar att uppträda tillsammans. Exempel på sådana formuleringar är "förödande effekter", "delar författarens åsikt" eller uttryck som visar samband, såsom "vissa – andra". Enligt Tisus-kriterier vittnar detta om att målen för den språknivå som krävs för högskolebehörighet är uppnådda. I de flesta fallen räckte språket väl till för att kunna förmedla innehållet, vilket illustrerats genom flera citat.

Avslutningsvis kan man konstatera att resultaten vittnar om en hög akademisk (Lea & Street, 1998) och disciplinär (Christie & Maton, 2011) litteracitetsnivå samt litterär kompetens (Torell, 2002) hos de flesta individerna. Analysen visar också att det är möjligt att skriva subjektivt i ett akademiskt sammanhang utan att förlora akademisk trovärdighet, vilket diskuteras i kapitlet nedan.

6. Diskussion

Den här artikeln har belyst hur några högutbildade individer med svenska som andraspråk besitter både generiska och disciplinära kompetenser som utmanar traditionella föreställningar om andraspråksskribenters begränsningar. Den har också synliggjort relationen mellan akademisk litteracitet och subjektivitet i en disciplinspecifik kontext genom en andraspråkslins. I detta kapitel diskuteras studiens relevans för de fält den berör – litteraturredaktik,

andraspråksforskning och akademisk litteracitet. Dessutom föreslås möjliga riktningar för framtida forskning.

6.1. Bidrag till litteraturredaktik

Studien har flera didaktiska och teoretiska implikationer. Litteraturredaktiskt bidrar den med ny kunskap om en grupp läsare som sällan studerats – högutbildade studenter med svenska som andraspråk – och deras sätt att analysera lyrik. Dessutom ligger fokuset på poesiläsning, som i en svensk forskning hamnat i skuggan av prosaläsningen (Sigvardsson, 2020). Studien bidrar således med ny kunskap, men bekräftar också andras slutsatser – bland annat att kombinerad, kreativ läsning (Persson, 2012) kan synas i en undervisningskontext utan att göra analysen för subjektiv eller naiv bara för att det känslomässiga i läsningen har en framträdande roll. Ännu en gång visas att dikotomier är förenklade, oavsett vilken sorts läsning instruktionerna manar studenterna att ägna sig åt.

Medan forskning i svenskämnenas didaktik kan tendera att peka på problem kring att motivera eleverna att läsa på ett sätt där distansen också behövs, och medan litteraturvetenskapen som universitetsämne tidigare uppmuntrat traditionell analys och till och med varit kritisk mot känslouttryck (se Persson, 2024) – något som präglar vissa europeiska länders litteraturundervisning än idag (Johansson, 2015; Torell, 2002) – var bryggan här för många studenter så gott som oproblematiserad. Det fanns emellertid studenter som varken visade på litterärt djup eller subjektivitet, vilket tycktes hänga ihop med de språkliga och akademiska färdigheter som studenterna besitter idag, men också att man inte internaliserat vad litteraturanlys i den aktuella kontexten är eller förväntas vara.

De mest avancerade litteraturanalyserna genomfördes av studenter med utvecklad akademisk och disciplinär litteracitet samt språklig förmåga – och vilja – att uttrycka känslor i sina reflektioner. Studien indikerar att subjektiva inslag inte nödvändigtvis försvagar den akademiska kompetensen i litteraturanalyser på ett andraspråk. Tvärtom kan de bidra till fördjupad förståelse och engagemang. Att motivera diktvalet gav utrymme för personlig tolkning, och även om känslouttryck inte krävdes, framstår de som en naturlig del av en tolkande process, som dessutom visar på ett brett lexikalt omfång.

Visserligen fanns det litteraturanalytiskt kompetenta studenter som inte visade subjektiva läsararter men som behärskade CALP, akademisk litteracitet och disciplinär sådan mycket väl. Enligt Tisus-kriterierna skulle dessa studenter presumtivt uppnå bäst resultat eftersom texterna var objektiva. Detta korrelerar med synen på subjektivitet och objektivitet i akademien i stort.

Att den akademiska analysförmågan och den litterära kompetensen förefaller vara väl utvecklade hos många av studiens deltagare, kan antingen bygga på tidigare erfarenheter av akademisk diskurs och litteraturanlys eller vara ett resultat av kursens språk- och litteraturundervisning. Den geografiska och kulturella bakgrunden kan påverka hur man ser på analytisk läsning,

eventuellt härstammande från tidigare skolundervisningens syn på litteraturläsningens syfte och utformning (jfr. Wilinger, 2021). Dock var studenternas individuella bakgrunder inte i fokus i studien. I stället låg fokus på vad analysen synliggjorde i studenternas alster gällande deras förmågor idag.

Enligt Cummins (2008) påverkar faktorer som ålder, livserfarenhet och mognad behärsknigen av CALP som kan överföras från ett språk till ett annat. Detta förklarar dock inte varför studenter med högre språklig och akademisk färdighetsnivå i större utsträckning också uttryckte emotioner och subjektivitet i sina analysuppgifter, jämfört med studenter med lägre språklig kompetens. Snarare tyder det på att förståelsen av vad den disciplinspecifika förmågan att analysera litteratur motsvarade moderna teorier om känslornas roll i lyrikanalys.

6.2. Bidrag till andraspråksforskning

Ur ett andraspråksperspektiv bekräftar resultaten Cummins (1979; 1981) teorier om överförbara kognitivt avancerade språkfärdigheter, det vill säga CALP, och den underliggande gemensamma förmågan att uttrycka sig på flera språk, CUP. Den tidigare akademiska bakgrunden tycks således påverka prestationer på andraspråket hos studiens deltagare, och resultatet visar att en välutvecklad akademisk och disciplinär kompetens inte nödvändigt äventyras av andraspråksdrag i texterna (jfr. Ferris, 2011).

Den emotionella dimensionen kan anses berika andraspråket och utvidga studenternas lexikala och stilistiska register genom en analysuppgift som den aktuella. Den litterära analysen möjliggör användningen av akademiska litteracitetsförmågor och känsloladdat, subjektivt språk, som annars inte är i fokus på de behörighetsgivande kurserna. Hinkel (2003) skriver att aspekter som enkelhet och bristen på finess präglar ofta andraspråksskribenters akademiska texter, vilket inte stämde för majoriteten av studenter som undersökningen avsåg. Däremot syntes kognitiva, metakognitiva och akademiska resurser som stödjer målgruppens andraspråksutveckling (Ferris, 2011).

Det skulle kunna vara angeläget att inkludera känslospråket i den svenskan som krävs för högskolebehörighet – det har man onekligen nytta av om man studerar exempelvis till psykolog, socionom eller läkare. Att skriva om personliga erfarenheter kan vara ett sätt för högutbildade studenter att träna BICS, som innehåller flera känsloladdade ord; ofta har man en svagare emotionell relation till sitt andraspråk (Pavlenko, 2005). Mot bakgrund av studiens resultat ger litteraturkursen inte bara kunskaper om svensk litteratur och presenterar analysverktyg, utan syftar också till att främja engagemang och kreativitet samt möjliggör större variation, både i läsning av olika texttyper och i skrivande.

6.3. Bidrag till högskolepedagogik

Ur ett högskolepedagogiskt perspektiv synliggör studien vikten av att universitetslärare uppmärksammar de resurser som kan finnas bakom ett

mindre idiomatiskt språkbruk hos högutbildade andraspråksskribenter (jfr. Eklund Heinonen & Nyroos, 2023). Trots vissa kvarvarande grammatiska och lexikala svårigheter visar många av deltagarna hög metakognitiv och analytisk kompetens i sina hemtentamenssvar. Detta betonar behovet av en mer nyanserad inställning inom akademien, där fokus inte enbart ligger på språklig korrekthet och att skriva i en viss stil, utan skiftas i en ännu större utsträckning mot innehåll, analys och reflektion.

Studien bekräftar att man bör ta i beaktande att vuxna andraspråksskribenter, speciellt sedan tidigare välutbildade, inte bör behandlas på samma sätt som andraspråksskribenter som det akademiska språket är nytt för. Detta är relevant för alla lärare som undervisar högutbildade andraspråkstalare, både inom högskola och vuxenutbildning. Det gäller inte bara ämnesspecifika användningsområden i ett litteraturmoment på en behörighetsgivande kurs utan också i akademiskt skrivande i allmänhet. För alla tre fälten – litteraturredaktik, andraspråksforskning och högskolepedagogik – innebär resultaten en uppmaning att betrakta såväl språklig mångfald som subjektivitet, egna erfarenheter och känslouttryck som resurser snarare än hinder för lyckat akademiskt skrivande.

6.4. Framtida forskning

Studien väcker frågor om vilken plats subjektivitet och emotionella uttryck bör tillåtas ha i akademiska sammanhang, särskilt hos studenter med andraspråksbakgrund. Framtida forskning skulle kunna undersöka hur olika akademiska discipliner värderar känslomässiga inslag i L2-texter och hur dessa bedöms av lärare. Det vore även intressant att jämföra hur majoritetspråkiga och andraspråkstalare navigerar gränsen mellan personligt och akademiskt språkbruk när den akademiska litteraciteten i övrigt är utvecklad.

En annan möjlig forskningsinriktning rör responspraktiker i högre utbildning. Eklund Heinonen och Nyroos (2023) har visat bristande samsyn i hur universitetslärare bedömer språkliga fel i andraspråkstexter; en liknande osäkerhet kan tänkas gälla respons på subjektiva och kreativa inslag. Vidare studier skulle kunna klarlägga hur en mer inkluderande syn på akademisk stil kan utvecklas.

Framtida forskning bör alltså fortsätta utforska den vetenskapsfilosofiska dimensionen av relationen mellan känsla och kunskap i en svensk universitetskontext, speciellt när det gäller andraspråksstudenternas litteracitet. Detta skulle kunna göras med stöd av exempelvis Ivaničs (1998) betoning av studenternas egen röst. Även Lykkes (2014) resonemang kring kreativitet och lekfullhet i akademiskt skrivande skulle kunna få ett andraspråksfilter. Om emotionella uttryck betraktas som en del av en situationsanpassad akademisk kompetens snarare än ett disciplinmässigt godtagbart avsteg från objektivitet, öppnas nya perspektiv på vad det innebär att vara akademiskt litterat, speciellt i en flerspråkig och mångkulturell kontext.

6.5. Avslutning

Artikeln har belyst hur högutbildade andraspråkstudenter analyserar poesi och hur deras litteracitetsfärdigheter samverkar med förmågan att uttrycka subjektiva upplevelser, känslor och tankar i en disciplinbaserad kontext. Resultaten antyder att avsaknaden av subjektivitet inte behöver vara en kvalitetsmarkör i sig, vilket jag menar bör även gälla för prov för universitetsstudier som Tisus. Tvärtom kan emotioner och kreativitet, när de kombineras med akademiska kvalitéer, betraktas som en kompetens – inte bara för andraspråksanvändare i en disciplinspecifik kontext utan också i andra akademiska sammanhang.

Det är inte orimligt att föreställa sig ett framtida scenario där den mänskliga faktorn i akademiskt skrivande kommer att vara en förutsättning. I takt med att AI får en alltmer framträdande roll i utbildningssammanhang kan subjektiva inslag och emotionella uttryck komma att tillmätas ett högre akademiskt värde. En mer tillåtande attityd till subjektivitet kan framför allt leda till bättre studiemotivation när det är tillåtet att formulera sina egna tankar genom känslor, samtidigt som framtidens bedömningar kan i större utsträckning fokusera på i vilken grad en student uppvisar självständigt tänkande när subjektiviteten tillåts. Där kan även andraspråksinslag tänkas ingå. Detta kan leda till att lärare tränas i att urskilja texter som bär spår av genuinitet, i kontrast till sådana som i stor utsträckning genererats med hjälp av AI-verktyg – även om AI visserligen numera kan formulera känslouttryck.

Min slutsats är alltså att bristen av känslor inte bör ses som en akademisk litteracitetsfärdighet. I denna studie handlar det tvärtom om en disciplinrelaterad förmåga att hantera mötet mellan närhet och distans när man skriver litteraturanalyser i en akademisk kontext – oavsett om man gör det på sitt förstaspråk eller andraspråk.

Referenser

- Ask, Sofia (2007). *Vägar till ett akademiskt skriftspråk*. Doktorsavhandling. Växjö University Press.
- Barton, David & Hamilton, Mary (2000). "Literacy Practices", i Barton, David, Hamilton Mary & Ivanič, Roz (red), *Situated Literacies: Reading and Writing in Context*. London: Routledge, s. 7–15.
- Beardsley, Monroe & Wimsatt, William K. (1954). "Det affektiva felslutet", i: Entzenberg, Claes & Hansson, Cecilia (red.), *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergman, Lotta & Davidsson, Eva (2023). Förstaårsstudenters akademiska skrivande och hur det kan utvecklas. *Educare*, 2023 (1): 152–182.
- Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Christie, Frances & Maton, Karl (2011). *Disciplinarity. Functional Linguistic and Sociological Perspectives*. London: Continuum.
- Culler, Jonathan (2015). *Theory of the lyric*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Cummins, J. (1979) Linguistic interdependence and the educational development of bilingual children. *Review of Educational Research*, 9(2): 222–251.
- Cummins, Jim (1981). “The role of primary language development in promoting educational success for language minority students”, i California State Department of Education (red), *Schooling and language minority students: A theoretical framework*. Los Angeles: National Dissemination and Assessment Center, s. 3–49.
- Cummins, Jim (2008). “BICS and CALP: Empirical and theoretical status of the distinction”, i Street, Brian. & Hornberger, Nancy. H. (red), *Encyclopedia of Language and Education*, 2nd Edition, Volume 2. New York: Springer Science, s. 71–83.
- Eco, Umberto (1994). *Six Walks in the Fictional Woods*. Harvard University Press.
- Ekerot, Lars-Johan (2011). *Ordföljd, tempus, bestämdhet: Föreläsningar om svenska som andraspråk* (2.uppl.). Malmö: Gleerups.
- Eklund Heinonen, Maria & Lennartson-Hokkanen, Ingrid (2019). ”Textstrategier för akademiskt skrivande — En smidigare övergång till högre studier”, i Aldén, Kristina & Bigestans, Aida (red), *Litteraciteter och flerspråkighet* (s. 96–111). Stockholm: Liber.
- Eklund Heinonen, Maria & Nyroos, Lina (2023). Respons i fokus. Lärares normer och attityder till andraspråksdrag i studenttexter. *Högre utbildning*, 13 (3): 14–28.
- Felski, Rita (2008). *Uses of Literature*. Malden, Mass.: Blackwell Pub.
- Felski, Rita (2020). *Hooked: Art and Attachment*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ferris, Dana R. (2009). *Teaching College Writing to Diverse Student Populations*. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
- Ferris, Dana R. (2011). *Teaching L2 Writing: Purpose, Process, and Practice*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Fish, Stanley (1980). *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hartman, Thérèse. (2009). *Problem eller tillgång? En studie om social och etnisk mångfald i högskolan*. Doktorsavhandling. Uppsala: Uppsala Studies in Education, 123.
- Hellmark, Kristina (2024). *Återkoppling, engagemang, bearbetning: Återkopplingspraktiker i undervisning om akademiskt skrivande för studenter med svenska som andraspråk*. Doktorsavhandling. Stockholms universitet.
- Hinkel, Eli (2003). Simplicity Without Elegance: Features of Sentences in L1 and L2 Academic Texts. *Tesol Quarterly*. 37(2): 275–301.
- Ivanič, Roz (1998). *Writing and identity: the discursive construction of identity in academic writing*. Philadelphia, Pa.: John Benjamins.
- Iser, Wolfgang (1978). *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Jakobsson, Anders, Nygård Larsson, Pia & Bergman, Lotta (2022). ”Ämneslitteraciteter i skola och högre utbildning”, i Jakobsson, Anders,

- Nygård Larsson, Pia & Bergman, Lotta (red), *Ämneslitteracitet och inkluderande undervisning*. Lund: Studentlitteratur.
- Jauss, Hans-Robert (1982). *Aesthetic Experience and Literary Hermeneutics*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Johansson, Maritha (2015). *Läsa, förstå, analysera: En komparativ studie om svenska och franska gymnasieelevers reception av en narrativ text*. Doktorsavhandling. Linköping Studies in Pedagogic practices 25.
- Kim, Myonghee (2004). Literature Discussions in Adult L2 Learning. *Language and Education*, 18(2): 145–166.
- Lea, Mary R. & Street, Brian (1998). Student writing in Higher Education. An Academic Literacies Approach. *Studies in Higher Education*, 23 (2): 157–172.
- Lillis, Teresa & Scott, Mary (2007). Defining Academic Literacies Research: Issues of Epistemology, Ideology and Strategy. *Journal of Applied Linguistics*, 4, 5–32.
- Littau, Patricia (2006). *Theories of Reading: Books, Bodies and Bibliomania*. Cambridge, UK: Polity.
- Lykke, Nina (2014). *Writing Academic Texts Differently: Intersectional Feminist Methodologies and the Playful Art of Writing*. New York and London: Routledge.
- Nussbaum, Martha (2001). *Upheavals of Thought. The Intelligence of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pavlenko, Aneta (2005). *Emotions and Multilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Persson, Magnus (2012). *Den goda boken: Samtida föreställningar om litteratur och läsning*. Lund: Studentlitteratur.
- Persson, Magnus (2024). *Passionerad läsning: Texter om litteratur, kritik och känslor*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Richards, Ivar Armstrong (1929; 1956). *Practical Criticism. A Study of Literary Judgment*. Boston: Houghton Mifflin.
- Rosenblatt, Louise M. (1938; 1995). *Literature as Exploration*. New York: The Modern Language Association of America.
- Rosenblatt, Louise M. (1994). *The Reader, The Text, The Poem: The Transactional Theory of Literary Work*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Shanahan, Timothy & Shanahan, Cynthia (2012). What is disciplinary literacy and why does it matter? *Topics in Language Disorders*, 32(1): 7–18.
- Sigvardsson, Anna (2020). *Möten med dikten: Poetiska läspraktiker inom och utanför gymnasieskolan*. Doktorsavhandling. Luleå tekniska universitet.
- Sontag, Susan (1966). *Against Interpretation and Other Essays*. New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Staafl, Patricia (2015). *Som man frågar får man svar: Andraspråksstudenter möter lärares krav i hemtentor*. Licentiatavhandling. Linneuniversitet.
- Statistiska centralbyrån (2022). *Universitet och högskolor: Svensk och utländsk bakgrund för studenter och doktorander 2020–21*. (UF19-Högskolestuderande med utländsk bakgrund). Hämtad 2025-04-01 på <https://www.scb.se/publikation/53946>

- Stockwell, Peter (2005). Texture and Identification. *European Journal of English Studies*, 9(2):143–153.
- Tengberg, Michael (2011). *Samtalets möjligheter: Om litteratursamtal och litteraturreception i skolan*. Stehag: Brutus Östlings Bokförlag
- Torell, Örjan (2002). *Hur gör man en litteraturläsare? Om skolans litteraturundervisning i Sverige, Ryssland och Finland*. Rapport nr 12. Härnösand: Institutionen för Humaniora, Mitthögskolan.
- UKÄ (2022). *Universitetets och högskolors arbete md att främja och brädga rekrytering till högre utbildning. Tematisk utvärdering*, Del 1 och 2.
- Vetenskapsrådet (2024). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Warner, Michael (2004). “Uncritical reading”, i Gallop, Jane (red), *Polemic, critical or uncritical?* New York & London: Routledge.
- Wilinger, Henriikka (2021). *Att bli en på svenska läsande människa? Flerspråkiga högutbildade vuxnas skönlitterära läspraktiker*. Doktorsavhandling. Malmö universitet.
- Wingate, Ursula (2015). *Academic literacy and student diversity: The case for inclusive practice*. New Perspectives on Language and Education. Bristol: Multilingual matters.
- Zetterberg, Karin, (2023) Grupparbete i akademiskt skrivande – går det? i *Litteracitet och lärande i högre utbildning: Book of abstracts*, 2023, Konferensbidrag, Muntlig presentation med publicerat abstract.

Webbkällor:

<https://www.su.se/tisus/om-tisus/skriftlig-färdighet>

Bilagor:

Bilaga 1

Instruktion

Hemtentamen syftar till att kontrollera studentens kunskap och förståelse i ett ämne och studentens förmåga till analys och argumentation samt förmåga att skriva ett akademiskt arbete. Läs noga igenom instruktionerna nedan innan du börjar arbeta med uppgifterna.

Instruktioner:

Texter som kopieras och klistras in direkt från Internet, Wikipedia eller liknande, utan att källan anges, är att anses som någon annans arbete. Samma sak gäller om man skriver av en text ur en bok i pappersformat. Gör man så, blir det omöjligt för mig att bedöma just din kunskap i ämnet och din arbetsinsats. Tänk också på att det kallas för plagiat.

- Om du citerar någon, måste du markera detta på ett korrekt sätt samt ange källa.
- Observera att denna hemtentamen är en individuell examinationsuppgift. Det är alltså inte tillåtet att i något avseende arbeta tillsammans med kamrater eller andra när du ska besvara frågorna. Har du frågor om tentamensuppgifterna, ska du maila mig och ställa dina frågor till mig och inte till någon annan.
- *Observera att uttrycket "analysera" i tentamensfrågornas instruktioner innebär att du ska använda dig av de analysmodeller som ingår i kursen och inte att endast återberätta handlingen i texten.*
- Svara med maximalt en sida per fråga. Skriv i Times New Roman, 12 punkter, 1,5 radavstånd.
- Läs noga igenom din text innan du skickar in den. Använd datorns rättningsverktyg. Kontrollera att du verkligen har besvarat frågorna i uppgiften.
- Glöm inte skriva ditt namn, gärna i sidhuvudet, så att namnet kommer med på alla sidorna i din tentamen.
- Inlämning av tentamen: Skicka in dina svar direkt till XXXXXX som bifogat dokument. Skriv i Times New Roman, 12 punkter, 1,5 radavstånd, senast XXXXXX. I maillets ämnesrad skriver du Hemtentamen i litteratur samt ditt för- och efternamn. Skicka inte in anonyma texter eller anonyma mail.
- Varje fråga ger maximalt 10 poäng och bedöms utifrån följande kriterier:
 - a) Språk, stil och struktur

- b) Väl genomförd analys utifrån kursens texter, analysmodeller och/eller de bakgrundstexter som ingår i kursen. Observera att kriterium nummer ett utan uppfyllt kriterium nummer två ger 0 poäng.
 - För betyget Godkänd krävs det minimum 33 poäng, för Väl Godkänd minimum 43 poäng.
1. Två dikter av Karl Vennberg ingår i kursen. Välj *en* av dem och analysera den utifrån den diktanalysmodell som ingår i kursen. Skriv något om varför du valde just den dikten.
 2. Analysera Sonja Åkessons dikt "Äktenskapsfrågan" genom att sätta in dikten i ett socialt sammanhang som har med samhälle, ekonomi, familj, manligt och kvinnligt att göra. Ge exempel från både dikten och bakgrundstexterna.
Ge också exempel på hur författaren skapat uttryck och ordkombinationer – exempelvis "koka lort", och "segla till Hula-Hula" - och vad som kan vara dessa nyskapade uttrycks betydelse och funktion i dikten.
 3. Fyra dikter av Tomas Tranströmer ingår i kursen. Välj *en* av dem och analysera den utifrån den diktanalysmodell som ingår i kursen. Berätta även varför du valde just den dikten.

(Frågor gällande prosatexter utesluts)

Bilaga 2

Tisus bedömningskriterier

Instruktion till testtagare

Bedömning av skriftlig färdighet

Bedömningen förutsätter att du har producerat en text inom det angivna temat och huvudsakligen följt instruktionen. Skrivuppgiften bedöms utifrån följande

- din förmåga att föra ett självständigt resonemang på ett generellt plan, vilket bärs upp av ett tillräckligt språkligt omfång i fråga om abstraktion och variation
- din förmåga att producera en sammanhängande och strukturerad text, där textens olika delar är identifierbara och textbindningen är logisk och varierad
- intrycket av din språkliga korrekthet och precision i t.ex. meningsbyggnad, ordval, form och stavning.

Betyg

För att du ska få ett godkänt resultat krävs det att texten är klar och sammanhängande och att den i regel kan följas och förstås utan ansträngning. Tankar har utvecklats på ett generellt plan, är självständig, har en godtagbar struktur och språket känns inte nämnvärt begränsat lexikalt eller syntaktiskt och har en sådan formell kvalitet att inga nämnvärda missförstånd uppstår.

- Betygsgraderna är Godkänd och Underkänd.
- Minst två bedömare läser och bedömer texterna.

För att bli godkänd på Tisus måste du vara godkänd på samtliga tre provdelar (läsförståelse, skriftlig färdighet och muntlig färdighet). Om ett av delproven bedöms som underkänt, behöver du enbart göra om det delprovet, ett så kallad restprov.

"Knocking on heavens door" – Musik och svenskar i semesterparadiset Gran Canaria

Eva Kjellander Hellqvist

"Svenskarna reser inte till någonting – utan från någonting"

Ovanstående citat inleder Lasse Åbergs film "Sällskapsresan" från 1980 som spelades in i San Agustín/Playa del Inglés på Gran Canaria. Det ligger fortfarande en hel del sanning i det, man vill undvika den svenska vintern, man vill slippa allt stök runt jul och man vill komma bort från vardagslivet. Själva handlingen i filmen stämmer också ganska bra överens med det sätt som många en- eller tvåveckorsturister tillbringar sin semester på, även om en del överdrivs av dramaturgiska skäl. Livet på Gran Canaria är inte som livet i Sverige, även om det finns svenskt kaffe på hotellet och man bara umgås med andra svenskar. Denna artikel handlar om svenska turister på Gran Canaria idag, 45 år efter att filmen spelades in, och hur de förhåller sig till framför allt musikaktiviteter i form av livespelningar på en specifik pub. Syftet med artikeln är därför att genom kulturanalys undersöka hur dessa personer tar del av ett antal musikaktiviteter och hur dessa aktiviteter får betydelse för upplevelsen på ön. En underfråga är om det har betydelse att de är just svenska och kan man se att svenskhet är något speciellt?

Att åka på semester eller förlägga längre perioder av ledighet på annat ställe än där man vanligtvis bor är inget nytt. För de flesta innebär semestern vila och återhämtning från arbete och vardagsliv. Vissa kanske reser utomlands en vecka eller två medan andra har sommarstugor i Sverige, eller i andra delar av världen, som dammas av och sopas ur för en välförtjänt ledighet. Många har dock inte råd vare sig att resa eller att ha sommarstuga och för dem är det semester på hemmaplan som gäller, kanske med trevliga utflykter i närområdet. Men för dem som har råd är det andra förutsättningar. För yrkesarbetande och studenter är det primärt sommaren som innebär en längre ledighet men för pensionärer, som lagt arbetet bakom sig, är det inte nödvändigtvis sommaren som är den viktigaste perioden för rekreation. Många, som uppnått pensionsålder, väljer att övervintra i till exempel Spanien, södra Frankrike, Thailand eller på någon av ögrupperna Kanarieöarna eller Balearerna. De flyr den svenska vintern och hyr eller äger ett vinterboende från oktober till april. Sedan åker de tillbaka till Sverige för att njuta av vår och sommar. De flesta som lämnar Sverige under vintern gör det för vädret. Sol och värme är de viktigaste faktorerna för att bo utomlands under ett antal månader då det svenska vädret bjuder på regn, snö och kyla.

Föreliggande artikel har sitt fokus på svenskar på Gran Canaria och specifikt de södra delarna San Agustín och Playa del Inglés, där många

uppehåller sig, både som turister och som fast boende. Medelåldern på huvuddelen av dem som observerats och kommunicerats med är ganska hög (troligen över 70 år), detta eftersom just San Agustín är ett område med väldigt många övervintrande pensionärer. Dessa är sådana som kommit dit under kanske 30 år och som hyr eller äger sina bostäder. De hittar i området, det är inte speciellt backigt (vilket spelar roll för alla som tar sig fram med hjälp av rollatorer), det finns svenska restauranger och barer och lättillgängliga mataffärer. Det är lite som ett svenskt sommarstugeområde, alla känner varandra och många umgås dagligen. I området finns också Skandinaviska klubben, Svenska skolan och Svenska kyrkan. Alla dessa har regelbundet en mängd aktiviteter förutom de som förekommer på närliggande restauranger och pubar. Aktiviteter tycks vara viktiga för dem som tillbringar vintern där och musikuppträdanden är en stor del av dessa aktiviteter. Men först en liten översikt över platsen.

Gran Canaria är den tredje största av Kanarieöarna som ligger i Atlanten, 190 km utanför Afrikas nordvästra kust och består av 13 öar. Med cirka 850 000 invånare är den näst mest befolkad, Teneriffa är både till ytan och befolkningsmässigt störst. Den svenske entreprenören Bertil Harding anordnade 1957 den första charterresan till Las Palmas (huvudort på Gran Canaria) som blev startpunkten för en regelbunden flyglinje mellan Stockholm och Las Palmas. 1960 hade Kanarieöarna cirka 73 000 besökare och tio år senare ca 780 000. 1980 ca 2,2 miljoner och år 2000 cirka 10 miljoner besökare (Medina-Muñoz & Medina-Muñoz 2014: 16).

Varje år besöks Gran Canaria av cirka 2,5 miljoner turister varav svenskarna står för ungefär 10%. Flest är tyskar och briter med 30 respektive 25 %. Det finns flera olika klimatzoner på ön och södra delen är den varmaste året om, och också där flest turister befinner sig. Många av de svenska turisterna är så kallade övervintrare, det vill säga de reser ner till ön i oktober och stannar sedan till april. Många är pensionärer men det finns också ett antal barnfamiljer där man kan försörja sig via distansarbete och barnen går i den svenska skolan som ligger i San Agustín. Förutom övervintrarna anländer det charterflyg flera gånger i veckan under vinterhalvåret från mindre orter i Sverige som Kalmar, Växjö, Örebro med flera. Reguljärflyg går året om från de större flygplatserna. Allt sedan 1960-talet har alltså svenskar regelbundet åkt till Gran Canaria för semester och rekreation, det finns till och med ett minnesmärke i form av en dalahäst i området San Agustín på södra Gran Canaria.

Forskning om turister i Spanien¹

Det har under det senaste året varit mycket skrivelser om att turister inte längre är välkomna till Spanien. Demonstrationer har bland annat genomförts i

¹ För en översikt över turismens historia rekommenderas Orvar Löfgrens *On Holiday; A history of vacationing* (1999).

Barcelona, Palma (Mallorca) och Las Palmas (Gran Canaria) (se exempelvis <https://hejspanien.com/stora-demonstrationer-mot-overturism-pa-kanarieoarna/>). Detta grundar sig i flera saker, dels köper utländska turister upp bostäderna så att priserna trissas upp, dels så bygger stora konglomerat upp massiva hotellkomplex där gästerna tryggt kan vistas i flera veckor utan att behöva lämna stället. All-inclusive och underhållning på hotellet gör att behovet att gå ut på stan minskar och därmed förlorar många lokala näringsidkare sin inkomstkälla. Ytterligare ett skäl till diskussionerna om turismen är problemen med infrastrukturen. Ju fler turister desto svårare med sophantering, transporter och liknande. Trots detta så är tillströmningen av turister fortfarande stor. Det märks inte i turistorterna på Gran Canaria att turister inte skulle vara välkomna, snarare tvärtom. För väldigt många kanarier är turisterna den huvudsakliga inkomstkällan och den vill man inte mista. En orsak till att resandet inte avstannat på grund av skriverierna kan vara att de så kallade långliggarna inte räknar sig som turister utan som delvis bosatta i landet, medan de fast bosatta i vissa fall ser sig som spanjorer och tar avstånd från den svenska "kolonin". Mer om detta nedan.

Ann Woube avhandling från 2014, *Finding one's place: an ethnological study of belonging among Swedish immigrants on the Costa del Sol in Spain* handlar bland annat om samhörighet och hur svenskar skapar sig ett liv på solkusten på spanska fastlandet. Hon visar genom ett antal intervjuer dels hur de umgås med andra svenskar och dels hur de interagerar med det spanska samhället. Det som blir tydligt är att de flesta i hennes undersökning ändå väljer att umgås med likasinnade. Hon skriver:

More than anything, the Swedish presence on locations becomes valuable as Swedish arenas, around which to orientate one's daily life. Some of the interviewees relate to the experience of lost or diminishing connections and relations with Sweden as the territorial country of origin. In its place, the Swedish diasporic collective and its arenas become a compensatory source of national belonging, where the national affiliation to Sweden can be proliferated daily and infused with practices, expressions, and traditions of a Swedish past and present." (s.192).

Viktigt är dock att notera att det rör sig om svenskar som emigrerat och skapat sina liv på den spanska solkusten, alltså inte turister. Jag menar dock att dessa kan jämföras med långliggarna på Gran Canaria eftersom de tillbringar merparten av året på Gran Canaria, de inrättar sina liv på samma sätt som om de varit kvar i Sverige. Det finns därför också exempel på svenskar som inte väljer att umgås med andra svenskar utan har sitt umgänge bland lokalbefolkningen, speciellt de personer som är gifta med spanskfödda (Woube 2014). En studie som ligger nära ovanstående är Erik Olssons bok *Guiden till Spaniensverige; diaspora, integration och transnationalitet bland svenska föreningar i södra Spanien* från 2018 som berör olika slags gemenskaper bland de personer som han kallar för livsstilsimmigranter. Dessa

är svenskar som valt att förlägga hela eller delar av sina liv på den spanska solkusten och det är allt från yrkesverksamma till pensionärer. Han visar hur viktiga de olika svenska föreningarna är för att livet ska ha det mervärde de förväntar sig att få när de väljer att emigrera till Spanien.

Hazel Andrews undersökning från 2011 om brittiska turister i Magaluf på Mallorca visar på samma sätt hur britterna dras till de brittiska barerna och områdena där briter håller till. Hon talar om att turisterna skapar sitt eget landskap utifrån sitt sociala liv (Andrews 2011: 39). En tysk barägare i Magaluf beskriver briter så här: "Sometimes people start to come into our place, then they hear English spoken next door and go there instead" (Andrews 2011: 69). De brittiska turisterna skapar mening i sina liv utifrån de brittiska tecken/symboler som finns i Magaluf (Andrews 2011: 24). Engelsmännen pratar bara engelska och går bara till sina likar. Väldigt få turister talar spanska och personalen på många restauranger kan några få fraser på svenska och engelska men inte mer. Ofta fungerar det så att svenskarna beställer på svenska och pekar på meny och personalen svarar med korta fraser på svenska eller engelska. Det finns en god grund för missförstånd. Samtidigt finns det en ömsesidig önskan om att det ska fungera så för det mesta flyter det på bra. Om det blir problem tar man ofta hjälp av någon av affärsidkarna i närheten som i regel kan göra sig förstådda på de vanligaste språken svenska, tyska och engelska. Fast boende svenskar kan ofta lite spanska men får ibland ta hjälp av tolkar när de behöver ha kontakt med myndigheter eller sjukvård. Detta är en lukrativ rörelse för svenskar som talar flytande spanska.

De undersökningar som finns fokuserar i stor utsträckning på pensionärsliv och på hur icke-spanjorer integrerar med ortsbefolkning oavsett om det är på spanska fastlandet eller på någon Kanarieö. Det finns inte mycket skrivet om svenska turister och musik. När det förekommer är det som parenteser i större undersökningar, som kan ses exempel på nedan. Det finns också en del undersökningar som berör ekonomi och olika miljöaspekter. Ann Gavanas har skrivit boken *Pensionärsplaneten* där hon intervjuat svenskar boende på spanska fastlandet och på Kanarieöarna. Fokus är mest på att åldras i Spanien med allt vad det bär med sig. Gavanas är antropolog och ur projektet har det också sprungit ett antal forskningsartiklar med fokus på åldringsvård, hushållstjänster och livet som emigrant. Boken är utgiven 2016 men empirin samlades in 2013 och 2014. Musik nämns vid flera tillfällen i boken och repertoaren och kontexten är visor, svenska radiokanaler, kyrkan, danspalats för skandinaver med mera. Hon beskriver bland annat ett så kallat danspalats där svenskar träffas, dansar och lyssnar på musik (s. 68). På Gran Canaria finns exempelvis *Playa del sol*, där danslystna skandinaver träffas och dansar till olika skandinaviska dansband. Populära låtar är sådana som "Jag vill vara din Margareta", "Dag efter dag" och "Främling". Gavanas beskriver en Elvishow (oklart var showen var någonstans):

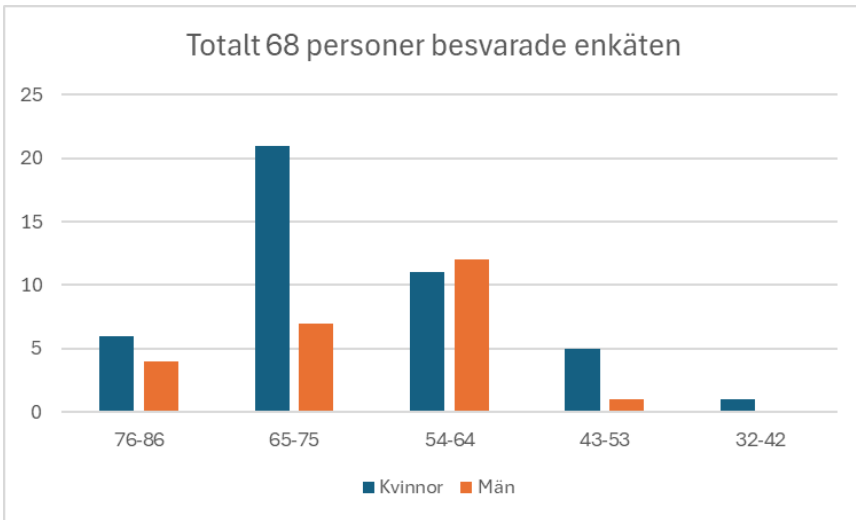
Några dagar senare är det Elvishowkväll på svenskbaren (hon har valt att neutralisera orter och ställen, *min kom.*) och Elvis juckar till allt han sjunger i sin tajta, glittriga dräkt, inklusive "In the Ghetto". Många svenska pensionärer, och några finlandssvenskar och norrmän, är församlade för Elvishowen men de är svårjobbade och sitter mest tysta om de inte får för sig att rusa upp på dansgolvet och ta sig en svängom. Elvis kliver fram bakom en av herrarna som sitter på en stol, lägger ena benet över hans axel, och juckar mot hans nacke (s. 102).

Huruvida beskrivningen i citatet kan anses vara generell är ovisst, men Elvishower förekommer varje vecka i flera olika tappningar runt om på ön så den är säkert inte orimlig. Exemplet är dock valt för att visa på en typ av framträdande som är mycket vanliga och som är ett alternativ för den som vill njuta musik under sin vistelse på Gran Canaria. En viktig plats för utlandssvenskar, menar Gavanoas, är Svenska kyrkan. Den spelar roll för sammanhållning och samhörighet (s. 46f). "Alla Spanienpensionärer verkar hamna på svenska kyrkan förr eller senare – oavsett om de är religiösa eller ej" (s. 46).

Metod och material

I föreliggande text ligger fokus på hur de svenska turisterna, långliggarna och de fast boende tar del av de musikaktiviteter som finns på södra Gran Canaria med fokus just på San Agustin. Materialet består av en enkät, olika informella samtal och observationer, men starten är enkäten. På Facebook finns det ett antal olika grupper som handlar om Gran Canaria. I den grupp som heter just Gran Canaria har en enkät lagts ut med frågor om temat. Frågorna handlade om i vilken utsträckning man gick och lyssnade på musik när man var på ön, om det fanns någon specifik artist man uppskattade och varför man lyssnade på musik. Gruppen har cirka 28 000 medlemmar och administreras av en svensk. Medlemmarna är allt från korttidsturister till fast boende och det diskuteras och frågas om allt möjligt, från boende och busstider, till väder och turismål. Dock var det enbart 68 personer som besvarade enkäten², 44 av dessa var kvinnor och 24 män. Åldersspannet var 32-86 år och majoriteten av de som svarade var 65-75 år (28 stycken). Därefter såg det ut som följer: 54-64 (23 stycken), 76-86 (10 stycken), 43-53 (6 stycken) och 32-42 (endast en person). 221 personer hade öppnat enkäten men enbart 68 stycken valde att svara på den. Se nedan tabell.

² Jämför med Erik Olssons bok och hans försök att få in enkätsvar. Av 1000 enkäter fick han vid första försöket in 130 svar. Efter påtryckningar fick han till slut in 300 svar men många hade svarat som "familj". Han valde att bortse från enkätsvaren och fokusera intervjuer istället (s. 31). En liknande erfarenhet har Ann Gavanoas dels där hon utifrån samtal med en spansk forskare fått konstaterat att svenskar är absolut svårast att få information från, och dels genom sin egen undersökning där en informant avbröt intervju när hon bad honom prata engelska eftersom hon hade en spansk kollega med sig (2016: 70).

Figur 1. Diagram över fördelningen av svar från enkäten.

En reflektion är att temat inte var tillräckligt intressant eller så är man helt enkelt inte förtjust i att svara på enkäter (kanske tycker man att det tar tid, den kan vara svår att förstå eller så är man inte datavan). Syftet med enkäten kanske inte heller var tydligt nog. En av kommentarerna var "en lite konstig enkät". Oavsett så går det att skönja vissa tendenser genom de olika svaren. Majoriteten i undersökningen uppehåller sig antingen i San Agustín eller i Playa del Inglés (cirka 20 minuters promenad från San Agustín). Sex stycken är bosatta på ön och 26 är där för vintersäsongen. 13 stycken stannar tre veckor till en månad medan resterande 17 är där en eller två veckor. Åtta personer väljer att inte svara. 56 av de som svarat säger att de väljer att lyssna på livemusik när de är på ön. Resterande svarar följaktligen nej. Enkäten föll därför inte ut som önskat. Svaren var goda men jag upplevde dem inte som tillräckliga för att det skulle gå att säga så mycket mer än att man fick en svag uppfattning om vad som var viktigt och på vilket sätt. För att fördjupa kunskapen utifrån enkätsvaren valde jag därför också att fokusera på en trubadur, Micke Wedin, (som förekommer frekvent i enkätsvaren) och se vilka låtar han valde att spela under en åttaveckorsperiod. Samtidigt bad jag besökarna (åter igen genom en förfrågan på Facebook, dels genom min egen sida och dels genom gruppen Gran Canaria) att rangordna de spelningar de varit på och ge mig en kort beskrivning över varför de gjort den bedömning de gjort. Wedin spelade varje torsdag under åtta veckor på ett och samma ställe, härnäst benämnt som Placet. Stället ägs av min man (som också är svensk) och frekventeras i stort sett enbart av svenska gäster (tyskar och engelsmän förekommer också men sällan på musikkvällarna, förmodligen eftersom all reklam för dessa görs i svenska facebookgrupper). Varje vecka har det varit fullsatt med cirka 40 lyssnande gäster. Ungefär hälften av dem

är långliggare och de har närvarat vid i princip alla spelningar. Övriga är korttidsturister, allt från en vecka till fyra veckor. Åldern på gästerna överensstämmer bra med åldern på de som svarat på enkäten, det vill säga majoriteten är mellan 65 och 85 år. Eftersom enkäten inte gav det resultat som förväntats så har jag också valt att utgå från deltagande observationer och informella samtal med besökarna. Dessa samtal handlade om hur de upplevde spelningarna och de blev då också informerade om att jag höll på med ett forskningsprojekt. De flesta var väl medvetna om projektet och hade dels sett mina inlägg på Facebook och dels hade jag berättat det vid olika tillfällen när de var på puben som gäster. Huruvida de fyllt i enkäten eller ej framgick inte. Deltagande observation, enkätsvar och informella samtal har sammantaget gett mig en ganska god bild av hur man ser på levande musik som svensk tillfälligt bosatt i San Agustín.

Analysverktyg

Ehn & Löfgrens bok *Kulturanalys* från 1982 är en av utgångspunkterna för hur det är möjligt att tolka svenscars liv i utlandet. Analysmodellen är vald utifrån att den passar syftet att undersöka hur svenskar förhåller sig till musikaktiviteter på Gran Canaria och den kultur som dessa ingår i. Kultur är inget lättdefinierat begrepp. I boken lutar de sig mot en definition som delvis lyder: "Kultur omfattar därmed gemensamma kunskaper, värderingar, erfarenheter och sammanhållande tankemönster" (s. 13). De menar att utifrån ett sådant synsätt är det viktigt att se hur människor genom en vardaglig gemenskap delar och skapar ny kunskap. Det essentiella blir att upptäcka strukturer och mönster, men vara vaksam så att man inte förutsätter att allt är homogent (16). På liknande vis definierar Illman & Nynäs (2005) begreppet som något som kan användas som ett redskap för att samla in och visa på erfarenheter av mänsklig verklighet (s. 21). Viktigt när man gör en kulturanalys är att förhålla sig till det som till synes verkar vara det som är tydligast. För mig, som bor på Gran Canaria, behövs alltså att jag går utanför min förförståelse och låter det jag ser och hör få tala för sig själv. Eftersom undersökningen utgår från min mans pub så innebär det att jag till viss del varit med och planerat för musikkvällarna. Det är dock maken som sköter puben, men jag har varit där på kvällarna för att hjälpa honom med arbetet då. Det finns både fördelar och nackdelar med att ha detta insiderperspektiv. Fördelarna är att gästerna i stor utsträckning är bekanta med mig och vet vad jag arbetar med. De vill gärna berätta vad de tycker. Nackdelarna är att de möjligtvis vill framställa sig själv som mycket mer positiva än vad de egentligen är bara för att tillfredsställa mig. Detta har jag behövt ha i åtanke hela tiden både när jag pratade med gästerna och när jag skrev min analys. Att ta ett steg tillbaka för att kunna se olika mönster är en del av analysarbetet. Ehn & Löfgren lyfter fram olika slags tematiseringar och för denna artikel är följande av vikt: *Samhället och det sociala landskapet, individen och kollektivet och tid och rum* (1982: 28). Dessa kommer att fungera som

rubriker för analysdelen tillsammans med en slutdiskussion som jag valt att kalla för musikens betydelse.

Jag har också valt att använda mig av Even Ruud och hans bok *Musikk og identitet* från 2013 (2007) och jag menar att Ehn & Löfgrens tematiseringar krokar väl in i Ruuds olika "rum". *Individen och kollektivet* kan resoneras om utifrån *det personliga rummet, samhället och det sociala landskapet* synkar väl med *det sociala rummet* och *tid och rum* med *tidens och platsens rum*. Mer om rummen i relevanta avsnitt.

Samhället och det sociala landskapet

Över hela södra Gran Canaria, från San Agustin till Puerto Rico, frodas trubadurer och coverband. I varje litet köpcentrum, restaurang eller pub med en liten hörna över kan man, oavsett veckodag, höra livemusik. Musiken verkar vara en viktig del för såväl semesterupplevelser för turister som för vardagslivet hos kanarierna. Lokal musik framförs alltid i samband med lokala marknader (honungsmarknad, vinmarknad, ostmarknad med flera) och består då ofta av ett antal äldre män med gitarrer som framför folksånger från trakten, men förekommer också framför allt på små tapasrestauranger³ som också finns i turistområdena. Dessa tapasrestauranger är mycket populära bland turisterna och är alltid fullsatta när det är musikkvällar.

I San Agustin har det i köpcentret under säsongen 2024-2025 (oktober till mars) framförts livemusik på åtta barer, caféer och restauranger, varav det varit svenska trubadurer som spelat på hälften av dem. På de ställen som svenska trubadurer spelat har publiken i princip uteslutande varit svensk, förutom någon enstaka engelsman eller tysk som råkat passera och slagit sig ner. Ofta har det varit fullsatt och publiken har tydligt visat sin uppskattning för musiken och musikerna. Många ställen har musik varje kväll, medan andra har en gång i veckan eller kanske till och med mer sällan. Repertoaren bland coverband och trubadurer är oftast kända pop- och rocklåtar från 1960–1980-talet även om undantag finns där irländska band spelar irländsk musik och svenska trubadurer spelar en del svenska visor. Det går att dela in livemusik (här bortses det från den lokala kanariska musiken) i tre olika kategorier; coverband, trubadurer och kabaréer. Kabaréer är uppträdanden där sångare och sångerskor försöker likna kända artister som ABBA, Elvis Presley och Michael Jackson. Detta är musik som framförs till färdiga bakgrunder och där showen står i centrum. Coverbanden, som då består av fler än en musiker, spelar själva och likaså gör trubadurerna, som oftast är ensamma, även om de också till viss del använder sig av färdiga bakgrunder för att få ett fylligare sound. Det finns också en och annan som enbart sjunger till en karaoke-maskin.

³ Dessa är små restauranger som drivs av kanarier och serverar lokala spanska smårätter. Ofta går både lokalbefolkning och turister dit.

Förutom livemusik och pubkvällar finns det mycket att göra för den som så önskar. De svenskinriktade ställena; restauranger, skandinaviska klubben, svenska kyrkan och liknande har ofta ett schema med olika aktiviteter så att besökarna kan planera sina liv utifrån dessa. Allsång och musikquiz är mycket populära och drar mycket folk. Skandinaviska klubben, som finns både i Las Palmas och i San Agustin, har många aktiviteter, som föredrag, boulevardlingar, pokerturneringar, matlagningskvällar med mera (Skandinaviska klubben). Det går alltså att ha ett stort socialt umgänge med andra svenskar och aktivera sig i princip varje dag.

Det är mycket lätt att tala om svenska turister som innehavare av stereotypa egenskaper. Som Illman & Nynäs skriver så sorterar vi ofta in människor i olika fack och tillskriver dem gemensamma egenskaper som då ska skilja sig från andra. Svenskar är på ett sätt till skillnad från engelsmän som är på ett annat sätt. Olika personer får olika egenskaper och karaktärsdrag utifrån vilken grupp de tillhör och vi kan också utgå från självstereotypier för att förhålla oss till en speciell grupp vi anser oss tillhöra, exempelvis ”typisk svensk övervintrande turist” (2005: 106). Stereotyper ger oss enklare vägar till tolkning när vi möter människor från andra länder, landsdelar eller kanske till och med stadsdelar. Ruud (2013) talar om *det sociala rummet* som handlar om hur vi ser oss själva i olika sociala grupper och hur vi förhåller oss till dessa (s. 139). Musiken kan vara en nyckel till att förstå hur vi interagerar med andra människor. För de personer jag talat med och observerat under spelningarna med Micke Wedin så verkar det vara viktigt att det just är en svensk trubadur som framför en del svenska låtar. Ruud säger: ”Alle musikalske hendelser [...] framkaller og organiserer *kollektive minner* og presenterer opplevelsen av hvor vi hører hjemme” (s. 139). Detta blir då viktigt för att förstärka sin svenskhet och sin nationella tillhörighet. Det är inget man pratar om direkt men kan vara en orsak till att man väljer att gå till ställen där det svenska är tydligt och lätt att känna igen.

Individen och kollektivet

Svenskarna blir allt äldre. Enligt statistiska centralbyråns rapport 2022 så har antalet personer som är 60 år och äldre ökat med 65% de senaste 50 åren. För övriga åldersgrupper är motsvarande siffra 30%. Den åldersgrupp som ökat mest är de över 90 år som blivit dubbelt så många som för 50 år sedan (*SCB-Efter 60* 2022: 28). Därför är det också naturligt att de som deltar i aktiviteter blir äldre och äldre. Med stigande ålder finns det också mer att minnas. Katarina Lindblad visar i sin avhandling *Som plåster på själen: om äldre män och musik som välbefinnanderesurs* från 2021 hur äldre män minns och upplever sånger från sin ungdom och genom dessa ökar deras välbefinnande (Lindblad 2021:101). Detsamma kan också sägas gälla för publiken under spelkvällarna som gärna sjunger med i de låtar de är bekanta med, och där framför allt svenska låtar uppskattas mycket. Några av låtarna som Wedin framför är ”Balladen om Fredrik Åkare och Cecilia Lind”, ”Jag hade en gång

en båt" och "Påtalåten". Alla dessa är mycket uppskattade och frammanar allsång. Gavanoas (2016) beskriver i boken *Pensionärsplaneten* hur hon hör en kvartett äldre herrar spela dragspel i en liten bar och framför visor till allsång som "Drömmen om Elin", "Sjösala vals" och "Änglahund". Den sistnämnda framkallar en gemensam tårögd sångstund (s. 201, 203). Just låten "Änglahund" tycks vara populär som allsångslåt. Låten har hörts från flera lokaler under perioden som undersökningen är gjord och allsång har förekommit, dock inte under musikkvällarna på Placet. Sångerna passar väl in men också det faktum att ett ställe som Placet är viktigt som träffpunkt och som en plats där både ensamresenärer och par har möjlighet att vara i ett sammanhang där man känner sig trygg och säker. För många är det nostalgi att sitta där och lyssna och sjunga med. Några av kommentarerna från enkäten är: "Härligt att lyssna till gamla godingar, minnas", "Dansade mycket förr innan jag träffade min man" och "Det var mycket musik i mitt föräldrahem". Ruud (2013) skriver om *det personliga rummet* att musiken utlöser en mängd känslor i oss och på vilket sätt dessa kopplas till vår identitet och hur den skapas. Han säger: "Musikken forankrer oss i situationer hvor nære relasjoner til andre gir oss den grunnleggende tilliten som er nødvendig for å utforske omverdenen" (s. 82). Även om Ruud utgår från våra allra tidigaste upplevelser av musik är detta något som följer med upp i åren. Har vi i tidig ålder funnit musik som något viktigt följer det med och vi kan i vuxen ålder ta hjälp av musik för att förhålla oss till andra. Han beskriver vidare att en av personerna han intervjuat tydligt talade om en låt som följt denne genom livet och att denna låt blivit ett slags röd tråd för personen (s. 137). Detta kan vara förklaringen till att just "Änglahund" framkallar tårar, många har haft hund någon gång under sitt liv och låten skapa en igenkänning som knyter dåtid med nutid. Alla dessa hågkomster ger deltagarna ett välbefinnande och det som Ruud kallar för 'varma ögonblick' (Ruud 2002), det vill säga stunder som är viktiga och där man mår som bäst. Stunder man återvänder till och strävar efter att hitta.

Tid och plats

När informanterna i föreliggande undersökning ska motivera varför de lyssnar eller inte lyssnar på livemusik är några av de positiva svaren sådana som: "Musik piggar upp och ger samvaro med andra likasinnade" och "Älskar konceptet mat, dricka, musik, vänner och en härlig kväll". De negativa är sådana som "Ofta är varken sångaren eller musikerna bra och då blir det tråkigt att lyssna. Dessutom är det svårt att föra ett samtal i såna barer då ljudnivån alltid är så hög" och "Vill ha tyst". Övervägande kommentarer är dock positiva och många av dem handlar om mat, dryck och umgänge med vänner. En person skriver också att det "tillhör att vara ledig".

Flera av informanterna upplever att liveuppträdanden med musik förstärker upplevelsen av att vara utomlands. Det spelar mindre roll vem som spelar och större roll vad som spelas. Spelningen upplevs som bättre när det

är fler låtar som känns igen, även om trubaduren spelar precis lika skickligt varje gång. Shane Homan skriver i introduktionen till boken *Access all eras: tribute bands and global pop culture* (2006) att publiken, som lyssnar på ett coverband, förväntar sig en viss nivå på artisten där i alla fall låten är igenkännbar. En förutsättning, menar han är att artisten väljer en känd låt och inte ett utfyllnadsspår från ett mindre känt album. Han säger: "the choice to perform a lesser known Rolling Stones song [...] might not be well received by the Friday night pub audience seeking escape from the workplace" (s. 4). Detta stämmer till viss del med hur publiken på undersökta bar reagerar. Wedin spelar i huvudsak covers som "Bad moon rising", "Somliga går med trasiga skor" och "Achy breaky heart" men några egna sånger lägger han in på väl valda ställen i spellistan och när publiken redan är inne i spelningen så fungerar de fint. Visserligen är skillnaden mot en vanlig pubspelning ganska stor då Placet är litet och intimt och inbjuder mer till lyssnande än samtal under spelningen. Upplevelsen är mer av konsert än av bakgrundsmusik.

Bild 1. Micke Wedin under en spelning på Placet. Foto: Maria Wedin.

Bland informanterna som svarat på enkäten tycks det inte finnas någon tydlig plan för musiklyssnandet. De går dit där det finns musik för stunden. Det finns flera namngivna ställen men också svar som "Olika, det beror på vad som erbjuds" och "Olika köpcentra" där musik spelas. Samma är det med musikerna. Några är namngivna, som ovan nämnda Micke Wedin, plus några andra svenska musiker och ett par stycken från brittiska öarna. Men de flesta svarar att de inte har någon favorit. De som har en favorit uppger att det är för att personen spelar bra musik, bra blandning av gamla låtar som man känner igen och spelar och sjunger bra. När de sedan beskriver sin egen musiksmak så är det mycket rock och pop från 1960–1980-talet, precis den musik som de flesta trubadurer spelar. Här får tiden en speciell betydelse. Ruud (2013) skriver: "Musikkopplevelsen foregår alltid på et bestemt tidspunkt, innenfor et bestemt tidsavsnitt i vårt personlige liv eller i historien (s. 197). Musiken som spelas från en viss tidsperiod stämmer överens med ungdomstiden för dem som lyssnar. Majoriteten av informanterna är födda mellan 1940 och 1965 och därmed får musiken från ungdomstiden en större plats i deras liv.

Deltagande i musikaktiviteter skiljer sig utifrån undersökningen mellan Sverige och Gran Canaria. En tydlig skillnad är att i Sverige verkar informanterna lägga pengar på att gå på konserter som Sweden rock, besöka olika konserterhus och åka på kryssningar. På Gran Canaria uppger 61 informanter att de inte betalar för musikupplevelsena. Kanske är det därför man inte heller ställer samma krav på kvaliteten på musikerna och artisterna. En person skriver dock "Betalar inte inträde på GC men brukar ge en slant för att visa min uppskattning". Musikerna avlönas av pubägare, men det finns alltid en dricksburk som antingen skickas runt eller står på scenen.

Bild 2. Placet. Foto: Michael Hellqvist.

Själva lokalen har också betydelse för upplevelsen. På Placet är det intimt och de som sitter där blir alla sedda av Micke, och på så vis skapas en fysisk närhet till artisten som är svårt att åstadkomma på ett större ställe med en scen. Placet har ingen scen utan trubaduren står i ingången till själva baren (där golvet

förvisso är en decimeter högre än golvet där gästerna sitter). Själva utrymmet med bord och stolar är avgränsat på båda sidor, mot vänster en restaurang och till höger mot en affär. Detta hjälper till att skapa själva platsen för aktiviteten. När det varit mycket folk har också andra sidan ”gången”⁴ använts med lånade bord och stolar. Stamgästerna har dock alltid bokat ”inne” och i regel suttit vid sina stambord varje gång, med vissa undantag. När någon stamgäst efteråt pratat med Micke och framfört önskemål om låtar de vill att han ska spela händer det att han tar upp just den låten vid nästa tillfälle. När Micke får frågan om vilka låtar han väljer och varför han väljer just dessa svarar han:

Låtar väljer jag i stort sett helt utefter det jag gillar att spela själv och efter det jag känner att jag kan göra ”rättvisa” med hjälp av de backing tracks jag producerar. Tracken försöker jag alltid hålla så sparsmakade det går med bara trummor, bas och hammond för att det ska kännas trovärdigt. Det kommer ju alltid önskemål och skulle tiden finnas hade jag ju haft ännu fler låtar i bagaget (just nu ca 150) men är det inte låtar jag gillar själv på något sätt tar jag inte upp dem. Jag måste kunna stå för det jag spelar (mail från Micke 25-03-11).

När han lagt till en låt efter önskemål så berättar han vem som önskat låten och denne får lite extra uppmärksamhet. En av stamgästerna säger så här om honom: ”Micke är en duktig sångare och musiker. En mjuk och trevlig person. Allt han gör går hem hos publiken som gärna sjunger med eller klappar händer”. Detta kan jämföras med det Alf Gabrielsson talar om som ömsesidig delaktighet och bekräftelse när trubaduren spelar. Något som ger positiv förstärkning (2003: 194).

Diskussion- Musikens betydelse

Det går att identifiera tre orsaker till att musiken är så viktig för svenskarna på Gran Canaria; gemenskapande, skapandet av välbefinnande samt semesterupplevelsen.

Det som är tydligast när man observerar spelningarna är den gemenskap som uppstår under kvällarna. Det är trångt mellan borden och många gånger får gästerna sitta tillsammans med sådana de inte känner speciellt bra. Utifrån samtal med gästerna framkom det att det mer än en gång har skett att bordsgrannar bestämt sig för att ses för gemensam middag dagen efter på någon närliggande restaurang. Musikkvällarna har alltså flera funktioner för gästerna, dels får de en trevlig kväll med musik och dryck, dels kanske de lär känna nya människor som de kan umgås med under vistelsen. Många får vänner för livet som de sedan fortsätta att träffa både i Sverige och på Gran Canaria. Detta gemenskapande är viktigt för många av dem som tillbringar vinterhalvåret i San Agustin. Man vill umgås med likasinnade, då känner man sig trygg och säker. Musiken blir därmed ett verktyg för att hitta vänner och

⁴ På varje plan i köpcentret är det en mittgång med restauranger eller affärer på varje sida om denna. Just på andra sidan av Placet är det en igenbommad restaurang vilket gör att utrymmet tillfälligt kan ”lånas” vid behov.

skapa sig en gemenskap. Tillsammans lyssnar de på musik och knyter kontakter. Man enas i en gemensam svenskhet där man har samma referensramar, sjunger samma sånger och har ett gemensamt historiskt förflutet. Gavanas beskriver hur hon dras med i allsången på ett svenskställe när de sjunger "Änglahund": "Det är som att vi är gripna av samma "svenska", känsloladdade och gemensamma referensram." (s. 203). Hennes reflektion är att det kanske handlar lika mycket om mänsklighet som om svenskhet, ett gemenskapande där man vill förvissa sig om att man inte är ensam och att närheten till andra är viktig, oavsett om det är ett djur eller en människa. Ruud (2003) resonerar kring norskhet och vad det gör för musiken och upplevelsen av densamme. Han pratar om en differentierad självbild där musiken kan identifiera oss både med det främmande och med det bekanta. Han menar att norsk identitet handlar mer om känslan att vara norsk än att geografiskt befinna sig där (s. 216). Samma är det för de svenska turisterna som geografiskt befinner sig långt från Sverige men som genom besök på svenskställen får bekräftat sin svenskhet.

En annan del av musikens betydelse är att den också skapar välbefinnande och varma ögonblick. Ett exempel är i San Agustin där svenska kyrkans lokaler förvisso är stängda och kantorn hemskickad på grund av dålig ekonomi, men en präst finns på plats och håller gudstjänster i andra lokaler i området. Dessa är väl frekventerade och framför allt de tillfällen då det är sång och musik, men det förekommer också en mängd olika aktiviteter som förenar och skapar goda upplevelser för besökarna (Facebook, Svenska kyrkan Gran Canaria). Musik är viktigt för att framkalla minnen och hågkomster. I en tidigare undersökning har jag undersökt på vilket sätt musik kan spela roll för vårt välbefinnande och hur det kan vara kopplat till just minnen och händelser i livet (Kjellander Hellqvist 2022). Specifika låtar talar till oss på olika sätt och det är synbart hur vissa personer verkligen njuter när de sjunger med i en låt de tycker om. I Lilliestams studie från 2020 intervjuade han ett antal män och kvinnor om deras favoritlåtar som de lyssnade på tillsammans och sedan diskuterade. Där visar han hur betydelsefulla låtarna är för dem och hur de kan framkalla stora emotioner även under intervjuerna. Lindblad drar slutsatsen i sin studie att:

Informanternas berättelser tyder på att det var själva upplevandet de uppskattade, att erfara de känslor och förnimmelser som musik ger dem, vara "i kontakt" med sina kroppar och känsloliv (2021: 91).

Dessa stämmer väl överens med de samtal jag haft och de iakttagelser jag gjort. Det är i stunden när musiken framförs som det är tydligt vilken betydelse den har. Vissa sjunger med, andra rör sig i takt med musiken, medan somliga sitter och blundar för att inte bli störda av några synintryck. För några kanske inte just den framförda låten är viktig och då väljer de att samtala med sina bordsgrannar. Här kan det uppstå vissa irritationer när alla inte har samma känsla för samma låtar och några väljer att prata under framförandet.

Vid några tillfällen har personer blivit tillsagda av andra gäster att respektera de som lyssnar. Med tanke på att det är på en pub på en semesterort så kan det uppstå lite skav mellan de som är där för att lyssna på en specifik trubadur och de personer som kommit dit av en slump eller för att det är livemusik. De är helt enkelt där i olika syften.

Den tredje orsaken som jag vill lyfta är att musiken är en del av semesterupplevelsen, och det spelar egentligen ingen större roll vad som spelas eller vem som spelar. Generellt är säkerligen urvalet av låtar gjort efter vilken publik som det ska spelas för och vilket tillfälle det rör sig om. Vid ett tillfälle genomförde prästen i San Agustin ett musikquiz på Placet och då kom det med en och annan psalm. Men, gästerna som var där hade troligtvis förväntat sig det eftersom de var väl medvetna om vem som styrde musikvalet. Kanske skulle det inte fungerat med en psalm under en vanlig musikkväll. Vid de vanliga trubadurkvällarna var det, som tidigare angivits, i huvudsak 60–80-talslåtar. En informant säger att ”Musik gör mig gladare”. Detta är i sin enkelhet en väldigt viktig aspekt av musiklyssnande. Alla eftersträvar att må bra och att vara glad är en del av detta. En annan säger att ”Det tillhör att vara ledig” att gå och lyssna på livemusik, äta och dricka gott. Att må bra och vara glada är ju mycket viktigt när man är på semester. Den är ju till för återhämtning och rekreation oavsett hur man väljer att tillbringa den. För somliga är det just musik, mat och dryck som förhöjer livskvaliteten och det man tar med sig som ett fint minne tillbaka till Sverige och vardagen.

Jag vill avsluta med att dra slutsatsen att musik är viktigt för väldigt många oavsett om det handlar om ett aktivt lyssnande eller om det mer rör ett bakgrundsllyssnande. Musiken förstärker upplevelsen för både boende och turister och hjälper till att skapa fina stunder för deltagarna.

Referenser

Otryckta källor

Mailkontakt med Micke Wedin 25-03-11.

Observation av åtta spelningar av Micke Wedin på Placet hösten 2024 och våren 2025.

Sällskapsresan 1980 (DVD) Regisserad av Lasse Åberg, Sverige: Viking Film.

Internetkällor

Facebook ”Svenska kyrkan Gran Canaria” (senast besökt 2025-04-25).

<https://hejspanien.com/stora-demonstrationer-mot-overturism-pa-kanarieoarna/> (senast besökt 2025-06-03).

SCB- Efter 60. En beskrivning av äldre i Sverige:

(https://www.scb.se/contentassets/c4ac9fb5ad10451aab0885b7160de9b0/be0701_2022a01_br_be51br2202.pdf) (senast besökt 2025-03-25).

Skandinaviska klubben (<https://skandinaviskaklubben.com/>) (senast besökt 2025-04-29).

Litteratur

- Andrews, Hazel (2011), *The British on holiday: charter tourism, identity and consumption*, Bristol: Channel view publications. <https://doi.org/10.1111/1467-9655.12375>
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (1982), *Kulturanalys: ett etnologiskt perspektiv*, 1. uppl. Stockholm: LiberFörlag.
- Gabrielsson, Alf & Lindstrom Wik, Siv (2003), "Strong Experiences Related to Music: A Descriptive System." *Musicae scientiae* 7.2, s 157–217. <https://doi.org/10.1177/102986490300700>
- Gavanas, Anna (2016), *Pensionärsplaneten: Spaniensvenskar och pensionsmigration i en globaliserad värld*, Göteborg: Makadam.
- Homan, Shane (red.) (2006), *Access all eras: tribute bands and global pop culture*, Maidenhead, Berkshire, England: Open University Press. <https://doi.org/10.1177/1329878X0812700131>
- Illman, Ruth & Nynäs, Peter (2005), *Kultur, människa, möte: ett humanistiskt perspektiv*, 1. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Kjellander Hellqvist, Eva (2022), "'At the end of the storm, there's a golden sky': The importance of an English football anthem for the Swedish fans" in *Journal of fandom studies*, Vol 10, Issue 1, pages 57-71. https://doi.org/10.1386/jfs_00050_1
- Lilliestam, Lars (2020), *Lyssna på musik: upplevelser, mening, hälsa*. Göteborg: Bo Ejeby förlag.
- Lindblad, Katarina (2021), *"Som plåster på själen": om äldre män och musik som välbefinnanderesurs*. Diss. (sammanfattning) Örebro: Örebro universitet.
- Löfgren, Orvar (1999), *On holiday [Elektronisk resurs] a history of vacationing*, Berkeley: University of California Press.
- Medina-Muñoz, Diego & Medina-Muñoz, Rita (2014), "Tourist Competitiveness of the Canary Islands in the European Nordic Market: An Analysis Based on Demand Evolution and Perception" in *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, (2013) Vol. 13, Supplement 1, 10– 23. <https://doi.org/10.1080/15022250.2014.959803>
- Olsson, Erik (2018), *Guiden till Spaniensverige. Diaspora, integration och transnationalitet bland svenska föreningar i södra Spanien*, Stockholm: Stockholm University Press. <https://doi.org/10.16993/bao>
- Ruud, Even (2002), *Varma ögonblick: om musik, hälsa och livskvalitet*, Göteborg: Bo Ejeby förlag.
- Woube, Annie (2014), *Finding one's place an ethnological study of belonging among Swedish migrants on the Costa del Sol in Spain*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.

Perspectives on slavery from the inside: The case of Asia¹

Hans Hägerdal

Introduction: Asian and world slaveries

Slavery as a historical phenomenon has afflicted at least hundreds of million people over the millennia, in all imaginable forms and degrees of severity, which has raised the inevitable question whether there is any globally valid definition of slaves at all. In the public mind, at least in Western context, the practice of keeping people in permanently unfree positions is associated with two historical regions. One is the Graeco-Roman Antiquity where a considerable part of the populations were slaves, to the degree that philosophers and historians have spoken of a particular slave society as a mode of production. The other is the European-led Atlantic slavery of the 16th to 19th centuries which brought some twelve million Africans overseas in the infamous Middle Passage. Work by the enslaved in Brazil, the Caribbean, and parts of North America, was of such magnitude and profit that certain historians have seen it as a significant precondition for the Industrial Revolution and thus the modernity of Europe (Williams 1994). The lives of the enslaved in the U.S. and the Caribbean have caught the attention of Western writers since at least the 18th century, as autobiographical accounts, family traditions, legal documents and other writings have been scrutinized to highlight emic perspectives of enslaved lives. The public and academic interest in their long-hidden history only seems to increase, generating research projects and multi-volume works.

The situation for the vast Asian continent is different, and the historian should not be too quick to draw parallels between the Middle Passage and conditions east of the Cape of Good Hope (Eltis 2024). The study of Asian slaveries, though developing at a fast pace, has some obvious drawbacks compared to Atlantic and Mediterranean slavery studies. While we know that enslaved people were there, in almost all Asian cultures, they are notably anonymous. All the witnesses, autobiographies and testimonies that have given North American slaves a voice, have few Asian counterparts. To study the agency of the enslaved is therefore an interesting challenge. We probably all want our subjects to be Spartacus's who actively try to mend their predicament, but we must also try to save their history from modern moralistic notions. The cry of the enslaved in the past is ultimately the cry in another language, strictly speaking unreachable to modern scholars. Even the

¹ Presentation given at the conference Strong Asymmetrical Dependencies: Perspectives from Asia, Bonn, Germany, 9 May 2025.

concepts of agency, strategy, and resistance, are Western and must be used with care when studying historical realities (Ehalt 2025). Although slaving regimes varied a lot across the continent, they were seldom engaged in large productive work similar to the Caribbean plantations, and where such existed, they were usually tied to colonial establishments. As a rule, slavery tended to be less male-centred than in the Americas, where slave-ships of the Middle Passage would typically transport human cargo that was two-thirds male. In fact, Asian slave populations were often mostly female. Women and children were more likely to survive raiding and be enslaved and might have been considered easier to handle than adult men. Large part of them would be used for household-oriented work. That would often give the slaves less incentive of interacting since they were normally not crowded together, thus impeding their building ideas of commonality. Skin colour and phenotype was not the issue it was in the Atlantic World, since slaves and masters could be of the same or related ethnic stock (Fynn-Paul 2021). Slavery in Asia, however, varied much, from the uprootedness that resulted from raiding and slave trade to the relatively stable social milieu of the Korean *nubi* and the Filipino *oripun* (Allen 2021). In one and the same society, one could find several categories of heavily bonded groups, which again highlights the problem of even using the Western term “slave” (Miers 2004). In all its forms, however, the societies that underpinned them seldom preserved the words and thoughts of the afflicted ones. Practices of record-keeping did not quite reach down to this level, or the records did quite simply not survive wars, upheavals, moist heat, or white ants.

Dutch couple in the East Indies with a slave boy carrying a parasol, late 17th century. From the diary of G.F. Müller, in the St. Gallen Library, Switzerland.

Looking for enslaved lives in the archival sources

I have no universally valid remedy of this conundrum, but at least I can make a few comments and provide examples from the sources I have come across and used in my own research on Southeast Asian slaveries. Interestingly, the colonial archives often offer the best possibilities to hear the voice of enslaved people. This is due to the regularity and minute detail of some records. It was essential for the Portuguese, Spanish, Dutch and others, who established strongholds in maritime Asia since the 16th or 17th century, to document economic activities. Slaves might be used as workers and artisans in port cities, or as domestic servants and followers in European and Eurasian families. To keep the system going, it was also necessary to wield control over the acquisition and allocation of slaves. Especially, the Dutch source collections from 1596 to the 19th (or even 20th) century have the potential of giving emic perspectives of slavery. This is not to say that they give plenty of material for the mindset of the enslaved, but certainly for the slavers, those who acquire, transport and deploy the captive humans. The brutal logic of slave work is omnipresent in the writings of Dutch East India Company (VOC) employees. At the same time, these sources offer some slim opportunities to discern “agency” of the enslaved in the sense of reacting to one’s outsider status, either by striving for inclusion in the insider group, or escaping from one’s predicament.

Autobiographic writings

Autobiographies by ex-slaves are exceedingly rare, but we have one from a former slave from Manggarai on Flores in the 19th century – Flores being an island mostly outside European influence until the early 20th century. The autobiography was written in the Netherlands many years after the slave, Nai, had been manumitted, but as a rare specimen of personal reflection, it merits detailed attention. Nai’s life as a slave boy was not particularly harsh since he was treated as a member of the household – the “open” type of slavery often found in rural Southeast Asia where slaves tend to be assimilated (Reid 1983: 156). However, that did not save Nai from being sold to a second master who, in turn, sold him for export to Bima on the island Sumbawa when about ten years of age. The crossing of the Sape Strait between Flores and Sumbawa was traumatic:

Several people, men as well as women, accompanied us as we walked. Finally, before sunset, we reached the destination. My warden remained with me for two nights and two days until he turned me over to others. We did not stay overnight in that place or village, but outside in a so-called suburb, since we were herded with many male and female slaves, gathered from all places and villages, staying there until further order. I subsequently understood that the place was called Reeote [Reo]. It is situated at the mouth of a small river. There lie the large ships or perahus that take the male and female slaves to other places. After the two days had passed, my warden came to take leave. He admonished me that I must serve the other

master and mistress worthily and well and be obedient – then I would not receive beatings and punishments. Now, farewell and be in good health. Then I walked with the other male and female slaves until we were called on [...] we were to walk on the plank one by one, and then inside the ship or perahu. It was dark in the ship that we call perahu, and no light was lit, so that we could not see each other but hear talking. That evening and night we sat still and were not given any food or drink. But we heard walking and rushing from the stern to the bow with sticks. We did not know what it meant, since we had never seen or heard such, and all was strange due to the movements of the ship. I and other male and female slaves complained about headache and wrongs, and some started to spew and throw up. But we had to remain sitting at our place. Finally, the day broke so that we could see each other. We saw that the boat where we sat had a hedge of planks all around, so that we should not fall into the water. We also saw large water and land at the sides, and before and behind us, but we were not in the mood to speak about it. We were all half-sick, the seasickness. But it was our luck that the weather was beautiful and the sun shone.

Arriving to their destination in Sumbawa, the exhausted slaves were given food and a place to sleep. Nai relates how “I was not able to sleep; I thought too much of my parents and brothers.” On the next day, the slaves were led to a river to clean themselves, and were then taken to a large building, which made a deep impression on Nai, used to the modest houses of Manggarai.

We remained standing until the black masters, three, four or five, came to inspect us. When they had inspected and re-inspected all, they let us be brought to our room. We did not know what was happening. Finally, they came to take us away one by one. Good or not, we must go with reluctance. Together with me and my warden were another two, three or four men with their male and female slaves. But in the course of the journey, they departed in other directions and also stopped in villages that we passed through. If they remained there or not, I do not know, but we proceeded until it had become dark. When we were at home, the family members had still not gone to bed. These people seemed to have waited for us. However, we had not talked for long when the evening meal was served. I ate and drank and went to bed. I was very happy when I went to rest since I was tired from marching. I slept so well that I did not know any sorrow anymore, sleeping with foreign people. In the following morning, when I stood up, I was very gloomy. However, these people treated me very well, just as if I was their own child.

The owner, from the Bima Kingdom on Sumbawa, was a poor man who grew rice and maize with his own hands and did not urge the boy to perform hard work. After a year or so, Nai was once again taken away and brought on a ship bound for Dutch Surabaya. There he became the servant of a Dutch colonel in a stately residence. Among his first experiences was the sight of a slave who received a corporal punishment with the stick for some offence. As he recalled, he had never been beaten under his various masters in Manggarai and Bima. After a short service with the colonel, the boy was acquired by a

navy officer who took his servant to the Netherlands in 1810. Several years later he was set free and enabled to establish a family.²

It is difficult to generalize from one person's life story, though the autobiography lends some colour to the traumas brought by the slave traffic. The commoditization of humans that the system engendered is indicated by the many masters who possessed Nai in Manggarai, Bima and Java, even before the age of ten. Despite the rather intimate and familial (and thus "open") circumstances of Nai's various stays, this aspect bows more to the "closed" type of slavery, that upheld the legal distinction between free and unfree and saw a child as an item of trade.

Testimonies of enslavement

More common are testimonies by people who had been enslaved by raiders from places like Sulu (Southern Philippines) and Papua (New Guinea) but been recovered or managed to escape. These give important glimpses of dynamics of slaving outside European premises (Warren 2007). Such testimonies have been preserved for the simple reason that the slaves eventually reached European-held territory and the colonial authorities were interested in mapping the menace of raiders in the region. An eyewitness account from 1778 by Tukar from the Sula Islands in the Moluccas in eastern Indonesia highlights the very movable and frightening nature of raiders from Papua which even reached the central parts of Indonesia:

Some five months ago, he and eleven mates were sent by the salahakan [governor] of Sula to Buru [another island in the Moluccas] to fetch a sort of mushroom for caulking ships. On this journey, they met ten Papuan ships and were overcome. He and his mate saw six Burunese on the ships who had also been ravished. They went to the negeri [settlement] Fatehe, where another three people were captured. There, they divided their ships and decided that five of them would turn to Seram [in the Moluccas], and five to Tobungku [in Sulawesi]. When the last-mentioned had come to Taliabu [in Sula], they overcame two large paduwakang [type of ship] filled with merchandise, from which the small crew fled; and the robbers then went to Banggai [in Sulawesi] where they captured a ship with nine Sulanese at sea, as well as five people on land. Three of these were killed. After committing this, they went to Tobungku [in Sulawesi] where they captured 50 people on the beach who were occupied with fishing. They then went to Papua where Tukar was brought to Tidore [in the Moluccas] by Prince Bindertjaya. There, he was recognized by a cousin of a certain Ternatan carpenter Djamaly who requested him from His Highness of Tidore and sent him to his lord the King of Ternate.³

The multitude of geographical terms and twists of events might be bewildering for anyone not intimate with the geographical and historical

² Translated by the present author from a copy of a privately held manuscript, kindly arranged by Matthias van Rossum, International Institute for Social History, Amsterdam.

³ National Archives, The Hague. 1.04.02. VOC 3523, Witness account, 8 July 1778, Ternate, f. 383-4.

context, but the account provides a glimpse of the volatile conditions afflicting maritime Southeast Asia in the 18th century, seen from the angle of a victim of slave raiding. The distance from New Guinea to Sulawesi is enormous and the waterways were generally claimed by the Dutch East India Company, but these claims were not always efficacious. On the contrary, the expectations of capturing valuable human cargo were irresistible as seafarers from New Guinea zigzagged their way through the archipelagic world of Indonesia, capturing goods and slaves, killing people and causing mayhem (Goodman 2006).

Legal sources of slave lives

A further category are legal testimonies by slaves who had tried to escape or committed an offence or even been victims of an offence, studied by Eric Jones among others (Jones 2010). Though given under pressure, these can provide important information about the enslaved experience. While the sincerity of such testimonies can always be discussed, at least they intimate us with the framework in which enslaved work and life took place – the discourse of slaving experience, so to say. Through these testimonies we can read about the intense fear for arbitrary and violent behaviour of the slavers, and sometimes the double experience of subjection to colonial and local hierarchies of subordination.

We can refer such a case from Timor, where Dutch and Portuguese colonialisms had been at work since the early 17th century. In the night between 22 and 23 April 1694, seven slaves escaped from Kupang, a colonial town in the western part of Timor. It is not clear exactly why they escaped, though one of the Dutch slaveowners was a notorious brute who did not even stop short of attacking local aristocrats. The Dutch authorities at once dispatched underlings originating from the nearby Island of Ndana. About nine o'clock in the morning they sighted the slaves in the wilderness outside Kupang. The slaves ran in all directions into the forest to escape, but the woman Kapy and her young daughter Raja were left behind. Kapy was later interrogated and related to the authorities her motives of acting. As she said, she and her daughter were overcome by fear for what their master might do to them if recaptured, and Raja asked her mother to finish her off. On “the instigation of the devil”, as she expressed it, Kapy stabbed her daughter with a knife she carried and then stabbed herself. The two women fell to the ground before the eyes of the stunned pursuers, who were so shocked at the macabre spectacle that they ran back to Kupang without examining the injured. Later, people returned to the place and found blood on the ground but no bodies and eventually gave up the search. From Kapy's witness account it appears that the two women regained consciousness and managed to creep away. Kapy hid in caves and rocks for two to three days until she was found by Timorese people who brought her to Kupang. Raja was also found and taken to the Dutch authorities in a dying state. The mother recovered from the self-

inflicted wound, but it did not end there. The local council decided to send her to the VOC hub in Batavia where her case would be investigated.⁴ We do not know exactly how it ended for her. From the lapidary statements by Kapy, we gain some insight in the predicament of slaves in the colonial establishments; death could be preferable to the punishments meted out by their masters, and there were few efficient restraints (Hägerdal 2010: 31-2).

Such studies have been enormously facilitated in recent years by digitization projects around the world. This is the place to mention the recent GLOBALISE project in the Netherlands, where much of the vast VOC corpus is digitally transcribed and fully searchable.⁵ The formerly time-consuming process of getting to the archive and surveying manuscript bundles and microfilms for references about slaves is now much less cumbersome, although we must also be aware of the possible bias inherent in digital collections.

Other conclusions about the lifeworld and agency of enslaved people can be made more indirectly, through simple statistics. Early modern European surveys of local slave communities, for example on the Banda Islands, tend to show an enormous array of ethnicities coming together for coerced labour. While we know next to nothing about these people one by one, it was a multicultural experience for the enslaved, the results of which have been elucidated by historical-anthropological research, such as by Phillip Winn on the Banda Islands (Winn 2010). Even the dry-as-dust field of diplomatic history can help us understand the world of the enslaved. Among the thousands of contracts and treaties that the Dutch and other powers concluded with Southeast Asian polities, big and small, slavery looms large in the paragraphs, and a very large part of slavery-related passages are actually about escaping, and the apprehending of escapees. Together with many other sources, it shows that the will to escape the predicament of enslaved work was virtually omnipresent, even when chances of success were rather slim (Hägerdal 2024). Finally, legal sources exist in some abundance in Southeast Asia in the form of law texts and decrees – both colonial and indigenous – and describe the handling of slaves in several contexts. These are, naturally, composed by the authorities, but even so they tell what the authorities expected from enslaved persons, and how to best handle them. For example, we have lengthy regulations about how slave ships in the VOC world were to approach their human cargo.

We may not be able to reconstruct the mindset of enslaved people with any confidence – the question is, if such can be done with any “subaltern”, to cite Gayatri Spivak (1988). But there are ways to close in to the lifeworld of these people, with the triangulation of source categories which may include non-written sources from anthropology and archaeology. With the fast

⁴ National Archives, The Hague. 1.04.02. VOC 1553, Dagregister, sub 3, 4, 5, 6 May 1694.

⁵ GLOBALISE, <https://globalise.huygens.knaw.nl/> (accessed 16-11-2025).

digitization and AI devices, this will undoubtedly increase our understanding for the dark underbelly of human labour in the coming years.

References

- Allen, Richard B. (ed) (2021), *Slavery and Bonded Labor in Asia, 1250-1900*. Leiden: Brill.
- Ehalt, Romulo (2025), "Whither Slavery? Decentring and Conceptual Asymmetries in the Study of Bondage in Early Modern Asia", *E-Journal of Portuguese History* 23: 1-28.
- Eltis, David (2024), "Is the Slave Voyages Database Useful for Scholars of Slave Trading in the Wider Indian Ocean World?", *International Journal of Maritime History* 36 (4): 762-772.
- Fynn-Paul, Jeff (2021), "Slavery in Asia and Global Slavery", in Richard B. Allen (ed.), *Slavery and Bonded Labor in Asia, 1250-1900*. Leiden: Brill, pp. 343-359.
- Goodman, Tom (2006), *The Sosolot: An Eighteenth Century East Indonesian Trade Network*. PhD thesis, University of Hawai'i.
- Hägerdal, Hans (2010), "The Slaves of Timor: Life and Death on the Fringes of Early Colonial Society", *Itinerario: International Journal on the History of European Expansion and Global Interaction* 34 (2): 19-44.
- Hägerdal, Hans (2024), "Slaving, Colonial Diplomacy, and Resource Extraction in Seventeenth-Century Maritime Asia", *Journal of Indian Ocean World Studies* 8 (1): 26-49.
- Jones, Eric (2010), *Wives, Slaves, and Concubines: A History of the Female Underclass in Dutch Asia*. De Kalb: NIU Press.
- Miers, Suzanne (2004), "Slavery: A Question of Definition", in Gwyn Campbell (ed.), *The Structure of Slavery in Indian Ocean Africa and Asia*. London & Portland: Frank Cass, pp. 1-16.
- Reid, Anthony (1983), "'Closed' and 'Open' Slave Systems in Pre-Colonial Southeast Asia", in Anthony Reid (ed.), *Slavery, Bondage and Dependency in Southeast Asia*. St Lucia: University of Queensland Press, pp. 156-181.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1988), "Can the Subaltern Speak?", in Cary Nelson and Lawrence Grossberg (eds), *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana, IL: University of Illinois Press, pp. 271-313.
- Warren, James Francis (2007), *The Sulu Zone, 1768-1898: The Dynamics of External Trade, Slavery and Ethnicity in the Transformation of a Southeast Asian Maritime State*, 2nd ed. Singapore, National University of Singapore Press.
- Williams, Eric (1994), *Capitalism & Slavery*. Chapel Hill & London: The North Carolina University Press.
- Winn, Phillip (2010), "Slavery and Cultural Creativity in the Banda Islands", *Journal of Southeast Asian Studies* 41 (3): 365-389.

Medverkande i HumaNetten nr 55 hösten 2025

Sofia Ask är docent i svenska språket vid Linnéuniversitetet.

Marie Bojsen-Møller är postdoktor på Institutionen för svenska språket vid Linnéuniversitetet, med inriktning rättslingvistik

Gunilla Byrman är professor i svenska språket vid Linnéuniversitetet.

Laura Ervo är professor i processrätt vid universitetet i Helsingfors.

Rolf Granér är fil.dr, legitimerad psykolog, polisforskare och tidigare lektor vid Polisutbildningen vid Linnéuniversitetet.

Hans Hägerdal är professor i historia vid Linnéuniversitetet.

Stefan Holgersson är docent i utveckling av informationssystem vid Linköpings universitet, samt polis i polisområde Östergötland.

Eva Kjellander Hellqvist är universitetslektor i musikvetenskap vid Linnéuniversitetet.

Joacim Lindh är lektor i svenska språket vid Linnéuniversitetet.

Mari Mossberg är docent i översättningsvetenskap vid Lunds universitet.

Cecilia Olsson Jers är docent i svenska språket med inriktning mot retorik vid Linnéuniversitetet.

Astrid Regnell är universitetslektor i litteraturvetenskap vid Linnéuniversitetet.

Asbjørg Westum är docent i svenska språket vid Linnéuniversitetet.

Henriikka Wilinger är biträdande universitetslektor i svenska som andraspråk vid Malmö universitet.

Tidigare nummer av HumaNetten hittar du på

<https://open.lnu.se/index.php/hn>

Vårnumret 2025	diskuterade litteraturredaktik och hur läsandets praktiker förändras med nya förhållanden
Höstnumret 2024	behandlade våld i barnlitteraturen och diskuterade olika aspekter på undervisning i humaniora
Vårnumret 2024	dyker ner i fantasyns bisarra världar samt tittar på populärkulturen och dess kopplingar till media och demokrati
Höstnumret 2023	handlade mest om barn- och ungdomslitteratur men tog också en titt på självskadebeteenden och flumbegreppet
Vårnumret 2023	gick i musikforskningens tecken och tog en titt på humorns relation till makt
Höstnumret 2022	går i ämnesdidaktikens tecken och påtalar vikten av att vidga perspektiven på kunskapsinnehåll i undervisningen. Vi får också veta hur termen hållbarhet brukas och ibland missbrukas.
Vårnumret 2022	har som tema educational linguistics och hur detta fält appliceras i skolor och på universitet
Höstnumret 2021	ägnas mestadels åt slaveriets historia i Indiska oceans värld från 1600-talet till 1800-talet
Vårnumret 2021	är ett temanummer om förhållandet mellan språket och rättsliga förhållanden, från polisens informationskampanjer till asylberättelser
Höstnumret 2020	består av två separata huvudteman: transspråkande respektive småländsk litteratur och kompletteras med tre andra refereegranskade artiklar
Vårnumret 2020	är en festskrift tillägnad Gunilla Byrman, mest om språk

- Höstnumret 2019 är en festskrift tillägnad Maria Lindgren och innehåller en blandad samling studier om språkvetenskap och didaktik
- Vårnumret 2019 har temat ämnesspråk och ämneslitteracitet, samt tar en titt på 70-talets kulturdebatt
- Höstnumret 2018 handlar bland annat om pirat- likväl som demonbekämpning
- Vårnumret 2018 granskar posthumanistisk litteratur och publicerar några nyblivna professorers installationsföreläsningar
- Höstnumret 2017 är ett jubileumsnummer tillägnat 10 år av litteraturvetenskapliga sommarkurser som bland annat innehåller artiklar om så skilda ämnen som vampyrer, bilderbokshajar, Harry Potter och Astrid Lindgren
- Vårnumret 2017 granskar olika aspekter av språk och kön och tar en titt på behovet av ordentliga språkkunskaper på exportföretag
- Höstnumret 2016 diskuterar staters historiska utveckling i en rad länder från Afrika till Asien, lyssnar på röster från Umeå och kollar in läromedel
- Vårnumret 2016 tar oss från postkoloniala studier till litteratur och svenskt språkbruk
- Höstnumret 2015 befinner sig på resande fot, i Belarus (Vitryssland), i Indien och på Östtimor
- Vårnumret 2015 reflekterar över 2014 års valresultat, sakprosa som begrepp och språkets böjningar samt tänker på tankesmedjan Humtank
- Höstnumret 2014 firar förläggaren m.m. Peter Luthersons födelsedag, följer norrmannen Peter Hauuffs äventyr i (förra) sekelskiftets Indokina samt tar en djupare titt på en serie kopparstick från 1700-talet

- Vårnumret 2014 är en festskrift till nordisten Per Stille som under året håller på att gå i pension, varför innehållet till stor del kretsar kring runor
- Höstnumret 2013 sysslar med makt, kritik och subjektivering i Foucaults anda, fortsätter att fundera över arbetets eventuella mening samt firar 100-årsminnet av Martha Sandwall-Bergströms födelse
- Vårnumret 2013 funderar över arbetets mening, bytandet av livsstil under stenåldern samt förekomsten av varumärken och andra tidsdetaljer i modern litteratur
- Höstnumret 2012 intresserar sig för det aldrig sinande intresset för Hitler, modernitet och genus hos Wagner och Nordström, undervisning i franska samt åldrandet och språket
- Vårnumret 2012 är en festskrift till litteraturvetaren Ulf Carlsson, och innehåller texter om såväl verkliga författarskap som gojor och musicerande vildsvin
- Höstnumret 2011 ser tillbaka på efterkrigsdeckaren, studerar våldets filmiska ansikten, fortsätter i spåren efter holländaren Van Galen samt betraktar en småländsk kulturrevolution
- Höst 2010 – Vår 2011 funderar över bibliotekets idé och Ryszard Kapuściński oafterhärmliga sätt att skriva reportage
- Vårnumret 2010 handlar bland annat om deckaren som spegling av verkligheten, individuella studieplaner och Van Galens memorandum
- Höstnumret 2009 behandlar bl a våra polisstudenters språkbehandling, Nina Södergrens poesi och berättelserna om den danska ockupationstiden
- Vårnumret 2009 minns särskilt en av ”de fyra stora” svenska deckarförfattarna, H. K. Rönblom, samt tar upp ”Kampen om historien”

- Höstnumret 2008 ställer frågan om samerna tillhör den svenska historien samt försöker höra den Andres röst bakom kolonialismens slöjor
- Vårnumret 2008 behandlar såväl dagens miljöaktivism som (förra) sekelskiftets intellektuella ideal och en ny läsning av Beckett's Tystnaden
- Vår och Höst 2007 är ett dubbelnummer som spänner mellan Carl von Linné och Vic Suneson, mellan intermedialitet och historiemedvetande
- Höstnumret 2006 handlar bl.a. om vägarna till ett akademiskt skriftspråk och om slavarna på Timor
- Vårnumret 2006 tar upp den diskursiva konstruktionen av "folkbiblioteket", kvinnors deltidsarbete, Maria Langs författarskap samt funderar över muntlig historiskrivning
- Höstnumret 2005 gör nedslag i vietnamesisk historia, i indisk och sydafrikansk litteratur samt ger en posthum hyllning till Jacques Derrida
- Vårnumret 2005 behandlar bl.a. intertextualitet i poplyriken, Stieg Trenter och ett yrke i förändring
- Höstnumret 2004 tar en titt på tidningarnas familjesidor, den kanske gamla texten Ynglingatal och den nya användningen av verbet äga
- Vårnumret 2004 för oss på spännande litterära vägar
- Höstnumret 2003 rör sig fritt över horisonten, från Färöarna till Lund, från tingsrätter till tautologier
- Vårnumret 2003 är ett blandat nummer där vi bl.a. bevistar en internationell konferens om sexualitet som klassfråga och möter idrottshjälten Gunder Hägg
- Höstnumret 2002 behandlar etniska relationer
- Vårnumret 2002 ägnas helt och hållet åt temat genus
- Höstnumret 2001 domineras av texter från årets Humanistdagar och från ett seminarium om historieämnets legitimitet

- Vårnumret 2001 försöker svara på frågan: "Where did all the flowers go?"
- Höstnumret 2000 gör oss bekanta med en filosof, en överrabbin och en sagoberätterska
- Vårnumret 2000 diskuterar frågor kring historiens slut, litteraturvetenskapens mening, översättningar och den moderna irländska romanen
- Höstnumret 1999 speglar årets Humanistdagar vid Växjö universitet
- Vårnumret 1999 rör sig såsom på vingar och berättar om nyss timade konferenser i Paris och Växjö
- Höstnumret 1998 Här går det utför! Såväl med svenskan i Amerika och den tyska litteraturen i Sverige som med Vilhelm Mobergs sedebetyg
- Vårnumret 1998 bjuder på en 'lycklig humanistisk röra' av europeiska författare, svenska lingon i fransk tappning och stavfel(!)
- Höstnumret 1997 speglar årets Humanistdagar som hade temat Möten Mellan Människor